

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ) ANABİLİM DALI**

**TANZİMAT DÖNEMİNDE
OSMANLI KARA ORDUSUNDA YAPILANMA
(1839 -1876)**

DOKTORA TEZİ

Ayten CAN TUNALI

Ankara 2003

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH(YAKINÇAĞ) TARİHİ ANABİLİM DALI

TANZİMAT DÖNEMİNDE
OSMANLI KARA ORDUSUNDA YAPILANMA
(1839 – 1876)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı :

İmza

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
KONU VE KAYNAKLAR.....	1
GİRİŞ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE ORDUDA İLK DÜZENLEMELER

1. 1.Tanzimat İlkelerinin Uygulanışı.....	13
1. 2. Askerlik Alanında İlk Düzenlemeler.....	16
1. 3. 1843 Kararları ve Uygulanması.....	21
1. 4. Zaptiye Teşkilatının Kurulması.....	35
1. 5. 1846 Tarihli Kura Kanunu ve Uygulanması.....	44
1. 6. Müslüman Olmayanlara Askerlik Yaptırılması.....	74
1. 7. Redif Askerinin Yedek Ordu Konumuna Getirilmesi.....	79
1. 8. 1869 Öncesinde Askeri Birliklerin Kadroları.....	96
1. 9. Ordu Merkez Teşkilatı.....	99

İKİNCİ BÖLÜM

MEŞRUTİYET ÖNCESİNDE OSMANLI ORDUSU (1870-1876)

2. 1. Ordu'da 1869 Düzenlemesi.....	103
2. 2. Asker Almada Yeni Düzenleme (1870 Tarihli Kura Kanunu).....	107
2. 3. 1870 Sonrasında Ordunun Konumu.....	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NİZAMİYE ASKERİNİN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

3. 1. Subay Yetiştirilmesi.....	130
3. 2. Subayların Özlük İşleri.....	136
3. 3. Talimler.....	149
3. 4. Silah ve Donanım.....	153
3. 5. Giyim-Kuşam.....	161
3. 6. Emeklilik.....	168
3. 7. Cezalandırma ve Mükafatlandırma.....	173

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORDU-HALK İLİŞKİLERİ

4. 1. Askerlik Alanındaki Yeniliklerin Halk Tarafından Karşlanması.....	182
4. 2. Kışla-Tabya Yapımı, Araç-Gereç ve Silah Temininde Katkı.....	184

SONUÇ.....	194
-------------------	------------

BİBLİYOGRAFYA.....	197
---------------------------	------------

EKLER.....	I- XLII
-------------------	----------------

ÖZET.....	
------------------	--

ABSTRACT.....	
----------------------	--

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

A.g.d. : Adı geçen defter

A.g.g. : Adı geçen gazete

A.g.m. : Adı geçen makale

Aynıyat Defteri : Başbakanlık Arşivi Aynıyat defterleri

Bkz. Bakınız

Belleten, XXVIII/112, : Türk Tarih Kurumu, Belleten Cilt/ sayı

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. cilt

Dâr-ı Şura : Dâr-ı Şura-yı Askeri

M.D.D. : Maliyeden Müdevver Defterler

Meclis-i Vâlâ : Meclis-i Vala-yı Ahkâm- ı Adliye

Salname : Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye

s. : Sayfa

ss. : Sayfalar

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi III/5, : Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Cilt III, Kısım 5.

v.d : Ve devamı

vs. : Vesaire

ÖNSÖZ

Bu çalışmaya Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi olduğum sırada 1998 yılında doktora tezi olarak başladım. Ancak ailevi nedenlerden dolayı doktoramı tamamlamadan Araştırma Görevliliği'nden ayrılarak Ankara'ya yerleşmek durumunda kaldım. Bu arada 2000-2001 yılı Eğitim- Öğretim Dönemi'nde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne Doktora Ders Kaydımı yaptırdım. Ders alma, Yeterlilik aşamalarını başarı ile tamamlayarak Doktora Danışmanımın da değişmemesinden ötürü yarım bıraktığım aynı konuyu yeniden doktora tezi olarak seçtim. Dolayısı ile konu üzerindeki çalışmalarım 1997-1998 tarihinden bu yana sürmektedir.

Aynı konuda çalışmama devam etmemin başlıca nedenlerinden biri de üzerinde az durulmuş, bir bütün olarak ele alınmamış olmasıdır. Öte yanda Konu ve Kaynaklarda belirtildiği üzere yeterli az kullanılmış veya hiç görülmemiş malzemenin oluşu da bu konuyu seçmemizin bir başka nedeni olmuştur.

Yüksek lisans çalışmalarımda olduğu kadar doktora öğrenimimin bütün aşamalarında önce ders vererek, daha sonra danışmanlık yaparak bana destek olan Sayın Hocam Prof. Dr. Musa ÇADIRCI'ya özellikle ve öncelikle teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Ayrıca Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı Sayın Prof..Dr. Yücel ÖZKAYA'ya, Prof. Dr. Mahmut ŞAKİROĞLU'na hem ders safhasında, hem tez çalışmalarım sırasında bana gösterdikleri yakın ilgiden ve katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tez isleme komitesinde görev alarak,yoğun

işleri arasında desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU’na, çalışmakta olduğum PTT Genel Müdürlüğü’ndeki amirlerime de rahat bir çalışma ortamı sağladıkları ve bana duydukları güvenden dolayı, mesai arkadaşlarıma ise manevi destekleri için teşekkür ediyorum.

Nihayet, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen eşime ve kendisine fazla zaman ayırma imkanı bulamadığım sevgili oğlum şükrü Can’a minnettarlığımı belirtmeliyim. Ankara, Ekim 2003.

Ayten Can TUNALI

TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI KARA ORDUSUNDA YAPILANMA

Konu ve Kaynaklar

Tanzimat Döneminde (1839-1876) Osmanlı Kara Ordusunda yapılan düzenlemeleri konu edinen bu araştırmada daha çok, yeniden yapılanma denilebilecek ve kalıcı olan 1843 tarihinden sonra yapılan yenilikler ele alınacaktır. Osmanlı topraklarının altı ordu bölgesine ayrılması ,orduların Anadolu, Rumeli, Arabistan diye adlandırılan bölgelerde yerleştirilmeleri bu döneme kadar rastlanılmamış bütünüyle yeni uygulamalardır. Asker alımı, terhis ve yedeklik durumu, eğitim öğretim, araç-gereç, silah ve donanım alanında çağın gereklerine uygun olarak yapılan düzenlemeler ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Halk-asker ilişkileri, karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları üzerinde durulacak, üst düzey yöneticilerle ordu komutanları arasındaki ilişkiler irdelenecek, özellikle ülkenin onarımında, halkın eğitiminde ve sağlıkla ilgili işlerde askerlerin etkinlikleri vurgulanacaktır.

Osmanlı kurum ve kuruluşlarında yapılan yenilikleri ele alan bütün eserlerde askerlik alanındaki düzenlemelerle ilgili genel bilgi bulunmaktadır. Ancak bu bilgiler, daha çok bir diğerinin tekrarı niteliğinde olup yapılanların ayrıntılarını ortaya koymaktan çok uzak kalmaktadır. Araştırmamızın konusunu oluşturan Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda yapılan düzenlemelerle ilgili bilgiler de oldukça sınırlıdır ve bir diğerinin tekrarı niteliği taşımaktadır. Onun için bu

çalışma daha çok, orijinal bilgi kaynağı durumunda olan basılı kaynaklarla arşiv malzemesinden derlenen yeni bilgilere dayandırılmış bulunmaktadır.

Bu kaynakların ilki **Takvim-i Vekayi'dir**. Hem resmi hem de özel haberlere yer veren bu gazete, Ceride-yi Askeriye'nin yayın hayatına girdiği yıla kadar geçen sürede bize askerlik alanında yapılan yeniliklerle ilgili olarak kapsamlı, resmi bilgi vermektedir. 1843-1862 yılları arasında çıkan sayıları dikkatle taranarak konumuzla ilgili bilgiler alınmış ve değerlendirilmiştir.

İkinci basılı kaynağımız **Ceride-i Askeriye** olmuştur. İlk sayısı 23 Şaban sene 1280 (1 Şubat 1864) tarihinde çıkan bu gazete, ne yazık ki bugüne kadar askeri tarih araştırmalarında ihmal edilmiş, kullanılmamış çok önemli bir kaynaktır. Başlangıçta Erkân-i Harbiye Umumi Nezareti denetiminde hazırlanarak Mekteb-i Harbiye Matbaasında basılan gazetede, resmi ve resmi olmayan askerlikle ilgili haberler yer almaya başlamıştır. Hem kara hem deniz kuvvetlerine yer verilmiş, bilimsel haberler, yayınlar ele alınmış, askerlikle ilgili yasa, yönetmelik, tüzük metinleri yayınlanmıştır¹¹. 1864-1876 yılları arasında çıkan bütün sayıları T.T.K. Kütüphanesi ile Ankara Milli Kütüphane'de taranmış, konuyla ilgili bilgiler derlenerek kullanılmıştır.

¹¹ İlk sayıda gazetenin niteliği hakkında şu bilgilere yer verilmişti ".....Ceride-i Askeriye, cüz-i resmi ve cüz-i gayri resmi unvanıyla iki cüze münkâsım olub, cüz-i resmi dahi mevad-ı berriye ve mevâd-ı bahriye işaretiyle iki faslı havi olmak bu fasılların her biri dahi mütalaat ve vukuat ve evamir ve tenbihat ve tevcihat ve mükâfât ve mücazat fıkralarına münkâsım olacaktır. Ve mütalaat vukuat fıkraları umur-ı askeriyyeye müteallik icraatı ve asakir ve sefaince harekâtı ve umur-ı harbiyeye ait kafe-i hususâtı ve evâmîr ve tenbihat fıkraları... irâdat ve nizam-i seniyyeyi ve seraskerlik ve kapudanlık ve Tophane-i Amire Müşirliği makamlarından tastir olunan evamir ve tenbihatı ve tevcihat fıkraları müşirden mülazim-i saniye kadar terfi-i rütbe ve tebeddüllatı ve mükâfât fıkraları, hizmet ve emekleri mukabilinde tekaüdlüğe mazhar olan zabitan ve neferatın ve maişet-i nizamiyeye kesb-i istihkak eden eytam ve eramil-i askeriyyenin nail oldukları inayâtı...taltifat ve mücazat fıkraları dahi hilâf-ı kanun ve nizam hareket edenler hakkında mahkum olan tedibat ilan edilecektir.

Cüz-i gayr-i resmi dahi vukuat-ı şitta ve fûnun unvanıyla iki fıkra olub vukuat-ı şitta yerli ve ecnebi havadis-namelerden görülen ve açıktan işitilen havadis ve vukuat-inafiayi ve fûnun fıkrası dahi umur-i harbiye ye müteallik olup erkan ve Mekatib-i Harbiye ve zâbitan-ı askeriyyenin telif ve tahrir eyledikleri ve Avrupa gazetelerinin neşr eyledikleri resail ve mesaili havi olacaktır.

Hiç şüphesiz yapılan düzenlemelerle ilgili yasa ve yönetmeliklerin yer aldığı **Düstur-i Askeri'nin** (1870) bütün yasal düzenlemeleri bir arada göstermesi bakımından bize büyük kolaylık sağlamıştır. İlk sayısı 1865 yılında basılan **Salname-i Askeri**, o sıralarda ordularda mevcut birlikler hakkında ayrıntılı bilgileri kapsamaktadır. Aynı şekilde **Devlet salnameleriyle, vilayet salnameleri** de önemli bilgi kaynakları olarak değerlendirilmişlerdir.

Başbakanlık Arşivi, **Cevdet Askeriye'de** yer alan belgelerin yanı sıra özellikle **Aynıyat defterlerinin** askerlikle ilgili olan ciltleri taranmıştır.

Osmanlı Ordusunun ele aldığımız sıralardaki konumunu, ders kitabı olarak Harp Okulunda okutmak amacıyla kaleme almış iki Osmanlı subayının eserleri ne yazık ki dikkati çekmemiş olmalarına rağmen, bizzat içinde yaşadıkları kurumu çok iyi bilecekleri göz önünde tutulursa ihmal edilmeyecek başlıca başvuru eserleri olarak tarafımızdan değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki, Mekteb-i Harbiye Osmanlı Ordusu Teşkilat Muallimi Piyade Kol Ağası Hakkı'nın kaleme aldığı "**Osmanlı Ordusu Ahval ve Teşkilat-ı Askeriyesi**", İstanbul 1320; diğeri ise Mümtaz Piyade Yüzbaşılardan Süleymaniyeli Mehmet Emin'in yazdığı "**Devlet-i Aliyye'nin İbtida-i Tesisinden Bugüne Kadar Ordusunun İcmal-i Ahvali**" adlı eseridir. Bu kitaplarda kuruluş, işleyiş ve mevcutla ilgili ilk elden bilgiler bulunmaktadır.

Konumuzla ilgili olarak yapılmış araştırma ve incelemelerin bütününe erişilmiş olup, kaynakçada gösterilmiştir. Bunların arasında Cahide Bolat tarafından hazırlanıp doktora tezi olarak sunulan "**Redif Askeri Teşkilatı 1834-1876**" (A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2000) bu kurum hakkında yapılmış en ayrıntılı son çalışma olup, çalışmamızda yararlı katkısı olmuştur. Danışmanım Prof. Dr. M

.Çadırcı'nın Askeri tarih Seminerlerine bildiri olarak sunduğu çalışmaları da yol gösterici olmuştur.

Prof. Dr. Yücel Özkaya danışmanlığı altında Ahmet Yaramış'ın yazdığı **"II.Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839) "** (Ankara 2002), konulu doktora tezi, Osmanlı yeni ordusunun Tanzimat arifesindeki konumunu belgelerle ortaya koymaktadır. Bizim çalışmamız bu araştırmanın devamı niteliğinde görülmemelidir. Zira, ele aldığımız dönemdeki ordunun kuruluş, işleyiş, yapı ve konuşlandırılması oldukça farklılık arz etmektedir. Bununla birlikte son olarak böyle bir çalışmanın yapılmış olması bu konuda giriş niteliğinde ayrıntılı bilgi vermemize gerek bırakmamış oldu.

Osmanlı yenileşme hareketlerini konu edinen genel eserlerin bütününde askerlik alanında yapılanlara da yer verilmektedir. Ansiklopedik bilgi olmaktan öteye geçemeyen bu bilgilerden de gerek görüldükçe yararlanılmıştır. Özellikle Niyazi Berkes'in **"Türkiye'de Çağdaşlaşma"** adlı eseri yol gösterici olmuştur. Genelkurmay Başkanlığınca hazırlatılan **"Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, C.III, kısım 5"**te de yararlı bilgiler bulunmaktadır. Hiç şüphesiz, çalışma sadece bu kaynaklara dayanmış değildir. Bibliyografyada yer alan eserlerin tümü gözden geçirilmiş, bir çoğundan alıntı yapılarak yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Osmanlı kurum ve kuruluşlarında ortaya çıkan yetersizliklerle birlikte ele aldığımız dönemden çok öncelerinden bazı ıslahat hareketlerinin olduğu iyi bilinmektedir. Özellikle zamanın gereklerine ayak uydurmada geç kalan Ordu'da yenilik girişimleri 1. Mahmut Döneminde (1730-1753) hız kazanmış, Humbaracı Ahmet Paşa unvanını alan Alexandre Comte de Bonneval, Humbaracı Ocağını Avusturya örneğinde örgütlendirmiş ve eğitimini de Fransız askeri eğitimine göre yaptırmaya başlamıştı. Ayrıca Yeniçeri Ocağında da bazı düzenlemeler yapmaya çalıştığı bilinmektedir². Öte yanda 1734 yılında orduya mühendis yetiştirmek üzere Üsküdar Toptaşı'nda Hendesehane açılmış, Bostancı Ocağından buraya bazıları öğrenci olarak aktarılmıştı. Dersler matematik ağırlıklı olarak okutulmaya başlanmıştı. Ne var ki Yeniçeriler ve ulemanın tepki göstermesi üzerine okul, kısa süre sonra kapatılmıştı³.

Askerlik alanında düzenlemeler III. Mustafa (1754-1774) döneminde devam etti. Macar asıllı olup, Fransız ordusunda topçu subayı olan Baron de Tott, padişaha askeri danışman olmuş, 1774'te Sürat Topçular Ocağını kurmuştur. Başka düzenlemelerin yanı sıra Hendesehanenin devamı niteliği taşıyan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'u kurmuştur⁴.

I. Abdülhamit'in saltanatı yıllarında da askerlikle ilgili bazı düzenlemeler yapılmış, örneğin askeri ocakların kıyafetleri üniforma şeklinde belirlenmeye

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, C.II, Ankara 1988, s.119-120, Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973, s.74-75.

³ Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, C.1, İstanbul 1939, s.50.,

⁴ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1988'e), 3.baskı, Ankara 1989, s.164.

çalışılmıştı. Disiplin kurallarına uymayanlar ocaklardan çıkarılmış, humbaracıların eğitimlerine önem verilirken, tımarlı sipahilere de az çok talim yaptırılmaya başlanmıştı⁵.

Osmanlı Devletinde ilk önemli ıslahat hareketine girişen padişahın, III. Selim olduğu genel kabul görmektedir. Onun diğer padişahlara kıyasla kısa süren saltanatı boyunca özellikle askerlik alanında yaptığı yenilikler, sonraki döneme ışık tutmuş, benzer nitelikte askeri birlikler oluşturulmuştur. Bilindiği gibi Padişah, devlet ileri gelenlerinin görüşlerini alarak işe başlamış, kendisine yapılan önerileri de göz önünde tutarak mevcut Ocakların ıslahına çalışmış, bununla yetinmeyerek İstanbul ve taşrada Nizam-i Cedit birliklerini kurarak önemli bir ilk yeniliğe adeta imzasını atmıştır⁶. Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahtını ve hayatını kaybeden III. Selim'in yandaşları arasından önde gelenlerden biri olan Bayraktar Mustafa Paşanın girişimi başarılı olmuşsa da kısa süre sonra o da yenilik karşıtı çıkarıcı işbirlikçilere yenik düşmüş, oluşturduğu Sekban-ı Cedit birlikleri tıpkı Nizami Cedit askerinin hazin sonucu ile karşılaşmaktan kurtulamamıştı.

Bu kanlı ve hızlı gelişmeler sonunda II.Mahmut tahta geçmiş, saltanatının ilk yıllarında olup bitene pek müdahale etme imkanını bulamamıştı. Başlangıçta III.Selim'in karşılaştığı durumla yüz yüze gelmemek için tedbirli davranmış, hükümet merkezinde otoritesini geçerli kılacak önlemleri bir biri ardına almaya başlamıştı. Özellikle Yeniçeri Ocağının üst düzey yöneticileriyle diğer askeri birliklerin komutanlarını zamanla güvendiği kimseler arasından atayarak kısmen de

⁵ Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 499 v.d.

⁶ III.Selim'in askerlik alanında yaptığı düzenlemeler çeşitli vesilelerle ele alınmış olmakla birlikte henüz kapsamlı bir şekilde işlenmemiştir. Bkz.Stanford Shaw, "The Nizam-i Cedit Army Under Sultan Selim III-1789-1807" Oriens, Leiden 1967, Vol 17-18, pp 168-184., Musa Çadırcı, "Ankara'da Nizam-ı Cedit Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedit Askeri Kanunnamesi" Belleten, XXXVI/141, Ankara 1972, s.1-13.; Yücel Özkaya, "Orta Anadolu'da Nizam-ı Cedit'in Kuruluşu ve Kaldırılışı" DTCTF Dergisi, Atatürk'ün 100.Doğum Yılına Armağan, Ankara 1982, s 510-551.

olsa Ocağı denetimine alma çabasına girmiş bu yolda epey mesafe kat ettiği daha sonra gelişmelerle ortaya çıkmıştı⁷.

II.Mahmud'un izlediği bilinçli politika 1824'lere geldiğinde meyvelerini vermeye başlamıştı. Hüsrev Mehmet Paşa, Kapudan-ı Deryalığa (1822), Ağa Hüseyin Paşa, Yeniçeri Ocağı Ağalığına (1823), Benderli Mehmet Selim Paşa Sadrazamlığa (1824), Kadızade Mehmet Tahir Efendi,Şeyhülislamığa(1825), Dede Mustafa Ağa Humbaracı Ocağı Ağalığına (1826) getirilmişlerdi⁸. Bununla birlikte mevcut ocakların ıslahına çalışıldı. Yeniçerilerin talim yapmaları, bu ocakta atama ve yükseltmelerin yeteneklere ve başarılarla göre yapılması için önlemler alındı. Topçu ve arabacı ocaklarına ilgi gösterildi, araç- gereç ve donanımları yenilendi. Aylıklarına zam yapıldı. Öyle ki 1826 yılına gelindiğinde bu ocakların gücü, III. Selim dönemine göre iki kat artırılmış oldu. Böylece gerektiğinde Yeniçeri Ocağı'na karşı durabilecek önemli bir askeri güç ortaya çıkmış oldu.

Alınan önlemlere karşın Yeniçeri Ocağının Yunan İsyanlarında başarı gösterememesinin yanı sıra eğitim- öğretime gerekli önemi vermemekte direnmeleri üzerine II. Mahmut, ileri gelen devlet adamları ile yaptığı görüşmeler sonunda 1826 yılı başlarında Nizam-ı Cedit Ortalarına benzer yeni bir askeri ocağın kurulmasına karar verdi. Bu Ocak için gereken askerin Yeniçeri ortalarından sağlanmasının daha uygun olacağı düşünüldü. Yeniçeri Ağası Mehmet Celaleddin Ağa, Ocağın yeni kurulan birliklere asker verebileceğini haber verdi. Bunun üzerine her ortadan 150'şer nefer "*Eşkinci*" verilmesi kararı alınarak gerekli yasal hazırlıklara başlandı.

⁷ Padişahın bu çabaları bir çok kaynakta ele alınmıştır. Bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, C.I.1988, s.523-525.;Mehmet Ataullah Şanizade, Tarih-i Şanizade, C.II, İstanbul,1290-1291, s.48-49.

⁸ Ahmet Cevat, Tarih-i Askeri-i Osmani, I., İstanbul 1297, s. 369.

28 Mayıs 1826 tarihinde yapılan geniş katılımlı bir diğer toplantıda hazırlanmış olan yasa tasarısı görüşülerek kabul edildi⁹.

Eşkinici Ocağının kurulması böylece karar altına alınmış oldu. İstanbul'da bulunan 51 Yeniçeri Ortasından toplam 7650 nefer eşkinici olarak yazılacaktı. Bunlar kışlalarında kalacaklar ancak talimleri düzenli olarak Et Meydanında yapılacaktı. Tüfenkli atışları ise Kağıthane'de ya da Davut Paşa Kışlasında yapacaklardı¹⁰.

Kısa bir süre sonra Eşkinici Ocağına 5.000 nefer kaydı yapıldı ve 12 Haziran 1826'da Padişahın da hazır bulunduğu bir merasimle Eşkinici askerleri Et Meydanında eğitime başladı. Ahmet Cevdet bu talime sadece birkaç yüz eşkincinin katıldığını belirtmektedir¹¹. Eşkinici askerinin eğitim-öğretime başlaması, yeniçerilerce hoş karşılanmadı. İstanbul kahvehanelerinde memnuniyetsizliklerini açıkça dile getirmekten çekinmiyorlardı. Yapılanların kafirleri taklit etmekten başka bir şey olmadığını, amacın Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmak olduğunu böylece ellerinde Yeniçeri Esamesi bulunduran esnafın da zarara uğrayacağı söylentisini hızla yayıyorlardı. Bu söylemle esnafı yanlarına almaya çalışıyorlardı.

Yeniçerilerin bu çabalarından haberdar olan II. Mahmut, devlet üst düzey yöneticilerini Saray'a çağırarak olup bitenlerle ilgili bilgi verdi. Ancak, Yeniçeriler de boş durmuyorlardı. 14 Haziran 1826 günü, Eşkinici Ocağı aleyhine yapılan propaganda etkisiyle etraflarına topladıklarıyla birlikte Et Meydanı'na kazanlarını çıkararak fiilen ayaklandılar. Ağaları olan Mehmet Celaleddin Ağa'nın konağına saldırıp yağmaladılar. Ertesi gün sayıları 20.000'i buldu. Sadrazam konağı ile Baruthaneler Nazırı ve Mısır Paşası Kapu Kethüdasının konaklarına saldırdılar. Bu

⁹ Ahmer Cevdet, Tarih-i Cevdet, C.XII, (Dersaadet 1309), s.148, Mehmet Esat, Üss-i Zafer, İstanbul, 1293, s.15.

¹⁰ Ahmet Yaramış, "II.Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)", A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2002, s.19.

¹¹ Bkz. Tarih-i Cevdet, C. XII, s.151., A. Yaramış, a.g.e. s.19.

önemli gelişmeler üzerine başta sadrazam Selim Paşa olmak üzere devlet ileri gelenleri Topkapı Sarayında bir araya geldiler. Sarayın etrafında bağlı kuvvetlerle güvenlik önlemi alındı. Medrese öğrencileri de Padişaha destek olmak için oraya toplandılar. Yeniçerileri ayaklanmadan vazgeçirmek için girişimler oldu Ancak onlar, Eşkinici Ocağı'nın kaldırılmasını ve yenilikçi kimi devlet adamlarının idam edilmesini istediler. Bu şartlarda bir anlaşma sağlanamadı¹². Bunun üzerine durum II. Mahmut'un başkanlığında yapılan toplantıda yeniden değerlendirildi. İsyancılara karşı kuvvet kullanılması kararı alınarak uygulamaya konuldu. Bilindiği gibi Yeniçeriler fazla direnemediler. 16 Haziran 1826 günü yapılan toplantıda Ocağın kaldırılması uygun görüldü. Hazırlanan ferman 17 Haziranda Sultan Ahmet Camii minberinde okunarak ilan edildi ve her tarafa birer sureti gönderildi¹³.

Ocağın niçin kaldırıldığının anlatıldığı bu fermanda özetle, zamanla Ocağın içine askerliğe uygun olmayan kimselerin katıldığı, bundan ötürü disiplinin bozulduğunu , Yeniçerilerin birçok fesada karıştıkları, seferlerde başarı gösteremeyip firara teşebbüs ettikleri, Devletin bu yüzden toprak kaybına uğradığı belirtiliyordu. Ayrıca III. Selim ile Bayraktar Mustafa Paşa'nın Ocakta ıslahat yapmak istedikleri, mecburiyet karşısında yeni askeri birlikler oluşturdıkları, ne var ki Yeniçerilerin bu düzenlemelere karşı çıktıkları açıklanıyordu.

Son ayaklanmaları üzerine devlet ileri gelenlerinin Sultan Ahmet Camii'nde toplandıkları ve oy birliği ile Ocağın kaldırılmasının kararlaştırıldığı, bununla birlikte Ocakla ilgili görülen, zağarcılık, hasekilik, yeniçeri zabıtlığı, serdarlık, turnacılık, saksonluk, yoldaşlık gibi görevlerin de yasaklandığı, yine Yeniçerilerle irtibatlı görülen Bektaşiliğin de lağvedildiği belirtiliyordu. Bu Ocağın yerine "*Asakir-i*

¹² Ahmet Cevdet, a.g.e. s.159; Mehmet Esad, a.g.e. s.74.

¹³ Mehmet Esat, a.g.e., s. 99 v.d.; A.Cevdet, Tarih-i Cevdet, C.XII, s.167-168

Mansure-i Muhammediye” adıyla talimli ve düzenli yeni bir ordu kurulacağı, seraskerliğine Ağa Hüseyin Paşa’nın getirildiği ifade ediliyordu. Fermanla birlikte taşraya gönderilen emirlerle mevcut yeniçeri birliklerinin dağıtılması, idarelerindeki kalelere el konulması, silah, cephane ve benzeri araç gereçlerinin toplanarak demirbaş listeleriyle birlikte İstanbul'a gönderilmesi istenmekteydi¹⁴.

Fermanın ardından uygulama başlatıldı. İstanbul'da yeniçerilerle yandaşları yakalanıp cezalandırıldılar. Hane, hamam, dükkan, bekar odaları gibi yerlerde saklananlar birer birer yakalandı. Elebaşları idam edildi. Bazıları sürgüne gönderildi. Aynı uygulama eyalet ve sancak merkezlerinde başarıyla yapılarak, yeniçerilik, ülke genelinde tarihin derinliklerine gömüldü. Bazı direnişler olduysa da kısa sürede yerel başkaldırı ve eylemleri bastırıldı. Bektaşî tekke ve zaviyeleri kapatılarak mal ve mülklerine el konuldu. İstanbul'da ileri gelen şeyhleri idam edildi. Kimi önderleri ise sürgüne gönderildi. Böylece, yeni ordunun oluşturulmasının önündeki en önemli engel kalkmış oldu.

Kısa sürede yasası çıkarılan Asakir-i Mansure Ordusu, yeni yapısıyla hayata geçirildi. Çıkarılan yasaya göre asker alımına kısa sürede başlandı. 12.000 kişilik olarak tasarlanan yeni askeri birlik, 1.500 erden oluşan ve adına "*Tertip*" denilen sekiz kısımdan oluşacaktı. Her tertibin başında binbaşı rütbeli bir subay bulunacaktı¹⁵. Bu düzenleme iki yıl kadar yürürlükte kaldı. 1828 yılında bazı yenilikler yapıldı. Ordunun kuruluşunda yapılan bu düzenlemelerle Tertip yerine “*Alay*”, Kol yerine “*Tabur*” ve Saf yerine de “*Bölük*” denilmesi uygun görüldü. Alay komutanına “*Miralay*”, tabur komutanına “*Binbaşı*” denildi. Bir süre sonra alaylar Hassa ve Mansure olmak üzere ikiye ayrıldı. 1832'de önce Hassa Ferikliği, daha

¹⁴ M.Esat, a.g.e.s. 118.

¹⁵ Avigdor, Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-1839", IJMES,2 (1971),pp 21-39.

sonra da Mansure Ferikliği müşirliğe yükseltilerek askeri rütbelere son biçimini almış oldu¹⁶.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye, Avrupa ordularının kuruluş ve işleyişi dikkate alınarak oluşturulmuştu. Düzenli eğitim-öğretim yaptırılıyordu. Yeni ordunun giyim ve donanımı da çağın gereklerine uygun biçimde idi. Silahlar da yenileştirilmişti. Askerin iyi eğitilmesi için eğitimli subaya ihtiyaç bulunuyordu. Bunun için 1834 yılında İstanbul'da Harp Okulu açıldı. Öte yandan giderleri karşılamak için ek önlemler alındı. Yeni bir hazine kurularak önemli gelirler buraya aktarıldı. Ancak, Yunan Ayaklanması ve Osmanlı- Rus Savaşı yüzünden kısa sürede büyük bir ordu kurmak mümkün olamadı. 1834 yılına gelindiğinde düzenli ordunun mevcudu sekiz piyade livası, iki bağımsız piyade alayı, iki süvari alayı ve bir Mühimmat-ı Harbiye taburundan ibaretti. Toplam asker sayısı 36.386 idi¹⁷. Bu ordu ile geniş topraklara sahip İmparatorluğu dış tehditlere karşı korumak mümkün görünmüyordu. Kaldı ki taşrada yeterli birlik bulunmadığından iç güvenliğin sağlanması da sorun oluyordu.

Tanzimat öncesinde Asakir-i Mansure dışında kurulan önemli bir ordu da redif askeridir. Askerlikle ilgili düzenlemeleri yapmak üzere hükümet merkezinde kurulan önemli bir meclis olan "*Dar-ı Şura-yı Askeri*"de yapılan görüşmeler sonunda Ağustos 1834 tarihinde başlanarak İmparatorluğun eyalet ve sancak merkezleri olan kentlerde 1400'er kişilik birer Tabur kurulması uygun görüldü. Amaç, askerlik çağına gelmiş olanları kendi bölgelerinde az masrafla kısa sürede, aralıklarla eğiterek savaş anında işe yarayacak yeterli asker bulundurmanın yanı sıra iç güvenliği de bunlarla sağlamaktı. Münavebeyle ve üç ay süre ile sancak ve eyalet merkezlerinde

¹⁶ Musa Çadırcı, "Osmanlı Ordusu'nda Yeni Düzenlemeler (1791-1869)", Birinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II, Ankara 1983, s. 92.

¹⁷ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, III üncü cilt, 5 nci Kısım, (1793-1908), Ankara 1978, s. 200

eğitim görecekler, böylece asıl işlerinden de geri kalmayacaklardı. 1834 yılı Ağustos ayına kadar İmparatorluğun hemen her yanında oluşturulan redif birliklerine yeni bir düzen verme gereği ortaya çıktı. Teşkilatın kurulduğu sancaklar uygun biçimde belirli merkezlere bağlandı. Eyalet yönetimi yeni bir biçim aldı. Valilere “*müşir*” unvanı verilerek redif birliklerine komutan oldular. Ancak bu düzenleme de istenilen sonucu vermedi. Şikayetler devam ettiği gibi aksaklıkların önü de alınamadı¹⁸.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİND ORDUDA İLK DÜZENLEMELER

¹⁸ Redif askeri teşkilatının kuruluşu ve işleyişi son yıllarda yapılan araştırmalarla ortaya konmuş bulunmaktadır. Bu yüzden kısa bir bakışla yetiniyoruz. Ayrıntılar için bkz. M.Çadırcı, "Redif Askeri Teşkilatı", Yedinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler 1, Ankara 2000, s.47-57. Cahide Bolat, Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)", A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2000 ((Basılmamış)

1. 1. Tanzimat İlkelerinin Uygulanışı

Yakınçağ Osmanlı Tarihinin en önemli gelişmelerinin başında hiç şüphesiz, temelleri II. Mahmut döneminin son yıllarında atılan ve asıl uygulamaların Abdülmecit döneminde olduğu kapsamlı, kalıcı yeniliklerin hayata geçirilmiş olmasıdır. Başta Mustafa Reşit Paşa olmak üzere Avrupa'daki gelişmelerden ve düzenlemelerden haberdar üst düzey devlet adamlarının teşvik ve destekleriyle II. Mahmut'un bıraktığı noktadan daha ileriye gitmek amacıyla olan yeni padişah Abdülmecit'in katkısı ve onayı ile bilindiği üzere 3 Kasım 1839'da ilan edilen bir fermanla esasları belirtilen yenileşme hareketi, aralıksız olarak İmparatorluğun dağılışına kadar devam ettirilmiş olmakla birlikte, önemli temel düzenlemeler 1839-1876 yılları arasında gerçekleştirildiğinden bu evre tarihimizde "*Tanzimat Devri*" olarak anılmaktadır. Bu dönemde öncelikle devlet yapısının temel taşları niteliğinde bulunan bütün kurumlarda yenilikler yapılmıştır. Öncelik merkezi yönetime verilmekle birlikte, taşra teşkilatı, güvenlik, eğitim- öğretim, basın- yayın, maliye, sağlık ve diğer alanlarda kalıcı yenilikler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu yeniliklerin bazıları konumuzla doğrudan ilgilidirler. Bir kısmı ise dolaylı da olsa askerlik alanında yapılanlarla irtibatları görülmektedir. Konumuzun daha iyi anlaşılması için gerekli görülen bazı düzenlemeleri genel hatları ile hatırlatmamız yerinde olacaktır.

Yeniliklere merkez örgütünde düzenlemeler yapılarak başlandı. II. Mahmut döneminin son yıllarında kurulmuş olan "*Meclis-i Vâla-yı Ahkâm- ı Adliye*"nin üye sayısı artırılmış, çalışma düzeni ve faaliyet alanı genişletilerek bir danışma meclisi olmanın ötesinde yargılama, yasa ve yönetmelik çıkarma, yenilikleri denetleme işleri

görev alanına dahil edilmiştir. Padişahın onayını almak koşuluyla memleket idaresinde bakanların ve diğer meclislerin üstündeki konumuyla parlamenter sistemlerde görülen meclislere benzer yetkilerle donatıldığı için söz konusu sisteme geçişte önemli bir basamak oluşturduğu ifade edilmektedir¹⁹. Yeni bakanlıkların kurulması, bakanlar kurulu anlayışının yerleşmeye başlaması, Padişahın mutlak otoritesinin tek başına değil, meclisler, kurullar aracılığı ile yürürlüğe konulması meşruti yönetime doğru ilk denemeler niteliğindedir. Hükümet anlayışındaki bu değişiklikler, önceki devirlere oranla bürokrasinin gelişmesine yol açmıştır. Hemen her alanda komisyonlar ve meclisler kurulmuş, yazışmalar artmıştır. En son merci konumundaki Meclis-i Vâlâ, yapılan işlemlerde eksiklik ya da yanlışlık gördüğünde çoğu zaman başa dönülmekteydi. Bu şikayetlere neden oluyordu.

Can ve mal güvenliğinin temin edilerek, vatandaşların gelirlerine göre miktarı önceden belli tek bir vergiyi ödeyeceği tezine dayalı olarak taşra teşkilatında köklü düzenlemelere gidildi. Avrupa devletlerindeki yapılanma ve daha önce İmparatorlukta yapılan düzenlemeler göz önünde tutularak 1840 yılından itibaren memleket idaresinde kalıcı, köklü yenilikler yapıldı. Kötülüklerin başlıca sebebi olarak adlandırılan "*iltizam*" usulü kaldırıldı .Sancak idaresi mütesellim yerine "*muhasıl*" denilen kimseye verildi. Muhassıllar sancakları yönetmenin yanında bütün mali işlerine de bakacaklardı. Bunun için öncelikle mal-mülk sayımı yapacaklar herkesin yılda ne kadar vergi vereceğini belirleyeceklerdi. Bunlara yardımcı olması için de "*Muhasıllık Meclisleri*" oluşturuldu. Ne var ki bu uygulamadan istenilen sonuç alınamadı ve 1842 yılında yeni bir yapılanmaya gidildi. İlk kez idari birim olarak köyden sonra kaza oluşturuldu ve yönetimine seçimle

¹⁹ Mehmet Seyitdanlioğlu, Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868), Ankara, 1999 (İkinci baskı), Ahmet Rasim, İstibdattan Hakimiyet-i Milliyeye, İstanbul 1924, s.209 v.d., 242-243.

belirlenen bir müdürün getirilmesi uygun görüldü. Kazadan sonraki birim olan sancağın yönetimi kaymakama verildi. Eyaletler ise yine valilerce idare edileceklerdi. Sancak merkezlerinde "*Küçük Meclis*" daha sonra "*Sancak Meclisi*" denilen üyelerinin bir kısmı seçimle belirlenen kurullar oluşturuldu. Bu meclisler, hem idari hem de hukuki işlere bakmakla yükümlü kılındılar. Maliye işlerine ise mal müdürleri bakacaklardı.

Bu düzenlemelere paralel olarak eyalet idaresinde de önemli değişiklikler yapıldı. Valilerin daha önce çok geniş olan yetki alanları daraltıldı. Maliye işleri defterdara verildi, birçok müdürlük kuruldu. Bunların üstünde "*Büyük Meclis*" daha sonra "*Eyalet Meclisi*" (1849) adını alan kurul, vali başkanlığında, defterdar, kadı, müftü, Müslümanları ve Gayrimüslimleri temsilen seçilen üyelerle Gayrimüslimlerin dini temsilcilerinden oluşan bu meclis hükümet merkezindeki Meclis-i Vâlâ'nın taşradaki benzeri idi. Yargının yanı sıra yönetim, bayındırlık, eğitim-öğretim gibi eyaleti ilgilendiren bütün işlerin kararlaştırılıp görüşüldüğü bir kurul idi. Burada sancak meclislerinin aldıkları kararlar incelenerek kesinleştiriliyordu. Ağır cezayı gerektiren suçlar için verilen kararların onanmak üzere Meclis-i Vala'ya gönderilmesi gerekiyordu.

Ülke yönetiminde yapılan bu düzenlemelerin uygulamaya konulmasından sonra ortaya sorunlar çıktı. Bunun için yeni önlemler alındı ve 1849 yılında çıkarılan bir yönetmelikle bazı kalıcı değişiklikler daha yapıldı. "*Eyalet Meclisleri Nizamnamesi*" diye adlandırılan nizamname taşra teşkilatının bütününü ilgilendiren hükümleri ihtiva etmekteydi. Tuna Vilayeti Nizamnamesi'nin bütün ülkede uygulandığı tarihe kadar bu yönetmeliğin hükümleri geçerli oldu²⁰. Eyalet ve Sancak

²⁰ Tanzimat döneminde yönetimde yapılan değişiklikler ve uygulamada karşılaşılan problemler bir çok araştırma ve incelemeye konu olmuştur. Ancak, kaynaklara dayalı, tarafsız ve gerçekçi bilgiler

Meclisleri, Sancak ve Vilayet İdare Meclislerine dönüştürüldü. Ayrıca Vilayet Umumi Meclisleri kuruldu. Eyalet adı vilayete, sancak adı ise livaya çevrildi. Liva yöneticisine mutasarrıf denildi. Kaza müdürünün yerine kaymakam atandı. Böyle taşra teşkilatında iş bölümüne gidildi. Kurullar oluşturularak halkın yönetime doğrudan katılması kısmen de olsa sağlandı. Yöneticilerin kendi başlarına kararlar alarak yürürlüğe koyma uygulaması son buldu. Osmanlı idari yapısı çağın Avrupa Devletlerinkine şeklen de olsa benzetildi.

1. 2. Askerlik Alanında İlk Düzenlemeler

II. Mahmut döneminde Avrupa örneğinde çağdaş bir ordu kurma yolunda çok önemli adımlar atılmış, ancak iç ve dış meseleler yüzünden kısa denilebilecek bir zaman dilimi içinde istenilen sonuç alınamamıştı. Bu durum karşısında Tanzimat Fermanı'nı hazırlayanlar, askerlik alanında yenilikler yapma gerektiğini vurgulamaktan geri kalamazlardı. Nitekim öyle de oldu. Fermanda üzerinde önemle durulan bir konu askerlikti ve sorun özetle şöyle ortaya konuluyordu:*Vergilerin önceden bilinmesi önemlidir. Devlet, ülkesini korumak için elbette askere muhtaçtır ve bunun için masraf yapmak zorundadır....herkesin gücüne göre uygun bir vergi ödemesi ve devletin kara ve deniz askeri masrafları ile diğer giderlerini gerekli yasalarla sınırlandırıp belli ederek masraflar ona göre yapılacaktır. Askerlik meselesi dahi söylediğimiz gibi önemli meselelerdendir. Memleketi korumak için asker vermek halkın boynunun borcudur. Fakat şimdiye kadar bölgelerin nüfus miktarı göz önünde tutulmayarak kiminden fazla kiminden noksan asker istenmekte*

hocam Prof. Dr. M. Çadırcı'nın yayınlarıyla ortaya konulmuş bulunmaktadır . Bkz. Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK, 2. Baskı Ankara 1991.

idi. Bu da hem kuralıslılığa hem de tarım ve ticaretin zarar görmesine sebep olmakta idi. Diğer taraftan asker olanların ömürlerinin sonuna kadar bu hizmette bırakılmaları kendilerinin ümitsizliğe düşmeleri sonucunu vermekte, soy sop sahibi olmalarını önlemekte idi. Bundan dolayı şimdiden sonra her bölgeden gerektiği zaman istenecek askerin daha iyi bir usule göre alınması ve dört beş sene müddetle sıra ile hizmet etmelerini sağlayacak bir usul bulunması gerekmektedir.....diğer taraftan askeri tanzimat da Bab-ı Seraskeri Dar-ı Şura'sında söyleşilip gereken kanunlar kararlaştırılacaktır...²¹.

Tanzimat Fermanında askerlikle ilgili olarak yer verilen bu düşünceler, II.Mahmut'un bu alanda yaptıklarının eksikliklerini ortaya koymaktaydı. Nitekim memleket idaresinde yapılan düzenlemelere paralel olarak bir süre sonra askerlik alanında kalıcı ve köklü değişikliklere gidilecektir. Bu değişikliklerin yapılmasını kararlaştıracak ve uygulamayı izleyecek oluşumun Bâb-ı Seraskeriye bağlı Dâr-ı Şurâ-yı Askeri olacağına Fermanda yer verilmişti. Bu kurul, tıpkı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye gibi II. Mahmut saltanatının son yıllarında kurulan üç önemli meclisten biri idi. Ancak etkinliğini, tıpkı Meclis-i Vâlâ gibi Tanzimat devrinde ortaya koyabilmiştir²².

Dâr-ı Şurâ-yı Askeri'nin kurulmasını Mısır ordusunda miralay olarak görev yaparken 1832 yılında firar ederek İstanbul'a giden Manastırlı Selim Sati Paşa'nın Padişaha önerdiği ve nizamnamesini hazırladığı belirtilmektedir²³. Dâr-ı Şura-yı Askeri'nin kurulduğu 7 Şubat 1837'de ilan edilmişse de çalışmalarına ancak Nisan

²¹ Tanzimat Fermanı, Takvim-i Vekayi eki olarak basıldığı gibi, daha sonra yayınlanmaya başlayan devlet yıllıkları ile nizamname mecmualarında da düzenli olarak yer almıştır. Yeni harflere çevirisi bir çok eserde bulunmaktadır. İyi bir Türkçeye aktarımı için bkz. H.İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", Belleten , XXVIII/112, Ankara 1964, s. 612-614.

²³ A.Yaramış, II.Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye, s. 139.

ayında başlayabilmiştir. Alanlarında başarılı olmuş üst rütbeli çeşitli branşlardan 12 subaydan oluşturulan kurulun başkanlığına Mirliya Hayrettin Paşa atanmıştı. Ayrıca iki sivil üyesi vardı. Bunlardan birisi "*Şura-yı Askeri Müftüsü*" idi. Diğerisi ise yazışmalardan sorumlu katipti. Bâb-ı Seraskeride toplanmaktaydı ve burada kendilerine bir daire ayrılmıştı²⁴. Gündemdeki konular serbestçe tartışılacak, kararlar oy çokluğu ile alınacaktı. Kesinleşen konular Seraskere sunulacak, Serasker kendi düşüncelerini de ekleyerek onay için Padişaha sunacaktı. Onay alınırsa alınan karar kesinleşecekti. Böylece, yapılacak düzenlemeler bir veya birkaç kişinin düşüncesi doğrultusunda değil, bilgili ve yeterli bir çok kişinin görüşü alındıktan sonra hayata geçirilecekti. Bu, sivil düzenlemelerde de böyle idi. Dolayısıyla Tanzimat arifesinde yer etmeye başlayan bu anlayış, Tanzimat boyunca da sürecek ve demokratik bir anlayış hem askeri ve hem de sivil alanda yer etmeye başlayacaktır. Askerlik alanında yapılacak düzenlemeler, çıkarılacak yasa ve yönetmeliklerin hazırlanmasında, alınan kararların uygulanmasını denetlemede Dâr-ı Şura-yı Askeri oldukça etkin olmuştur. Meclis-i Vâlâ'nın sivil hayatla ilgili olarak görevler üstlenmiş, askeri alanla ilgili olanları da bu kurul üzerine almış bulunuyordu²⁵. Dâr-ı Şura-yı Askeri, Tanzimat devri boyunca faaliyetlerini sürdürecektir ve Osmanlı ordusunun çağdaş bir yapıya kavuşturulmasında etkin rol oynayacaktır. Dâr-ı Şura için çıkarılan nizamname, bir nizamnameden çok, askerlik alanında yapılan düzenlemelerde ortaya çıkan başlıca sorun üzerinde durulmakta, bunlara çözüm bulmak amacıyla kurulun faaliyet göstereceği belirtilmekteydi. Çok geniş topraklara sahip devletin kendini korumak için "*Mükemmel Nizami Askeri*" bulundurmasının zorunlu olduğu, askerlik süresinin çok uzun olduğu, bu hizmeti ancak yaşlılıkta

²⁴ Ziya Şakir, *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul 1957, s.77-78.

²⁵ Askerlik alanında yapılan yenilikler ele alınırken Dâr-ı Şura-yı Askeri'den sıkça söz edileceğinden bu açıklamalarla yetiniyoruz.

bitirebilenlerin ne kendilerine ne de memlekete bir faydalarının olmadığı vurgulanıyor, daimi düzenli bir ordunun ihtiyaçlarının olacağı, bunların Şuraca karşılanacağı belirtilmekteydi²⁶. Görüldüğü gibi Tanzimat Fermanı'nda yer alan düşünceler bu nizamnamede daha önce yer almış bulunuyordu. Öte yanda Asakir-i Mansure adı terk edilmiş Tanzimat arifsinde "*Asakir- i Muntazama*" veya "*Asakir-i Nizamiye*" tabirleri kullanılmaya başlanmıştı²⁷. Düzenli talimlerin yanı sıra genel talimler öne çıkarılmış, Padişahın huzurunda talimler yaptırılmaya başlanmıştı. Rumeli ve Anadolu'da kain Redif Alayları ile Asakir-i Muntazama'nın bazı mevkilerde bulunan piyade ve süvari alayları İstanbul, Üsküdar ve Edirne'ye çağrılarak yeni harp usullerine göre talim yaptırılması kararlaştırılmıştı. Üsküdar'da toplanacak askerler, Asakir-i Hassa Müşiri Rıza Paşa'nın İstanbul'da Davut Paşa ve Rami kışlalarında toplanacak askerlere ise Asakir-i Muntazama Müşiri Reşit Paşa'nın nezaret ve komutasında talimleri yapacakları gibi, Edirne'de toplananların talimlerine nezaret etmek üzere uygun birisi görevlendirilecekti. Nitekim Silistre Eyaleti Müşiri olan Mirza Sait Paşa, asker kökenli olması ve harp fennine dair bilgisinden dolayı uygun görülerek atanması yapılmıştı. Genel talim merkezlerine gidecek askerlerin yol giderleri ve güvenlikleri için elzem olan önlemlerin alınması doğrultusunda ilgililere talimat verilmişti²⁸. Özel muhafız birliği nitelikli ve çağın gereklerine göre eğitilerek donatılan Hassa Birlikleri, Komutanları Müşir Rıza Paşa'nın gözetiminde Fenerbahçe Sahrası'nda Hassa Alayları'nın yaptıkları ateşli talimleri Padişah, bütün vekiller ve üst düzey subayların yanı sıra Meclis-i Vâlâ-yı

²⁶ Dâr-ı Şurâ-yı Askeri Nizamnamesi için bkz. Düstur-i Askeri, Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahane Matbaası, 1287 s.144-148.

²⁷ Padişah'ın önerisi ve onayı ile 14.06.1843'ten sonra yapılan düzenlemeler doğrultusunda bundan böyle düzenli askerin "*Asakir-i Nizamiye-i Şahane*" diye adlandırılması uygun görülmüştü. Bkz. Başbakanlık Arşivi, Tahrirat-ı Askeri defteri, No.629, s.8. I. ek.

²⁸ Takvim-i Vekayi, Defa 234.

Ahkâm-ı Adliye üyeleri ve yabancı ülke sefirleri izlemişlerdi. Kurulan çadırlarda kalan askerlerin atışlarda çok başarılı olmaları üzerine Rıza Paşa ve yardımcısı Ferik Darbhor Reşit Paşaya ödül verilmişti²⁹. Bütün bu ve benzeri önlemler askerlik alanında yapılacak köklü ve kalıcı düzenlemelerin önemli işaretleri idi. Özellikle Mısır Seferi sırasında yararlılık göstermiş subaylarla Osmanlı ordusunda görev almış bazı yabancılara üst derecede rütbelerin verilmesi, Selimiye Kışlası inşaatının süratle bitirilmesi askerlik alanında yapılacak yeniliklerin önemli adımları idi³⁰. Bunların dışında Padişah adına yayınlanan çeşitli fermanlarda askerlik konusunun önemine değiniliyor, Abdülmecit, konuya verdiği önemi sözde bırakmayarak kışlaları ve askeri tesisleri teftiş ediyor , tatbikat ve talimleri izlemekten geri kalmıyordu. 1843 Ağustosunda Kuleli’de kain bir kışlanın tamirinin kısa sürede tamamlanmasından dolayı, Padişah burayı bile gezmiş, kendisi karşılayarak resmi geçitte bulunan askerin mükemmelliğinden ve işin kısa zamanda bitirilmesinden dolayı Rıza Paşa'ya iltifatta bulunmuştu³¹. Bütün bunlar askerlik alanında kalıcı ve köklü önemli değişiklikler yapılacağına açık işaretleri idi. Nitekim kısa bir süre sonra yapılan hazırlıklar tamamlanmış, Padişahın onayı ve buyruğu ile nelerin yapılacağı açıklanmıştı.

1. 3. 1843 Kararları ve Uygulaması

Askerlik alanında II. Mahmut'un başlattığı yeniliklerin yer aldığı süreç, iç gelişmelerle birlikte dış sorunlar bakımından oldukça sıkıntılı bir dönemi ifade

²⁹ Ahmet Lütü, Tarih-i Lütü, Tarih Vakfı-Yapı Kedi Yayını, İstanbul 1999, cilt 6-7-8, s.1107

³⁰ A.g.e.,s.1116-1117.Topçu muallimi Purusyalı Konsefos Bey'e miralaylık rütbesi, Londradaki Rusya sefirinin kayını İsveç tebaasından Ruper Teys'e miralaylık veriliyordu.

³¹ Takvim-i Vekayi, Defa 256.

etmektedir. Bu zorlukların üstesinden gelmenin önemli bir yolu olarak görülen Tanzimat reformları kısa denilebilecek bir zaman dilimi içerisinde uygulamaya konulmuş ve ilk sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Bununla birlikte 1843 yılı başlarına gelindiğinde askerlik alanında yapılan düzenlemelerin yetersizliği ve eksikliği iyice kendisini duyuruyordu. Özellikle asker alma yöntemi temel bir düzenlemeye dayandırılmamıştı. Yeni tabur ve alayların kurulmasında da sağlıklı gerekçeler gösterilmiyordu. Gereklikçe yeni birlikler oluşturuluyordu. Her yıl veya ihtiyaç hasıl oldukça mevcut alay ve taburlara alınacak askerin miktarı ilgili birimlerce kararlaştırılıyor ,valilere bildirilerek gereği isteniyordu. Eski tarz bu uygulama sıkıntı ve şikayetleri beraberinde getiriyordu. Askerlik süresi de belirlenmiş değildi. Asker olanlar ne zaman terhis olacaklarını bilmiyorlardı ve sırf bu yüzden orduya katılma isteği giderek azalmakta, firar olayları ise artmaktaydı. Diğer bir sorun ise subayların terfi ve yer değiştirmeleri idi. Hatır ve gönül ön planda tutuluyor, adam kayırmanın önü alınamıyordu. Bu durum şikayetlerin giderek artmasına yol açıyordu. Nitekim, kalıcı düzenlemeler yapılmadan kısa bir süre önce bu konu ele alındı ve"..*bundan böyle terfi ve tevcih-i rüteb ehliyeteye hasır ve tahsis olunub, iltimas ve sair münasebet ile.*³².." rütbeler verilmemesi kararlaştırıldı. Bu uygulamanın yürürlüğe konulması ile birlikte askeri rütbelerin sivil memurlara verilmesi uygulaması da sona erdirildi. Alınan söz konusu önlemler elbette yeterli değildi. Özellikle memleket idaresinde 1842 yılında yapılan yeniliklerin uygulamaya konulması ve başarılı sonuçlarının görülmeye başlaması üzerinde durulmakta olan askerlik alanında yapılacak yeniliklerin yeniden gündeme alınmasında önemli bir etken oldu. Ayrıca bu sıralarda Avrupa devletlerinin silahlı kuvvetlerinde yapılan düzenlemelerin de

³² Tarih-i Lütüfî, c.6-8, s. 1137

göz ardı edilmediği bilinmektedir. Özellikle Prusya Ordusu'nda hizmet yaptıktan sonra Osmanlı Silahlı Kuvvetleri'ne katılan subayların telkin ve teşvikleri de önem taşımaktaydı.

Abdülmecit, askerlik alanında yapılacak yeniliklerin saptanıp uygulanması görevini, Mabeyn-i Hümayun ve Hassa Müşiri Rıza Paşa'ya havale etmişti. Paşa, ıslahattan yana tavır ve tutumlarıyla tanınmış bir kişi idi. Ancak, tek başına kararlar alıp Padişahın onayına sunmak yerine dönemin anlayışına uygun olarak önce konuyla ilgili güvendiği kimselerin görüşlerini aldı. Merkezde bulunan ilgililerin dışında o sırada taşrada görev yapmakta olan bazı valilerin de bilgisine baş vurdu³³. Bunun ardından konunun bütün yönleriyle tartışılması için " *Meclis-i Muvakkat*" adı altında özel bir kurul oluşturdu. Vezirler, ulemeden, askerlik alanında bilgili kimselerle ricaden olanların katıldıkları bu meclis çalışmaları sonunda alınan kararlar o sırada bakanlık yapanların da görüşlerine sunuldu. Daha sonra alınan kararlar Padişah'a arz edilerek onayı alındı. Askerlik alanında kapsamlı düzenlemeleri içeren bu önemli kararların açıklanması için özel bir askeri tören ve düzenleme yapma gereğini duyan Rıza Paşa, görkemli bir törenle alınan kararları herkese duyurdu.

Daha önce talim için ,Rumeli ve Anadolu'da bulunan redif askerleriyle Anadolu'daki bazı düzenli birlikler çağırılmışlardı. Bunlar takım takım Üsküdar, İstanbul ve Edirne'ye gelmiş bulunuyorlardı. Üsküdar'a gelenlerin talimi Hassa Müşiri Rıza Paşa'ya İstanbul'a gelenlerin ise Asakir-i Muntazama Müşiri Reşit Paşa'ya havale edilmişti. Edirne'de toplanacakların eğitimlerine ise Silistre Valisi Mirza Said Paşa Edirne'ye gelerek nezaret edecekti. Bu uygulama o yılın yaz

³³ Trabzon valisi ve Maliye Nezaretine Sadrazamlıktan gönderilen konuyla ilgili yazılardan birisi, Başbakanlık Arşivi, **Aynıyat Defteri** No.388, s.77-79 da yer aldığı gibi Takvim-i Vekayi'de de konuyla ilgi bilgiler bulunmaktadır.

aylarında yapılması mutlak olan bir iş olup yeni değildi. Ancak, askerin hükümet merkezinde ve merkeze yakın bir yerde toplanmış olması, yapılacak yeniliklerin hem duyurulması ve hem de benimsetilmesi açısından önemli bir fırsattı. Bu fırsatın iyi değerlendirildiğini görmekteyiz.

Kapsamlı bir yasa hazırlanarak düzenlemelerin bu yasa çerçevesinde yapılması yerine konunun bir fermanla ayrıntılı olarak ele alınmasının uygun görülmesi olmasının başlıca nedenlerinden birisi, olayın önemini vurgulamaktı. Bir diğer neden ise kısa sürede yasanın hazırlanamaması olarak düşünülebilir. Ferman, iki ana kısımdan oluşmaktadır. Öncelikle yapılacak düzenlemelerden padişahın çok memnun olduğu, bu yolda çaba gösterenleri taktir ettiğini kapsamaktadır. Giriş nitelikli bu kısmın ardından askerlik alanında yapılacak temel düzenlemelere yer verilmektedir.

Fermanda, askerlik işi saltanatın mühim ve büyük işlerinden kabul edilmiş, gerekçe üzerinde durulmuştur. O güne kadar askeri araç ve gereçlerle harp sanatı alanında sağlanan gelişmelerden duyulan hoşnutluk vurgulanmış, ancak bu ana kadar sözü edilen gelişmelere paralel olarak asker alma ve askerlik hizmetinin süresi konusunda bir yenilik yapılmadığından yakınılmıştır.

Şu sıralarda “...*memleketin her türlü asayiş halinin ber-kemal olması...*”, bir savaş tehdit ve tehlikesinin olmayışı yenilikler için elverişli ortamı oluşturduğu, bu nedenle adalet ve mantığa uygun düzenlemelerin daha kolay yapılabilceği ifade edilmiştir. Yapılacak yeniliklerin askerin şevk ve gayretlerini artıracığı , yeterli sayıda olmayan düzenli birliklerin bundan böyle tamamlanarak yeterli hale getirileceği önemle dile getirilmiştir.

Fermanda devletin ayakta kalmasının ancak yeterli asker beslemesiyle mümkün olacağı, muvazzaf asker sayısının yeterli olamadığı, mevcut redif askerinin ise zaten muvazzaf gibi hizmet verdiği göz önünde tutulduğunda her iki sınıfın uzun süre silah altında kaldığı, bunun bıkkınlık ve bezginliğe yol açtığı, sayının bu yüzden de artırılmadığı belirtildikten sonra, bu andan itibaren redif olarak hizmet görenlerin muvazzaf olarak kabul edileceği ifade edilmiştir.

Diğer yenilikler ise şöyle saptanmıştır: Askerlik süreye bağlanacak, beş yıllık muvazzaflıktan sonra yedi yıl redif olarak hizmet verilecekti. Muvazzaflık hizmetini tamamlayıp redife ayrılanlar her yıl bir ay süreyle merkez livada eğitim-öğretim göreceklerdir. Rediflik süresi yedi yıl olarak saptanmaktaydı. Ayrıca, alınan kararların hemen yürürlüğe girmeyeceği, nüfus sayımının yapılmamasından dolayı beş yılını dolduranların terhis edilerek yerlerine kura ile yeni nefer almasının mümkün görülmediği bu yüzden , terhis edileceklerin yerine redif birliklerinden asker alınması uygun görülmüştü³⁴.

6 Eylül 1843 (11 Şaban 1259) günü askerlik alanında yapılacak düzenlemeleri kapsayan fermanın okunup ilan edilmesi için bir tören yapıldı. Tanzimat Fermanı'nın ilanı münasebetiyle yapılan törenin ardından yapılan bu kutlamayı ikinci büyük olay olarak nitelendirebiliriz. Zira, Sadrazam Rauf Paşa, Şeyhülislam Mekkizâde Asım Efendi ve Meclis-i Ahkam-ı Adliye üyesi Fethi Paşa, Maliye Nazırı Safveti Paşa, sudurdan İsmetbeyzade Hikmet Bey, Hekimbaşı Adbülhak Efendi, Sadr-ı Anadolu Raif Bey, Valide Kethüdası Tahir Bey, Teşrifatçı Said Bey, Amedci Mümtaz Efendi, Meclis-i Muvakkat üyesi İzzet Efendi ile Nail

³⁴ **Takvim-i Vekayi**, Defa 258, 24 Şaban 1259 (19 Eylül 1843), *Umur-ı Dahiliye* başlığı altında fermanın metni ve kolay anlaşılması için özeti yer almış bulunmaktadır. Ayrıca *Düstur-i Askeri*'nin 3-6. sayfalarında da bir örneği bulunmaktadır. Bu önemli belgeleri ilk kez kaynağından alarak 2. ek.'te olduğu gibi yeni harflerle yayınlıyoruz.

Efendi gibi önde gelen üst düzey kamu görevlilerinin katılımlarıyla Haydarpaşa Sahrası'nda aynı anda Hariciye Nazırı Rifat Paşa ile Meclis-i Vâlâ Reisi Nafiz Paşa ve Harbiye Nazırı Alai Necip Paşa ve Meclis-i Vâlâ üyelerinden Hasip Paşa, sudurdan Eminbeyzade Kadri Bey ile Vakanüvis Es'ad Efendi, Sadaret Müsteşarı aynı zamanda Meclis-i Muvakkat üyesi Şekip Efend, İstanbul Kadısı gibi isimlerin de hazır bulundukları diğer bir toplantı da Davutpaşa Kışlası önünde kurulan çadırlardaki askeri birliklerin katılımı ile gerçekleştirildi. Haydarpaşa Sahrası'nda ordugah haline getirilen yerde Hassa Birlikleri'nden altı alay piyade, dört alay süvari ve bir alay topçu sahranın ortasına çıkarılarak, piyade alayları iki sıra olarak kol nizamında ve süvari üçüncü sıra, topçu ise harp düzeni gereği dördüncü sırada yerlerini almışlar, ordugahın önüne konulan minberin önünde toplananlarla birlikte bulunan Rıza Paşa'nın iki tarafında ferik ve liva paşalarla diğer ümerayı askeriye yerlerini almışlardı. Rıza Paşaya hitaben kaleme alınan padişah buyruğunu Hassa Müsteşarı Arif Efendi minbere çıkarak yüksek sesle okumuş bitiminde Ayasofya Şeyhi Hacı Yusuf Efendi ve Şeyh Yunus Efendi makama münasip dualar ederek tören tamamlanmıştı. Ayrıca Rıza Paşa tarafından ayrıntılar aktarılmış gerekli direktifler ilgililere bu esnada verilmişti. Rıza Paşa'nın bizzat kumanda ile "*Padişahım çok yaşa*" duası eda edilmiş , kurbanlar kesilip toplar atılmış ve şenlikler edilmişti. Mevcut asker Rıza Paşa'nın kumandasında bin pare top atılarak resmi geçit yapmış ve yerlerine çekilmişlerdi. Başarılarından dolayı törende bulunanlar Rıza Paşa'yı tebrik etmişlerdi. Buna benzer bir tören de Reşit Paşa başkanlığında Davutpaşa'da gerçekleştirilmiş bulunuyordu³⁵. Rumeli ordusunda da benzer bir törenin yapıldığı anlaşılmaktadır³⁶.

³⁵ A.Lütfi, a.g.e. s.1147-1148, **Takvim-i Vekayi defa 258**. *Erler tarafından daha kolay anlaşılın*

Alınan kararların aynı anda Başkent'in iki ayrı yerinde ve Edirne'de açıklanarak duyurulması ve bu vesile ile yapılan törenler anlamlıdır. Zira bundan önce memleket idaresinde, maliyede ve diğer alanlarda yapılan yeniliklerin hiç biri için böylesi bir törene gerek görülmemiştir. Askerlik alanında yapılacak yeniliklere verilen önemi açıkça ortaya koyan bu törenler aynı zamanda halkın ve ilgililerin desteğini almada da etkili olmuştur. Nitekim törenin hemen arkasından İstanbul esnafı defterler tutarak içlerinde askerliğe elverişli kimselerin kaydını yapmış, hazırlanan listeler seraskerliğe takdim edilmiştir. Bunun yanı sıra o sırada eğitim için gelmiş olan redif askerinin önemli bir kısmı da düzenli orduya geçirilmiş böylece yeniliğin ön gördüğü sayıda asker edinilmesinde önemli ilk adımlar atılmıştır.

diye Fermanın özeti yapılarak subaylara verilmişti .Sözlü anlatım için yapılan özet şöyle idi: İşte cümleiniz velî nimetiniz pâdişâhımız efendimizin hatt-ı hümayûnunu ve emr ü fermân-ı şâhânesini işittiniz ve malûmunuz oldu. Şimdiye kadar ?askere alınan neferâtın askerlik etmesine bir vakit gösterilmediğinden yazılan nefer ömrü oldukça askerde kalmakta ve ol sebebdan vilâyetine gidemeyerek hısım ve akrâbasına hasret çekmekte olduğundan “rabbim tükenmez ömr ve âfiyet ihsân buyursun” mücerred pâdişâhımız efendimizin askere olan merhâmet ve itibâr-ı şâhânesi iktizâsı olarak bir nefer askere alındığı tarihten itibâren beş yıl muvazzaf askerde hizmet ettikten sonra muvazzafdan çıkub artık memleketine gitmek ve ol giden neferin yerine başkası alınmak için yeniden nizâm ve kanûn yapulub bundan böyle hem ol kanûn bozulmamak ve hem dahi mevcûd olan muvazzaf ?askerin noksanı redîf ile tamamlanmak üzere emr ü fermân-ı hümayûn buyurmuş olduklarından işte bu defa dahi askerde eski bulunan neferlere ruhsât verülüb memleketlerine gönderileceği gibi bundan sonra şu mevcûd olan askerden beş bölükde bir bölüğüne her yıl izin verileceğini ve bugünkü gün ne kadar redîf askeri var ise cümlesi muvazzaf olduğunu ve bir de yine pâdişâhımız efendimizin kemâl-ı merhâmet ve ihsânları olarak zâbitânın aylıklarına dahi bu defa yeniden zamm buyurduklarını bilüb kumandanızda bulunan askere güzelce ifâde edüb her hâlde sâye-i şâhânedede rahât edeceğinizden pâdişâhımız efendimizin du?â-yı devletinde olmaklığa gayret eylediğiniz sûrette daha ziyâde mükâfâta nâ?il olursunuz. Eğer mugayır hareket ederseniz Kanûnnâme-i Hümayûn ahkâmınca mücâ?zaât olacağınızı düşünüb ana göre hidmet ve itâ?ât ile sadâkat eyleyeseniz. Heman hakk teâlâ cümleyi rızâ-yı şâhânedan ayurmasun.

³⁶ A. Lütfi, a.g.e. s.1148.

Askeri yeniliklerin yapılmasında katkıları olanlar o haftanın Cuma selamlığından sonra Beylerbeyi Sarayında bulunan Padişah'ın huzuruna çıkmışlar tebrik ve teşekkürde bulunmuşlardı. Kısa bir süre geçtikten sonra Hassa Müşiri Rıza Paşa'ya başarılarından dolayı seraskerlik unvanı tevcih buyurulmuştu³⁷.

Gerekli düzenlemeler yapılarak askerlik alanındaki yeniliklerin uygulamasında yardımcı olmak amacıyla Üsküdar'daki muhafız konağı merkez seçilerek orada faaliyet gösterecek bir askeri meclis kuruldu. Dâr-ı Şura-yı Askeri Reisi Süleyman Paşa bu meclisin başkanı oldu Meclis-i Vâlâ üyelerinden Arif Hikmet Beyefendi ile Şekib Efendi, İzzet Efendi ile Mirliya Abdi Paşa ve Avni Paşa ile Mekteb-i Harbiye Nazırı Emin Paşa, Rumeli Ordusu meclis üyelerinden Mirliya Mehmed Paşa üyeliğe atandılar. Böylece Dar-ı Şura-yı Askeri dışında yeni ordu düzenlemesi için özel bir kurul daha oluşturulmuş bulunuyordu.

6 Eylül 1843 (11 Şaban 1259) günü³⁸ törenler yapılarak ilan edilen Fermanla Osmanlı toprakları coğrafi konumu, nüfus yoğunluğu ve ulaşım imkanları değerlendirilerek beş ordu bölgesine ayrılıyordu. Bunlardan ilk ikisi Başkent'te "**Hassa Ordu-yı Hümayun Dairesi**" ve "**Dersaadet Ordu-yı Hümayun Dairesi**" diye adlandırılan ve merkezleri İstanbul olan **Hassa Ordusu** ile **Dersaadet Ordusu** idi. Hassa Birlikleri Tanzimat öncesinde oluşturulmuş günümüz muhafız alayları konumunda olan askerleri kapsıyordu. Yeni düzenleme ile bu birlikler ordu düzeyine çıkarıldı, kadroları yeniden düzenlenerek Hassa Ordusu adını aldı. Bu orduya Bursa, Aydın, Balıkesir, Biga, İzmit, Menteşe, Karahisar-ı Sahip, Hamit, Teke ve Alanya yöreleri bağlandı. Yani buralardan Hassa Ordusu için asker alınacaktı. Hassa Ordusu

³⁷ A. Lütfi a.g.e, s. 1148.

³⁸ 11 Şaban 1259 hicri tarihi, çevirme hatası ya da başka bir nedenle bazı yayınlarda 8 Eylül 1843 olarak verilmektedir. Bkz. Çadircı, Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869), s.96. da 8 Eylül 1843 olarak çevirmiştir., Faruk Aydın, Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan sonra Askeratma Kanunları (1839-1914), Ankara, 1994, s.9 aynı hata yinelenmektedir.

yeni bir komutan atanmayarak kısa bir süre önce Serasker ünvanı verilen Rıza Paşa komutasına verildi. Böylece askeri ıslahatın önde gelen komutanı olan Rıza Paşa hem Serasker (Harbiye Nazırı karşılığı) hem de bu ordunun komutanı oldu. Dersaadet Ordusu için Ankara, Kastamonu, Edirne, Konya, Amasya, Bolu, İçel, Viranşehir, Büyük ve Küçük Çekmece, Kartal, Gebze yöreleri ayrılmıştı. Bu sayılan yerler dışında Anadolu ve Rumeli'de o sıralarda İmparatorluğun sınırları içinde kalan diğer yerler ise "*Anadolu Ordu-yı Hümayun Dairesi*" ile "*Rumeli Ordu-yı Hümayun Dairesi*" için ayrılmıştı. Anadolu Ordusu'nun merkezi olarak Sivas uygun görülüyor, Rumeli Ordusu için Manastır seçiliyordu. Kurulmasına karar verilen diğer ordu ise "*Arabistan Ordu-yı Hümayun Dairesi*" idi. Bu ordunun karargahı Şam'da bulunuyordu. Böylece beş ordu oluşturulmuş bulunmaktaydı. Bunlara daha sonra 1848 yılında "*Irak ve Hicaz Ordu-yı Hümayun*" u ilave edilerek sayı altıya çıkarılacaktı. Yeni ordunun merkezi olarak Bağdat şehri tercih edilmişti. Orduların her birine müşir unvanlı komutanlar atandı. Ordu müşirlerine yaverler tayin edildi. Böylece Tanzimat'ın uygulanmasında uyulan genel kural burada da göz önünde tutuldu. Öncelik hükümetin yakın çevresine ve denetiminin kesin olduğu yerlere verildi. Diğer orduların oluşturulması için hazırlıkların 1844 yılı baharına kadar tamamlanması kararı alındı. Anadolu Ordusunu oluşturma çalışmaları tamamlanmadan merkezin Sivas yerine Harput olmasının daha doğru olacağı sonucuna varılarak Ağustos 1844'ten itibaren ordu merkezi buraya taşındı³⁹.

Bu düzenleme ile birlikte askerlik süreye bağlandı. Beş yıl nizamiye askeri olarak hizmet görenler terhis edilecek yerlerine yenileri alınacaktı. Gerekli hazırlıklar ve düzenlemeler tamamlanıncaya kadar, şimdilik beş yıllık süreyi tamamlamış

³⁹ 19 Ağustos 1844 tarihli bu kararın bir sureti **Ayniyat Defteri**, No. 384, s. 5'te yer almaktadır

olanlardan bir kısmının terhis edilerek yerlerine redif birliklerinden asker alınması uygun görülerek uygulandı. Böylece nüfus sayımının yapılmamış olmasından kaynaklanan güçlüğü ve kimi yöneticilerin uygulamaya karşı çıkacakları endişesinin önü de geçici olarak alınmış olundu⁴⁰. Bundan böyle her yılın mart ayı başında her ordu mevcudunun beşte birinin terhis edilip yerlerine kura yöntemiyle yeni askerin alınması alınan diğer önemli bir karardı. Ayrıca bundan böyle Osmanlı askeri Asakir-i Mansure ya da Muntazama diye değil “*Asakir-i Nizamiye*” diye anılacak, nizamiyenin beş yıllık süresini tamamlayan artık yedek ordu konumuna getirilen redif sınıfına ayrılacaklardı. Rediflik süresi ise yedi yıl olacaktı. Bundan böyle subaylar sivil görevler yapmayacaklardı. Her ordu merkezinde birer meclis kurulacak, Orduyu ilgilendiren birçok kararın alınmasında bu meclislerin görüşleri esas alınacaktı. Sorunlar buralarda tartışılacak, ordu komutanının fikri de alınarak Dâr-ı Şurâ-yı Askeri’ye iletilecek, uygun görülürse padişahın onayı alındıktan sonra uygulamaya gidilecekti.

Görüldüğü gibi, Tanzimat dönemi anlayışının sivil hayatta uygulamaya koyduğu Eyalet ve Sancak Meclisleri örneği askeri alana da yansıtılmış bulunmaktaydı. Bu bakımdan yapılan düzenlemeler birbiriyle uyumlu görünüyordu. Tek kişi egemenliğini yıkmaya yönelik bu çabaların meşruti yönetime doğru her alanda bir yönelme olarak değerlendirilmesi yerinde bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her ordu için kurulan mecliste ulemadan ve sivil memurlardan üye atanması da önemli bir yenilikti. Böylece kararların katılımı daha doğru ve sağlıklı alınması sağlanacaktı. Ordular kurulur kurulmaz meclisleri de oluşturulmuştu. Meclislerin

⁴⁰ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, c.III, Kısım 5, s.146.

yapısı ve üyeleri hakkında fikir vermek amacıyla 1850 yılı ordu meclislerini devlet yıllığından aktararak veriyoruz:

Hassa Ordusu Meclisi: *Reis*, Refet Paşa (Ferik);

Müftüsü: Hüseyin Hulusi Efendi (Mevali)

Aza: Mesud Paşa (Mirliva),İsmet Bey (Miralay), Süleyman Bey (Miralay),Ethem Bey (Kaymakam),

Katip : Emin Efendi (Rabia)

Ordu muhasebecisi: Şevket Efendi (Mütemayyiz)

Dersaadet Ordusu Meclisi: *Reis*, Eyüp Paşa (Ferik)

Müftü: Hafız Emin Efendi (Mevali)

Aza : Mehmed Paşa (Mirliva), Nuri Bey (Miralay), Şemsi Bey (Miralay),Mustafa Bey (Miralay)

Katip: Halis Efendi (Rabia)

Ordu muhasebecisi. Ahmed Bey (Mütemayyiz)

Rumeli Ordusu Meclisi: *Reis:* İsmail Paşa (Ferik),

Aza: Derviş Paşa (Mirliva), Hasan Bey (Miralay), Selim Bey (Miralay), Dilaver Bey (Kaymakam)

Katip: Mehmed Efendi (Rabia)

Ordu Muhasebecisi: Hayri Efendi (Mütemayyiz)

Anadolu Ordusu Meclisi: *Reis:* Ahmet Paşa (Ferik)

Aza: Mustafa Paşa (Mirliva),Salih Bey (Miralay), İsmail Bey (Miralay), Mustafa Bey (Kaymakam)

Katip: Şemsi Efendi (Rabia)

Ordu Muhasebecisi: Rasuhi Efendi (Mütemayyiz)

Arabistan Ordusu Meclisi: *Reis:* Davut Paşa (Ferik),

Aza: Selim Paşa (Mirliva), Sabri Bey (Miralay),

Hüsrev Bey (Mirliva), Hüseyin Bey (Kaymakam),

Katip: Refet Efendi (Rabia)

Ordu Muhasebecisi: Rüştü Efendi (Mütemayyiz)

Irak Ordusu Meclisi : *Reis:* Şakir Paşa (Ferik),

Aza: Hayri Paşa (Mirliva), İsmail Bey (Miralay),

Süleyman Bey (Miralay), Rüstem Bey (Kaymakam)⁴¹ .

Osmanlı düzenli kara ordusu, alınan kararlar doğrultusunda altı ordu şeklinde düzenlenmiş, her ordu barış döneminde altı piyade alayı, dört süvari ve bir topçu alayından oluşmaktaydı. Ayrıca Boğazların korunması için dört alay kale topçusu ve Tophaneye ait iki alay mühendis askeri bulunuyordu. Girit ve Tunus'ta ise yöre halkından oluşturulmuş altı alay piyade , iki alay süvari birliği görev yapıyordu. Osmanlı piyade askerinin her biri sekiz bölüklü dört taburdan oluşan otuz altı alay, yani yüz kırk dört taburdu. Süvari ise her biri altışar bölüklü yirmi dört alaydı. Toplam süvari bölüğü sayısı böylece yüz kırk dördü buluyordu. Topçuların her biri on iki bataryalı altı alayı vardı ve on iki bataryanın üçü süvari dokuzu ise piyade bataryası idi. Toplam topçu bataryası böylece yetmiş ikiydi⁴².

Ordular daha sonra numaralarıyla anılmaya başlandı. Merkezlerde bazı değişiklikler oldu. 1863 yılına gelindiğinde ordunun ülke genelindeki konumu ve yerleşimi şöyle idi:

Birinci Hassa Ordu-yı Hümayun, merkezi, Asitane-i Aliyye (İstanbul)

İkinci Ordu-yı Hümayun, merkezi, Şumnu

⁴¹ Salname 1268 (1851), Seyfiyye, s.80-81

⁴² Hakkı, Osmanlı Ordusu Ahval ve Teşkilat-ı Askeriyesi, İstanbul 1320, s.46.

Üçüncü Ordu-yı Hümayun, merkezi , Manastır

Dördüncü Ordu-yı Hümayun ,merkezi, Erzincan

Beşinci Ordu-yı Hümayun, merkezi, Şam-ı Şerif

Altıncı Ordu-yı Hümayun, merkezi ,Bağdat

Hassa Ordusu bölgesi İstanbul ile Batı Anadolu, Girit Adası, Trablusgarb olarak saptanmıştı. İkinci Ordu bölgesi Tuna havzası idi. Üçüncü Ordu bölgesi Rumeli, Hersek ve Bosna Eyaletleri idi.

Dördüncü Orduya Doğu Anadolu Bölgesi ayrılmıştı. Şam, Halep, Hicaz eyaletleri ise Beşinci Ordu Dairesinde bulunmaktaydı. Irak ise Altıncı Ordu Dairesi olarak belirlenmişti

Birinci Ordu ile Üçüncü Ordu'nun her birinde 7 alay piyade ve 7 Talia Taburu, 5 süvari alayı ile 1 topçu alayı bulunmaktaydı. Ayrıca Üçüncü Orduda fazladan bir Kazak ve bir de Dragon alayı vardı. 2., 4., 5.,orduların her biri 6 alay piyade ve 6 alay talia taburu ile 4 süvari ve 1 alay topçusu yer alıyordu. 6. Ordu ise 4 piyade alayı ile 4 talia taburundan ve 2 alay süvari ile 1 alay topçudan oluşmakta idi.

Bundan başka Bosna'da hududun korunması için her biri 3 taburdan ibaret olarak 2 alay piyade ve Yunan hududunun muhafazası için 1 alay piyade mevcuttu. Ayrıca her bir orduya birer İstihkam Bölüğü eklenmişti⁴³.

Bu sıralarda her ordunun piyade alayları üç taburdan oluşmaktaydı. Süvari alayları ise 6 bölükten ibaret olup birinci ve altıncı bölükler filintalı, diğerleri ise mızraklı iken 1279 (1862) yılında her bir ordunun birinci alayları sipahi, ikinci alayları dragon, ve üçüncü alayları hüssar, dördüncü alayların mızraklı olması kararlaştırılmıştı.

⁴³ Miralay Ömer Naili, Fen-i Harb ve Tarih-i Askeri, Cild-i evvel, İstanbul 1283 (1866), s.90-91.

Sayılan ve nitelikleri kısaca belirtilen bu askeri birliklerin dışında o sıralarda Tophane-i Amire'ye bağlı "*İhtiyat Alayı*" denilen bir topçu alayı ve her biri 800 neferden oluşan iki tabura ayrılan iki adet İstihkam Alayı ile bir Sanayi Alayı vardı. Yine Tophane'ye bağlı Akdeniz Boğazı kalelerinde iki , Karadeniz Boğazı kalelerinde bir ve diğer kalelerin muhafazasında 4 topçu alayı daha kurulmuş bulunuyordu.

Ömer Naili Paşa, 1865'lerde Osmanlı Nizamiye askerinin alay ve tabur sayısını şöyle vermektedir: 39 piyade alayı; 34 talia taburu; 24 süvari alayı; 7 topçu alayı; 6 kale topçusu alayı; 2 istihkam alayı; 5 bölük istihkam; 3 sanayi alayı; 12 zaptiye alayı. Her piyade alayı 8 bölükten ibaret olmak üzere 3 taburdan oluşmaktadır. Her alayda 1 miralay, 1 kaymakam, 3 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay imamı, 1 hekim, 1 cerrahbaşı, 1 eczacıbaşı, 1 alay katibi, 3 sağ kol ağası, 3 sol kol ağası, 3 tabur katibi, 3 tabur imamı, 1 sancakdar, 1 musiki muallimi (Yüzbaşı rütbesinde), 1 musiki mülâzimi bulunmakta idi. Bunların dışında küçük erkan olarak 1 tüfenkçi, 1 kundakçı ustası 1 borazan, 1 tranpet çavuşu, 4 borazan veya tranpet onbaşısı ile 1 jurnal çavuşu görev yapmaktaydı.

Piyade veyahut talia⁴⁴ taburlarının her birinin subay adeti ise şuydu: 1 binbaşı, 1 sağkol ağası, 1 solkol ağası, 1 tabur katibi, 1 tabur imamı, 1 hekim, 1 cerrah, 1 eczacı. Küçük erkânı: 1 borazan çavuşu, 1 borazan onbaşısı, 1 tüfenkçi, 1 kundakçı, 8 sakadan ibaretti.

Bir piyade bölüğünün subay kadrosunda 1 yüzbaşı, 1 mülâzim-i evvel, 1 mülâzim-i sani, 1 başçavuş, 4 çavuş, 1 bölük emini, 8 onbaşı bulunuyordu. Talia bölüklerinden farklı olarak birer çavuş fazla idi.

⁴⁴ Talia taburu: Öncü ve ileri karakol hizmetleri gören birlikler anlamına geliyordu. Bkz. Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi III/5, s.202.

Her süvari alayı 6 bölükten ibaret olup erkan-ı alayı dahi 1 miralay, 1 kaymakam, 2 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay hekimi, 1 cerrah başı, 1 eczacıbaşı, 1 sağkol ağası, 1 solkol ağası 1 sancakdar yüzbaşısı, 2 tabur katibi, 3 baytar, 1 musiki muallimi yüzbaşı, 1 muzika mülazımı idi. Küçük erkan-ı alay ise; 1 jurnal, 1 alay çavuşu, 1 borazan çavuşu, 2 borazan onbaşısı, 1 nalbant başı, 1 cerrah başı, 1 tüfenkçi den oluşmaktaydı.

Bir süvari bölüğünde birer yüzbaşı ve vekilleriyle mülâzım-ı evvel ve sâni ve vekilleri, bir başçavuş, altı çavuş, bir bölük emini ile on iki onbaşı görev yapmaktaydı.

Topçu alaylarının her biri altışar toplu on iki bölük topçudan ve bir adet cephaneciden ibaretti. Her alayda birer miraliva ,miralay, kaymakam vardı. Beş binbaşı, birer alay emini, alay imamı, alay katibinin yanı sıra iki sağkol ağası, birer hekim ile cerrah ve eczacı, beş tabur imamı, beş tabur katibi, beş baytar, birer musiki muallimi yüzbaşı ile muzika mülâzımı görev yapıyordu. Birer borazan çavuşu, ikişer borazan onbaşısı, bir jurnal çavuşu ile on iki nefer saka, birer nalbant başı, birer demirci ve kundakçı ustalarından ibaretti.

Topçu bölüklerinin her birinde birer yüzbaşı, mülâzım-ı evvel , sâni ve sâlis ile bir başçavuş, sekiz çavuş, bir bölük emini, sekiz onbaşı kadrosu vardı.

İstihkâm alayları ise ikişer taburdan oluşuyordu. Her taburun iki bölüğü bulunmaktaydı. Alayların her birinde bir bölük köprücü, bir bölük lağımçı, iki bölük sepetçi görev yapmaktaydı. Bir istihkam alayında 1 miralay, 1 kaymakam, 2 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay imamı, 1 hekim, 1 cerrah, 1 eczacı, 2 sağkol ağası, 2 solkol ağası, 2 tabur katibi, 2 tabur imamı, 1 musiki muallimi yüzbaşı ve 1 muzika

mülâzımı kadrosu bulunmaktaydı. Ayrıca 1 borazan ve 1 jurnal çavuşu, 2 borazan onbaşı 4 nefer saka görev yapıyordu.

İstihkam Bölüğünde ise birer yüzbaşı, mülâzim-i evvel, mülâzim-ı sani, mülâzim-i salis, bölük emini, başçavuş ve 4 çavuş ile sekiz onbaşı kadrosu bulunuyordu⁴⁵.

1. 4. Zaptiye Teşkilatının Kurulması

Tanzimat Fermanında üzerinde önemle durulan bir konu da can ve mal güvenliğinin korunması idi. Çıkarılacak yasalarla can güvenliği, ırz ve namus dokunulmazlığı ile mülkiyetin güvence altına alınması sağlanacaktı. Dünyada candan, ırz ve namustan daha aziz bir şey yoktur. Bir insan onları tehlikede gördükçe kendi yaradılışında hıyanete meyil olmasa bile, can ve namusunu korumak için muhakkak bir harekete kalkışır. Bunun ise devlet ve memlekete ne kadar zararlı olacağı meydandadır. Buna karşılık şu da bir gerçektir ki insan canından ve namusundan emin olursa doğruluktan ayrılmaz, işi gücü ile uğraşır yalnız devlet ve milletine yararlı olur görüşüne Fermanda yer veriliyordu.

Bu görüş doğrultusunda iç güvenliğin , başlangıçta muhasıllara bağlı zaptiye ve hıfziye memuru diye adlandırılan yeni bir askeri birlikle sağlanması ön görüldü. Bunun için çıkarılan bir layiha ile düzenleme yapıldı. Ne var ki muhasıllığın kaldırılmasıyla (1842) bu düzenleme son buldu. Daha doğru bir deyişle 1844 yılına kadar eski yöntem yürürlükte kaldı. Askerlik hizmeti Fermanda sözü edildiği şekle getirilirken kapsamlı bir düzenleme mecburiyeti ortaya çıkmıştı. Ancak, bu düzenleme ülkeyi dış tehlikelere karşı koruma amaçlıydı. İç güvenlik için ayrı bir örgütlenmeye gitme artık zorunluluk haline

⁴⁵ Ömer Naili, Fen-i Harb ve Tarih-i Askeri, Cild-i evvel, İstanbul 1283 (1866), s.95-99.

gelmişti Bu amaçla 1844 yılı Şubat'ı başlarında konu ile ilgili olarak yapılan görüşmeler sonunda , bütün valilerle diğer yöneticilere, can ve mal güvenliği için alınan önlemlerden istenilen başarıya ulaşamadığı, bundan böyle daha dikkatli davranılması gereği hatırlatıldı. Ayrıca alınacak bazı yeni önlemler de kendilerine iletildi. Bütün İmparatorlukta belirli merkezlerde karakollar kurulması, panayır yerleriyle Müslüman olmayan halkın dini tören günlerinde güvenlik önlemlerinin artırılması ve devlete karşı ayaklanmaların bastırılmasında uyulması zorunlu kurallar hatırlatıldı. Ne var ki yıllardan beri yapılmakta olan bu tür uyarılarla olumlu sonuç alınmadığını bilen devrin yönetimi, bir süre sonra önemli kararlar almak zorunda kaldı. Valilerle yapılan görüşme ve yazışmalar ışığı altında Dâr-ı Şurâ-yı Askeri'de iç güvenlik sorunu enine boyuna tartışıldı. Alınan kararlar Serasker'e ve Meclis-i Vâla-yı Ahkâm-ı Adliye'ye sunuldu. Burada gerekli görüşmeler yapıldıktan sonra konu Meclis-i Umumi'de tekrar ele alındı. Ön görülen önlemler ve yapılacak düzenleme Padişahın onayına sunuldu. 8 Haziran 1844'te Sadrazam tarafından açıklanarak yürürlüğe kondu.

Bu kararlarla İmparatorlukta yüzyıllar boyunca süregelen Tımar uygulaması ortadan kaldırılıyor, yerine Zaptiye Teşkilatı kuruluyordu. Bütün eyalet valileriyle kaymakamlara Anadolu ve Arabistan Orduları Komutanlarına gönderilen genelgede, tımarların nasıl kaldırılacağı ayrıntılarıyla açıklanmaktaydı. Vali ve kaymakamlar yönetimlerinde bulunan bölgelerde ne kadar tımarlı sipahi varsa gelirleriyle birlikte belirleyeceklerdi. Yıllık gelirleri 500-1000 kuruş arasında değişenler, Piyade zaptiye neferi, 1000-2000 kuruş veya daha çok gelir sahipleri ise Süvari zaptiye neferi olarak görevlendirilecekti.

Piyade zaptiye neferine yiyecek bedeli ile birlikte ayda 60-70, bazen 80 kuruş ödeneceği göz önünde tutularak, bunun yılda ortalama 750-900 kuruş demek olduğu, tımar geliri yılda 900 kuruşun altında kalan piyadelere ve 1800 kuruştan az olan

süvarilere, ileride Maliyenin uygun göreceği biçimde fark verileceği belirtilmekteydi. Tımarlı alayları subaylarının bir kısmı nizami ordularda görev almışlardı. Kalanlarının isterlerse orduya katılabilecekleri, bunu istemeyenlerin piyade eri ya da süvari zaptiye eri olarak hizmet görmelerinin şanlarına ve mevkilerine uygun düşmeyeceği, öylelerinin eyalet merkezlerine çağrılarak, durumun kendilerine anlatılması, zaptiye birliklerine subay olarak katılmalarının önerilmesi isteniyordu. Buna yanaşmazlarsa, evlerinde oturmak ya da ticaret yapmak dilerlerse, gelirlerine göre “*bedel*” vermeleri şart koşuluyordu. Bunu tercih edenlerden kılıç, tabanca, at takımı, gibi devlete ait eşya alınıp listesi yapılacak ve hükümete bildirilecekti.

Zaptiye erleriyle subaylarının kamuyu ilgilendiren işler dışında verecekleri hizmet karşılığında ücret almaları uygun görülmüştü. Ancak bu ücreti kendileri maaşlı oldukları için Tabur Sandığına yatıracaklardı. Bununla ilgili olarak yapılan düzenleme şunları kapsamaktaydı:

Zabıta, tahsiliye, ihzariye işleri zaptiyenin görevleri olduğundan bu görevler veya bunların dışındaki işler için ücret ve hizmet adı veya başka adla az-çok akçe almaları “*kaviyyen ve külliyyen memnu’ ve yasak*”tı.

Ceza kanununda yazılı haller dışında celbi gerekenlerden “hukuk ve ihzariye için mübaşir tayini istenip, zaptiye zabıt veyahut neferi göndermek gerektiğinde, gidip dönecekleri mesafeye göre ücret alınacaktı. Bu ücret tabur ve alay debboylarında hıfz edilecek, bu hasılat, hasta, yaralı tedavisinde, at, elbise, silah telefinde ya da karşılığı bulunmayan ihtiyaçlar için kullanılacaktı.

Alacak, verecek, koru, çayır, emlak anlaşmazlıklarında durumun tahkiki için veya şahsi hukuk, konularında kasaba dışında uzak veya yakın yerlere “*ihzariye tezkeresi*” yetmeyip zaptiye askerinden memur tayini gerektiğinde veya istendiğinde (Davacı talebi) gidecek süvari veya piyade zaptiye neferi, kaç saatlik mesafeye

gidecekse bir saatlik veya daha kısa mesafeler için beş ve ikinci, üçüncü saatler için de birer kuruş ücret alınacaktı.Dönüş için de bu kadar ücret alınacaktı. Subay ücretleri duruma göre Meclisçe ayrıca belirlenecekti.

Ücretler peşin alınacak, yargı sonunda haksız çıkan taraftan tahsil edilecekti. Alınan ücretler için iki nüsha makbuz kesilecekti.

Her kazada üç ayda bir toplanan ücret, Bölük Ağaları veya yardımcıları ve Jurnal Eminlerinin mühürleriyle mühürlenecek tutanaklarla Tabur Meclisi'ne gönderilecekti. Kaymakamlar ise Dava Meclisleri'nce aslına uygunluğu onaylanmış tutanakları Mutasarrıfa sunacaklardı. Ayrıca taburlar üç ayda bir icmal defterlerini Alay Meclisi'ne ileteceklerdi.

Yıllık hasılat Tabur Debboylarında saklanacak, senetsiz ve emirsiz harcama yapılmayacaktı. Ancak Tabur Ağaları her defasında 100 kuruşa kadar onaysız harcama yapıp üç ayda bir defterini Alay Meclisi'ne göndereceklerdi.

1865 yılına gelindiğinde İstanbul ve eyaletlerde genel güvenliği sağlamakla görevli 12 zaptiye alayı bulunmaktaydı, bunların dağılımı şöyleydi: İstanbul'daki alayın beş taburu vardı ve 7 bölüklü 1.Tabur Zaptiye Kapısında görevliydi. 2. Tabur 4 bölükten oluşuyordu,Üsküdar'da hizmetteydi. 6 bölüklü 3. Tabur Beyoğlu'nda, 4 bölüklü 4. Tabur Beşiktaş'ta, ve yine 4 bölüklü 5. Tabur da Beyoğlu'nda görevlendirilmişti. Manastır Alayı'nın beşer bölüklü dört taburu, Selanik Alayı'nın beşer bölüklü 3 taburu, Edirne'nin de beşer bölüklü 3 taburu mevcuttu. Tuna Eyaleti'nde 7 taburlu alayın piyade ve süvari bölükleri vardı. Üsküp'teki alay 3 taburlu idi. Tırhala'da 3 tabur, Halep'te 3 taburlu birer alay kurulmuştu.Suriye de ise 1., 2., 3. zaptiye alayları görev yapmaktaydı⁴⁶. Anadolu'nun bütününde bu sıralarda tam teşkilatlı alaylar henüz kurulma aşamasında olmakla birlikte bütün eyalet merkezlerinde zaptiye askeri hizmet

⁴⁶ Ömer Naili, a.g.e. s. 92-93.

vermekteydi. Örneğin Trabzon vilayetinde 1873 yılında Zaptiye örgütünün kuruluşu şöyle idi: İki tabur, sekiz bölükten oluşan Zaptiye Alayı'nın Alay Beyi Ali Rıza Bey'di. 1. Tabur'un Ağası Abdi Ağa ile birlikte Trabzon merkezinde oturuyordu. İkinci tabur Batum'da yerleştirilmişti. 2.Bölük Ağası Rize Kazasında, muavini ise Maçka Nahiyesinde bulunuyordu. Üçüncü bölüğün merkezi Gümüşhane Sancağı idi. Bölük Ağasının yardımcısı ise Batum Sancağında görevliydi. Zaptiye Alayının dördüncü bölüğü Giresun'a yerleşmişti. Bölük Ağasının yardımcısı ise yine Batum'daydı. Ordu Kazasında Beşinci bölük bulunuyordu hem Ağa hem de yardımcısı burada idiler. Altıncı Bölüğün merkezi Livana Kazasıydı, Bölük ağa yardımcısı ise Tirebolu Kazasında görevliydi. Ünye'de 7. Bölük, Ağa yardımcısı Çarşamba Kazasında, 8. Bölük ise Samsunda bulunuyordu. Ağa yardımcısı ise Trabzon'da görev yapıyordu. Alay böylece toplam 986 kişilik kadrosuyla vilayet genelinde güvenlik hizmeti yapmaktaydı.

Vilayet Merkezinde Zaptiye Alay Meclisinde Alaybeyi Başkandı. Süvari Bölük Ağası ile Piyade Bölük Ağası ve yardımcılarını meclisin üyeleri idiler. Katip İdare Emmini Hacı Yusuf Efendiydi.

Her taburun bir hesap emini vardı. Örneğin Trabzon 1.Taburun hesap emini Osman Nuri Efendi'ydi ve Samsun'da oturuyordu. İkinci Taburun hesap emini ise Batum'daydı.

Trabzon merkezde 85 piyade 46 süvari zaptiye, Trabzon Sancağı'nda merkezdekiler dışında 147 piyade 21 süvari bulunmaktaydı. Canik Sancağı'nda 126 piyade 73 süvari, Lazistan Sancağı'nda 175 piyade 80 süvari, Gümüşhane Sancağı'nda 87 piyade 26 süvari görev yapıyordu. Vilayet genelinde 720 piyade zaptiye, 246 süvari zaptiye güvenliği sağlamakla görevlendirilmişti. Bunların subay ve memurlarla birlikte toplam sayıları 1222 idi⁴⁷.

⁴⁷ Trabzon Vilayeti Salnamesi, (Yayına hazırlayan Kudret Emiroğlu) C.5, s..141.

Zaptiye teşkilatının kurulmasıyla düzenli ordunun iç güvenliği sağlamadaki etkinliği önemli ölçüde azaldı. Ordu, daha çok ülkeyi dış tehlikelerden koruyacak şekilde eğitime başlandı. Düzenli askere ancak çok ender durumlarda, zaptiyenin yetersiz kaldığı olaylarda iç güvenlikle ilgili görevler verilir oldu. Bununla beraber zaptiye neferinin eğitilmesinde, örgütlenmesinde düzenli ordunun subay kadrolarından yararlanılmaya devam edildi. Bunlardan bir kısmına zaptiyede görevler verildi.

1865 yılına gelindiğinde ülke genelinde 13 zaptiye alayı kurulmuş olup bunlara bağlı tabur ve merkezleri şöyle belirlenmiş bulunmaktaydı: Dersaadet Alayı, beş taburdan oluşmaktaydı 1. taburu 7 bölüktü ve Bâb-ı Zaptiye'de görevliydi.. 2. Taburun 4 bölüğü Üsküdar'da, 3., 5. Taburun 4. ve 6. bölüğü Beyoğlunda, 4. Taburun 4 bölüğü Beşiktaş'ta görev yapmaktaydı. Manastır Alayı beşer bölüklü 4 taburdan kuruluydu. Selanik Zaptiye Alayı, 5'er bölüklü 3 taburdu. Taburlar, Selanik, Preveze, Drama'da konuşlandırılmıştı. Edirne Alayı 5'er bölüklü 3 tabur olup sırasıyla , Edirne, Filibe ve Tekfurdağı merkez olarak saptanmıştı. Tuna Eyaleti'nde 7 taburlu Zaptiye Alayının 1-5. taburları 6'şar bölüklü, 6-7 taburları ise 4'er bölüklü olup bölüklerden ikisi süvari kalanları ise piyade idi. Ruscuk, Vidin, Niş, Sofya, Trnova, Varna ve Tulça tabur merkezi olan yerleşim birimleriydi. Üsküp Alayı, her biri beşer bölüklü üç taburdan oluşmaktaydı. Taburlar, Perzerin, Piriştine ve Üsküp'te bulunmaktaydılar. Yanya Alayı da beşer bölüklü üç taburdan ibaret olup, iki bölüğü süvari idi. Tırhala Alayının üç taburundan biri Yenişehir'de diğeri Golos ? taydı. Halep Alayında ikisi Halep'te diğeri İskenderun'da olmak üzere üç tabur vardı. Suriye'de ise Birinci , İkinci ve Üçüncü Suriye Alayları görev yapmaktaydı. Havran, Huma,, Şam, Beyrut, Trablus, Hams başlıca tabur merkezi olan yerleşim birimleri olup, 2 süvari bölüğü de bulunmaktaydı. Son zaptiye alayı Bosna'daydı. 6 taburdan kurulu bu alayın dörder bölüğü piyade birer bölüğü ise süvari idi. Anadolu tarafında

ise henüz zaptiye askeri alayı tertip olunamamakla birlikte 10.000 kişilik kuvvet bulunduğu tahmin ediliyordu⁴⁸.

Ordu'da 1869 düzenlemesinden iki ay kadar önce zaptiye askeri ile ilgili yeni bir nizamname çıkarılarak yürürlüğe konulmuştur. 3 Rebiyülevvel 1286 (13.06.1869) tarihli bu nizamname dört fasıl şeklinde otuz maddeden ibarettir. Fasl-ı evvel Asakir-i Zaptiye'nin suret-i tertibi beyanındadır başlığı taşımakta olup, 1-10. maddeleri kapsamaktadır. Her vilayette süvari ve piyade zaptiye askerinin bir alay sayılacağı, alayın taburlara, taburların bölüklere ve bölüklerin ise takımlardan oluştuğu, taburun iki ve nihayet on bölükten, bölüklerin ise beş-on takımdan kurulu olacağı 1-3. maddelerde hükme bağlanmaktadır. Süvari takımının dört, piyadenin ise sekiz neferden oluşacağı ayrıca kol vekili ve kol vekili muavini adıyla ikişer subayın görevlendirileceği belirtilmektedir. Süvari bölüğünün en çok 60, piyade bölüğünün ise 100 neferi geçemeyeceği, bölük ağası, bölük ağası muavini ve jurnal emini unvanlarıyla üçer zabitin kumanda ve idaresinde olacaktı (5. madde). Her sancakta bir tabur zaptiye bulunacak, komutanı tabur ağası olacaktı. Kazalarda ise bu tabura bağlı bölükler bulunacaktı. Vilayetlerde alay beyleri, idare eminleri bulunacak, alay ve bölüklerin mevcutları vilayetlerin ihtiyaçlarına göre saptanacaktı.

Nizamnamenin 8.maddesiyle zaptiye askerliğinin süresinin iki yıl olduğu, iki yılı tamamlayanların isterlerse zaptiye olarak kalabilecekleri bu şartın kol vekilleriyle muavinleri için de geçerli olduğu belirlenmekte, 9. madde ise 20-50 yaşları arasında olanlardan sağlıklı, ve dürüst kimselerin zaptiye olabileceklerini, bunların kefil göstereceklerini, hiçbir bölükte 25 yaşından küçüklerin mevcudun salisini aşmayacağı hükme bağlanmaktadır. Birinci faslın son maddesiyle vilayet merkezinde

⁴⁸ Ömer Naili, a.g.e.s.92-94.

yüksek rütbeli subaylardan bir alay meclisinin, livalarda ise tabur meclislerinin bulunacağını belirlemektedir. Bu maddeye 11.11.1870 tarihinde yapılan ekle her vilayette bulunan zaptiye subay ve erlerinin isim, künye, alaya katılış ve ayrılış tarihlerini kapsayan defterlerin üç ayda bir Zaptiye müşirine gönderilmesi ön görülmekteydi.

Nizamnamenin ikinci faslı, zaptiye asker ve subaylarına verilecek aylık, elbise ve silahlarla ilgili hükümleri ihtiva etmekte olup, 11.- 19. maddelerden oluşmaktadır. Bulundukları bölgenin koşullarına göre aylık verileceği, süvari maaşlarının piyade maaşlarının dörtte biri oranında fazla olacağı, kol vekillerinin maaşlarının otuzar, muavinlerinin ise on beşer kuruş daha fazla olacağı, jurnal eminlerine yüz ellişer kuruştan iki yüz kuruşa bölük ağalarıyla hesap eminlerine dört yüz kuruştan beşer yüz kuruşa, bölük ağası muavinlerine iki yüz elliden dört yüz kuruşa, tabur ağalarıyla idare eminlerine yedi yüz elliden biner kuruşa ve alay beylerine bin beş yüz kuruştan iki bin kuruşa kadar maaş verilebilecekti (13. madde). Süvari ve piyade zaptiye neferleriyle kol vekilleri ile jurnal eminlerine günlük üçer yüz dirhemden ibaret olarak birer, bölük ağalarına ve muavinlerine ikişer ekmek ve süvari subay ve erlerine “ *ayruca günlük üç okka seksen dirhem şa’ir ve dört kıyye samandan ibaret birer, tabur ağalarına ikişer ve alay beyine üçer yem tayini dahi i’ta kılınır* “(15. madde)

Piyade zapriye erine bir tüfek ve bir kasatura ile tabancası, süvari neferine bir filinta ve bir çift tabanca ile bir kılıç palaskalarıyla birlikte devletçe verilecekti. Ayrıca yılda bir defa bir setre ve bir pantolon, bir fes, üç yılda bir birer yağmurluk, piyade takımına senede iki çift kundura, süvariye ise bir çift çizme verilecekti.

Süvarinin hayvanları kendi malları olup bunların eyerleri ile başlık ve şabrak gibi takımları devletçe sağlanacaktı

Nizamnamenin üçüncü bölümü zaptiye askeri subaylarının seçimine ilişkin hükümleri kapsamaktadır(21.-26. maddeler). Bu maddelerle üst düzey subayların ve yardımcılarının seçilmeleri valinin önerisi ve Zaptiye Müşirlığının onayı ile yapılacağı, tabur ağalarından jurnal eminlerine kadar olanlarının görevden alınmaları veya cezalandırılmalarının ancak yargı kararıyla mümkün olabileceği ve Vilayet İdare Meclisinin bu kararı onaylamasının gerektiği belirlenmektedir. Ayrıca zabıtlık boşaldıkça atamanın nasıl yapılacağı,küçük rütbeli subayların sahip olacakları asgari nitelikler kurallara ayrıntılarıyla bağlanmaktadır.

Son kısım 27.-30. maddelerden ibarettir. Burada başarılı zaptiye askerine verilecek mükafatlar konu edinilmektedir. Zaptiye subaylığında 30 yıl hizmet etmiş olanlar istediklerinde Nizamiye Askeri Tekaüd Kanunu'na uygun olarak aylıkla emekli olacaklardı.Suçlu takibinde ve yakalanmasında vurularak ölen subay ve neferlerin ailelerine maaşlarının yarısından fazla olmamak koşuluyla aylık bağlanacaktı⁴⁹.

1. 5. 1846 Tarihli Kura Kanunu ve Uygulanması

⁴⁹ Asakir-i Zaptiye Nizamnamesi, dönemin diğer bütün yasa ve yönetmelikleri gibi Takvim-i Vekayi, ve Düstur ile Başbakanlık Arşivi Divan-ı Hümayun Defterleri Katalogu, **Kanunname-i Askeri Defter No. 4**'te de yer almış bulunmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda askerlik alanında yenilikler yapılmaya başlandığında 1844 yılına kadar geçen sürede asker almada uygulanan yöntem oldukça sert ve kaba idi. Hükümet, gereksinme duydukça Padişahın emriyle valilerden, bölgelerinden askerliğe elverişli olanlardan istenilen miktarda toplayıp göndermelerini isterdi. Bu iş için görevlendirilen memurlar gittikleri yerin ileri gelenleriyle birlikte belirtilen sayıdaki gençleri halk arasından zorla seçerlerdi. Bekâr veya evli ayrımı düşünülmeden, gençler yakalanıp bir suçlu imiş gibi elleri kelepçeleniyor ve en yakın kasabaya gönderiliyordu. Bunlar, diğer yerlerden gelecek olanları beklerken bakımsız bir şekilde hapis hayatı yaşıyor gibi idiler. Birliklerine katılmaları için giderlerken yollarda çok sıkıntı çekiyorlardı. Eşit haklara dayanmayan, kayırmalara elverişli olan bu yöntem hoşnutsuzlukların gün geçtikçe artmasına neden oluyordu.

Askere almada görülen bu düzensizlik ne ücretli askerlik sistemine ne de askerliğin bir vatan borcu olarak görüldüğü sisteme uyuyordu. Gülhane Hattı'nın öngördüğü eşitlik, kimseye zulüm ve baskı yapılmaması, herkesin hak ve vazifesini önceden bilmesi gibi ilkelerin asker alımında da yürürlüğe konmasını zorunlu hale getirmişti. Nitekim, 1843'te ordu yeniden düzenlenirken bu konuya da değinilmişti. Kura ile asker alınacağı belirtilmiş ancak bunun nasıl olacağı ayrıntılarıyla saptanmamıştı.

Avrupa devletlerinde askerliğin herkes için zorunlu bir hizmet olarak görülmesi ve kura ile asker alma yöntemi 1814 yılında ilk defa Prusya'da uygulama alanına konulmuş, başlangıçta diğer Avrupa ülkeleri bu uygulamayı yadırgamışlardı. Ancak daha sonraları Prusya ordularının savaşlarda başarılı oluşu üzerine onlar da kabul etmek zorunda kalmışlardı. Zengin, fakir, tüccar farkı gözetilmeksizin bütün halktan askerlik çağına gelenlerden asker alınması benimsenmiş, ancak öğretmenlerle bazı devlet

dairelerinde çalışanlar muaf tutulmuşlardı. Bedel ödeme yolu ile askerlikten muaf tutulma bu ülkelerde geçerli değildi⁵⁰.

1846 yılı başlarında konu "Dâr-ı Şurâ-yı Askeri" de yeniden ele alındı. Bir yasa tasarısı hazırlanarak "Meclis-i Vaââ-yı Ahkâm-ı Adliye"ye sunuldu. Mecliste yapılan görüşmeler sonunda kesin şeklini alan kanun Padişahın onayından sonra yayınlanarak yürürlüğe kondu⁵¹. Yeterli sayıda bastırılarak ordu merkezlerine ve diğer ilgili yerlere dağıtımı yapılan bu kanunun basılı metni ATASE Kütüphanesinde ve M. Çadircı'nın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Metni, bütünüyle madde madde M. Çadircı , Türkçeleştirilerek yayınlanmış, daha sonra diğer kura kanunlarıyla birlikte Faruk Aydın tarafından ele alınarak kitapçık halinde bastırılmıştır⁵². Bunun için bütünü metin çeviri yazı olarak vermek yerine bu iki çalışmadan, özellikle Çadircı'nın yayınından geniş ölçüde yararlanarak yasa hakkında yeterli bilgi verecek, daha sonra ilk kez uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar ve halk tarafından nasıl karşılandığına dair ilk kez kaynaklardan derlediğimiz bilgileri aktaracağız. Asıl katkımızı bu bilgiler oluşturacaktır.

Ağdalı bir Osmanlıca ile kaleme alınan Kanunname; giriş, beş fasıl, altmış üç bend ile bir hatimeden oluşmaktadır. Düzenlenmesi çağın yasa hazırlama tekniğine uygun olarak yapılmış, bölümler altında kısım ve maddelere yer verilmiştir. 1869 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihte bazı değişiklikler yapılmış, yerine geçecek yeni kura kanunu ise ancak 1886 "*Ahz-ı Asker Kanunname-i Hümayunu*" adı altında çıkarılarak yürürlüğe konulmuştur.

1846 tarihli asker alma kanununun "Giriş" kısmında gerekçe aynen şöyle açıklanmaktadır: "*Bi tev-fikü't-Te'alâ te'sîs ve icrasına muvaffak olunan tensikât-ı askeriyye iycâbınca asâkîr-i berriyye nef eratının sınıf-ı muvazzaf da istihdamlarına beş*

⁵⁰ Hakkı, Osmanlı Ordusu, Ahval ve Teşkilat-ı Askeriyesi, İstanbul 1320, s.15-18.

⁵¹ Çadircı," Osmanlı İmparatorluğu'nda Askere Almada Kura Usulüne Geçilmesi", Askeri Tarih Bülteni, Sayı 18 (Şubat 1980)

⁵² Bknz. Çadircı, a.g.m., Faruk Aydın, Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan Sonra Asker alma Kanunları, (1839-1914), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 9-22.

sene müddet tayın olunarak beher sene orduda m'üddet-i mezkûreyi itmam eden neferât kendi kâr ve kisb maslahatlarıyla meşgul olmak üzere sınıf-ı redîfe nakl ile vatan ve memleketleri tarafına bi'l-iade yerlerine ol ordu dairesi ahâlisinin esnân-ı askeriyede olanlarından yani yigirmisinden yigirmi beş yaşlarına kadar bulunanlardan lüzumu kadar nefe-rât»ı cedide alınarak alaylara idhâl ve bu veçhile hukuk-ı istibdâliyyeleri icra ve istikmâl kılınmak ve alınacak neferât-ı cedîde'nin hîn-i ahzında kimesne hakkında garaz ve himaye misillü halet vuku'una mahal kalmamak için her bir orduda beher sene iktizâ eden neferât-ı cedide ol ordu dairesi ahalisinin esnân-ı askeriyede bulunanları miyânesinden ba kur'a-ı meşru'a tefrik ile ahz olunmak ve bi-minnetihi Te'alâ b'ad-ez-in nizâm-ı da'imî olarak düsturü'l-amel tutulmak üzere iş bu ahz-ı neferât-ı cedide madde-i mühimmesiyle buna müteferri' kur'a-ı meşru'a ve umur-ı saire-i mecmua'nın suret-i icrasına dair beş fasıl ve altmış üç bend ile bir hatime üzerine tertib ve tanzim olunan kânun-nâme-i hümayundur.⁵³"

Kanunun birinci faslı 13 madde (bent)den oluşmaktadır: Günümüz ifadesiyle maddelerin kapsamı aşağıdaki gibidir.

Birinci bend; Osmanlı Müslüman halkın askerlik çağında bulunanlarının her yıl kuraya katılarak hangilerinin adlarına kura isabet etmişse, asker olmanın kendileri için zorunlu olduğu hükmünü kapsamaktadır. Osmanlı ülkesinin beş ordu bölgesine ayrıldığı, askerliğin de beş yıl ile sınırlandırıldığı, beş yıllık hizmet süresini dolduranların her yıl terhis edilerek, yerlerine, o bölgede askerlik çağına gelmiş olanlar arasından kura ile yeteri kadar yenilerin alınacağı belirtilmektedir. Askerlik yaşının 20-25 olarak belirlendiği, ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlamada Müslüman halka büyük sorumluluk düştüğü, bunun aynı zamanda vatan borcu olduğu, ismine kura isabet edenin şer'an ve

⁵³ Matbu Metin, s. 2.

örfen asker olmak zorunda bulunduğu; ancak ilerde belirtilecek istisnalar dışında herkesin isteyerek bu görevi yerine getirmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

İkinci bend ; askerlik çağının yirmi-yirmi beş yaşlar arası olduğu, bu yaşlardaki kimselerin kuraya dahil edilecekleri saptanmaktadır. Padişahın izni ve emri olmaksızın bu yaşlar dışında kimse kuraya dahil edilmeyecektir.

Üçüncü bend; her ordu için gerekecek yeni neferin o ordu bölgesi kazalarına,nüfuslarına göre bölüşülerek toplanacağını hükme bağlamaktadır. Askerlik sürelerini tamamlayıp terhis olacaklar önceden belirlenecek, bunlara yüzde beş veya on oranında firar, hastalık ve benzeri nedenlerle kura isabet edip de orduya katılmayacaklar göz önünde tutularak bir ilave yapılacaktı. Nüfus defterlerindeki kayıtlara göre bulunan sayı kazalara dağıtılarak, her kazanın o dönemde ne kadar asker çıkaracağı hesaplanacaktı.

Dördüncü bend; her kaza hissesine isabet eden neferin o kaza sınırları içinde oturan halkın yirmiden yirmi beş yaşına kadar bulunanların arasında kura ile seçileceğini, bunun için askerlik çağında bulunanların kaza merkezine çağrılarak ikinci fasılda açıklanacak istisnalar dışında (muaf lar) kalanların isimlerine kura çekileceğini belirlemektedir.

Beşinci bend; kazada oturmayıp da öğrenim, ticaret veya benzeri nedenlerle kura çekilirken orada bulunanların kuraya dahil edilmeyeceklerine dairdir. Böylelerinin kendi kazalarında gıyaplarında kuraya dahil edileceği açıklanmaktadır.

Altıncı bend; kuranın baharda, (ruz-ı Hızır) çekileceğini hükme bağlamaktadır.

Yedinci bend; her ordu bölgesinde bulunan kazaların yer ve durumlarına göre gruplandırılarak birer "*kur'a dairesi*" oluşturulmasını, kura işi için her kura dairesine alay eminlerinden veya daha büyük subaylardan bir görevli atanmasını, yanına askerlik çağında bulunan öğrencileri imtihan etmek için alay imamlarından, yetmiyorsa

müderislerden birer mümeyyiz, gerekli defter ve belgeleri tutmak için bir kâtip ile kuraya katılacakları muayene etmek üzere bir tabip verilmesini öngörüyor. Ayrıca adlarına kura isabet edenlerin orduya katılmalarını sağlamak için bir yüzbaşı veya mülâzım, yahut çavuş her kazaya gönderilecekti.

Sekizinci bend; kura meclisinin nasıl oluşacağını belirlemektedir. Hiç kimseye haksızlık yapılmaması ve kimsenin korunmaması için kura işinin bir kurula bırakıldığı belirtildikten sonra bu kurulun nasıl oluşacağı açıklanmaktadır. Her kazada o kazanın zabiti, ordu tarafından görevlendirilen kura subayı, mümeyyiz, kâtip, kazanın hakimi, müftüsü ile o kazanın diğer ileri gelen ulema ve seçkinlerinden oluşacak bir "*kur'a meclisi*" kurulmaktadır. Kaza zabiti meclisin başkanlığını yapacak, ordu temsilcisi subay ise işlemlerin kanuna göre yapılmasını sağlayacaktır. Kanun dışı bir işlem yapılırsa bütün meclis üyeleri sorumlu olacaklardır.

Dokuzuncu bend; kura meclisine çağrılıp gelmeyenlerin gıyaplarında askere alınmalarına karar verilecek, yakalandıklarında hemen sevkleri yapılacaktır. Bunların sayısı kazadan istenilen asker sayısından düşülecek, kura kalan sayıya göre çekilecektir.

Onuncu bend; isimlerine kura isabet edenlere anne ve babalarını görmek ve işlerini yoluna koyabilmek için yirmi gün izin verilecektir, izin bitiminde bunlar kendiliklerinden kaza merkezine gelip teslim olacaklardır. Buna uymayanlar hakkında gerekli işlem yapılacaktır. İyi niyet belirtisi olarak verilen bu izin süresini hiç kimsenin aşmayacağı, güvenin esas olduğu ayrıca belirtilmektedir.

On birinci bend; kuraya katılmayıp firar edenler vali ve kaza yöneticilerince nerede yakalanırlarsa derhal askere gönderilecekler, bunlara ayrıca bir ceza verilmeyecektir. Ancak, kuradan sonra firar eden olur da ele geçirilirse derhal birliğine sevk edileceği gibi, altmış değnek vurularak cezalandırılacaklardır.

On ikinci bend; bir kazada gerek kuradan önce, gerekse sonra firar eden askeri her kim evinde ya da başka yerde gizlerse, verdiği vergi yıllık 120 kuruştan az ise bir mislini, çok ise 120 kuruş parayı ceza olarak ihbar edene ödeyecektir. Ayrıca halktan biri ise, kaza merkezine gönderilerek bir ay prangaya konulacaktır. Eğer muteber birisi ise eyalet merkezinde bir ay hapis ya da sürgün edilecektir. Kaza müdürleriyle diğer kamu görevlileri bu suçu işlerlerse 120 kuruş ihbariye akçesi alındıktan başka, görevlerinden alınarak iki ay sürgün edileceklerdir.

On üçüncü bend; askere alınanların bölgelerine yakın alaylara gönderilmelerinin yarar ve zararları belirtildikten sonra, alayların iki yılda bir ordu bölgesi içinde yer değiştirecekleri de göz önünde tutularak, yeni askerin ihtiyaca göre en yakın alaya katılması uygun görülmektedir.

Kanunnamenin ikinci faslı askerlik hizmetinden istisna ve muaf olanları belirlemektedir. On dördüncü bentten yirmi üçüncü bende kadar olan maddeler bu konuya ayrılmış bulunmaktadır.

On dördüncü bend; ilmiyye, kalemîyye ve mülkiye hizmetinde bulunan ve kapıcıbaşılık, müderrislik, hâcegaân-ı divân-ı hümâyûn rütbelerine kadar her rütbedekilerle memleket müftüleri, hakim ve naibler, dergâh sahipleri, şeyhler, askerlik hizmetinden müstesna tutulmuşlardır. Bunlar askerlik çağında olsalar bile kuraya çağrılmayacaklardır.

On beşinci bend; cami görevlileri (imam, hatip, müezzin, kayyum gibi) hizmetlerini bizzat yapıyorlarsa askerlikten muaftırlar.

On altıncı bend; ulema sınıfına mensup olanların çocukları genellikle babalarının mesleklerini seçmekte iseler de içlerinde bazıları başka işlere heves etmekte. Eğitim ve öğretim görmek ülkenin yararına olmakla birlikte askerlik çağma geldikleri halde okuyoruz bahanesiyle muaf tutulmak isteyenlerin çoğalacağı da göz

önünde tutularak, kırk ikinci maddede belirtilen şekilde medrese öğrencilerinden askerlik çağında olanlar imtihana tâbi tutulacaklardır. Ulema çocukları da bu sınava girecekler, başarılı olurlarsa o yıl için muaf tutulacaklardır.

On yedinci bend; medreselerde bulunan öğrencilerin askerlik hizmetinden müstesna tutulmaları gerekmekte ise de, *"18-20 yaşma varmış, belki de Kur'an-ı Kerim'i bir kere hatm etmemiş olan bazı kimesneler"* sırf asker olmamak için medreselere girmekteler. Bunu önlemek için bütün medrese öğrencileri de askerlik çağına geldiklerinde kura meclisine çağrılarak sınavdan geçirilecekler, başarılı olurlarsa ertesi yıla bırakılacaklardır.

On sekizinci bend; yetmiş yaşından büyük, on beşinden küçük kimseler ile askerlik yaşında olup da sakat, hasta veya herhangi bir nedenle iş göremeyecek durumda olanların askerlik çağına gelmiş çocuklarından birisi o yıl için kuradan muaf tutulacaktır. Ancak bunların işlerini yürütecek, akrabalarının da olmaması gereklidir.

On dokuzuncu bend; dul bir kadının askerlik çağındaki oğlundan başka işlerini yürütecek durumda kimsesi yoksa, oğlu o yıl kuraya katılmayacaktır.

Yirminci bend; bağımsız olarak aile reisliği yapan askerlik çağındaki delikanlının ailesine bakacak, baba, kayınbirader, kardeş gibi akrabası yoksa, ya da yanında yetim ve küçük çocuklar bulunuyorsa, o yıl kuraya dahil edilmeyecektir.

Yirmi birinci bend; bir ailenin askerlik çağındaki iki çocuğundan birisi hizmetini bitirmeden diğerinin alınmayacağını hükme bağlamaktadır.

Yirmi ikinci bend; askerlik çağında bir çocukları olup, 15 yaşını geçmiş başka evlatları yoksa, askerlik yaparken birden çok oğulları ölmüşse, o ailenin askerlik çağındaki tek kişisi kuraya çağrılmayacaktır.

Yirmi üçüncü bend; doktor raporuyla bedeni ve akli durumları askerliğe elverişli olmadığı belirlenenler kuraya çağrılmayacaklardır.

Kanunnamenin üçüncü faslı, 24-27 nci bendleri kapsamaktadır. Kuradan bir yıl için muaf tutulanların, her yıl kuraya katılacakları, yirmi altı yaşına kadar bu işlemin sürdürüleceği ve benzeri konuları içermektedir.

Yirmi dördüncü bend; isimlerine kura isabet etmeyenlerle çeşitli nedenlerden ötürü o yıl muaf tutulanlar, ertesi yıl yine kura yerine gelip katılacaklar. Bu işlem 26 yaşına girinceye kadar tekrarlanacaktır. Ancak, çolak, topal, kambur ve benzeri özürlülerin bu durumları düzelmeyeceğine göre, öyleleri bir daha kuraya çağrılmayarak muaf sayılacaklardır.

Yirmi beşinci bend; yirmi altı yaşına girip de, isimlerine kura isabet etmeyenler redif sınıfına yazılarak diğerleri gibi yedi yıl bu görevi yerine getirmekle yükümlü kılınmaktadırlar.

Yirmi altıncı bend; yalnızlıktan dolayı yirmi altı yaşına kadar askerlikten muaf tutulanlar da redif sınıfına yazılacaklardır.

Yirmi yedinci bend; medreselerde bulunan öğrenciler, yirmi altı yaşlarına kadar her yıl kura sırasında yapılan sınavlarda başarılı olurlarsa, bunlar artık kendilerini ilme adanmış, başarılı olmuş olduklarından, redif sınıfına yazılmalarına gerek yoktur. Ayrıca, hasta ve zayıf olup muaf tutulanlar da redife ayrılmayacaklar, salıverileceklerdir.

Dördüncü fasıl; 28-31 nci maddeleri kapsamaktadır. Bu bölümde, isimlerine kura isabet edenlerin isterlerse bedel vererek hizmetten kurtulacakları ve bunun şartları saptanmaktadır.

Yirmi sekizinci bend; müstesnalar dışında kendisine kura isabet eden her kim olursa olsun, beş yıl süre ile muvazzaf askerlik hizmetini yerine getirmek zorundadır. Ancak askerlik çağına gelmiş olanların içinde önemli bir zanaat veya ticaretle, yahut diğer büyük bir işle uğraşanların beş yıl süre ile işlerini bırakmaları o işin sekteye

uğramasına neden olacağından, bunların askerlik hizmetlerini "*vekil ile*" ifa etmelerine şu şartlarla imkân verilmiştir :

— Bedel verecek kimse bağ, bahçe, tarla, ev ve çift levazımatını satmaksızın ücreti tedarik edebilecek güçte olacaktır.

— Bedel verecek kimse 25 yaşını geçmiş ve otuzunu doldurmamış olacaktır.

— Askerlik yapabilecek sağlık şartlarına sahip olacak.

— Muvazzaf askerliğini yapmış olup, redife ayrılmamış olmak. Ancak; isimlerine kura isabet etmeyerek 25 yaşını dolduranlarla yalnızlıktan ötürü muaf tutulandan askerlik yaşını doldurup redife ayrılanlardan alınması uygundur.

— Bedel vereceklerin o ordu dairesinde olmaları ve Tersane-i Amire ile Kal'a-ı Hâkani'ye ait sancaklardan olmayacaktır.

— Beyaz köle bedel verilebilir; ancak Arap kölelerden olmayacaktır.

— Askerlik hizmetine girip çürüğe ayrılmış, ya da askerlik onuruna yakışmayan tutum ve davranışlarından dolayı tard edilmiş kimselerden olmayacak.

— Yeri yurdu belirsiz, halk arasında kötü tanınan kimselerden olmayacak.

— Bedel verme askerlik hizmetine girdikten üç ay geçinceye kadar mümkün olup, üç ayı aştıktan sonra bedel kabul olmayarak, hizmet tamamlanacaktır.

Yirmi dokuzuncu bend; bedel verilen kimse bir yıldan önce firar eder de ele geçirilemezse, sahibi üç ay içinde yeni birini bedel olarak görevlendirmek zorundadır. Eğer firar bir yıldan sonra ise bedel istenmeyecektir. Ölüm halinde de yerine yenisi verilmeyecektir. Firar edenin yerine üç ay içinde yenisini göndermeyenin kendisi askere alınacaktır.

Otuzuncu bend; bedel verme beş yıllık askerlik hizmeti için geçerlidir. Verenlerin kendileri redif sınıfına yazılarak yedi yıllık hizmeti bizzat yerine getireceklerdir.

Otuz birinci bend; verilen bedeller köle yahut başıboş adamlardan iseler, hizmet bitiminde redif sınıfına ayrılmayacaklardır. Ancak, redif hizmeti görürken bedelle muvazzaf asker olanlar, süre sonunda geri kalan redif hizmeti süresini tamamlayacaklardır.,

Beşinci fasıl, 32-63 ncü bendlerden oluşmakta, kura işleminin ayrıntılarını saptamaktadır.

Otuz ikinci bend; her yıl kura mevsiminden üç ay kadar önce her ordu meclisi, nezdindeki nüfus defterlerine başvurarak, askerlik yaşında bulunanları saptayıp ayrı bir deftere yazacaklardır. Daha sonra o bölgede ne kadar askerin terhis olacağını ve yerlerine ne kadar asker alınacağını saptayacaklardır. Kazalara bölerek, "taksim defteri" ne geçireceklerdir. Kazaları da kura dairelerine ayırtacaklar, buralara gönderilecek subay, katip ve görevlileri belirleyeceklerdir. Her kura dairesine gönderilecek zabıt, imam, kâtip ve tabip isim ve rütbelerini belirleyerek ayrı bir deftere geçireceklerdir. Hangi kazalardan alınacak erlerin, hangi yöredeki alaylara verileceğini de ayrı bir "*tahsis defteri*"ne yazacaklardır. Yaş defterleri kura memurlarına verilmek üzere mecliste korunacak diğer üç defter (taksim, devâir ve tahsis defterleri) ordu müşirine gönderilecektir. Oradan da Seraskerlik makamına yollanacaktır.

Otuz üçüncü bend; ordular tarafından Seraskerlik makamına gönderilen defterler "Dâr-ı Şurâ'ya verilecek incelendikten sonra "Bâb-ı Âli'ye"ye takdim edilecektir. Gereği yapıldıktan sonra yeni neferin alımı için her kazaya hitaben başka başka, padişahın emri gönderilecektir. Ancak, kura usulü ile asker alınmasına 1845 yılı başında karar verildiğinden, hazırlıklar yapılacak, gerekli evrak bastırılarak

ilgililere gönderilecektir. Bu işler kura gününden bir, bir buçuk ay önce bitirilmeye çalışılacaktır.

Otuz dördüncü bend; kura memuriyetine gönderilecek yeterli imam ve tabib bulunmazsa durum İstanbul'a bildirilecek, bu bölgelere müderrislerden ve tabiblerden gereği kadar kimse ücretleri ödenerek gönderilecektir.

Otuz beşinci bend; vali, mutasarrıf ve kaymakamlar kendilerine gönderilecek Padişah emirleriyle özel belgelerin kendi kazalarına ait olanlarını ayırdıktan sonra, kalanlarını kazalar zabitlerine göndereceklerdir. Her kaza zabiti bu dokümanları aldıktan hemen sonra ulema ve ileri gelenlerle birlikte, köylerin imam ve muhtarlarını, İslam halkının ileri gelenlerini toplayarak padişahın buyruğunu açıklayarak anlatacak, kazanın bütün kasaba ve köylerinde 20-25 yaşlarında olan ne kadar erkek nüfus varsa, isimlerini kazanın nüfus defterinden çıkarılarak, ne zaman istenirlerse getirilmek ve mevcut olmayanların yerine vekâleten kura meclisinde bulunmak üzere birisinin görevlendirilmesi şartıyla köy muhtarlarına pusulaları teslim edilecektir. Bu tarihten itibaren kura gününe kadar askerlik çağında olanlardan hiç kimseye başka yere gitmek için "*mürur tezkeresi*" verilmeyecektir. Ancak çok önemli ve acil bir işleri çıktığında sağlam kefiller göstermek şartıyla öylelerine izin verilecektir.

Otuz altıncı bend; kura işine dair padişah emri valilerin eline geçtikten hemen sonra ordu müşirleri bölgelerindeki kazalara gönderecekleri kura subaylarını seçecekler ellerine isim defterleriyle diğer belgeleri vererek kura gününden (ruz-ı Hızır) 20 gün önce görev bölgelerine gitmeye başlayacaklardır.

Otuz yedinci bend; kura memurlarıyla maiyetlerinde gidecek yüzbaşı, mülazım ve çavuşlara bir aylık ücretleriyle harcırahları verecek, görevlerini

tamamladıktan sonra verilen harcırah *az* gelmişse üstü ödenecek, fazla verilmişse geri alınacaktır. Bunlar halktan karşılıksız yiyecek, giyecek, hayvan ve benzeri şeyler istemeyecekler ve almayacaklardır.

Otus sekizinci bend; her bölgede bulunan alayların ne kadar ere ihtiyacı olduğu ve hangi kazalardan temin edileceği ordu müşiri tarafından bölgede bulunan subaya önceden bildirilecektir.

Otuz dokuzuncu bend; kura memurları görevlendirildikleri kazalara varmadan üç dört gün önce kura subayı tarafından o kazalara haber gönderilecek, kura gününde katılacakların hazır bulunmaları sağlanacaktır. Gelmeyenler asker kaçağı sayılarak kurasız askerliklerine karar alınacaktır.

Kırkinci bend; kaza zabiti (kura zabiti) tarafından kendisine bildirilen günde kuraya katılacaklara haber göndererek, toplanmalarını sağlayacaktır.

Kırk birinci bend; kura memurları kaza merkezine vardıklarında, ellerindeki yetki belgesiyle padişahın emrini kaza zabıtine, hakim ve ileri gelenlere gösterecek, sekizinci bendde belirtildiği gibi kura meclisini toplayarak bu kanunun 1., 8., 9., 10., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 25., 26., 28., 29., 30., 42., 43., 45., 46., 47., 48 . bendleri mecliste açıkça okunacak, kazanın nüfus defterleri çıkarılarak 20-25 yaşlarındaki kimseler ordu tarafından kura memurlarına verilmiş isim defterleriyle karşılaştırılacak, eksik çıkarsa, nedeni hizasına yazılacaktır. Kaza defterinde fazla isim bulunursa bu isimler deftere geçirilecek, başka yerlere gidenlerin isimleri karşısına gittikleri yer yazılacaktır. Bundan sonra yoklama yapılarak gelenlerin isimleri üzerine "**m**" harfi konulacak, bulunmayanların neden gelmedikleri açıklanacaktır. Geçersiz bir nedenle ya da nedensiz gelmeyenler, kurasız asker

yazılacaklardır. Bundan sonra defterin üzerine ait olduğu yıl ve kaza yazılarak "*Kur'a defteri*" olduğu belirtilecek buna göre kura çekilecektir.

Kırk ikinci bend; meclis üyeleriyle kura yerine gelmiş olan bütün ileri gelenler, imam ve muhtarlarla kuraya katılacakların önünde İstanbul'dan gönderilen emir kaza zabiti tarafından yeniden okunacaktır. Hemen sonra dua edilecek, kuraya geçilmeden önce muaf olanların ayrılmasına başlanacaktır. Öncelikle öğrenci olduklarını beyan edenler birer birer meclise çağrılarak mümeyyiz efendi ve mecliste hazır bulunan diğer ulema tarafından imtihan edileceklerdir. Yirmi - yirmi bir yaşlarında olanlar "*İzhardan*", yirmi iki-yirmi üç yaşlarındakileri "*kâfiyeden*" ve yirmi dört- yirmi beş yaşlarında bulunanlar ise "*Molla Cami*" ve "*Fenâriden*" tam bir tarafsızlıkla imtihan edileceklerdir. Başarılı olanlar ayrılarak muaflık nedenleri kura defterinde isimleri üzerine yazılacaktır. Daha sonra yalnızlıktan ötürü muaf tutulmalarını isteyenlerin durumları yeniden gözden geçirilecek, köy muhtarları, köylüleri ve tanıyanlardan haklarında bilgi edinilecektir, ikinci faslın bendlerinde belirtilen şartlara durumları uygunsa muaf sayılarak, nedeni kura defterinde, isimleri üzerine yazılacaktır. Kalanlar arasında tekgöz, çolak, topal yahut askerliğe elvermeyecek derecede vücutlarında çarpıklık ve bozukluk olanlar, hastalıklı veya çok zayıf bulunanlar tabip aracılığıyla meclisçe ayrılacaklar, deftere gerekli şerh düşürülecektir. Ancak, öğrenim, ticaret ve başka nedenlerle diğer bir şehirde bulunanlarla, hasta olarak gelemeyenler gelmiş kabul edilerek kuraya katılacakları açık ise de, içlerinde hasta, sakat, yalnız ev reisi, gibi kimselerin bulunacağı göz önünde tutularak, bunların durumları köylülerinden sorulacak, gerçekten sakat ya da muaf olabilecek durumu olanlar saptanarak kuraya dahil edilmeyeceklerdir.

Kırk üçüncü bend; muaf tutulacaklar ayrıldıktan sonra geri kalanlar arasından o kazadan alınacak kadar asker yazılacağından tümünün isimleri üzerine kuraya katılacak anlamına "**k**" harfi konacaktır.

Kırk dördüncü bend; birinin iki oğlu birden askerlik çağında ise, bunların ikisi de kuraya katılacaklar, birine kura isabet ederse diğeri muaf olacak, ancak her ikisine de kura çıkarsa babaları hangisinin kalmasını isterse o yıl için o oğul muaf tutulacaktır.

Kırk beşinci bend; yetmiş yaşındaki bir adamın aynı köyde iki oğlu varsa, birisinin asker olması kural olmakla birlikte öbür oğul askerlik çağında bir başkasının akrabası ise, onun ailesine bakmak zorundaysa bu durumda her ikisinin birden askere alınması uygun olmayacağından öyleleri iki kardeş gibi kabul edilip birlikte kuraya katılacaklar önce hangisine çıkarsa o askere alınacaktır.

Kırk altıncı bend; muaflar ayrıldıktan sonra kuraya katılacakların sayısı 150, o kazadan askere alınacakların ise 25 kişi olduğunu kabul ederek, kura çekme işleminin nasıl yürütüleceği örnekle açıklanmaktadır. Buna göre, kuraya katılmaları gerektiği halde firar edenlerin 5 kişi olduğu düşünülerek, bu sayı 25'ten çıkarılacak, geriye kalan yirmi kişi 150 aday arasından kura ile ayrılacaktır. Bunun için dört köşe 150 kâğıda kuraya katılacakların isim ve künyeleri defterdeki kayda uygun olarak yazılacak, bu kâğıtlar katlanarak birer zarfın içine ayrı ayrı konulacak, zarfın ağzı kapatılarak boş bir torbanın içine atılacaktır. Bu torba kaza müftüsüne verilecektir. Aynı şekilde dört köşe yirmi kâğıda da "**asker oldum**" yazılacak geri kalan 130 kâğıt boş olarak katlanıp ayrı ayrı zarflara konularak ayrı bir torbaya atılacaktır. Bu torba (kura torbası) meclis üyelerinden birisine verilecektir. Müftü uygun bir dua okuduktan sonra, elindeki torbanın içindekileri iyice karıştırıp içinden bir zarf çıkaracak, açıp ismi okuyacaktır. İsmi okunan aday ileri çıkıp kura torbasından bir zarf çekecek, açılıp bakılacak, "**asker oldum**" yazılı ise bir tarafa ayrılacak, değilse gitmesine izin verilerek ismi üzerine "**boş çekti**" yazılacaktır. Bu işlem yüz elli kişi bitinceye kadar sürdürülerek tamamlanacaktır. Bulunmayanların yerlerine vekilleri ya da köy muhtarları kura çekeceklerdir.

Kırk yedinci bend; bir adamın iki oğlu birden kuraya dahil olup ikisine de kura isabet etmesi adilane olmayacağından hangisine önce çıkmışsa onun askere alınıp öbürünün bırakılması, kuradan çıkarılması gerekir. Bu işlem yapıldığında nefer sayısının azalmaması için yeniden bir kağıda daha "**asker oldum**" ibaresinin yazılıp kura torbasına atılması lazımdır. Ancak, isim torbasındaki adlar azalmış olacağından kura torbasında sona bir kâğıt kalmış olacaktır. Bu kâğıt "**asker oldum**" ibaresi ise istenilen sayıdan bir eksik asker alınmış olunacaktır. Bunun büyük bir sakıncası yoktur. Çünkü başlangıçta sayı saptanırken yüzde beş veya on kadar bir fazlalık hesaba katılmıştı. Çok ender rastlanacak bu durum böylece çözümlenmiş olacaktır.

Kırk sekizinci bend; mecliste bir kere kura çekilip tamamlandıktan sonra, her ne sebeple olursa olsun iade ve tekrar yapılmayacaktır. Müftüden başka hiç kimse isim torbasına elini sokmayacak, kura çekeceklerden başkası da bu torbaya dokunmayacaktır.

Kırk dokuzuncu bend; kura işlemi tamamlandıktan sonra alınacak yeni askerler toptan meclis huzuruna çağrılacaklar, kendilerine kanunun on birinci bendi okunarak anlamı açıklanacaktır. Beş yıl hizmet edecekleri, işleri çıktığında bu süre içinde kendilerine izin verilebileceği, 25 yaşına gelinceye kadar isimlerine kura isabet etmeyenlerin de mutlaka askere alınacakları, bunun bir din ve devlet hizmeti olduğu iyice vurgulanacaktır. Ana-babalarını görmek ve bazı işlerini yoluna koymak için kendilerine yirmi gün izin verildiğini, yirminci gün kendi kendilerine kaza merkezine gelip toplanırlarsa gidecekleri alayda daima hürmet görecekları, şeytana uyup da süre bitiminde gelmezlerse, ele geçirildiklerinde haklarında "**asker firarı**" işleminin yapılacağı, gittikleri alaylarda da itibarlarının olmayacağı, tek başlarına bir yere gönderilmeyecekleri kendilerine anlatılacaktır. Ayrıca görevlerinde başarılı olurlarsa yüce rütbelere ve çeşitli mükâfatlara nail olacakları, anlayabilecekleri bir dille açıklanacaktır. Daha sonra her bîrine teker teker yemin ettirilecektir. Din ve devlet

hizmetinde beş yıl asker oldukları, şimdilik yirmi gün izinli sayılıkları kendilerine söylenecek ve evlerine gitmelerine imkân verilecektir.

Ellinci bend; isimlerine kura çıkanlar, yerlerine "*bedel*" vermek isterlerse kendilerine tanınan yirmi günlük izin süresi içinde, istenilen nitelikte birini bulup yirminci gün kaza merkezine getirip teslim edeceklerdir. Bu süre içinde bedel bulamayanlar askere alınacaklar; ancak üç ay içinde yerlerine hizmeti görecektir birini bulurlarsa kendileri salıverilecektir.

Elli birinci bend; kuradan sonra ya da asker iken firar edenleri barındıranlar, kaçırılanlar ve saklayanlar hakkında bu kanunun 12 . bendinin uygulanacağı meclise gelmiş olan köy imamlarıyla muhtarlarına bir daha hatırlatılacaktır.

Elli ikinci bend; kura defterinin bir sürati çıkarılacak, yasaya uygun olarak işlem yapıldığı her ismin karşısına yazılacak, meclis üyeleri tarafından imzalanacaktır. Bir sureti kazanın nüfus defterine eklenerek olunarak saklanacak, diğeri ise kura zabıtine teslim edilecektir.

Elli üçüncü bend; kura zabiti, ordu tarafından kendisine verilmiş olan "*Tahsis Defteri*" gereğince, yeni erleri nereye gönderecekse bunun için maiyetinde bulunan yüzbaşı, mülâzım ve çavuşlardan birini görevlendirecek, kura defterini ona verecektir. Askerler evlerinden döndüklerinde elli beşinci bentde belirtileceği gibi yol masraflarını karşılayarak, asker sevkinde görevli olan zabite teslim ederek gerekli yere gönderecektir. Bunu kaza zabıtine de bildirdikten sonra, kendisi diğeri üyelerle birlikte başka bir kazaya geçerek aynı şekilde kura işini yürütecektir.

Elli dördüncü bend; izin bitiminde kaza merkezine dönme gününde, kaza zabiti, hakim, müftü ve diğeri ulema ile ileri gelenlerden oluşacak bir meclis toplanacak, kura memuru tarafından bırakılan sevk memuru da orada bulunacak,

gelip gelmeyenler defterden yoklanarak isimleri karşısına gerekli açıklama yapılacaktır. Firar edenler için kaza zabiti tarafından muhtarlara ve ilgililere yazı yazılarak yakalanmaları istenecektir. Yerlerine bedel getirenlerin isimleri karşısına bedel verdikleri kaydı düşürülecek, bedellerin adları, künyeleri köy ve kazaları kayda geçirildikten sonra istekleriyle zorlanmadan bedel olduklarını ifade edecekler ve bu tutanakla saptanacaktır. Tutanak, sevkleriyle görevli memura verilecektir.

Elli beşinci bend; kaza merkezinde sevk için toplanan erlere gidecekleri yerin uzaklığı hesaplanarak yolluk verilecektir. Bunun için her beş saatlik mesafe bir "*konak*" sayılacaktır. Altı konakta bir gün istirahat için verilecek, buna göre bütünü kaç günlük yol ise, her gün için bir ere üçer yüz dirhem ekmeğin rayiç bedeli, yirmişer para katık karşılığı hesaplanarak kaza zabiti tarafından sevk memuruna teslim edilecektir. Sevk memuru kaç nefer götürdüğünü, mesafenin uzaklığını ve aldığı parayı tutanağa geçerek kendisinin hangi alay, tabur ve bölükten olduğunu yazıp imzalayacak, senedi kaza zabıtine teslim edecektir. Sevk zabıtine yardımcı olmak üzere kaza tarafından gereği kadar zaptiye neferi yanına verilecektir.

Elli altıncı bend; sevk zabiti yol boyunca her konaklama yerinde askere yevmiesini verecek, bunun yarısıyla akşam yiyeceklerini, kalan yarısıyla da ertesi sabah o günkü yiyeceklerini almalarını sağlayacak, sıkıntı çektirmeden istenilen yere vardırmaq için gerekli önlemleri alacaktır. Yol boyunca firar edenler olur da yakalanır, ya da firar edecekleri hissedilen olursa incitilmeden bağılı olarak götürüleceklerdir. İstenilen yere varıldığında erlerle birlikte kura defteri diğer evrakla birlikte orada bulunan "*büyük zabite*" teslim edilecektir.

Elli yedinci bend; her bölgede bulunan "*büyük zabıt*" o bölgeye mahsus olan kazaların erlerini kura defterleriyle ve diğer evrakla teslim alarak barındıracak, firar

eden varsa pusulalarını ayırarak zaptiye neferlerine iade edecek, bunların yolda firar ettikleri kura defterine de yazılacaktır. Sonra kendisine verilen talimata göre neferleri alay ve taburlara ayırarak sevk ettirecektir. Kazalardan kuradan önce veya sonra firar edenlerle, başka yerde bulundukları için gelmeyip de isimlerine kura isabet edenlerin o yörede bulunan alayların malı oldukları göz önünde tutularak, öylelerinin isimleri kura defterinden ayrı bir kağıda geçirilerek, saklanması ve kura defterinin "**müşir**"e takdim edilmesi gereklidir.

Elli sekizinci bend; bütün kura defterleri ordu müşirince ordu meclisine havale edilecek, orada tetkik edilerek, her kazada ne kadar askerlik çağında genç bulunduğu, bunlardan kaçının askere alındığı, kura öncesi ve sonrası firar edenlerle, başka yerde bulunanların isimlerini kapsayan cetveller hazırlanacak ve "**Bab-ı Seraskeri**" (Genelkurmay Başkanlığı) ye gönderilecektir. Ayrıca, muaflarla sakatların da isimleri listelere geçirilecek, başka yerlerde bulunanların hangi vilayette oldukları ayrı ayrı belirtilerek o yerin valisine haber verilecektir. Bunlar eğer orada öğrenim görüyorlarsa sınavdan geçirilecekler, başarılı olanların "**şehâdatnameleri**" ordu müşirine gönderilecek, olmayanlar ise askere sevk edileceklerdir.

Elli dokuzuncu bend; ismine kura isabet edip de, İstanbul'da bulunanların ordu meclisince hazırlanacak birer defterleri Seraskerlik makamına takdim edilecek, oradan Dâr-ı Şura-yı Askeri'ye havale edilerek incelenecek, Saray-ı Hümâyûn ile diğer büyük saraylarda bulunanlar müstesna, esnaf yanında bulunanlar İhtisap Nezareti'nce, şunun bunun yanında hizmetinde olanlar da bulundukları yerlerden alınacaklardır. Medreselerde bulunanlar dahi ayrı bir deftere yazılıp Seraskerlik makamınca Bab-ı Ali'ye takdim edilecek, oradan da Şeyhülislam'a havale olunacaktır. Şeyhülislâm bunların imtihanı için uygun bir yer belirleyerek birkaç memur görevlendirecek, kırk ikinci bendte belirtilen şekilde bu öğrenciler imtihan olacaklardır. Başarılı olanlar medreselerine iade

edilecekler, diğerleri mensup oldukları ordulara göre takım takım ayrılarak, denizden ya da karadan ordu müşirlerine teslim edilmek üzere gönderileceklerdir. Gerek başarılı olanların, gerekse başarısızların isimleri defterlere ayrı ayrı geçirilerek gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Altmışınçı bend; firar edenler ve hastalarla diğer bir yerde bulunanlar gelip birliklerine katıldıklarında isimleri karşısına gerekli açıklamalar yapılacaktır. Ayrıca diğer bir şehirde öğrenim görüp de sınavı başaranların şهادetnameleri geldikçe bunlar için de kura defterine gerekli şerh verilecektir.

Altmış birinci bend; isimlerine kura isabet etmeyerek 25 yaşını dolduranlarla, muafiyet veya yalnızlıktan ötürü yirmi beş yaşını bitirenlerin isimleri ordu merkezindeki defterlerden saptanarak, redif sınıfına ayrılacaklardır. Böylelerine "*redif tezkeresi*" verilmesi için durumları Seraskerlik makamına bildirilip, tezkere istenerek ilgililere verilecektir.

Altmış ikinci bend; gönüllü asker olmak isteyenlere şu beş şartla bu imkân tanınacaktır :

- Gönüllü asker yazılmak isteyen vücutunda herhangi bir sakatlık bulunmayacaktır.
- Yaşları 18'den küçük 32'den büyük olmayacaktır.
- Tersane-i Âmire ile Kalâ-ı Hâkani'ye bağlı sancak, kaza ve köyler halkından olmayacaklar.
- Hırsızlık, ırz ve namusa tecavüz gibi yüz kızartıcı bir suç işlememiş, bu suçlardan ötürü hapis cezasına çarptırılmamış olmak.
- Beş yıl süreyle hizmet etmeyi kabul etmiş olmak.

Altmış üçüncü bend; gönüllü asker olanlar da redif hizmetini yerine getireceklerdir. Ancak bunlar daha önce redif iken gönüllü olmuşlarsa redifte geçen hizmetleri sayılacaktır.

Hatime

Altmış dördüncü bend; kanunda belirtilen hususların eksiksiz uygulanması, ortaya çıkacak aksaklıkların bildirilerek gerekenin yapılması, şimdilik daha iyisi bulununcaya kadar bu kanun hükümlerine uyulması vurgulanmakta, bundan böyle başka konularda da yasalar yapılacağı belirtilerek kanun sona ermektedir.

Kanun maddelerinin incelenmesinden açıkça anlaşıldığı gibi, yanlışlık yapılmaması için asker alımı ile ilgili akla gelebilecek hemen hemen her şeye yer verilmiş bulunmaktadır. Askerliğin Müslüman halk için vatan borcu olduğu, dinimizin de bunu buyurduğu önemle vurgulanmıştır. 1844 yılı mart ayından itibaren bütün İmparatorlukta oluşturulan beş ayrı ordu için ayrılan bölgelerin her birinde asker alımının kura ile yapılacağı, ismine kura isabet etmeyenlerle ilgili yapılacak işlemler, askerlikten muaf tutulacakların uyacakları kurallar, bedelli askerliğin şartları ve nasıl uygulanacağı ve gönüllü askerliğin ne anlama geldiği, nasıl uygulanacağı ayrıntılarıyla hükme bağlanmıştır. Özellikle Kura meclisleri, bunların nasıl çalışacakları, yasa dışı uygulamaların nasıl önleneceği de vurgulanmaktadır. Medrese öğrencilerinin askerlik hizmetinden muaf tutulmalarından dolayı ortaya çıkan sorunlara çözüm getirmek amacıyla Haziran 1864 tarihinde Kura kanunnamesine ek olmak üzere "*Talebe-i Ulum hakkında Dâr-ı Şura-yı Askeride Kaleme alınan nizamname* " yürürlüğe konulmuştur. Buna göre, bundan böyle İstanbul medreselerinde okuyan öğrencilerden isimlerine kura isabet edenlerin defterlerin bir nüshasının Şeyhülislamlık makamına teslim edildiği tarihten itibaren bir yıl; taşra medreselerindeki öğrencilerinden isimlerine kura isabet etmiş olanların defterlerinin bir suretinin bağlı bulundukları ordu merkezlerine tesliminden itibaren bir yıl müddet verilmesi, bu süre içinde İstanbul'da bulunanların kural gereği

Seraskerlik makamına, taşradakilerin ise bağlı bulundukları ordu merkezlerine başvurarak "*isbat-ı vücut*" etmeleri, medrese öğrencisi oldukları anlaşılanların derecelerine göre İstanbul'dakilerinin imtihanlarının Şeyhülislamlıkta taşradakilerin ise ordu meclisleri vasıtasıyla belde müftülerince yapılması, başarılı olanlarının askerlikten o yıl için muaf tutulmaları kararlaştırılıyordu. Bu uygulama öğrencilerin askerlik yaşını dolduracakları tarihe kadar her yıl yinelenenecekti⁵⁴.

Bu yasa, yayımlandıktan yaklaşık bir yıl sonra 1847 tarihinde uygulanmaya başlamıştır. Ancak, bütün ordu bölgelerinde uygulanabilmesi zaman almış, bazı yerlerde problemler ortaya çıkmışsa da genelde Osmanlı Müslüman halkı memnun kalmıştır. Değişik yörelerden vereceğimiz örnekler yeterli fikir edinilmesini kolaylaştıracaktır.

Maddelerini Türkçeleştirerek, anlamı bozmayacak şekilde özetle verdiğimiz bu düzenlemenin özünü yinelemeyi konunun iyice anlaşılması bakımından gerekli görmekteyiz. Nizamiye ordusunun gerek duyduğu yeni erlerin alınmasında kur'a usulü esas olarak benimseniyordu. Bunun yanı sıra, gönüllü asker olmak isteyenlere de olanak tanınmıştı.

Her ordu için ayrılan birkaç eyaletten oluşan "*daireler*" saptanmış, her yıl orduların ihtiyaç duydukları yeni erlerin sayısı üç ay kadar önceden belirlenerek 15-25 yaşları arasındaki o bölgeler halkının nüfus defterlerinden sayıları saptanmakta, istenilen asker sayısı nüfuslarına göre kazalara taksim edilerek belirlenmekte, padişahın bilgisine sunulup onayı alındıktan sonra ,kura gününe bir ay kala her

⁵⁴ Ceride-i Askeriye, defa 21, 29 Zilhicce Sene 1280 (4.06.1864), İstanbul'da bulunan medrese öğrencilerinden şimdiye kadar kurası çıkmış olanların bir defaya mahsus olmak şartıyla 19 Şevval 80 (27.03.1864) tarihinden itibaren altı aylık bir süre içinde imtihanlarının yapılması geçici madde niteliğinde ifade edilmişti.

kazaya, sancak ve vilayete bildirilmekte idi. Her ordu dairesi birkaç kur'a dairesine ayrılıyor, kura çekilmesi için her bir dairedede üst rütbeli bir subay görevlendiriliyordu. Yanına bir mümeyyiz, birer katip, bir hekim ve zabıt memuru veriliyor, vardıkları kazada hakim, müftü ve yöre ileri gelenlerinden bir kura meclisi oluşturuluyor, askerlik çağına gelmiş olanlar çağrılarak içlerinde muaf ve istisna olanlar varsa onlar ayrılıyor kalanlar için kura çekiliyordu. İsmine kura isabet edenlere yemin ettiriliyor, yirmi gün kadar izinli sayılarak evlerine gönderiliyorlardı. İzin bitiminde kendiliklerinden kaza merkezinde toplanmaları kuraldı. Firar edenler kurasız askere alınıyorlardı. İzinlerini tamamlayıp kaza merkezlerinde toplananları bağlı bulundukları ordu merkezine götürmek üzere kur'a zabitanın maiyetinde bulunan subaylardan birine teslim ediliyorlardı. Yol boyunca her birine 300 dirhem ekmek ve yirmişer para "*Katık bahası*" veriliyordu.

Kur'adan firar edenlerle başka bir yerde bulunanlar güvenlik güçlerince bulunup merkezlere teslim edileceklerdi. Kur'adan sonra firar edenlere yakalandıklarında altmış değnek vurulacak, kuradan firarileri saklayan veya kaçıranlardan "*İhbariye*" adıyla 120'şer kuruş alınıp ihbar edenlere verilecek, ayrıca durumlarına göre pranga veya hapis cezası alacaklardı.

İstanbul halkından ya da ilmiye sınıfı ile kalemiye ve mülkiyeden kapucubaşı ve müderris ve hâcegan rütbelerinde olanlar, memleket müftüleri, bazı şeyh ve dervişlerle memuriyetleri vekil ile idare ettirilemeyen imam ve hatiple müezzin ve kayyumlar, vücutça askerlik hizmetini yerine getiremeyecek sakatlıkları olanlar, uzun süre iyileşemeyecek hastalar, ulema ve meşayihzâdeler ile medreselerde bulunan talebe-i ulumdan kura meclisinde imtihan olunarak başarılı görülenler,

yetmiş yaşına varmış veya on beş yaşına girmemiş olanlar, hasta birine, dul bir kadına bakan fakat ondan başka bunu yapacak kimsesi olmayanlar, evinde yalnız olanların kuraya katılmamaları uygun görülmüştü. Kuraya dahil olacaklardan yirmi beş yaşını tamamlayanlar redif sınıfına kayd edilecekler ancak, ulema, talebe ve benzeri muaflardan yirmi beş yaşını dolduranlar redif yazılmayacaklardı.

İsmine kura isabet edenlerden yerlerine bedel vermek isteyenler olursa bedel verecek parayı emlak ve çift araç gereçlerini satmadan sağlayabilenler, bedelin yaşının yirmi ile otuz arasında sağlıklı, askerliğin gereklerine uygun, muvazafıktan redife geçmemiş olanlardan olmaları, şarttı. Ayrıca diğer orduların bölgelerinden olmayacağı gibi, çürüğe çıkarılmışlardan, Arap kölelerden, suçlulardan, yeri yurdu belli olmayanlardan bedel verilemeyecekti. Kura'dan sonra üç ay geçene kadar bedel sağlanamazsa daha sonra bedel kabul edilmeyecek ve askere yazıldıktan sonra bir yıl içinde bedel firar eder de ele geçirilmezse, adına bedel veren kimse tekrar üç ay içinde diğer bir bedel vermediği takdirde kendisi askere alınacaktı. Bedel verenlerin bütünü redif askeri olarak kaydedileceklerdi.

Kuraya dahil olmayan ve ismine kura isabet etmeyenlerden gönüllü yazılmak isteyenler bedence sakat olmamak, 18- 32 yaşları arasında olmak, tersane ve kale topçusu için ayrılan yerler halkından ve kötü işlerde çalıştırılmış olmamak koşuluyla asker olabilirlerdi.

Beş yıllık zorunlu askerlik süresini bitirip terhis olmaya hak kazananlar içerisinde gönüllü olarak tezkere bırakıp askerlik yapmak isteyenlerden erlere onbaşı, onbaşılara çavuş, çavuşlara "*mülazim-i sani*" rütbeleri verilecekti. Ancak, bir üst

rütbeye yükseltilmelerine yetenekleri elverişli olmayanların maaşlarına zam yapılacaktı.

Ordular için gerekli hayvanlar her bir ordu için oluşturulmuş komisyonlarca satın alınacaktı.

Görüldüğü gibi asker almanın kuralları hiçbir kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde ayrıntılı olarak saptanmış bulunmaktaydı. Buna rağmen uygulamada bazı aksaklıklar ve sıkıntılar ortaya çıkmış, ancak genel olarak bakıldığında önceki dönemlere oranla bu alanda başarılı olunmuştur. Vereceğimiz örnekler bu kanımızı doğrulayacaktır.

Ankara valisi Vezir Mehmet Paşa ile Ankara kazası naibine, müftü, meclis üyeleri ile ileri gelenlere hitaben Ağustos 1851 tarihinde gönderilen Ferman'da orduda hizmetlerini bitirip Redife ayrılanların yelerine yeniden asker almak gerektiğinden , nüfusuna göre Anakara kazasına 40 kişinin isabet ettiği, bunların saptanması için görevlendirilen memurların yola çıkarıldığı belirtildikten sonra, oraya vardıklarında kaza halkından askerlik çağına girmiş olanların bir yere toplanmaları sağlanarak, talebe olanların imtihan için müderrislerden ve elverişsiz olanların tespiti için tabip ile birlikte zabıt, hakim, müftü, ulema ve şeyhlerle ileri gelenlerden kimseler toplanarak, gönderilen nizamnameye göre bir "Kur'a Meclisi" toplanması, hile yapılmaksızın kura çekilmesi, kendilerine kura isabet edenlere 20 gün izin verilmesi, sebepsiz yere kuraya katılmayanların derhal askere sevki, firar edenler için de yasal işlem yapılması isteniyordu⁵⁵. Bu fermana benzer fermanlar memleketin her tarafına gönderilmiş, kura nizamnamesinde yer alan hususlar

⁵⁵ **Ankara Şer'iyye Sicili**, Defter No: 260, belge no: 306. (Ankara Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu)

hatırlatılarak uygulamanın doğru yapılmasına özen gösterilmiştir. Her yıl, istenilen sayıda askerin saptanarak gönderilmesi için ülkenin her yanında meclisler kurulmuş, istenilen sayıda asker belirlenerek birliklerine gönderilmiştir.

Erzurum ve çevresindeki köylerde kura çekilmiş, bu esnada gönüllü olarak 50'den fazla kimse asker olmak için başvurmuştu. Başvuruların devam ettiğini Erzurum Valisi hükümete arz etmiş, gönüllüler tebrik ve takdir edilmişti⁵⁶. Kürdistan Eyaleti dahilinde Van Kazası merkezinde herkesin memnun kaldığı kura işlemi başarı ile tamamlanmıştı⁵⁷. 5. Ordu Merkezi olan Şam'da 1280 (1863-64) yılı kurası çekilirken 38 nefer gönüllü olarak kaydolmuştu. Ordu müşiri durumu İstanbul'a iletmiş takdir almıştı. Cebel-i Dürüz'dan Şeyh Mehmet ise dört atını Orduya bağışlamıştı. "...hamiyyet ve sadakatının eseri olarak şayan-ı takdir" görülmüştü⁵⁸. 3. Ordu bölgesinde kura çekimi tamamlanmış, 106 kişi gönüllü olarak orduya katılmıştı⁵⁹. 1866 yılında Lazistan Sancağı'nda kura çekimi yapılmış, 4 kişi gönüllü olmuştu. Bilgi olarak Padişah'a sunulduğunda pek memnum kaldığı ifade edilmişti⁶⁰. Aynı şekilde Siroz Sancağı'nda 1282 (1866) kurası çekilirken 13 kişi gönüllü yazılmıştı. Sivas'ta kura sırasında 16 kişinin gönüllü olduğu Liva Meclisi Mazbatası ile Bâb-ı Ali'ye iletilmişti⁶¹. Mirliya İsmail Paşa, Şarki Kozan, Garbi Kozan, Afşar ve Milli aşiretlerinde kura çekilirken Afşar Müdürü ve ileri gelenleri kardeş ve oğullarını gönüllü olarak asker yazdırdıklarını bildirmişti⁶². Ruscuk Sancağına bağlı Hezargrat kazasında çekilen kura sırasında 18 kişi istekleriyle asker olmuşlardı⁶³.

⁵⁶ *Takvim-i Vekayi*, defa 401, 27 Ra 1265 (21.02.1849)

⁵⁷ A.g.g., Defa 408, (7.07. 1849)

⁵⁸ *Ceride-i Askeriye*, defa 52, 16 Şaban 1281 (15.12.1864)

⁵⁹ *Ceride-i Askeriye*, defa 67, 3 Zilhicce 1281 (28.4.1864).

⁶⁰ A.g.g., defa 115, 15 Zilhicce 1282 (1.04.1866).

⁶¹ A.g.g., defa 121, 131.

⁶² *Ceride-i Askeriye*, defa 138, 25 Ramazan 1282 (15.09.1865).

⁶³ A.g.g., defa 216, 13 Zilkade 1274 (15.02.1868)

Bağdat Vilayeti'nin , Bağdat, Kerbela, Divaniye sancaklarında kura uygulamasının ancak 1869 yılında yapılabildiği, bunun için önce nüfus sayımının tamamlandığı belirtilmekteydi. Bu vilayetin Musul, Şehri Zor ve Süleymaniye Sancakları'nda kura daha önce uygulanmıştı⁶⁴. Öte yanda 5. Ordu Dairesi dahilinde bulunan Şark ve Garp Kozan ile buraların kaza ve nahiyelerinde kura çekiminin yapıldığı, ismine kura isabet edenlerin toplu olarak sevk memuruna teslim edildiği, bunların Mersin üzerinden Şam'a sevk edildikleri, geri kalanların ise 20 günlük izinleri sonunda gönderilecekleri haberine yer veriliyordu⁶⁵.

İmparatorluk genelinde görülen bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, bazı bölgelerde çeşitli etkenlerle askerlikten firar edenler ve kura dışı kalmak için çeşitli yöntemlere başvuranların olduğu da anlaşılmaktadır. Taradığımız kaynaklardan derlediğimiz bazı bilgileri aktararak karşılaşılan zorluklar hakkında fikir vereceğiz.

Eski Teke Yörüşü Cemaati halkından askerlik çağına gelmiş olanlardan bir kısmını gizleyen imam Mustafa Efendi ile Mehmet Ali Efendi ve Muhtar Hacı Hasan, Kara Şahin adlı kimselerin suçlu oldukları saptanmış, Meclis-i Vala kararı ile 4 ay süreyle Niğde'ye sürgüne gönderilmeleri uygun görülmüştü. Filibe Kazası'na bağlı Büyük İzzedinli'nin imam ve muhtarları da benzer suçtan dolayı Dimetoka'ya 4 ay süreyle sürülüyorlardı⁶⁶. Tepedelen Kazası'nda 1853 yılı kurası çekilirken ismine kura isabet eden Hamid adlı kişi, asıl babasını gizleyerek yerine 80 yaşına gelmiş birini babası diye gösterdiği, birkaç kişinin ise yalancı şahitlik yaptıkları anlaşılmıştı. Bunlar da Ceza Kanunu gereğince eyalet sınırları içinde uygun bir yere sürgün edileceklerdi⁶⁷.

⁶⁴ Ceride-i Askeriye, Defa 297. 20 Cemaziyelevvel 1286 (26.09.1869)

⁶⁵ A.g.g., defa 299, 4 Receb 1286 (10.10.1869)

⁶⁶ Takvim-i Vekayi, defa 413 27 Za 1265 (15.10.1849)

⁶⁷ A.g.g., defa 486, 22 B 1269, (2.5.1853)

Bazıları da kur'a öncesinde parmağını veya başka yerlerini keserek sakatlıktan yararlanmak istiyorlardı. Buna teşebbüs edenlerin kurasız askere alınmaları,sürenin bunlar için 7,5 yıla çıkarılması ve durumlarına uygun hizmetlerde kullanılmaları kararlaştırılarak bunun kura kanununa da eklenmesi ön görülmüştü. Böyle bir yola başvuran Tırhala Eyaleti Yenişehir Kazası Baycır köyü halkından Mustafa'nın emsaline örnek olması bakımından kurasız asker yapılması kararlaştırılmıştı⁶⁸. Öte yanda isimlerine kura isabet ettiği halde başka yerlerde bulundukları için 5-6 yıl askere alınmayanlar, dilekçe ile başvurarak muaf tutulmayı istemekte idiler. Öylelerinin dilekçelerinin kabul edilmeyerek derhal askere alınmalarının gerektiği hatırlatılıyordu⁶⁹.

Bütün bu olumsuzlukların giderilmesi için Beşinci Ordu Müşiri'nin önerisi üzerine halka duyurulması uygun görülen hususlar, yerel gazetelerle birlikte Takvim-i Vekayi'de de yayınmıştı. Karşılaşılan sıkıntıları topluca gözler önüne seren bu duyuruda şunlar yer almaktaydı: *"Kur'a efradından yigirmi gün hanelerine ruhsat verilenlerden bazıları gelmemekte olduğundan o misillülerin hanelerine gitmelerine ruhsat verilmeyib doğruca tahsis olundukları alay ve taburlara sevk olunmakta ise de kur'a kanunnamesinde bu misillüler hakkında bir guna sarahat olmadığı gibi bazı mahallerde dahi asıl kura sahiplerinin yerlerine hafiyen ya karındaşlarını veyahut bir mikdar akçe ile diğerlerinin veyahud çıkar bulur zuumumile alil ve sakat olan kimesnelerin künye ve isimlerini asıl kura sahiplerinin isim ve künyelerine tebdilen gönderilmekte ve bu makulelerin keyfiyetleri zahire çıkarılarak salıverilmeyib asıl kura sahipleri mahallerinden istenilmekte isede bunlar hakkında muamele-i te'dibiye icra olunmadıkça şu hile ve fesadın önü alınamayacağı beyaniyle istizani havi*

⁶⁸ Ceride-i Askeriye, defa 94, 15 C.ahir 1282 (4.11.1865)

⁶⁹ A.g.g.,defa 104, 26 Şaban 1282 (13.01.1866)

canib-i ordu-yi Hümayundan vürud iden fi 8 Şaban sene 84 tarihlu tahrirat Dar-ı Şura-yı Askeri'ye ledel-havale isimlerine kura isabet eden kesane hane ve taalukatlarınca olan umur ve hususlarını rü'yet etmek için yigirmi gün müddet ruhsat itası kura kanunname-i hümayunu ahkamı iktizasından olmasıyla kanunname-i mezkur ahkâmının halelden vikayesi zımında o makulelere kema-kan hanelerine yigirmi gün mühletle ruhsat ita olunması ve müddet-i mezkurenin inkızasında gelmeyenlere firar etmiş nazarıyla bakılacağından bu makule isimlerine kura isabet ederek badehu firar edenlere altmışar değnek darbiyle te'diblerinin icrası kanunname-i mezkurun onbirinci bendi ahkamı iktizasından bulunduğundan ber veçhi tahriri isimlerine kura isabet ettikten sonra hane ve mütealikatlarınca olan hususatlarını rü'yet etmek için hanelerine ruhsat verilmiş olanların içlerinden müddet-i mezkurenin inkızasından sonra gelmeyenler haklarında dahi mezkur on birinci bend ahkâmının temami-i icrası ve isimlerini tebdilen asıl kura sahipleri yerlerine gelenler haklarında tetkikat-ı lazıme icra olunarak tebeyyün eylediği halde mücazaten salıverilmeyüb asıl kura sahipleriyle silk-i askeriyede ibka ve istihdamları tezekkür ve ifade olunmuş olmağla ber minval-ı muharrer ifa-i muktezası babında⁷⁰."

Asker almada karşılaşılan başka sorunlar da bulunmaktaydı. Özellikle yeterli sayıda hekim bulundurup kura yerlerinde görevlendirmede sıkıntı çekildiği gibi bazı hekimlerin bilgi ve deneyim yetersizlikleri de sorun oluyordu. Kura Kanunu'nda sağlık muayenesinin nasıl yapılacağına dair açık hüküm olmadığından uygulamalarda farklılıklar ortaya çıkmakta idi. Bunun için 1865 yılı başlarından itibaren asker alımında sağlık muayenesinin nasıl yapılacağına ilişkin önemli

⁷⁰ Takvim-i Vekayi, defa 983,12 Rebiyülahir 1285 (1.08.1868)

açıklamalar yapılyordu. Buna göre kurada görev alan sıhhiye memurlarının başlıca iki şeye dikkat etmeleri gerekirdi. İlki, muayenenin amacını ve nedenini bilmek, diğeri ise bu işi yapabilecek yeterli bilgiye sahip olmaktı. Asıl muayenenin akla ve tecrübeye dayanılarak yapılması gerekir. Bunu yapacak niteliklere sahip tabiplerin bile karşılaşacakları sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda başkalarının da görüşünü almak gerekebilir. İkincisi, muayenenin çok iyi yapılması, başkalarının telkin ve tavsiyelerinin etkisinde kalınmaması, üst rütbedekilerin kurallara ve yasalara aykırı teklif ve telkinlerine itibar edilmemesi gerekir. *"..hilâf-ı nizâm ve kanun olarak gerek rica ve gerek emir ve tenbih yollu bir şey teklif olunur ise asla ..itibâr etmemesi ve muayene hususunda müstakil bi'l-re'y olması şartlarına riayet hasıl olacak menafii gözetmek ehhem ve elzemdir.." denilmekteydi.* Tabiplere mesuliyetin kendisinde olduğu hatırlatılıyor, başkasının sorumlu tutulmayacağı özellikle vurgulanıyordu. Askerliğe engel olarak görülen eksiklik ve hastalığın hangi uzuvda olduğu, derecesi belirlenmeli, sıhhiye memurları ve tabipler, karşlarına çıkabilecek engelleri aşmayı ilke edinmeliydiler. Bilinmeyen ve anlaşılmayan hastalıklar olabileceği gibi, bilinenlerin teşhisinde de sıkıntılar olacağı göz önünde tutularak bazı hastalıklar hakkında bilgi verilmektedir. Bazı kimseler hasta olmadıkları halde çeşitli yollara başvurarak yanıltmaya cesaret etmektedirler. Sahte olarak kendini çolak, topal, yaralı göstermek ve inandırmak için ötesini berisini bir sargı ile bağlayarak kendilerini sakat ve hastalara benzettikleri görülmekteydi. Öyleleri için yeni bir düzenleme yapılmasının zorunlu olduğu, *"...kura-i şeriyeye memur olan etba-i askeriyenin malumat ve maharetleriyle beraber icra eyledikleri tetkikât ve tahkikâtın semeresi olarak .."* bu yollara başvuranların amaçlarına ulaşamayacakları vurgulanmaktaydı. Bununla beraber ilkin gerçek hasta ve sakatları

bunlardan ayırtmak gerekmektedir. Bazı fiziki belirtilerden hareketle kimlerin ne tür hastalıklara duçar olduklarını veya olabileceklerini anlamak mümkün olduğu gibi, hastalığın başlangıcını ve geçirilen evreleri sorgulayarak da gerçek olup olmadığını anlamak mümkündür deniliyor ve başka örnekler verilerek ve öneriler yapılarak bundan böyle sıhhiye memurlarının bunları göz önünde tutarak gereğini yapmaları öneriliyordu⁷¹.

İsimlerine kura çıkıp askerliklerini bedel vererek yerine getirmek isteyenlerle ilgili ortaya çıkan sorunlara çözüm getirmek ve uygulamada eşitlik ve bütünlük sağlamak amacıyla 1869 yılı Nisan ayı başlarında “*İsimlerine Kur’a İsabet Edenlerden Bedel-i Şahsi i’ta Edeceklere Dair Nizamname*” adı altında hazırlanan yönetmelik Takvim-i Vekayi’nin 2 Muharrem 1286 (14.04.1869) tarihli 1076 numarasında yayınlandı.13 bendlik bu nizamname ile kimlerin hangi koşullar altında bedel verebilecekleri ayrıntılarıyla belirlendi. Kura Kanunundaki ilgili hükümlere açıklık getiren bu önemli düzenleme bir süre sonra çıkarılacak asker alma kanununun konuyla ilgili maddelerinin temelini oluşturdu

1. 6. Müslüman Olmayanlara Askerlik Yaptırılması

Kura kanunuyla çözülemeyen başlıca sorun, Müslüman olmayanların askerlik hizmetini nasıl yerine getirecekleri olmuştur. Bilindiği gibi Tanzimat Fermanıyla herkes yasa önünde, vergilendirmede eşit tutulmuş, askerlik bir vatan borcu olarak

⁷¹ Ceride-i Askeriye, defa 53-54 23 Şaban 1281 (21.01.1865).

görülmüştü. Öyle ise Müslüman olamayanların da bu hizmeti yerine getirmeleri gerekiyordu. Ama bunun gerçekleştirilmesi pek kolay olmadı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayanların bazı istisnalar dışında askerlikten muaf tutuldukları, buna karşılık Cizye ödedikleri bilinmektedir⁷². II.Mahmut askerlik alanında yaptığı düzenlemelerin ardından *Gayrimüslim Osmanlı Tebaası*'nın muvazzaf askerlik yapmaları yönünde ilk ciddi adımları atmış 1835 yılında alınan bir kararla Hristiyan Bahriye Askeri alınmaya başlandı. 1837'de ikinci kez ihtiyaçtan dolayı Müslümanların yanı sıra Müslüman olamayanlardan bahriye askeri istendi. Reayadan alınacak asker için uygulanacak kurallar belirlendi.Buna göre 1500 Gayrimüslim beş yıl boyunca donanmaya ait gemilerde görevlendirileceklerdi.Bunlara diğer muvazzaf bahriye askeri gibi, mahiye, tayinat ve elbise verilecek, terhis olana kadar kendilerinden cizye istenmeyecekti. Ne var ki Gayrimüslimler bundan pek de hoşnut olmadılar.Bazı yerlerde asker yazılmaktan kurtulmak için dağlara veya adalara firar ettikleri, kimi yerlerde ise nüfuslarının istenilen miktarda asker vermeye elverişli olmadığı gerekçe gösterilerek dilekçe verdikleri anlaşılmaktadır⁷³.

Tanzimat'tan sonra askerlik alanında yapılan köklü değişiklikler, özellikle kura usulüne geçilmesi sonrasında Müslüman olmayanların askerlik sorunu yine kesin çözüme bağlanamadı. 1846 yılında Hristiyanlar askere alınmadı. 1847 yılında donanmaya alınmaları için çaba gösterildi. Metropolit ve Kocabaşları aracılığı ile incitilmeden asker toplanması istenmişti.Bazı görevlilerin neden oldukları

⁷² Osmanlı Devletinde Müslüman olamayanlardan askerlik alanında çeşitli yollardan yararlanılmakta idi. Ancak, bu daha çok geri hizmetler, kale korumacılığı gibi oldukça sınırlı idi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları, I, Ankara 1988,

⁷³ Ufuk Gülsoy, Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni, İstanbul ,2000, s.31-33.

tatsızlıklar, İngiltere'nin tepkisine yol açmıştı. İngiliz Hükümeti, ileride Hristiyan tebaa'nın yalnız donanma ve tersanede değil, kara ordusunda da göreve çağrılacağından endişe ediyordu⁷⁴. Osmanlı yönetimi, bütün Osmanlı vatandaşlarının askerlik yapmaları gerektiğini, asker alımı sırasında haksızlık yapanların ve kötü davrananların cezalandırılacağını açıklamakla yetinmişti. Ne var ki askere alınan Gayrimüslimlerle ilgili sorunlar da yaşanıyordu. Bunların ibadetlerini nasıl yapacakları, dini tatillerden nasıl yararlanacakları çözüm bekliyordu. Dönemin donanma komutanı Halil Rıfat Paşa'nın önerileri Şeyhülislamın tepkisine yol açmış, donanmaya papaz tayini, yeni kilise açmakla eşdeğer tutularak uygun görülmemiştir.

Gerek Meclis- i Vükela'da gerekse Dâr-ı Şurâ-yı Askeri'de sorunlara çözüm bulmak amacıyla görüşmeler yapılmış, özellikle Müslüman olmayanların kara kuvvetlerinde askerlik yapmaları üzerinde durulmuşsa da 1848-1851 yılları arasında bunlardan asker almaktan vazgeçilmişti. Ancak, özellikle Donanmanın asker ihtiyacını karşılamada başarı sağlanamayınca yeniden Gayrimüslimlerin silah altına alınmaları gündeme gelmişti. Alınan bir kararla 1851 yılında Gelibolu, Tekfurdağı, Trabzon, Canik, Ordu, Erdek, Varna, Kastamonu, Biga Drama, Vize, Saruhan, Menteşe, Hüdâvendigar, Karesi ve Manastır Livalarıyla, Alaiye, Teke, Küçük Çekmece, Büyük Çekmece, Terkos ve Silivri Kazaları'ndan toplam 600 Hristiyan, kura ile askere alınacaktı. Bunlar, donanma yerine Tersane-i Amire'deki "*Esnaf Taburları*"nda hizmet yapacaklardı. Bu kararlar da tepkiyle karşılandı. Bazı yerlerde kur'a gerçekleştirilemedi. Kura çekilip isimlerine kura isabet edenlerden bir kısmı da birliklerine katılmadı. Kesriye, Manastır Sancakları'ndaki Hristiyanlar asker olmamak için komşu ülkelere firar ettiler. Bu yüzden buralarda kur'a uygulanması

⁷⁴ Gülsoy, a.g.e., s. 42

ertelendi. Benzeri bir zorlukla Trabzon'da da karşılaşıldı. Kur'a ile bahriye askeri alınacağı duyurulunca, Rusya ve Yunanistan Konsoloslukları'na rüşvet verip pasaport alanlar olmuştu. Bazı Rumlar ise sayımlarda defterlere kendilerini "Eflak" olarak yazdırıp bu hizmetten kurtulmayı denemişlerdi⁷⁵.

Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nde çok önemli gelişme ve değişmelere yol açtığı gibi, Hristiyanların askere alınmalarında bir dönüm noktası oldu. Savaş nedeniyle askere olan ihtiyaç artınca Müslümanların yanı sıra Müslüman olmayanlardan da gönüllü asker toplandı. Ayrıca 1855 yılı Mayıs'ında cizyenin kaldırılacağı, bundan böyle Hristiyanların da Müslümanlar gibi askere çağrılacakları İstanbul'daki Avrupa Devletleri Sefirlerine bildirildi. Karara İngiltere ve Fransa'dan tepki gelmedi. Karar bir beyanname halinde , Takvim-i Vekayi'nin 26 Şaban 1271 (14 Mayıs 1855) tarihli sayısında yayınlandı. Cizyenin kaldırıldığı, bundan böyle Gayrimüslimlerin de Müslümanlar gibi askerlikle mükellef tutulacağı açıklandı. Bu görevin vatan borcu olduğu hatırlatıldıktan sonra fiilen veya bedenen yapamayacak durumda olanların "*bedelen eda*" edebilecekleri duyuruldu⁷⁶.

Askerlik bütün tebaa için mecburi kılındıktan sonra uygulamada yine sorunlar ortaya çıktı. Rumeli ve Anadolu'nun bazı yörelerinde Hristiyanlar asker olmak istemediler. Rumeli'deki Ortodokslar karara karşı direnerek asker olmamak için dağlara kaçtılar. Hükümet geri adım atmak zorunda kaldı. Sınır bölgelerinde yaşayan

⁷⁵ Gülsoy, a.g.e., s. 53.

⁷⁶ Engelhard, Türkiye Ve Tanzimat, İstanbul 1328, s. 113 v.d. Müslüman olmayanların Kırım Savaşı vesilesiyle askere alınmaları için yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. Bedel'in nasıl belirleneceği için Bkz. Nedkoff B.Christoff (Çev. Şinasi Altundağ), "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye" Belleten, VIII/32, Ankara, 1964, ss.599-652

Hristiyan halktan asker almaktan vazgeçildi⁷⁷. Kısacası Kırım Savaşı esnasında Gayrimüslimlerden asker almak pek mümkün olamadı.

Islahat Fermanı'nın ilanından sonra da Hristiyanların nasıl askerlik yapacakları konusu tartışılmaya devam edildi. Özellikle bunlar Fermanın eşitlik ilkesinden memnundular ama askerlik yükümlülüklerini ağır bir yük olarak görüyorlardı. Yüzyıllardan beri yararlandıkları asker olmama imtiyazını kaybetmek istemiyorlardı. Belirli bir vergi ödeyerek bu hizmetten muaf tutulma işlerine geliyordu. Öte yandan Devlet uzun süredir gündeminde olan bu soruna kesin çözüm bulmak için çalışmalarını sürdürmüş ve nihayet yeni bir yasa tasarısı hazırlanarak Haziran 1856'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm- ı Adliye'de ele alındı. İki önemli konu ele alınmıştı. İlki Hristiyan tebaadan alınacak asker sayısı, ikincisi ise bunların ordu içinde nasıl istihdam edilecekleriyle ilgili idi. İlk soruna çözüm kolay bulundu.Hristiyanların kısım kısım celp edilmeleri uygun görüldü İlk yıl (1857) 16.660 kişi acemilerinden 3.500'ü orduya dahil edilecek, daha sonraki yıllarda aşamalı olarak sayı artırılıp 25.000'e kadar çıkarılacaktı. Bu sayıya eriştiklerinde Müslümanlardan da 35.000 asker istenecekti⁷⁸.

Bununla beraber askere alınanların nasıl istihdam edilecekleri konusunda görüş birliği sağlanamadı. Meclis üyelerinden bir kısmı Hristiyanların ayrı birlikler halinde askerlik yapmalarını isterlerken bir kısmı ise birbirleriyle ve Müslüman halkla askerlik ocağında kaynaşmalarını sağlamak amacıyla bir arada karma birliklerde hizmet yapmalarını savunuyordu. Her iki görüşün de kendilerine göre

⁷⁷ Engelhard, a.g.e.s. 114.

⁷⁸ Engelhard ,a.g.e. s.128.

haklı nedenleri bulunuyordu. Sonuç alınamayınca konunun Haziran ayı içinde Meclis-i Tanzimat'ta ele alınması uygun görüldü⁷⁹.

Müslüman olmayanların askerlik meselesini görüşmek üzere Haziran 1856'da toplanan Meclis-i Tanzimat'ta yapılan görüşmeler sonucunda öncelikle ülke genelinde erkek nüfusun saptanmasının yapılmasını öngörmüş, daha sonra bu nüfusa göre 1857 ve daha sonrasında askere çağrılacak Hristiyanların sayısı belirlenmiştir. Buna göre ülke genelinde 6 milyon Müslüman erkek ve 3 milyon Gayrimüslim erkek olduğu sonucuna varıldığından halktan her yıl alınması gereken 50000 askerden 33.334 ünün Müslümanlardan, Müslüman olmayanlardan ise 16.666 sının alınmasının doğru olacağı sonucuna varıldı. Ancak, bunların (16.666 kişinin) birden orduya alınmasının sorun çıkaracağı göz önünde tutularak her yıl 3500 kişinin celbinin daha uygun olacağı sonucuna varılmıştı. Geri kalanlardan ise "*İane-i Askeri Vergisi*" adı altında bir bedel alınacaktı. 1856 yılı asker kur'aları çekildiğinden , Müslüman olmayanlar ertesi yıla bırakılarak geçecek sürede gerekli hazırlıkların yapılması da kararlaştırıldı. Öte yandan İane-i Askeriye Vergisi yalnız askerlikle mükellef olanlardan değil, Gayrimüslim erkek nüfusun genelinden alınacaktı. Silah altına alınanlar ise askerlik süresince bu vergiden muaf olacaklardı. 1856 Haziranı sonuna doğru çıkarılan bir İrade ile vergi resmen yürürlüğe girdi . Verginin tevzii ve tahsili ile ilgili kuralların yer aldığı basılı talimatnameler Türkçe, Ermenice, Rumca, Bulgarca ve İbranice dillerinde hazırlandı.Bedel-i Askeri Vergisi 1895 yılı sonuna kadar her yüz seksen erkek nüfus üzerinde bir nefer kuralına uygun olarak

⁷⁹ Başlıca görüşler ve tartışmalar için Bkz. Ufuk Gülsoy, Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni, ss. 64-66.

hesaplanıp toplandı. Bununla birlikte Müslüman olmayanların askerlik işlerinde şikayetler ve aksamalar sürüp gitti⁸⁰.

1.7. Redif Askerinin Yedek Ordu Konumuna Getirilmesi

Mart 1846'da yürürlüğe giren Kura Kanunu ile asker alma, kura çekme ve askerlikle ilgili işler belli bir zemine oturtulmuş, ayrıca her ordu bölgesi muvazzaf alayların sayısı kadar redif bölgelerine ayrılarak her bir bölgede dört taburlu bir redif alayının kurulması uygun görülmüştü. Beş yıllık muvazzaflık süresini bitirerek redife geçecek olan başçavuş, çavuş, onbaşı ve erler yedi yıllık bir süre için yedek askerlik yapmakla yükümlü tutulmuşlardı. Bunlar, yılda bir kez bağlı oldukları tabur merkezlerinde bir ay süreyle eğitim yapacaklar, bu süre içerisinde muvazzaf erat gibi maaş ve tayinat alacaklardı. Yapılan bu köklü değişiklik ile redif birlikleri artık "*ihtiyat*" (Yedek) ordu konumuna getirildi. Bütün Osmanlı topraklarında muvazzaf ordulara paralel olarak redif alayları oluşturuldu. Böylece, nizamiyede askerliğini yaparak vatan borcunu ödemiş olanlar, evlerine dönüp iş ve güçleriyle uğraşmak olanağına kavuşuyorlar, diğer taraftan gerektiğinde askerlik yapabilecek daha doğrusu kısa sürede hazırlıklarını tamamlayarak bağlı bulundukları düzenli birlikler yanında hizmet verebilecek durumda tutuluyorlardı. 1848 yılına gelindiğinde başlıca redif birliklerinin şunlar olduğu görülmektedir:

Hassa Ordusu Redif Alayları: Merkezleri sırasıyla İzmit, Bursa, İzmir, Aydın, Afyonkarahisar ve Isparta'da bulunan altı piyade alayı ve Bursa, Aydın ve Isparta'daki üç süvari alayı ile yine Isparta'da konuşlu bir topçu alayından ibaretti.

⁸⁰ Gülsoy, a.g.e.s. 74-76.

Dersaadet Ordusu Redif Alayları: Merkezleri, Edirne, Konya, Amasya ve Kayseri’de olan altı piyade alayı, Bolu ve Ankara’da üç süvari alayı ve Çorum ile Edirne’de birer topçu alayı.

Rumeli Ordusu Redif Alayları: Manastır, Selanik, Yanya, Üsküp, Sofya ve Şumnu merkezli altı piyade alayı.

Anadolu Ordusu Redif Alayları: Sivas, Tokat, Harput, Erzurum, Diyarbakır ve Kars’ta altı piyade alayı bulunmaktaydı. Bu sıralarda 5. ile 6. Ordu Bölgelerinde henüz redif alayları oluşturulamamıştı. Ancak, Arabistan, Hicaz ve Irak halkından acemi erler alınmakta bunların eğitilerek gerekli düzenlemelerin yapılmasına çalışılmaktaydı.

Bu ordulardaki redif piyade alaylarının nasıl örgütleneceği, askerin ne zaman, ne kadar ve nasıl eğitim göreceği, yoklamaları, 26 Mart 1850’de basılarak ilgililere verilen “*Asâkir-i Redîfe-i Hazret-i Şâhâne Zâbitânı’na İ’tâ Olunan Talimat*” ile ayrıntılı olarak düzenlenmişti. Talimat, giriş nitelikli bir açıklama ile 24 bentten oluşmaktaydı. Talimatın içerdiği bilgiler başlıklar halinde şöyle özetlenebilir:

Giriş: Tensîkat-ı Askeriyye Kanunu gereğince Kara Ordusu’nda beş yıllık muvazzaflık süresini tamamlayan küçük zabıtlar ve erler ile kura usulüne göre kura isabet edenler yedi yıllık redif hizmeti için redif birliklerine katılacak ve diğer halk gibi memleketlerinde kendi iş ve güçleri ile meşgul olacaklar. Ancak yılda bir defa istenilen merkezlerde toplanarak eğitim görecekler, bölük, tabur ve alay şeklinde örgütlenerek isimleri defterlere kaydedilecektir.

Birinci Bend: Her bir ordu bölgesinde 6 Piyade Alayı bulunacak, her alay 4 taburdan, her tabur 8 bölükten oluşacak. Ayrıca 4’er bölüklü 3 Süvari Alayı ile 6

bölüklü bir Topçu Alayı teşkil edilecek. Piyade Alayına muvazzaf subaylardan 1 miralay, 4 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay katibi, 4 tabur katibi, 4 kolağası, 1 esvap emini, 1 sancakdar, 32 yüzbaşı, 32 başçavuş; her Süvari Alayına 1 miralay, 1 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay katibi, 1 esvap emini, 1 tabur katibi, 1 sancaktar, 4 yüzbaşı, 4 başçavuş; topçu alayına ise bazı ordularda 1 miralay, 1 binbaşı, 1 alay katibi, 1 esvap emini, 6 yüzbaşı, 6 başçavuş, bazı ordularda da yalnız 1 binbaşı, 1 tabur katibi, 1 esvap emini, 6 yüzbaşı, 6 başçavuş tayin olunacaktı. İşbu Piyade, Süvari ve Topçu Alayları'na gereken diğer sıra çavuşu, bölük emini ve onbaşlıları defter-i tarif-nâmelerinde ayrıntısıyla beyan olunduğu üzere, muvazzaflık süresini tamamlayarak redif birliklerine aktarılmış olan çavuş, bölük emini ve onbaşılardan seçilmesi gerekmektedir.

İkinci Bend: Her ordu bölgesi dairesindeki topraklar, nüfusları da göz önünde bulundurularak 6 Piyade Alayı Bölgesi'ne, Her bir Piyade Alayı Bölgesi 4 Tabur Bölgesi'ne, her bir Tabur Bölgesi ise 8 Piyade Bölüğü Bölgesi'ne ayrılarak harita ve defterleri bu taksimata göre tutulacaktır. Piyade Miralayı, Binbaşı ve Yüzbaşılar kendi bölgelerinin merkezinde oturacak ve böylece Redif Askeri'nin daha kolay organize edilmesi sağlanacaktır.

Üçüncü Bend: Yukarıda belirtildiği üzere bir orduda her biri 4'er bölükten oluşan 3 Süvari Alayı teşkil olunacağından 2 Piyade Alayı'na ait bölge 1 Süvari Alayı'nı da içermesi gerekmektedir. 1. ve 2. Piyade Alayı Bölgeleri 1. Süvari Alayı'na, 3. ve 4. Piyade Alayı Bölgeleri 2. Süvari Alayı'na, 5. ve 6. Piyade Alayı Bölgeleri 3. Süvari Alayı'na tahsis olunacak. 1. Süvari Alayı'nın Miralayı 1. Piyade Alayı Merkezi'nde, Binbaşısı 2. Piyade Alayı Merkezi'nde, 2. Süvari Alayı'nın Miralayı 3. Piyade Alayı Merkezi'nde, Binbaşısı 4. Piyade Alayı Merkezi'nde, 3.

Süvari Alayı'nın Miralayı 5. Piyade Alayı'nın Merkezi'nde, Binbaşısı ise 6. Piyade Alayı Merkezi'nde ikamet edecek.

Dördüncü Bend: Her ordu bölgesinde 6 bölükten mürekkep 1 Topçu Alayı oluşturulacağından daha önce de bahsedilmişti. Her Piyade Alayı bölgesi 1 Topçu Bölüğü bölgesi olarak kabul edilmiş olup, Redif Topçu Alayı'nın en yüksek rütbeli subayı ordu merkezinde bulunacak, 1. Topçu Yüzbaşısı, 1. Piyade Alayı Merkezi'nde, 2. Topçu Yüzbaşısı 2. Piyade Alayı merkezinde, 3. Topçu Yüzbaşısı 3. Piyade Alayı Merkezinde, 4. Topçu Yüzbaşısı 4. Piyade Alayı Merkezi'nde, 5. Topçu Yüzbaşısı 5. Piyade Alayı Merkezi'nde ve 6. Topçu Yüzbaşısı ise 6. Piyade Alayı Merkezi'nde ikamet edecekler ve işlerini bu merkezlerden yürütecekler.

Beşinci Bend: Piyade, süvari ve topçu bölüklerinin her birinde nefer başı olarak bulunan çavuş, bölüklerin kitabet hizmetini ve diğer işlerini yürütecektir. Aynı zamanda bölük yüzbaşılarının katibi olarak görev yapacaklarından okuma-yazma bilmeleri ve hesap işlerine aşina olmaları gerekmektedir. Her bölük için ihtiyaç duyulan başçavuşlar, muvazzaf asker içindeki başçavuş, sıra çavuşu, onbaşı ve okuma-yazma bilen ve istekli neferlerden seçilmelidir. Bunlardan atama yapılamazsa, muvazzaf olarak görevini tamamlayıp redife nakledilenlerden gereken becerilere sahip ve istekli kimseler görevlendirilmelidir. Redif bölüklerindeki başçavuşlar, muvazzaf alaylarındaki başçavuşlar kadar maaş alacaklar ve tayinat, elbise vs. kendilerine devlet tarafından verilecektir. Adı geçenler, muvazzaf statüsünde olarak, bölük yüzbaşısının maiyetinde bölüğün yazı işleri vb. işlerinden sorumlu olacaklardır.

Altıncı Bend: Her piyade alayının miralayına sorumlu olduğu alay bölgesinin ve her binbaşının taburu bölgesinin kapsadığı kazaların sayılarını, isimlerini ve

merkezlerini gösteren birer harita ile defter, ayrıca bölüklerinin bulunduğu bölgedeki kaza ve nahiyelerin defteri ile bölük defterlerinin ne şekilde tutulacağını belirten birer numune ve tarif-nâme verilecektir. Miralaylar, alaydaki görevlileri daha önce belirtilen görev yerlerine gönderirken, kendileri de alay katibi, sancaktar, esvap emini ve birinci taburun subayları ile birlikte kendi alayının merkez bölgesine giderek ikamet eyleyecektir. Binbaşılar da aynı şekilde davranacak ve tabur katibi, kolağası, yüzbaşı, ve başçavuşları sorumlu oldukları merkezlere yollayacaktır.

Yedinci Bend: Subaylar, memuriyet merkezlerine varıp yerleştikten sonra, öncelikle yüzbaşılar kendi bölük bölgelerini dolaşacak, mevcut redif askerini yeniden deftere kaydedecektir. Kendilerine verilen örnek defterin tarif-namesinde de gösterildiği üzere bölüklerine tahsis edilmiş olan bölgeleri onbaşılardan sorumlu oldukları daireler ayırtacak, daha sonra kaza zabiti ve ileri gelenlerden bir kişiyi yanına alarak, bölgesindeki bütün kasaba ve köyleri birer birer dolaşacak, ne kadar redif askeri varsa imam ve muhtarın gözetiminde deftere kaydedecek. Bu yoklama esnasında kaydedilen neferlerin ellerinde bulunan redif tezkerelerinin en üst kısmına *“adı geçen şahıs Rumeli Ordusunun, filan redif alayının, filan taburunun, filan bölüğünün defterine kaydedildi”* ibaresi tarihi belirtilerek yazıldıktan sonra yüzbaşı tarafından imzalanıp mühürlenerek sahibinin eline verilecek. Eğer redif askerinden bazıları ticaret veya diğer bir maksatla başka bir kaza veya memlekete gitmişler ise defter dışında kalmamaları için isimleri yazılacak, memleketlerine dönüşte celp olunarak, redif tezkereleri kontrol edildikten sonra bölük defterine kaydedilecektir. Mızıka, tranpet ve borazan neferleri ile küçük zabitlerin deftere kaydedilmelerine gerek yoktur. Tarifnâmede belirtildiği şekilde isimleri defterlere geçirilen redif askerlerinden, redif olduğunu gizleyenler bu talimatnâmenin 10’uncu bendinde

belirtildiği gibi cezalandırılacaklardır. Bu durumun daha önceden kaza zabiti tarafından bütün kaza halkına ilan edilmesi gerekmektedir.

Sekizinci Bend: Piyade bölüklerine ayrılan bölgeler küçük olduğundan ötürü, bir piyade yüzbaşısı kendi sorumluluk alanındaki askerlerin yoklamasını kolaylıkla gerçekleştirebilir. Ancak bir süvari bölüğüne ait bölge iki piyade taburu bölgesinden ve bir topçu bölüğü bölgesi ise tam bir piyade alayı bölgesinden oluştuğu için, deftere kaydetmek amacıyla bir süvari yüzbaşısı iki tabur bölgesini gezemeyeceği gibi bir topçu yüzbaşısının da dört tabur bölgesini dolaşması hiç mümkün görünmemektedir. Bu yüzden süvari ve topçu yüzbaşısı yalnızca ikamet ettikleri piyade bölüğü bölgesinde bulunan askerlerini kendileri yoklayarak deftere kaydedecekler, süvari ve topçu yüzbaşısı bulunmayan piyade bölükleri bölgelerindeki süvari ve topçu neferlerini tıpkı piyade askeri gibi piyade yüzbaşısı yoklayacaklar ve bunun için ayrı bir defter daha tutacaklardır.

Dokuzuncu Bend: Yüzbaşılar, bölüklerinin yoklamalarını tamamlayıp, ikamet yerlerine döndükten sonra piyade, süvari ve topçu defterlerinin birer suretini çıkaracak, asılları kendilerinde kalmak şartıyla birer suretlerini binbaşılara gönderecekler. Binbaşılar ise piyade defterlerinden kendi taburlarının defterini düzenleyerek, bir suretini alıkoyacak, bir suretini ve topçu defterlerini miralaylarına, süvari defterlerini ise ilgili süvari yüzbaşısına gönderecekler. Süvari yüzbaşısı ise kendilerine iletilen bu defterlerden bölüğünün asıl defterini düzenleyerek, bir suretini miralaylarına yollayacaklar. Piyade, süvari ve topçu miralayları alt kademelerde düzenlenerek merkeze yollanan defterleri bir araya getirip, alay defterlerini bir bütün halinde yeniden tanzim edecekler ve birer suretini ordu meclisine ulaştıracaklardır.

Onuncu Bend: Nüfus bakımından yeterli görülen bazı kazalar bir bölük bölgesine tahsis edilmiş olup, birbirine bitişik bazı kaza ve nahiyeler ise nüfuslarına göre ikisi-üçü birleştirilerek bir bölüğe daire olarak verilmiştir. Bazen de nüfusları oldukça fazla olan kimi kazalar üç hatta dört bölüğe tahsis edilmiş olabilir. Kimi zaman ise sayıca biri küçük, diğeri de büyük iki kaza birleştirildikten sonra iki bölüğe daire kılınmış olabilir. Bu şekilde birden fazla bölüğe ayrılan kazaların hangi tarafının hangi bölüğe tahsis olunduğu merkez tarafından bilinemeyeceği için bunun mahallinde tespit edilmesi en iyi yöntem olarak görünmektedir. Bu amaçla bu tür kazalar daha onbaşı takımlarına taksim edilmeden ve yoklamaya başlanmadan, bölüklere ayrılan dairelerin bilinmesi icap etmektedir. Örneğin, kaza zabiti ve ileri gelenler hep birlikte bir kazayı nüfus defterine bakarak ikiye bölebilirler. Birden fazla kazaların taksiminde de aynı usûl uygulanabilir. Bu ayırma sırasında bölük daireleri dağınık olmamalı, mümkün mertebe topluca ve köyler birbirine yakın olmalıdır. Köylerin hangi bölüğe tahsis olunduğunu gösteren muhtasar bir defter yüzbaşılar tarafından tutularak büyük zabitlere gönderilmelidir. Müşterek kazaların mahallinde bölük dairelerine ve onbaşı dairelerine taksimi ve neferlerin yoklanması suretiyle defterlerin tanzimi oldukça zor bir iş olduğundan dolayı sadece yüzbaşı ve çavuşlara bırakılmaması, miralaylar ve binbaşılardan bu işe nezaret etmesi ve diğer subayların da yardımcı olması gerekmektedir.

On birinci Bend: Yoklama tamamlanarak defterler düzenlendikten sonra bütün subaylar kendi sorumluluklarında olan bölgelerin merkezlerinde ikamet ederek, sene sene muvazzaf askerlikten redife geçenleri mensup oldukları onbaşı takımı sırasına göre bölük defterlerine kaydederler. Her yüzbaşı, bölük defterine yazılan neferlerin ilmühaberlerini hazırlayarak binbaşısına, binbaşı da tabur defterine

kaydettikten sonra bu ilmühaberleri miralayına yollar. Miralay da aynı işlemi kendi alay defterinde yaptıktan sonra ordu merkezine gönderir. Süvari ve topçu yüzbaşısı bulunan piyade bölük bölgelerindeki süvari ve topçu redif askerlerine dahi piyade yüzbaşısı nezaret edeceğinden ve kendilerinde bu birliklerin de defterleri bulunduğundan, yeni kaydedilen, ölen ve redif sınıfından çıkan askerlerin durumunu bu defterlere işledikten sonra ilmühaberlerini gerekli yerlere verilmek üzere binbaşılara ulaştırmalıdır.

On ikinci Bend: Redif askerleri senede bir kere, önceden belirlenecek yerlerden toplanarak, bir ay süreyle talim yapacaklardır. Bu süre zarfında veya gerektiğinde tıpkı muvazzaf asker gibi subayların emri altında bulunacaklarından, redif subayları bunların hiçbir işine karışamayacaktır. Memleketlerinde kendi iş ve güçleriyle uğraşırken, gerek birbirleriyle gerekse halktan kişilerle aralarında anlaşmazlık çıktığında , problemin çözümü hususu, memleket zabitlerinin bileceği bir iş olup, diğer zabitlerin karışmaması gerekir. Ancak redif askeri sıradan halk gibi olmayıp, devletin askeri kuvvetlerine mensup olduklarından, tezkerelerini yoklamak ya da askeri bir iş için zabitleri tarafından çağrıldıklarında emre itaat etmeleri gerekmektedir. Emre itaatsizlik veya subaylara hakaret durumunda bu kişiler yüzbaşı yahut daha yüksek rütbeli subay tarafından on iki saatten kırk sekiz saate kadar hapsedilebilir ya da birkaç değnek cezasına çarptırılabilir. Kazalardaki redif subaylarının emrinde bu tür kimseleri yakalattırarak elemanı bulunmadığından memleket zabıtine haber vererek zaptiyeden yardım istemeleri en doğru yol olarak gözükmektedir. Eğer bahsedilen durumlarda redif subayları bu talimatın dışına çıkarak haksız yere birilerini cezalandırırlarsa kendilerinin de aynı şekilde te'dip edileceği aşıkardır.

On üçüncü Bend: Redif birliklerine mensup herhangi bir kimse ticaret veya başka bir maksatla sair mahalle gitmek isterse, yüzbaşları tarafından defterlerdeki isimlerinin üst kısımlarına not düşülmesi icap etmektedir. Bu yüzden bir yerden başka bir yere gitmek isteyen redif askerleri Mürûr Tezkeresi⁸¹ almak için köy ve mahalle muhtarlarından usûlünce edindikleri ilmühaberlerini bölük yüzbaşlarına götürerek onaylattıktan sonra tezkere memurlarına sunarlar. Tezkere memurları ise ilmühaberdeki mühür ile yüzbaşının mührünü karşılaştırarak belgenin doğru olup olmadığına karar verirler. Eğer herhangi bir sahtekârlık tespit edilirse bu durum yüzbaşların bölük dairelerini yoklamaları sırasında kendilerine bildirilmelidir. Bu tür aksaklık ihtimalini ortadan kaldırmak için, Mürûr Tezkeresi almak amacıyla ilmühaber getirenlerin bölük defterindeki isimlerinin karşısına nereye gidecekleri ve ne zaman dönecekleri işaretlenmelidir. Hatta bu kimselere döndüklerinde yüzbaşlarına uğrayarak isimlerini kaydettirmeleri hususunda tenbîhatta bulunulmalıdır. Süvari ve topçu yüzbaşısı bulunmayan bölük dairelerinde bu tür işlemler için başvuran redif askerlerinin işleri bölük başçavuşları tarafından görülmelidir.

On dördüncü Bend: Redif alaylarının mevcudunu, ölüm ve diğer vukuatı gösteren jurnallerin düzenlenmesi lüzumludur. Ancak muvazzaf birliklerde olduğu gibi yevmiye jurnallerinin tutulmasına gerek olmayıp, her ayın sonunda bir jurnalin hazırlanması yeterlidir. Bölük yüzbaşları kendi dairelerindeki çavuş, onbaşı ve neferlerin sayısıyla Mürûr Tezkeresi alarak başka memleketlere giden ve dönenlerin

¹ Örneğin Kütahya'ya bağlı Gediz Kazâsı'nda eğitim görmekte olan redif askerinden Salih Efendi erzak temini için vilayet tezkeresi ile Kütahya'ya gelmiş ve bir gece kaldıktan sonra ertesi gün geri dönmüştü. 9 Receb 1251 (31 Ekim 1835) tarihli Redif Jurnalı'nda, Salih Efendi gibi Mürûr Tezkeresi alarak Kütahya'dan çevredeki kaza ve şehirlere muvakkaten seyahat yapan bir çok redif askerinin bulunduğu kayıtlıdır; BOA. Cevdet Askeriye, No: 817.

sayılarını, o ay içinde redife yazılanların, vefat edenlerin isimlerini içeren piyade, süvari ve topçu birliklerinin ayrı ayrı ilmühaberlerini düzenleyip binbaşılara göndermek zorundadırlar. Binbaşılar da yeni kaydolanların isimlerini tabur defterine işleyip, ölenlerin isimlerini düştükten sonra yüzbaşılardan gelen ilmühaberleri yanında alıkoyarak, birer kopyalarını miralaylarına teslim ederler. Miralaylar ise alay defterlerini bu kayıtlara göre tanzim ederek, her ay jurnaller halinde ordu meclisine gönderme hususuna özen göstermelidirler. Topçu ve süvari jurnallerinin düzenleme ve sunma yöntemi de bu şekilde olmalıdır.

On beşinci Bend: Redif askerleri talim zamanı dışında kendi iş ve güçleriyle uğraşıyor olacaklarından başka askeri işlerde görevlendirilmeleri doğru değildir. Ancak rızaları alınmak ve ücretleri ödenmek koşuluyla bunlardan bir kısmının redif subayları tarafından kendi özel işlerinde çalıştırılmasına izin verilmiştir.

On altıncı Bend: On birinci bentte işaret edildiği üzere Bölük Yüzbaşılarının Binbaşuya, Binbaşılardan Miralaya, Miralayın da bağlı oldukları Ordu Meclisine gönderecekleri bölük, tabur ve alay defterleri ile ilmühaber ve jurnaller gibi bilumum askeri evrakın ilgili yerlere posta kanalıyla ulaştırılması daha doğru olur. Posta ücretleri ise posta memuruna ümera ve redif zabıtları tarafından ödenecektir. Her ayın sonunda o aya ait posta ücretlerinin tamamı hesap edilerek mal memurundan alınmalıdır. Posta ücreti yalnızca askeri işlere dair olan evraka ödeneceğinden zabıtların kendi bölgelerinde yapacakları posta masrafları devlet tarafından karşılanmayacaktır.

On yedinci Bend: Redif subaylarının sorumlu oldukları bölgelerde, muvazzaf askerden firar eden veya hava değişimine giderek sağlığına kavuştuğu halde izin

süresini aşan kişilerin bulunup bulunmadığını araştırmak ve zaptiyeye bildirerek ele geçirilmelerini sağlamak adı geçen subayların görevlerindendir.

On sekizinci Bend: Her sene muvazzaf birliklerinden redif sınıfına geçirilecek neferlerin yerlerine yenilerinin konulması gerektiğinden Kura Kanunu'nda belirtildiği üzere her kazada bir kura meclisi oluşturulması gereklidir. Kura meclisi üyelerinin daha önce askerlik mesleğini icra etmiş ve askeri kanunlardan anlayan kişilerden seçilmesi ve meclisin bulunduğu yerde ikamet etmeleri Kura Meclisi'nin sağlıklı bir şekilde çalışması açısından önemlidir. Ayrıca miralaydan yüzbaşıya kadar bütün subaylar her sene kendi bölgelerinde akd olunacak kura meclisinde hazır bulunarak kura usûlünün nizamına göre yapıp yapılmadığının, kura isabet eden erlerin sevk memuruna teslim edilip edilmediğinin denetlenmesiyle mükelleftirler. Meclis üyeleriyle birlikte kura isabet ettiği halde görevine gelmeyen ve firar edenleri derhal buldurmak üzere kaza zabıtlarına ihbar etmek de görevleri arasındadır. Yine en fazla dikkat edilmesi gereken hususlardan biri bedel meselesidir. Buna da diğerlerinde olduğu gibi dikkat edilmesi gerekmektedir.

On dokuzuncu Bend: Seraskerlik ve Müşirlik Makamları taraflarından redif subaylarına hitaben gönderilen bütün resmi yazılar ve talimatlar tutulan özel bir deftere kaydedilmeli, görev değişikliği yapıldığında bu defter (veya defterler) kendi yerini devralan yeni zabıte teslim edilmelidir.

Yirminci Bend: Redif alaylarına atanan miralay, binbaşı, alay kolağası, sancaktar, esvap emini, yüzbaşı ve başçavuşların maaş, elbise ve tayinatları muvazzaf birliklerinde olduğu gibi devlet tarafından sağlanacaktır. Maaşlarını ikamet ettikleri kazaların emvalinden alacaklar, tayinatlarını ise bir liste halinde Kaza

Meclisi'nden talep edecekler veya o kazanın rayici üzerinden bedelini alacaklar. Elbiseleri ise Ordu Meclisi tarafından hazırlanacak, miralaylar vasıtasıyla belge karşılığında gerekli kişilere verilecektir.

Yirmi birinci Bend: Subayların maaşları Padişah'ın bir ihsanı olarak kendilerine ödeneceğinden, Alay, Tabur ve Bölük Daireleri'nde ikametleri için tutacakları evlerin kiralalarını kendi keselerinden karşılamaları gerekmektedir. Bu hususta ahalinin rızasının alınması zorunlu olduğundan halka kötü muamele yapılmasından kaçınılmalıdır.

Yirmi ikinci Bend: Redif birliklerine asker kaydetmek için Alay Daireleri'ni dolaşan subaylara aylık 500'er kuruş harcırah verilmesi ve tayinatlarına zam yapılması gerekli ise de Tabur ve Bölük Daireleri'ni taksim için gezen subaylara, bu iş asli görevlerinden biri olduğu için harcırah verilmeyecek ve tayinatlarına zam yapılmayacaktır. Bundan böyle bu işlem bölük yüzbaşları tarafından gerçekleştirileceğinden, yüksek rütbeli subayların kendi dairelerindeki mahalleri gezmelerine gerek yoktur. Ancak kimi zaman teftişe çıkmaları icap etse bile harcırah ve zamlı tayinat verilmeyeceği için 22'nci bendin hükmü ortadan kalkmıştır.

Yirmi üçüncü Bend: Redif subaylarının, bulundukları mahallerin muteber kişileriyle görüşmeleri, rezil ve adi kimselerle düşüp kalkmamaları, şan ve namuslarını koruyarak edep içinde olmaları elzemdir. Subay olduklarını unutmadan hareket etmeleri, redif erleriyle akran ve arkadaşmış gibi davranmamaları, kahvehane gibi çirkin ve sefil yerlerde bulunmamaları gerekmektedir. Ayrıca ikamet ettikleri yerlerde kimsenin ırzına kötü gözle bakmadan ve malına zarar vermeden yaşamalı, devletin birer temsilcisi oldukları için bilakis bunları korumaya azami derecede dikkat etmelidirler. Herhangi bir kimseden her ne sebeple olursa olsun rüşvet alanlar

ve yukarıda belirtilen hususlara riayet etmeyenler şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklardır.

Yirmi dördüncü Bend: Redif birliklerine mensup bütün subay ve erlerin gerek görev bölgelerinde ikametleri sırasında ve gerekse yoklama için gezdikleri sırada, kısacası her yerde ve her durumda daima askeri elbiselerini giymeleri ve nizami bir şekilde yürümeleri mecburiyettendir. Başka biçimli elbise giyenlerin ve hareket edenlerin cezalandırılacağı vurgulanmaktadır.

Böylece, Osmanlı yedek ordusunun konumu, bağlı olacağı kurallar ayrıntılarıyla belirlenmiş oluyordu. Bu birliklerin subayları nizamiye ordusunda görev yapanlardan seçilerek atanıyorlar, nizamiye subaylarının sahip oldukları hak ve yetkilere, özlük işlerine aynen sahip bulunuyorlardı. Başçavuşlarına da aylık ödeniyordu. Belirtildiği üzere, memleketlerinde bulunan redif mensupları rediflik süresince izinsiz buradan ayrılamıyorlardı. Bu kural subaylar için de geçerliydi. Bağlı bulundukları alaylardan izin almadıkça redif bölgesi dışına çıkamıyorlardı.

Redif birliklerinin eğitim sırasında giyecekleri elbise, kullanacakları donanım, silah ve cephanelerinin korunması için her bir bölgede ambar ve deppoylar yapılmıştı. Yılda bir kere katıldıkları eğitimi tamamlayıp memleketlerine dönme izni alanların silah ve elbiseleri alınarak buralarda korunuyordu.

Talimatnamede belirtilen hususların uygulanmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, 1 Eylül 1853 tarihini taşıyan bir arşiv kaydında, düzenli orduda askerlik hizmetini tamamlayarak ihraç edilen çavuş, bölük emini ve onbaşılar ile askerlik yaşını geçirerek yerlerine bedel verip redif sınıfına ayrılan erlerin daima eğitilmiş bulunmaları gerektiğinden yılda bir kez talim için toplanmaları gerektiği

hususunda Batum ve havalisinde görevlendirilen Selim Paşa'ya ferman gönderildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Selim Paşa'nın emrindeki Anadolu Ordusu'nun 4. Piyade Alayı'nın 3. Taburu'nun Topçu Bölüğü'yle beraber tabur merkezinde toplanmaları istenmiş, yol harcırahı olarak her nefere günlük 300 dirhem ekmek ile 20'şer para katık bahası verilmesi bildirilmişti. Aynı emir Lazistan Sancağı'ndaki Ardanuç, Tavseker, Benek ve Mirho Kazaları ile Çıldır Sancağı'na da gönderilmişti⁸².

İkinci Ordu'daki altı alaydan terhis olunan askerlerin yerine yenilerinin alınması gerekmiş ve Evâsıt-ı Şevval 1282 (Ocak başı 1865) tarihinde bu ordu bölgesindeki Birinci Şumnu Dairesi, İkinci Edirne Dairesi, Üçüncü Sofya Dairesi, Dördüncü Bolu Dairesi, Beşinci Ankara Dairesi ve Altıncı Çorum Dairesi'ne ferman gönderilerek, buralardaki kaza, nahiye ve aşiretlerden ne kadar asker kaydedileceği belirtilmişti. Buna göre, Şumnu'ya 164, Cuma-yı Atık'e 39, Yenipazar'a 28, Pirevadi'ye 56, Kozluca'ya 24, Varna'ya 29, Silistre'ye 132, Çardak'a 24, Hırsova ve Kurahâ-i Kabâil-i Tatarân'a 25, Hacıoğlu Pazarcığı'na 36, Umurfakı'ya 12, Balçık'a 16, Köstence'ye 7, Babadağı'na 7, İsakçı'ya 3, Maçin'e 7, Tulcu'ya 3, Rusçuk'a 149, Hezargrad'a 105, Catalca Tırnovası'na 120, Tuzluk'a 87, Osman Pazarı'na 11, Edirne'ye 39, Ada'ya 5, Üsküdar'a 18, Manastır'a 7, Çöge'ye 15, Kırkkilise'ye 15, Pınarhisarı'na 4, Havass-ı Mahmud Paşa'ya 3, Cısr-i Mustafa Paşa'ya 13, Nevâhi-i Yanbolu'ya 13, Kızılağaç ve Hatunili'ye 4, Çirmen'e 18, Çorlu'ya 5, Ereğli'ye 1, Silivri'ye 4, Çekmece-i Kebîr'e 2, Çekmece-i Sagîr'e 2, Çatalca'ya 4, Bergos'a 9, Saray'a 3, Hayrabolu'ya 12, Baba-yı Atık'e 4, Cısr-i Ergene'ye 15, Dimetoka'ya 79, Yanbolu'ya 18, Zağra-yı Cedîd'e 27, Zağra-yı Atık'e 28, İslimye'ye 44, Aydos'a 63, Ruskasrı'na 14, Hasköy'e 103, Çırpan'a 18,

² BOA. Cevdet Askeriye, No: 5128, s. 1-3, .

Kızanlık'a 57, Sofya'ya 20, Radomir'e 6, Pirizren'e 2, Şhirköy'e 6, Berkofça'ya 14, Köstendil'e 22, Eğridere Palangası'na 3, Dobnice'ye 12, Cuma'ya 12, Samakov'a 11, İhtiman'a 4, İzladı'ye 20, İnebolu'ya 4, Raçova'ya 30, Niş'e 11, Leskofça'ya 65, Ürgüp'e 32, Kurşunlu'ya 20, Keylena'ya 70, İzmirinin'e 8, İlvirâniye'ye 56, Vidin'e 16, Rum'a 8, Filibe'ye 23, Kayıntepe'ye 18, Karacadağ'a 33, Finuş'a 23, Keviş'e 39, Rapçoz'a 33, Pazarcık'a 54, Ahiçelebi'ye 15, Okça'ya 29, Selvi'ye 60, Zıştovi'ye 31, Niğbolu'ya 37, Plevne'ye 56, Bolu'ya 12, Etraf-ı Şehr'e 23, Sazak'a 20, Gökçesu'ya 22, Gerede'ye 36, Çara'ya 7, Mayen'e 12, Devrek'e 17, Yılanlıca'ya 10, Çarşamba'ya 24, Zağfıranbolu'ya 37, Kızılbel'e 12, Yörük'e 5, Aktaş'a 3, Viranşehir'e 25, Kurukavak'a 2, Viranşehir'e Tabi Eflani'ye 16, Hadid'e 5, Kastamonu'ya tabi Eflani'ye 10, Ulus'a 25, Ova'ya 9, Zerzene'ye 9, Keçinos'a 12, Yenice'ye 7, Perşembe'ye 22, Koçhisar'a 15, Merkûz'e 15, Araç'a 20, Yörükân-ı Araç'a 3, Boyalı'ya 11, Sırt'a 12, Bucura'ya 9, Karacivaran'a 5, Kurşunlu'ya 6, Melan'a 12, Çerkeş'e 14, Boğaz'a 2, Budak'a 16, Şhabeddin'e 10, Kastamonu'ya 21, Kozyaka'ya 15, Akkaya'ya 27, Sorgun'a 6, Göl'e 11, Deday'a 12, Çeklene'ye 4, Zara'ya 13, Devrebâni'ye 20, Küre-i Nühâs'a 44, Azdavaz'a 32, Ankara'ya 22, Haremeyn Aşireti'ne 73, Şeyh Bızınlı Aşireti'ne 8, Karahisar-ı Behramşah, Hüseyin Abad ve Zile Kazaları dahilindeki Haremeyn Aşireti'ne 13, Haymanateyn dahilindeki Haremeyn Aşireti'ne 2, Cihanbeyli Aşireti'ne 22, Tokadlı Aşireti'ne 2, Miranlu Aşireti'ne 1, Mikaili Aşireti'ne 3, Atmanlu Aşireti'ne 5, Zir'e 21, İstanoz'a 3, Şurba'ya 26, Kangırı'ya 68, Geyikli Aşireti'ne 5, Rişvan Aşireti'ne 1, Hâcebanlu Aşireti'ne 5, Seyfhanlu Aşireti'ne 4, Şabanözü'ne 8, Korupazarı'na 6, Karapazarı'na 13, Ballu'ya 9, İnallu'ya 4, Keskin'e 16, Çubukabad'a 24, Na'allu'ya 4, Hoç'a 24, Beypazarı'na 25, Ayaş'a 37, Murtazaabad'a 8, Yabanabad'a 35,

Dörtviran'a 13, Pavlı'ya 7, Kıbrısçık'a 12, Na'alluhan'a 10, Balâ'ya 29, Kal'acık'a 24, Kal'acık Kazası dahilindeki Haremeyn Aşireti'ne 1, Keskin-i Dinek'e 31, Konur'a 9, Tabanlı'ya 18, Haymanateyn'e 17, Yörükân-ı Ankara'ya 4, Purtek Kazası dahilindeki Haremeyn Aşireti'ne 5, Günyüzü'ne 4, Çorum'a 79, Çorum'daki Haremeyn Aşireti'ne 8, Çorum Kazasındaki Bedirhaneyn, Cihanbeyli, Ruslu ve Kuyumcu Aşiretleri'ne 22, Yörükân-ı Caban Aşireti'ne 1, İskilib'e 71, İskilip Kazasındaki Cihanbeyli Aşireti'ne 7, İskilip Kazasındaki Haremeyn Aşireti'ne 5, Osmancık'a 29, Tosya'ya 31, Saz'a 6, Donız'a 7, Kal'ahisar-ı Temürlü'ye 19, Kırşehir'ye 30, Cerid ve Köçekli Aşiretleri'ne 5, Mucurla beraber Hacıbektaş'a 9, Selmanlu'ya 15, Selmanlu Kazasındaki Adamalu Aşireti'ne 9, Sungurlu diğer adıyla Budaközü'ne 53, Sungurlu Kazasındaki Mamalu Aşireti'ne 2, Boğazlıyan'a 15, Selmanlu'ya 7, Emlak'a 29, Gedikçubuk'a 28, Sarıoğlu'na 10, Yozgat'a 36, Kızılkoca'ya 50, Kızılkoca Kazasındaki Mamalu Aşireti'ne 19, Kızılkoca, Sorgun Ve Selmanlu Kazalarındaki Haremeyn Aşireti'ne 13, Sorgun'a 68, Akdağ, Boğazlıyan, Emlak Ve Gedikçubuk Kazalarındaki Haremeyn Aşireti'ne 16, Karahisar-ı Behramşah'a 22, Akdağ'a 65, Mecidiye'ye 42, Taşköprü'ye 40, Gün'e 6, Akkaya'ya 6, Gökçe ağaç'a 12, Akyörük'e 1, Boyabad'a 63, Çanlı'ya 16, Duragan'a 13, Kargı'ya 16, ve Hacı Hamza'ya 3 nefer isabet etmişti⁸³.

Görüldüğü gibi İmparatorluk genelinde redif birlikleri oluşturulmuş, kışla debboy ve benzeri altyapı tesisleri büyük ölçüde 10-15 yıl içinde tamamlanmıştı. 1865 yılına gelindiğinde başlıca Redif alay ve taburlarıyla bunların merkezlerinin tabloda görüldüğü gibi olduğunu tespit edebilmekteyiz.

³ BOA, Cevdet Askeriye, No: 2428, vr. 1a-3a.

Redif Alay ve Taburlarının Merkezlerini Mütebeyyin Cedvelidir⁸⁴

Alayların	Taburların	Birinci Ordu	İkinci Ordu	Üçüncü Ordu	Dördüncü Ordu	Beşinci Ordu	Altıncı Ordu
Numaraları		Taburların Merkezleri					
Birinci Alay	1. Tabur	İzmid	Şumnu	Manastır	Harput	Şam	Bağdat
	2. Tabur	Karahisar -1 Na'allu	Silistre	Ohri	Malatya	Nuh-ı rabia	
	3. Tabur	Eskişehir	Hezargrad	Vodina	Behisni	Havran	
	4. Tabur	Kütahya	Tırnova	İlbasan	Ergani	Hams[Hum s]	
İkinci Alay	1. Tabur	Bursa	Edirne	Yanya	Sivas	Kuds-i Şerif	
	2. Tabur	Balıkesir	Silivri	Ergiri	Zile	Gazze	
	3. Tabur	İznikmid	İslimye	Berât	Tokat	Nablus	
	4. Tabur	Gedüs	Hasköy	Yenişehir	Amasya	Cenin	
Üçüncü Alay	1. Tabur	Konya	Sofya	Üsküb	Erzurum	Beyrut	
	2. Tabur	Akşehir	Niş	Prizrin	Erzincan	Akka	
	3. Tabur	Karaman	Filiba	Tiran	Arabkir	Trablusşam	
	4. Tabur	Ermenek	Lofça	Priştine	Karahisar -1 Şarki	Merkab	
Dördüncü Alay	1. Tabur	Kayseri	Bolu	Drama	Kars	Antakya	
	2. Tabur	Nevşehir	Za'firân-1 Bolu	Siroz	Oltu	Lazkiye	

⁸⁴ Ömer Naili, a.g.e.s102.

	3. Tabur	Niğde	Koçhisar	Gümülcin e	Livane	İdlib	
	4. Tabur	Konya Ereğlisi	Kastamon u	İştib	Batum	Hama	
Beşinci Alay	1. Tabur	Karahisar -ı sahib	Ankara	İzmir	Van	Haleb	
	2. Tabur	Yalvaç	Kengiri	Manisa	Bitlis	Kilis	
	3. Tabur	Sandıklı	Beypazarı	Tire	Siird	Ayntab	
	4. Tabur	Uşak	Asi Boğazı	Adliye	Elban[?]	Urfa	
Altıncı Alay	1. Tabur	Isparta	Çorum	Aydın	Diyarbeki r	Adana	
	2. Tabur	Denizli	Kırşehir	Nazilli	Lice	Tarsus	
	3. Tabur	Istanos	Yozgat	Milas	Cizre	Maraş	
	4. Tabur	Alaiye	Taşköprü	Muğla	Mardin	Elbistan	

Görüldüğü gibi her nizamiye ordusunun dairesin piyade alayı adedince redif dairelerine ayrılmış olarak her redif dairesinde 4 taburdan ibaret bir alay piyade ile icabına göre iki üç bölük süvari ve topçu bulunuyordu. 1863 yılında süvari ile topçu redif askeri lağvedilmişse de gerek görüldüğünde oluşturulması mümkündü.

1.8. 1869 Öncesinde Askeri Birliklerin Kadroları

Askerlik alanında yapılan düzenlemeler sonucunda oluşturulan yeni Osmanlı ordusunun genel yapısı ve başlıca birlikleri hakkında verdiğimiz bilgiler doğrultusunda genel bir derleme ve toparlama yapmak istediğimizde karşımıza çıkan tabloyu aktarmakta yarar görmekteyiz. 1865 yılına gelindiğinde yapılan çalışmalar sonucunda düzenli askeri birliklerin sayısı şöyle idi: 39 piyade alayı, 34 talia taburu, 24 süvari alayı, 7 topçu alayı, 6 kale topçusu alayı, 2 istihkam alayı, 5 bölük istihkâm, 3 sanayi alayı ve 13 zaptiye alayı. Zaptiye neferi polis- jandarma nitelikli olduğu göz önüne alınarak hariç tutulduğunda İmparatorluk genelinde 3 sanayi alayı dahil 89 alay bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu alaylar, piyade, süvari, topçu, istihkâm ve sanayi alayları olarak sınıflandırılmıştır.

Her piyade alayı her biri 8 bölükten kurulu 3 taburdan oluşuyordu. Diğer bir ifade ile bir piyade alayının 24 bölüğü bulunmaktaydı. Kural olarak bir alayın subay kadrosu şöyle belirlenmişti: 1 miralay, 1 kaymakam, 3 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay imamı, 1 hekim, 1 cerrahbaşı, 1 eczacıbaşı, 1 alay kâtibi, 3 sağkol ağası, 3 solkol ağası, 3 tabur kâtibi, 3 tabur imamı, 1 sancakdar, yüzbaşı rütbesinde 1 musiki muallimi, 1 muzika mülâzımı. Alayın küçük rütbeli erkânı ise, birer tüfenkçi ve kundakçı ustası, birer borazan ve tranpete çavuşu, dört borazan veya tranpete onbaşı ile bir jurnal çavuşundan ibaretti. Piyade veyahut talia taburlarının subay kadrosunda 1 binbaşı, 1 sağkol ağası, 1 solkol ağası, 1 tabur katibi, 1 tabur imamı, 1 hekim, 1 cerrah ve 1 eczacı bulunmaktaydı. Ayrıca borazan çavuşu, borazan onbaşı, tüfekçi, kundakçı, sekiz saka küçük rütbelerdeki efrattı. Piyade bölüğünün kadrosunda ise 1 yüzbaşı, 1 mülâzım-ı evvel, 1 mülâzım-i sani, 1 başçavuş, 4 çavuş, 1 bölük emini, 8 onbaşı yer almaktaydı. Talia bölüklerinde birer çavuş fazla olup, diğer kadroları piyade bölüğüyle aynı idi.

Süvari alaylarının yapılanmasına gelince, her süvari alayı altı bölükten kuruluydu. Piyade alayından farklı olarak 3 baytar kadrosuna sahipti. Jurnal ve alay çavuşu, borazan çavuşu, iki borazan onbaşı, bir nalbant başı ile tüfenkçisi vardı. Süvari bölümünde 6 çavuş 12 onbaşı görev yapmaktaydı. (Piyadede 4 çavuş, 8 onbaşı) Diğer kadrolar piyade ile aynı idi.

Topçu alayları ise her biri altışar toplu on bir bölükle 4 adet bölük toplu bölümünden ki toplam 12 bölük topçudan ve bir adet cephaneciden ibaret idi. 1 mirliya, 1 miralay, 1 kaymakam, 5 binbaşı, 1 alay emini, 1 alay kâtibi, 2 sağkol ağası, 1 hekim, 1 cerrah, 1 eczacı, 5 tabur imamı, 5 tabur katibi, 5 baytar, 1 musiki muallimi yüzbaşı, 1 müzika mülâzimi subay kadrosunda yer alıyordu. 1 borazan çavuşu, 2 borazan onbaşı, 1 jurnal çavuşu, 12 saka, 1 nalbant başı, 1 demirci ve kundakçı ustaları da alt kadroları oluşturuyordu. Topçu bölümünde, yüzbaşı, mülâzım-ı evvel , sani ve salis, başçavuş, 8 çavuş, bölük emini, 8 onbaşı kadrosu vardı.

İstihkâm alayları ikişer taburdan ve her 1 tabur ikişer bölükten ibaret olup, her alayın birer bölümü köprücü ve birer bölümü lağımçı idi. Miralay, kaymakam, 2 binbaşı, alay emini, alay imamı, hekim, cerrah, eczacı, 2 sağ kol ağası, 2 sol kol ağası, 2 tabur katibi, 2 tabur imamı, musiki muallimi yüzbaşı, ve muzika mülâzımı kadrosu bulunmaktaydı. Borazan ve jurnal çavuşları, 2 borazan onbaşı ve 4 nefer saka alt kadroları oluşturmaktaydı.

İstihkam bölümünde ise yüzbaşı, yüzbaşı vekili, mülâzım-ı evvel , sani ve salis, başçavuş ile 4 çavuş 8 onbaşı ve 1 bölük emini bulunuyordu.

Yedek ordu konumunda olan redif askeri, her biri dört taburdan oluşan 26 alaydan kurulmuştu. Bir redif alayında , miralay, 4 binbaşı, alay emini, 4 sağ kol ağası, 4 tabur katibi sürekli olarak görev yapan subay kadrosunu oluşturuyordu. Sefer sırasında alaylara hekim, cerrah, tüfenkçi ve kundakçı veriliyordu. Bölük subayları da nizamiyedeki bölükler gibi idi. Mülazım rütbesinin üstündeki subaylar muvazzaf olanlar arasından seçilirlerdi ve daimi surette nizamiye askeri subayları gibi maaş ve tayinat alırlardı. Başçavuşlar da kadrolu olup aylık alıyorlardı. Redif subayları mensup oldukları alay ve taburlar merkezinden izin almaksızın ayrılamazlardı.

1.9. Ordu Merkez Teşkilatı

Tanzimat'la birlikte askeri teşkilatta yapılan düzenlemelere paralel olarak, ordunun en üst kademesini oluşturan Seraskerlik Makamı önem kazandı. Öyle ki, Nizamiye Ordusu'nun bütün işleriyle ilgilenen en üst makam konumuna getirildi. Mali işlerin yanında eğitim-öğretim işleri de bu makamca düzenlenmeye başlandı. Bütün bu işler için Serasker'e yardımcı olacak başlıca kurul olarak Dâr-ı Şurâ-yı Askeri önem kazandı. Sürekli görev yapan bu meclis, iki kısımdan ibaret olup, biri askerlikle ilgili genel işlerle eğitim öğretime, diğeri ise "levazımât-ı askeriye memur"du. Bu iki meclisin başkanlığını "*reysü'l-rüesa*" denilen ferik rütbesinde bir subay yapmaktaydı. Daimi üyeleri ise ferik rütbesinde 7, 2 liva, 4 mirлива ve bir müftü ile mülkiyeden iki kişiden oluşmaktaydı. Dâr-ı Şura-yı Askerinin yazı ve kayıt işleriyle görevli bir baş katip ve iki muavini bulunuyordu. Ayrıca kıraat memurları ve Şura Kalemi'nde 30 kişilik katip kadrosu vardı.

Serasker Paşa'nın çeşitli emir ve buyruklarını yayınlamak ve diğer haberleşmelerini sağlamak üzere Tahrirat veya Mektupçu Kalemi denilen bir kalem daha mevcuttu ve burada da kırk kadar katip çalışıyordu. Ayrıca subay ve erlerin künyeleri ve diğer kayıtlarını tutup koruyan "*Yoklama ve Jurnal Kalemi*", nizamiye ve çeşitli hesapları tutmakla görevli "*Muhasebe Kalemi*" ile "*Ruznamçe ve Vezne Kalemleri*" kurulmuştu.

Dâr-ı Şura'da alınan kararların kayıtları düzenli olarak tutuluyor, tutanakların altına Reis başta olmak üzere o toplantıda hazır bulunan daimi ve geçici üyelerin adları yazılıyordu. Karar, gereği için Seraskerlik makamına, hükümete ve onay için Padişah'a sunuluyordu. Şura'nın bir kararı ve altındaki adları gösteren bir belgeyi karar örneği olarak ekte veriyoruz⁸⁵.

Bu kalemlerin dışında doğrudan Seraskere bağlı müsteşar görevliydi. Ona bağlı olarak çalışan ve Muhasebeci denilen bir de müsteşar muavini bulunmaktaydı. Görevleri çeşitli işlerin görülmesi, giderlerin denetimi olarak belirlenmişti⁸⁶.

Her bir ordunun kumanda ve idaresine "*Müşir*" rütbesinde bir subay görevli olup, onun maiyetinde "*Reyis-i Erkân*" unvanlı bir "*Ferik*", iki "*Fırka Feriği*", üç "*Piyade*", iki "*Süvari*" ve bir "*Topçu Livası*" bulunmaktaydı.

Ordu merkezlerinde "*Ordu Meclisi*" adı altında oluşturulan kurulun başkanlığını "*Reis-i Erkân*" unvanlı bir ferik yapıyordu. Azaları ise, müftü, Erkan-ı Harbiye'den bir mirliva, iki miralay ile bir kaymakamdı. Ayrıca Ordu Muhasebecisi unvanlı kalemiyyeden bir kişi de kurulun üyeleri arasında yer alıyordu.

⁸⁵ Başbakanlık Arşivi, Kanunname-i Askeri Defteri, No:4, III. ek.

⁸⁶ Ömer Naili, a.g. s.107.

Ordu Meclisi'nin başlıca görevi, askeri yönetimle ilgili bütün yönetmelik hükümleriyle emirleri uygulamak, ordulara askerler için yapılan masrafların ve levazımatın harcanmasını yapmaktı. Maaşlarla diğer harcamalar için gerekli belgeleri düzenlemek ve saklamak, alayların ve askeri hastanelerin muhasebelerini denetlemek, alayların yoklama defterlerini kontrol ettikten sonra bütün işlemlerle birlikte Dâr-ı Şura-yı Askeriye'ye arz etmekle yükümlü tutulmuştu. Bunun için her bir ordu, bir meclis, bir yoklama ve jurnal ile bir tahrirat kalemine sahipti. Bunların bütünü'nün reisi ise Ordu Muhasebecisi olan kişi idi.

Askerlerin aylık ve diğer giderleri için ayrılmış olan paranın harcanması genel olarak Dâr-ı Şura-yı Askeriye'de görevli müsteşara bırakılmıştı. Bu meblağ, ya doğrudan doğruya Maliye Hazinesi'nden ya da bu hazinece eyaletlere verilen havaleler vasıtasıyla sağlanıyordu. Diğer askeri birliklerin giderleri de ayrılan genel tahsisattan her yıl Mart ayı başında belirlenerek ayrılıp her ordunun hissesi havale yolu ile gönderilmekteydi. Aylık ve diğer masraflar için yapılan harcamaların kayıtları titizlikle tutuluyor, ilgili en alt rütbedeki görevli ile sorumlu subayın imzaları ve aylığı alan ile harcamayı yapanların tutanak ve imzaları alınarak kayıtların bir örneği Hükümet Merkezine gönderiliyordu. İlgili birimlerin tetkikinden sonra askeri harcamalar ve yazışmalara için ayrılan deftere bu giderlerin özetleri ayrıca yazılıyordu⁸⁷.

Hükümet merkezindeki önemli bir askeri kuruluş da Tophane idi. Tophane-i Amire ve ona bağlı binalar ve fabrikaların idare ve kumandası " *Tophane-i Amire Müşiri*" unvanlı subayda idi. Ona bağlı olarak çalışan "*Tophane-i Amire Meclisi*" bulunuyordu. Bu meclisin reisi ferik rütbeli bir subay olup, müftü, mirliva, iki

⁸⁷ Ayniyat defterlerinden bir kısmı askeri yazışma ve harcamalara ayrılmıştı. Ayrıca Maliyeden Müdevver defterlerde ödenen aylıklarla ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Bkz. M.M.D. No 858, IV. Ek. Anadolu Ordusuna bağlı redif askerine ödenen aylık listesi.

miralay, kaymakam ile muhasebeci meclisin üyeleri idiler. Bu düzenleme, dönemin yönetim anlayışına uygun olup, diğer askeri ve sivil kurumlardaki meclisli yönetim anlayışının tophaneye de yansıtılmış olmasından ibaret bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁸.

Öte yanda 1864 yılına kadar Ordu'nun erzak ve tayinatından olan et ve ekmek , olageldiği üzere İstanbul ve başlıca Ordu Merkezleri'nde iltizam usulü ile idare olunuyordu. Ancak bu tarihten sonra İstanbul'da Dar-ı Şura-yı Askeri'den gereği kadar tahıl alınarak görevlendirilenlerce ekmek yapıp merkezdeki ordulara verilmesi, et için ise iltizam usulünün devamı uygun görülmüştü. Ne var ki bu sorun çözülememiş, sıkıntılar ve şikayetler uzun süre devam etmiştir. Diğer erzak ise aylık olarak erzak ambarlarından kışla ambarlarına nakil ve kışlada mevcut olan askerin günlük ihtiyaç kayıtlarına göre sarfi yoluna gidilmişti. Ömer Naili'nin belirttiğine göre 1864-1865 yılında bir er için 300 dirhem ekmek, 80 dirhem et, 27 dirhem pirinç, 3 dirhem sade yağ, 7 dirhem nohut, 6,5 dirhem soğan, 6,5 dirhem tuz, 1 dirhem mum, 1 dirhem sabun, 1 dirhem zeytinyağı ve 219,5 dirhem odun ve kış mevsiminde dört aylık süre için 91 hatab kömür verilmekte idi. Pazartesi ve Perşembe geceleri ek olarak 80 dirhem pilavlık ile 13,5 dirhem çorbalık olmak üzere toplam 93,5 dirhem pirinç ile 16,5 dirhem de sade yağ ilave verilmekteydi. Ramazan ayında bunlara bir miktar daha ek yapılmaktaydı. Söz konusu 80 dirhem etin 60 dirhemi aynen, 20 dirhemi ise bedelen ve “*Pazar ile Çarşamba günleri hiç et ita olunmayarak bütün bütün bedelat ita olunur*” idi. Et bedeli ile pirinç için ayrılan paradan artanı ile Tabur ve Alay Meclisleri'nin kararı ile gerekli sebze ve diğer ihtiyaçlar karşılanmaktaydı. Yem olarak günde 31 kıyye 80 dirhem arpa ve 4 kıyye

⁸⁸ Ömer Naili, a.g.e.s.108

saman verilmekteydi. Ancak, Mayıs ayı çayır zamanı olduğundan bu ayda arpa ve saman verilmezdi⁸⁹.

İKİNCİ BÖLÜM

I. MEŞRUTİYET ÖNCESİNDE OSMANLI ORDUSU

2.1. Ordu'da 1869 Düzenlemesi

Tanzimat'ın ilanından bir süre sonra ele alınarak yeni baştan düzenlenen Ordu'nun ilk önemli başarıları Kırım Savaşı'nda görülmüş, yapılanma ve işleyiş bakımından çağın önde gelen Avrupa ordularından pek geri olmadığı anlaşılmıştı. Bununla beraber uygulamada karşılaşılan zorluklar ve hızla değişen Avrupa'da askerlik alanında görülen ilerlemeler ister istemez Osmanlı Ordusu'nda da yeniliklerin yapılmasını gerekli kılmaktaydı. Özellikle memleket idaresinde 1864'ten itibaren yapılan düzenlemelerin askerlik alanına da yansımaları gerekli idi. Dikkat edilirse açıkça görüleceği gibi bu dönemde yapılan yenilikler bir birini tamamlar niteliktedirler. Zira mülki işleri askerlikten tamamen arındırmak fiilen mümkün değildi. Yüzyıllardan beri iç içe geçmiş bulunan bu iki alanın uyumlu bir yapılanma içerisinde olması gerekmektedir.

⁸⁹ Ömer Naili, a.g.e.s.109.

Öte yanda Avrupa’da Prusya Ordusunun Danimarka ve Avusturya Orduları’nı yenmesi (1866), diğer Avrupa ülkelerinin ordularını Prusya örneğinde yenilemelerine neden olmuştu. Osmanlı yöneticileri de olup bitenleri yakından izliyor, gerekli dersleri almaya çabalıyordu. Kendi iç dinamikleriyle dıştaki gelişmeler yeni bir askeri ıslahatı gerektiriyordu. Hüseyin Avni Paşa’nın Seraskerliğe getirilmesinin ardından hazırlıkları bir süreden beri yapılmakta olan düzenlemeler kısa sürede tamamlandı. Gerekli işlemler tamamlandıktan sonra hazırlanan ve “*Kuvve-i Umumiye-i Askeriyye’ye Dair Nizamname*”adı altında 10 Cemaziyelevvel 1286 (18.08.1869) tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren yönetmelikle Osmanlı Ordusu yeni bir yapıya kavuşturuldu.Yirmi üç bentten oluşan bu yönetmelik, Ağustos sonu 1843’te alınan kararların gözden geçirilip, değiştirilip yeniden maddeler halinde ele alınmasıdır denilebilir. Bu açıdan bakıldığında yapılan yenilikleri, genelde mevcut teşkilatın genişletilmesi olarak değerlendirmek mümkündür⁹⁰. Daha fazla değerlendirme yapmadan önce yapılan düzenlemeleri ayrıntılarıyla aktarmak gerekmektedir. Bunun için de yönetmelik hükümlerini ele alacağız.

Yönetmelikle Osmanlı Kara Orduları , nizamiye, redif ve müstahfız olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. İlk iki sınıfı nizamiye olarak belirlenmekte, birinci kısmının askerlik süresinin dört, ikincisinin ise iki yıl “ihtiyat sınıfı” olarak hizmet yapması kararlaştırılmaktaydı. Ancak, süvari ve topçuların ihtiyatlık süresi bir yıl olacaktı. Zira bunların nizamiye süreleri beş yıl olarak kabul edilmekteydi. Böylece

⁹⁰ Nizamnamenin metni,1.06.1870 tarihinde Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahane matbaasında basılan “**Düstur-i Askeri**”nin 7-14 sayfalarında yer almaktadır. Osmanlı ordusunun bu dönemi hakkında yapılan çalışmalarda yönetmelikten kısaca söz edilmekte, ayrıntılara girilmediği için yer yer yanlış bilgiler aktarılmaktadır. Örneğin Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi Cilt III/5 te bu düzenlemenin “Kanunname” ile yapıldığı açıklanmakta , yönetmeliğin belirlediği asker sayısı bir yana bırakılarak başka bir eserden yanlış bilgi aktarılmaktadır.Yönetmeliğin ilan tarihi 18 Ağustos 1869 iken Haziran 1869’da çıktığı ileri sürülmektedir.Bkz. s.206-207.

nizamiye askerinin mevcudu yüz elli bin, ihtiyatın ise altmış ile altmış beş bin arasında olacaktı. Toplam yüz on bin dolayında bu grupta asker bulundurulacaktı.

Redif askerlik süresi altı yıla çıkarılmakta, mukaddem ve talia olarak ikiye ayrılmakta, mevcudunun her birisi sekiz yüz neferli iki yüz kırk tabur olması uygun görülmekteydi. Buna göre redif askerinin toplamı yüz doksan iki bin'i bulacaktı. Nizamiye hizmetini tamamlayanlarla, bedel verenler, yalnızlıklarından dolayı erken terhis edilenler, askerlik yaşını geçenler bu sınıfı oluşturacaklardı. Sözü edilen sayıdakiler istendiğinde asker olabilecek şekilde hazırlıklı bulundurulacaklardı.

Redif hizmetini tamamlayanlar, müstahfız adı altında sekiz yıl müddetle gerektiğinde kendilerinden yararlanılmak üzere askerlikle mükellef olacaklar, sayıları üç yüz bin veya daha fazla olacaktı⁹¹.

İhtiyatlık dönemini nizamiyede geçirmek isteyenlerle bedelen müstahdem bulunanlara bu olanak tanınacaktır.

Yönetmeliğin 6.,7. maddeleri, nizamiye hizmetini tamamlayanlara uygulanacak kuralları saptamaktadır. Sekizinci bentte, ihtiyat sınıfındaki redif askerinin memleketlerinde işleriyle ilgilenecekleri ancak "Tabur Dairesi" sınırları dışına çıkmaları gerektiğinde izin alacakları, verilen sürede geri dönmezlerse haklarında işlem yapılacağı belirlenmektedir.

İhtiyat askerinin silah, elbise, cephane ve diğer eşyası her taburun debboylarında iki tabura yetecek şekilde bulundurulacak, nöbetleşe eğitimde bulunanlarca bakımdan geçirilecekti.

Nizamiye askerinin sayısını artırmayı gerektirecek bir durum ortaya çıktığında o yıl ihtiyata ayrılmaları gerekenlerden ihtiyacı karşılayacak kadarı terhis

⁹¹ Kuvve-i Umumiye-i Askeriye'ye Dair Nizamname, 1-4. bendler.

edilmeyecekti. Gerektiğinde önceki dönemlerde memleketlerine gönderilenler de çağrılabilirdi. Bunların celbinde redif askerine uygulanan kurallar geçerli olacak, tabura çağrılanların sayısı dört bölüğü bulduğunda istenilen yere sevk edileceklerdi.

İhtiyatlık dönemini tamamlayanlar memleketinin redif binbaşısına gelip tezkiresini sunacak, ihtiyat defterinden adını sildirip redif defterine yazdıracaklardı. Bunlara “*Tabur Meclisi*” huzurunda yeni bir redif tezkiresi verilecek memleketlerine gittiklerinde bu belgeyi redif yüzbaşısına gösterip bölük defterine kayıtlarını yaptıracaklardı. Daha sonra redif taburu defterine kayıtlar geçirilecek, redif binbaşısı bu defterin bir suretini Bâb-ı Seraskeri’ye gönderecekti.

Silah altında gerekenden fazla tutulanların bu süreleri rediflik hizmetlerinden düşürülecekti. Redif iken malul olanlar eğitime çağrılmayacaklar, diğerleri her yıl bir ay süreyle talim yapmakla yükümlü olacaklardı. Rediflik hizmetini tamamlayanlarla tezkere bırakarak on iki yıl nizamiye hizmeti yapanlar redif olmaktan muaf tutulacaklardı. Doğrudan müstahfız sınıfına kayıtları yapılacaktı⁹².

Görüldüğü gibi birçok eserde çok önemli ve köklü olarak nitelendirilmekte olan bu düzenlemenin özünü askerlik süresinin uzatılması oluşturmaktadır. 1843 düzenlemesine göre beş yılı muvazzaflık ve yedi yılı rediflik olmak üzere toplam on iki yıl olan askerlik süresi, bu düzenleme ile yirmi yıla çıkarılmıştır. Yirmi- kırk yaşları arasında olan bütün erkek Müslümanlar askerlik ödevini yapmakla yükümlü tutulmuşlardır. Bu sürenin altısı nizamiyede, altısı redifte ve geri kalan sekiz yılı ise müstahfız adı altında bu yönetmelikle ilk defa oluşturulan askerlik sınıfında geçirilecekti. Öte yandan altı yıla çıkarılan nizamiye süresinin ilk dört yılı silah altında, iki yılı ise yine bu düzenleme ile getirilen bir yenilik olan ihtiyat sınıfında

⁹² Yönetmeliğin tam metni çeviri yazı olarak IV.nolu ekte verilmiştir.

geçirilecekti. Ancak, ihtiyat sınıfına geçenler, silah altında bulunmalarına devletçe bir zorunluluk bulunmadığı zamanlarda memleketlerine gönderilecekler, fakat bunlar, ihtiyatlık süresince bağlı oldukları redif taburları bölgelerinden dışarı çıkamayacaklardı. İhtiyatlık süresini bitirdikten sonra birinci sınıf redif olacaklardı. Üç yıl bu sınıfta kaldıktan sonra tali (ikinci) kısmına geçirilecekler burada da hizmet süresi üç yıl olacaktı.

Yapılan düzenleme ile redif bölgelerinde bir değişiklik olmamış,yalnız tabur sayısı 120'den 240'a çıkarılmıştır.Her redif alayı bölgesinde bir yerine iki alay oluşturulması kararlaştırılmış ve her tabur merkezinde iki redif taburuna yetecek kadar elbise, silah ve gereçleri hazırlanarak depolara konulmuştur. Bu sırada Rusya ile olan gerginlik ve savaş belirtileri söz konusu önlemlerin alınmasında etkili olmuştur⁹³.

2. 2. Asker Almada Yeni Düzenleme (1870 Tarihli Kura Kanunu)

Osmanlı Ordusu'nda 1869 yılında alınan kararlar doğrultusunda yapılan düzenlemelerin önemli bir aşaması, asker almanın da yeniden kurallara bağlanmasıdır. 1846 yılından beri uygulanan ve eksiklikleri görülerek eklerle bu tarihe kadar yürürlükte kalan yasanın orduda yapılan yeniliklere paralel olarak değiştirilmesi gerekmektedir. Nitekim çok geçmeden hazırlıklar tamamlanmış bir yönetmelikle değil, ilkinde olduğu gibi yasa ile asker alımı yeni kurallara bağlanmıştır.

⁹³ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi,III Cilt 5 nci Kısım,s.208.

Padişahın onayı ile 5 Zilhicce 1286 (08.03.1870) tarihinde “*Tensikat-ı Cedide-i Askeriyeye Teyfikan Tanzim Olunan Kur’a Kanun-name-i Hümayunudur*” başlığı altında yayınlanan yeni Kura Kanunu, yedi bölüm (Fasıl) ve sonuçtan (Hatime) oluşmakta olup , yetmiş yedi maddelik bir düzenlemeyi kapsamaktadır⁹⁴. 1886 yılına kadar uygulamada kalan bu yasayı, 1846 tarihli Askeralma Kanunu ile karşılaştırdığımızda ilkinin giriş, beş fasıl ve altmış üç bend ile hatimeden oluştuğunu ikincisinin ise girişsiz yedi fasıl, 77 bend ve bir hatimeyi kapsadığını görmekteyiz.

Maddelerin bölümlere ayrılışı ve yazılış biçimi arasında önemli bir fark görülmemekle birlikte ikincisinin daha kapsamlı olduğu, bölüm ve madde sayısının fazlalığı ilk bakışta görülmektedir. İlk kanunun girişinde askerlik alanında yapılan düzenlemelerin gerekliliği üzerinde durulmakta, ikincisinde ise yenilikler uzun denebilecek bir süreden beri uygulanmakta olduğundan buna ihtiyaç duyulmamış, Kanun’un yedi fasıl ve bir hatimeden ibaret olduğu vurgulanarak, Fasıl başlığı altında birbirini sıra numarasıyla izleyen bendlere geçilmiştir. Birinci fasıl, on altı bendden ibaret olup kura işleminin genel kurallarını ihtiva etmektedir. İkinci fasıl, askerlik hizmetinden muaf tutulacaklarla ilgili olup, 17-35 bendlere kapsamaktadır. Üçüncü fasıl, kuradan firar edenlerle askerlikten kurtulmak isteyenlere uygulanacak işlem ve cezaları havidir. 36-39. bendlere bu hususla ilgilidir.

Dördüncü fasıl,40-43. bendlere kapsamakta olup,kura işleminin nasıl yapılacağını belirlemektedir.

⁹⁴ Kanun’un metni Düstur-i Askeri’nin 16-53. sayfalarında yer almakta olup, ayrıca bir özeti F. Aydın tarafından verilmektedir. Bkz. Tanzimat’tan Sonra Askeralma Kanunları, s. 25-28. Ancak burada değerlendirilmesi yapılmamıştır. Konumuzla doğrudan ilgili olan yasanın tam metnini V. ekte vermiş bulunuyoruz.

Beşinci fasıl, kura sonrasında yapılacaklarla ilgilidir. 44-66. bendler bu bölümü oluşturmaktadır.

Altıncı fasıl, gönüllü askerlik işlemlerini kurala bağlamakta olup 67-69. bendlerden ibarettir. Yedinci fasıl, kanunun son bölümü olup 70-77. bendlerle bedel vereceklerin uyacakları kuralları belirlemektedir. “*Hatime*”de ise yasanın 1286 yılı Mart ayı (13.05.1870) başlangıcından itibaren uygulanacağı, eski hükümlerin geçersiz olacağı, gerek görüldüğünde maddelerde değişiklikler ve ilavelerin yapılabileceği ifade edilmektedir.

Birinci bölümde ayrıntılı olarak sunduğumuz 1846 tarihli Kura Kanunu’nda askerlik yaşı 20- 25 yaşları arasındaki 5 yıl olarak saptanmıştı. Bu ilke yeni düzenleme ile değiştirilmemiş aynen kalmıştır (Beşinci bend). Askerlik hizmeti, bütün Osmanlı Müslüman halkı için şahsen yerine getirilecek şart olup, asker alımı kura ve gönüllü olmak üzere iki ana kurala dayandırılmaktadır. Gönüllü askerliğin nasıl olacağı kanunla kurala bağlanmış bulunmaktadır. 1846 düzenlemesinde bu ayrıntı yer almadığı halde ülkenin hemen hemen her tarafında Müslümanların gönüllü asker olmak istemeleri böyle bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Diğer bir değişiklik beş olan ordu sayısı altıya çıkarılmıştır(Dördüncü bend).

Kura çekim zamanında bir değişiklik yapılmamış, olageldiği gibi Ruz-ı Hızır’da bu işin yapılması uygun görülürken, hazırlıkların üç ay öncesinden başlatılması kararlaştırılmıştır. Kura Meclisleri’nin kimlerden nasıl oluşturulacağı ve her meclisin kura çektireceği bölge Redif Taburu Dairesi olarak benimsenmiştir. Bu bölgenin taburlarında görevli birer binbaşı, kol ağası ve tabur katibi ile yüzbaşı ve mülazımlardan gereği kadarından oluşturulacak “*Kura Meclisi*”nin ana nüvesi olmak üzere hangi ordu bölgesinde ise o ordu komutanının emri ve onayı ile

belirleneceklerdi. Sözü edilen kişilerden oluşan kurul, kura çekmek üzere hangi kazaya giderlerse o kazanın mülkiye memuru (Yöneticisi), hakimi, uleması ve ileri gelenlerinden belirlenecek kimselerle birlikte kazada Kura Meclisi'ni oluşturup, kura çekimi yaptıracaktı. O esnada kazada yönetici olan kimse (Kaymakam) meclisin başkanlığını yapacak, kurada görevli binbaşı ise “nezaret” edecekti (yedinci bend). Bir önceki yasada “*Kaza Zabiti*”nin meclise başkanlık yapması ön görülmüştü. Ayrıca kazaların konumları göz önünde tutularak “*kura dairesi*” oluşturmaktan vazgeçiliyor, her bir redif dairesi kura dairesi itibar ediliyordu. Alay imamlarının mecliste yer almasına ise gerek görülüyordu. Redif taburları binbaşları ve miralaylar kura işleriyle doğrudan ilgilenecekler, miralaylar gerekli denetimleri yaparak haksızlığa olanak vermeyeceklerdi.

Kura çekimine üç ay kala her ordu meclisi, ordu nüfus defterlerine başvurarak askerlik yaşına gelmiş olanları durumlarıyla birlikte (sakat, sağlam, yalnız gibi) kaza, köy, hane no, isim ve künyelerini dörder parmak kadar seyrek aralıklarla nüfus defterinden çıkarıp yeni bir deftere geçirecekler, sonra o ordunun ne kadar asker eksikliği olduğu ve o yıl ne kadarının ihtiyata ayrılacağı, yerlerine alınacakların kaç kişi olacağı hesaplanacak ve her bir daireden ne kadar yeni nefer alınacağı saptanacaktı. Olabilecek firar ve sakatlar da göz ardı edilmeyerek duruma göre yüzde beş veya on fazla eklenecekti. Böylece öncelikle bir “*Taksim Defteri*” hazırlanacak sonra kura dairelerine gönderilecek subayların rütbeleri ve isimlerini kapsayan bir defter hazırlanacaktı. Daha sonra hangi kazalardan ne kadar yeni nefer alınıp nerelere gönderileceklerini (Hangi alayın hangi taburuna) belirleyen bir “*Tahsis Defteri*” tutulacaktı. İsim Defterleri kura memurlarına verilecek, diğerlerinin birer sureti

alındıktan sonra Seraskerlik makamına sunulacaktı. Görüleceği gibi bu ayrıntılar 1846 tarihli kura kanununda yer almamaktaydı.

Yeni kanunun 12. bendi medrese öğrencilerinin askerlikten muaf olup olmayacaklarını belirlemek amacıyla yapılacak sınavlarda görev alacak alay imamlarının sayısı yetersiz olursa eksikliklerin tamamlanması için Dâr-ı Şura'ya başvurulacağını, sınav işleminin nasıl yapılacağını ise 49. bendte belirlendiğini hükme bağlamakta olup, bir önceki kanunda bu madde yer almamaktadır.

Ordu merkezlerince Seraskerlik Makamı'na gönderilen kura defterleri, Dâr-ı Şura'ya iletilecek,gerekli incelemeler burada yapıldıktan sonra tekrar Seraskerlik Makamı'na iade edilecek defterler Bâb-ı Ali'ye sunulacak, bu makamca her kazanın vereceği asker sayısını ve kurayı gerçekleştirecek subayların isimlerini kapsayacak “*Devâir Defterleri*”ni padişahın onay emriyle birlikte gereği için Seraskerlik Makamı'na iade edilecekti. Meclisi oluşturacak kadar yeterli subay ve eleman bulamayan yörelere mümeyyizler doğrudan Dersaadet'ten gönderileceklerdi. Bu madde ile denetim genişletilmiş, Seraskerlik - Dâr-ı Şura- Sadrazamlık makamı ve Padişah'ın onayı ile asker alımında ve kura çekiminde haksızlık ve yanlışlık yapılması önlenmek istenmiştir.

14.-16. bendler kura işleminin nasıl yapılacağını saptamakta olup bir önceki düzenlemenin 8., 9.,10 ve 11. maddelerinin yeniden düzenlenmesi şeklindedir. Bu yeni düzenlemeye göre Padişahın emri ve kura ile ilgili onaylanmış defterler kura memurlarına iletilecek, redif subaylarından görevlendirilenlerle birlikte bu memurlar kura çekecekleri kazaya gidip mülkiye memuru marifetiyle o kazada bulunan bütün “*kasaba ve karyelerde gerek ehl ve mutahil ve gerek mücerred gerek sakat ve gerek sağlam gerek birlü ve gerek ziyadelü gerek kazada mevcud ve gerek ticaret veya aher*

bir maslahatla sair bir mahalle gitmiş , yirmi beş yaşına kadar kimler var ise cümlesinin isimlerini kazanın nüfus defterinden çıkarıp mahsusen bir esnan defteri tanzim ile bu deftere muharrerene esnan-i askeriye erbabı kangı gün kura çekilecek ise ol gün kura çekilecek mahalle getirölmek ve mevcut olamıyanların yerlerine kura meclisinden vekalet için pederleri veyahut akraba ve müteallikat-ı sairesinden biri gelmek üzere defter-i mebhüsdan ayrı ayrı pusulaları terkim olunarak karye muhtarlarına isal “ kılınacaktı (on beşinci madde)..

Kura meclisini oluşturacak olan görevli memur, hakim, naib ulema ve ileri gelenlerin huzurunda padişahın emri okunacak,amaç herkese anlatılacak, uygun bir dua okunduktan sonra kazanın nüfus defterinden çıkarılarak hazırlanmış olan “*Esnan Defteri*” ile ordu tarafından gönderilmiş olan isim defteri karşılaştırılacak ve bu defterde isimleri yazılı olanların adları açıkça okunarak yoklama yapılacaktır. Mevcut olanlar belirlenecek,ikinci bölümde belirtileceği gibi askerliğe elverişli olmayanlar meclisçe bir tarafa ayrılacaklar,neden istisna tutuldukları hem kazanın nüfus defterine hem de kura memurunun elinde bulunan defterde isimleri üzerinde açıklama yapılacaktır. Ticarete oldukları veya başka geçerli nedenlerle kuraya katılmayanlarla ilgili açıklamalar da isimlerinin bulundu yere yapılacaktır. Ayrıca kaza defterinde eksik çıkarsa nedeni belirtilecek, ölmüş mü,başka yere göç mü etmiş her ne olmuşsa belirtilecekti. Eğer kaza defterinde fazla isim çıkarsa nedeni açıklanacaktı. Kuraya katılacakların isimleri üzerine kalınca “**K**” harfi konulacak, vekil göstermeksizin, geçerli nedeni olmadan, köyünde kalıp kuraya katılmayanlar ise doğrudan asker yazılacaklardı. İşlemler tamamlandıktan sonra defterin üzerine “falan senesi falan redif alayının falan taburu dairesinde vaki falan kazada icra

olunan kura defteridir” diye yazılacaktı. Bu işlemler her iki defterde karşılıklı aynisiyle gerçekleştirilecekti (16.bend).

Yasanın ikinci bölümü; (Fasl-ı Sani)askerlik hizmetinden muaf olanlarla ilgili düzenlemeleri kapsamakta olup, 17.- 35. bendlerden oluşmaktadır. Oldukça ayrıntılara yer verilen bu maddelerle kimlerin hangi koşullar altında askerlikten muaf tutulacaklarına açıklık getirilmektedir. İlmiye sınıfı diye nitelendirdiğimiz müderris, kadı, naiplerle medreselerde öğrenim görenler, hoca efendiler askerlik yaşında olsalar bile müstesna tutulacaklar, ancak mülkiye memurları ile bunların katipleri ya bizzat veya bedelen askerlik hizmetini yerine getirmekle mükellef tutulacaklardı. Ayrıca, Padişahın hizmetinde bulunanlarla Muzika-i Hümayun’da görev yapanlar da askerlikten muaf idiler. Ancak, bunlar yaptıkları hizmet sona erdiğinde muafiyetleri bitecekti. Cami ve mescitlerde bizzat görev yapanlarla tekkelerde bilfiil hizmet verenler kuradan müstesna tutuluyorlardı(17.-20. bendler).

Medreselerde geceli gündüzlü kalıp eğitim görenler kuraya dahil edilecekler ancak, 20-21 yaşlarında olanları “*sarf-ı nahvden ve sanat-ı hattan ve 22-23 yaşında bulunanlar nahv ve mantıktan ve Fenariden ve imladan, 24-25 yaşında olanlar mantıktan, tasavvurat ve tasdikattan ve ifade-i meram idecek kadar Arabi veya Türki inşadan imtihan olunarak*”başarılı olurlarsa o yıl müstesna tutulacaklardı. Gıyaben kurası çekilenlerin bu tarihten itibaren dokuz ay içinde belirlenecek yerlerde sınavları yapılacaktı. İsimlerine kura isabet edenler sonradan medreseye girerlerse öğrenci sayılmayacaklardı. Medrese öğrencileri belirlenen sürede sınav için başvurduktan sonra haklarında araştırma yapılması yüzünden zaman geçerse bu süre sınava engel olamayacaktı(21.-22. bend). Mekteb-i Fünun-i Tıbbiye’yi bitirenlerle bu okulda öğrenci olup kurası çıkanlar da askerlik hizmetinden muaf tutulacaklardı.

Askerlik yapamayacak derecede bedenlen sakat olanlar (Sağ gözü kr, olak, topal, dilsiz, kambur olanlar gibi) askerlik yaşına geldiklerinde bir defa kuraya çağrılacaklar, görünür sakatlıkları yeterli görülürlerse muaf tutulacaklardı.Ancak, haricen sakatlıkları olmayıp, hasta zayıf ve benzeri şikayetleri olanlardan isimlerine kura isabet edenler diğer kura isabet edenlerle birlikte bağlı bulundukları askeri birliklere sevk edilecekler orada doktorlar tarafından muayene edilip askerliğe elverişli olmadıkları saptananlar memleketlerine geri gönderileceklerdi. Yetmiş yaşını geçenlerle yaşı 70'ten küçük olup işe güce yaramayacak derecede zayıf ve yaşlı görünenlerin, askerlik yapmakta olan bir oğlu olup,hanesinde on beş yaşını geçmiş oğlu, damadı, torun ve yeğen gibi işlerine bakacak kimsesi olmayanların askerlik yaşındaki oğlu askere alınmayıp ertesı yıla bırakılacaktı. Aynı şekilde bir adamın veya dul kadının askerlik yapmakta olan bir oğulları dışında diğer bir çocukları askerlik yaşında olup, işlerine bakacak kimseleri yoksa bu ikinci oğul o yıl alınmayıp ertesı yıla bırakılacaktı. Bağımsız bir hane sahibi olup askerlik yaşına gelmiş delikanlının yanında veyahut köyünde işlerine bakacak kimsesi yoksa o yıl kuraya girmeyecekti. Aynı şekilde hasta veya yaşlı anne babası olup kendisinden başka bunlara bakabilecek kimsesi olmayan askerlik çağındaki gencin de askerliği ertelenebilecekti.

Askerlik ağında iki oğlu olup ikisine de aynı anda kura çıktığında babası hangisinin asker olmasını istiyorsa o alınacak, diğeri gelecek yıla bırakılacaktı. İki oğuldan birisine kura isabet ettiğinde ise baba diğerinin asker olmasını arzuladığında o oğul kabul ederse kurası çıkanın yerine asker olabilecekti. Durum, nüfus ve esnan defterlerinde belirtilecekti. Bir adamın yanında veyahut oturduğu yerde diğer hanelerde ikiden fazla oğlu olup hepsi askerlik yaşında iseler birine kura isabet

ederse o, ikisine isabet ederse yalnız ikisi alınacak, diğerleri ertesi yıla bırakılacaktı. Ancak bu ikisinden başka diğerleri işlerini yapacak durumda değillerse biri alınıp diğeri bırakılacaktı. Hangisinin bırakılacağını pederinin arzusu belirleyecekti (32.bend).

Aynı evde kalan iki hanede askerlik çağında iki kişi oturduğunda bunların ikisi de kuraya dahil edilecek, ancak işleriyle uğraşacak yakınları yoksa adına ilkin kura çıkan alınıp diğeri ertesi yıla bırakılacaktı.

Askerlik çağında olanlara babalarından kalacak imamet ve hitabet tevcih edilebilecekti, ancak başkalarından bu hizmetleri devir alamazlardı. Redif sınıfına geçenlere bu hizmetler verilebilirdi. Öyleleri, hizmeti bizzat yapıyorlarsa bağlı bulundukları redif birlikleri silah altına alındıklarında bunlar muaf tutulacaklardı. Aynı şekilde medrese öğrencileriyle tekke sahipleri de redif iken silah altına alınmayacaklardı.

Kura çağrısına uymayanların yaşları askerlik çağını geçse bile askerlikten muaf olamayacaklardı. Askerlik çağını geçmiş olanlardan “*cihet tevcihi*” isteğinde bulunanlar taşrada iseler redif tezkireleri memleket meclisleri ve redif subayları tarafından görüldükten sonra mahalli nüfus ceridelerinden kayıtları çıkarılacaktı. İstanbul’da bulunanların bu tür işlemleri ise Dâr-ı Şura’nın incelemesi ve onayı alındıktan sonra yapılacaktı (35.bend).

Yasanın üçüncü bölümü, kuradan firar edenlerle hile ile askerlik yapmaktan kurtulmak isteyenlere uygulanacak kurallar olup 36.-39. maddeleri kapsamaktadır. Kura meclisine çağrıldıkları halde saklanarak, başka yere kaçarak gelmeyen olursa özürleri geçerli bile olsa “*..itibar ve iltifat olunmayarak*” kurasız zorla askere alınacaklar, sayıları kadar o kazadan alınacak asker adayı tenzil edilecekti. Şayet

firariler kazadan alınacak asker kadar ise tümü yakalanıp silah altına alınırsa o yıl o kazada kura çekmeye gerek kalmayacaktı. İstenilenden fazla firari varsa tümü alınacak, artan sayı gelecek yılın kurasından düşülecekti.

Askerlikten kurtulmak için isimleri nüfus defterine yazılmamış ya da ismi defterde yazılı olduğu halde kendilerine mefkud denilmiş olanlar yakalandıklarında diğerleri gibi kuraya çağrılacaklar özürleri olsa bile itibar olunmayıp isimlerine kura çıktığında asker olarak kayıtları yapılacaktı. Bunlar için kura mevsimi beklenmeyecek, altı yıllık askerlik göz önünde tutularak biri boş altısı “asker oldum” yazılı yedi kura zarfına yedi kağıt konularak her birine ayrı ayrı kura çektirilecekti. Boş kağıdı çekenin yaşı askerlik çağını geçmişse redif sınıfına ayrılacaktı. Bu durumda olanların isimleri defterlere geçirilecek, haklarında yapılan işlemler adları yanına kaydedilecekti.

Askerlikten kurtulmak için parmaklarını, dişlerini veya diğer organlarına zarar verenler kurasız askere alınacaklar maluliyet ve sakatlıklarına bakılmaksızın durumlarına uygun hizmetlerde çalıştırılacaklardı. Bunların sayısı, kazalarından alınacak asker sayısından düşülmeyecekti. Yaşları küçükken bu tür eylemlerde bulunanlar askerlik çağına geldiklerinde aynı işleme tabi tutulacaklardı.

Askerlik yaşında olup ismine kura isabet etmeden önce veya kura çıktıktan sonra firar edenleri evlerinde veya başka yerde saklayanlarla kaçıranlara üç ayı geçmemek üzere hapis cezası verilecek veyahut bir Osmanlı Lirası nakdi ceza alınarak ihbar edeni varsa ona verilecekti. Bunu yapanlar devlet memuru veya görevlisi iseler görevlerine son verilip bu ceza da ödettirilecekti (39.bend).

Dördüncü bölüm, 40.-43. maddeleri ihtiva etmekte olup, kuranın nasıl çekileceğini ayrıntılı olarak ortaya koymaktadır. Bir kanun maddesinden çok

ayrıntıları veren bir bilgi notu, yönetmelik hükmü şeklinde düzenlenen 40. maddede önceki bendlerde açıklandığı gibi muaf ve istisnalar ayrıldıktan sonra kalanların isimleri üzerine “K” harfi yazılacak, adayların faraza yüz elli kişi iseler Kura Meclisi’nce dört köşe küçük 150 kağıt kesilecek, her birinin adları ve künyeleri İsim Defteri’nde yazıldığı gibi bu kağıtlara yazılacak, kağıtlar meydanda bir yere konulacaktı. Daha sonra aynı örnekte 150 kağıt daha kesilecek, söz gelişi kazadan 60 nefer alınacaksa bu kağıtların altmışı üzerine “*asker oldum*” kaydı yazılacak ve geri kalan 90 boş kağıtla birlikte diğerleriyle karışmayacak şekilde ortaya konulacaktı. Önce firari varsa bunlar belirlenip sayıları kadar asker oldum kağıtlarından eksiltilecekti. Diyelim ki beş firari varsa 60 yerine 55 asker oldum yazılı kağıt kalacaktı. Hasta olup ya da başka yerde bulunanların vekilleri yerlerine kura çekeceklerdi. Bu işlemler tamamlandıktan sonra isim yazılı 150 kağıt herkesin gözü önünde birer birer bükülerek her biri bu iş için hazırlanmış küçük zarflardan birine konularak kapakları kapanacak ve bir torbaya doldurulacaktı. Asker oldum yazılı 55 kağıt da aynı şekilde zarflara konulup başka bir torbaya konulacaktı. İsimlerin içinde bulunduğu torba Müftü Efendi’ye, o kazada müftü yoksa kaza ulemasından Mecliste müftü makamında bulunacak efendiye verilecek, kura torbası ise meclis üyelerinden birinde olacaktı. Bunlar torbaları vücutlarından açık tutacaklardı. Uygun bir dua okunacak ardından torbaları tutanlar, içlerindeki kağıtları karıştıracaklar, ilkin müftü efendi isim torbasından rastgele bir zarf çıkaracak, içinden çıkan ismi açıkça gösterip okuyacak, kim ise ortaya çıkıp kolları dirseklerine kadar sıvalı avucu ve parmakları açık bir şekilde kura torbasına elini sokarak bir zarf alacak, içindeki kağıdı çıkararak eğer üzerinde “*asker oldum*” yazılı ise bir kenara çekilerek kura defterinde ismi üzerine “*kura isabet etmiştir*” ve “*numara birinci*” kaydı konulacaktı. Çektiği kağıt

boş ise ismi üzerine “*halî*” yazılıp meclisten dışarı çıkarılacaktı. Böylece kura işlemi sürdürülecek, talebe olanların isimleri üzerine kayıt konulacaktı. Yüzeli kişinin bütünü aynı işlemde geçirilecekti (40.madde).

31., 32., 33. maddelerde belirtildiği üzere iki oğlu olup ikisine de kura isabet eder veya üç veya daha çok oğlu olup ikisinden fazlasına kura çıkmışsa bunlar bir sonraki kuraya bırakılacaklarından yerlerini doldurmak üzere yeniden kura çektirilmeyecek, o kazadan o kadar az asker almakla yetinilecekti. Bundan amaç, eksiklikleri tamamlamak bahanesiyle yeniden kura çektirip işe fesat karıştırılmasını önlemek olarak açıklanmıştı. Zira “..*Mecliste bir kere kura çekilip tamam olduktan sonra hiçbir sebebe mebni iade ve tekrar idilemez*”di. Kura ve isim torbalarına müftü ve kura çekecek kimsenin dışında bir başkası hiçbir gerekçe ile elini sokamazdı (42.madde).

Kendilerine o yıl kura isabet etmeyenlerle medrese öğrencisi olup da ismine kura isabet ettiği halde sınavda başarılı olup askerliği ertelenenler askerlik yaşını doldurana kadar her yıl kuraya katılacaklardı. Altı yıl boyunca katıldıkları kurada isimlerine kura isabet etmeyenler redif sınıfına ayrılacaklardı. Ancak, 24.maddede belirtildiği gibi sakatlıktan dolayı muaf tutulanlar ile 17.ve.19.maddelerde gösterilen müstesnalar redife nakil edilmeyeceklerdi (43.madde).

Yasanın beşinci bölümü, kuradan sonra yapılacak işlemlerle ilgili hükümleri ihtiva etmektedir. 44-66. bendlerden oluşan bu bölümdeki maddeler de oldukça uzun tutulmuş, en küçük ayrıntı bile göz ardı edilmemiştir. Kura çekme tamamlandıktan sonra, kurası çıkanlar meclis önünde dizilerek kuraları kaçınıcı numaraya tesadüf etmiş ise “*isim ve künyeleriyle esnan ve eşkalini ve nereli ve hangi sanatta olduklarını mutazammın yedlerine matbu birer kıta numero pusulası*” verilecekti.

Daha sonra kura kanununun 43. maddesi okunarak kendilerine açıklanacak, memleketlerine giderek ana ve babalarını, akrabalarını görmek ve işlerini yoluna koymak amacıyla yirmişer gün izinli sayılacaklardı. İzinli oldukları sürede ırz ve edepleriyle gezip kimseye zarar vermeyeceklerdi. 20. günün sonunda kendiliklerinden toplanma yerlerine gelenlere taburlarında hürmet gösterilecek, istedikleri yeri gezmelerine izin verilecekti. 20. günde belirlenen yere gelmeyenler yakalanarak haklarında firari muamelesi yapılacak, taburlarında itibarları kalmayacaktı. Kaza merkezlerinde izin süresi bitiminde toplananlara askerlik süresince din ve devlete hizmet edeceklerine, firar etmeyeceklerine dair kura meclisinde bulunan ulema marifetiyle yemin ettirilecekti.

İsimlerine kura çıkıp yerine bedel vermek isteyenlere bu yasanın yedinci bölümü okunacak, “*verilecek bedelin ne evsaf ve şurut altında olacağı kendilerine ve pederlerine*” anlatılacaktı (45.bend).

İsmine kura isabet eden oğlunun yerine diğerini gönderir veya kura çekilmeden, veyahut çekildikten sonra ismini değiştirerek yerine başkasını göndermeye kalkışan , bu hileye destek ve yardım edenler askeri ceza kanununa göre cezalandırılacaklardı. Kura memurlarının bu tür hilelere dikkat etmeleri gerekirdi. Yasanın 39. bendi köy imam ve muhtarlarına okunarak kuradan önce firar edip gelmeyenlerle kura sonrasından firara yeltenenler olur ise o kaza halkından her kim bunları evinde veya başka yerde gizlerse veya bir yere kaçırırsa cezalandırılacaklarını bildirmeleri gerekirdi (47.bend).

Kura Kanunu’nun 48. bendi, kura çekme işleminin tamamlanmasından sonra görevlilerce yapılacak işlemleri konu edinmekte olup, askere alınacakların sevk edilecekleri yerleri gösterir defterlerin nasıl tutulacağını, medrese öğrencileri için

yapılacak işlemleri saptamaktadır. Yapılacak işlemlerin kayıtlarının bir örneğinin ordu merkezine bildirilmesi zorunluydu. İsmine kura isabet eden medrese öğrencileri sınavın yapılacağı merkezlere sevk edilecekler, başarılı olurlarsa ertesi yıla bırakılacaklardı. Başarısızlar ise bağlı oldukları birliklere katılmak üzere ilgili subay nezaretinde yola koyulacaklardı. Sınavlarla ilgili kayıt defterleri tutulacak birer sureti kaza merkezine gönderilecekti.

Ellinci bend, kurada görev alan subaylara karşılıksız hiçbir şeyin verilmemesini, zira bunların aylık ve yolluk aldıklarını, aksi takdirde cezalandırılacaklarını hükme bağlamaktadır. Kura memurları, görevli oldukları kaza merkezine varmadan üç dört gün önce hangi gün ulaşabileceklerini önceden bildirecekler, mülkiye memurları da askerlik çağında olanların tümünü haberdar etmeleri için muhtarlara ve diğer ilgililere duyuru yapacaklardı.

Kura sonrasında 20 günlük izin sürelerini tamamlayıp dönenlerle ilgili işlemler için o kazanın mülkiye memurları ile hakim, müftü ve diğer ulema ile ileri gelenlerinden bir meclis oluşturulacak, kura memurunca orada bırakılmış olan “*sevk memurları*” hazır bulunarak neferin gelip gelmeyenlerine bakılacak, saklanan, firar eden ve talebe-i ulumdan olup gelmeyen olur da imtihan olmak isterse dikkate alınmayarak firari ad edilecek, isimleri üzerine kuradan sonra firar etmiştir kaydı konulacaktı. Diğer taraftan da aranmaları için mülkiye memurlarınca pusulaları yazılarak köyleri muhtarlarına bildirilecekti (52.bend).

İzinlerini tamamlayıp dönen erler kaç kişi iseler gidecekleri yerin uzaklığına göre beş saati bir konak sayılacak ve altı konakta bir gün istirahat verilecekti. Her gün için altmışar para yemeklik verilecekti. Kaza zabiti buna göre yapılacak harcamaların hesabını çıkaracak, sevk memurundan imzalı ve mühürlü senet alarak

o meblağı ona teslim edecekti. Ayrıca gerektiği kadar zaptiye görevlendirilecekti. İmtihan için gönderilen talebelere de aynı şekilde yevmiye verilecekti. Deniz yolu ile gönderilecek er ve talebenin yevmiyesi iskeleye kadar olan kesim için verilecekti. Gemideki kumanyaları iskelenin bağlı olduğu kazaca ayrıca karşılanacaktı (53.bend).

Yeni erleri sevkle görevli olanlar, onların hastalanmadan, zahmet çekmeden sevk edilmelerinde, barınmalarında ve yiyecek içecek temininde her türlü kolaylığı sağlayacaklardı. Ancak, firar edip de ele geçirilenlerle firara teşebbüs edenler olursa bunlar bağlanacaklar ama yine de incitilmeyeceklerdi. Sevk memurları sevk ettikleri neferat için yaptıkları harcamaları kapsayan defterleri erleri teslim edecekleri yerin subayına verecekler, onlar da bağlı oldukları ordu müşirine ileteceklerdi. Büyük zabıt, kendisine teslim edilen erleri yönetimindeki taburlara kaydettirecek, yolda firar etmiş olanlar varsa bunlar için defterlerine şerh verilerek ayrıca bir pusulaya geçirileceklerdi. Bu pusulalar bağlı oldukları kazanın mülkiye memuruna gönderilerek gereğinin yapılması istenecekti. Aynı şekilde sınava gönderilen talebe ile ilgili kayıtlar da tutulacak, başarısız olanlar askere alınacaklardı. Ordu müşirine gönderilen kura ve sevk defterleri bir arada ordu meclisince incelenecek, kuraya kaç kişinin katıldığı kimlere kura çıktığı, öğrenci olup da sınavda başarılı olanlar ve olmayanlar, firar edenler, kuradan hariç tutulanlar kısacası yapılan bütün işlemler ile ilgili tutanak ve cetveller hazırlanacak, vilayetlere göre tasnif yapılarak valilere iletilmesi gerekenler (firar v.b. durumlar) bildirilecekti (57.bend).

İsimlerine kura çıkan ve İstanbul'da bulunanların ordular meclisince hazırlanıp Seraskerlik makamına bildirilenlerin nerede ne işle meşgul oldukları araştırılacak, Saray'da, resmi okullarda bulunanlarla esnafılık ve benzeri işlerde çalışanlar belirlenecekti. Medrese öğrencileri için sınav komisyonları kurularak

sınavdan geçirilecekler, başarısız olanlar için gerekli işlem yapılacaktı. İmtihana gelmeyenler de asker yazılacaklardı Müstesna tutulacakların defterleri bağlı oldukları ordu merkezlerine iletilecekti. Gıyaben kurası çıkanlardan ilim tahsili için İstanbul dışında bir yere gitmiş olanlar bulundukları yere yakın ordu merkezinde veya vilayet merkezinde sınava gireceklerdi.Başarılı olurlarsa ertesi yıla kalacaklardı. İmtihana girmeyenlerle dokuz ay içinde imtihan için belirli merkezlere gitmeyenler asker yazılacaklardı.Başka bir yerde bulunan öğrenciler imtihana girecekleri zaman hangi medreseye hangi tarihte girmişlerdir, geceli gündüzlü tahsile mi devam etmektedirler , isimlerine hangi yılın kurası isabet etmiştir, bunlarla birlikte yaş ve eşkalinin kayıtlı bulunduğu ve memleketlerinin redif binbaşılardan bir “*şehadetname*” almaları zorunluydu.Bunun için Redif Taburları Binbaşılاری kendilerine bağlı bölgede medreselerde ne kadar öğrenci bulunduğunu gösterir defterler tutmakla yükümlü idiler. Bu defterler üç ayda bir yoklanarak yeniden gelen veya başka yere giden ,ölen kurası isabet eden ,imtihan olanı, olamayanı gösterilecekti. İmtihanlarda redif subayı da bulunacak tutulacak kayıtları ilgili yerlere gönderecekti. Redif binbaşılاری kendilerine bağlı bölgedeki medrese öğrencileriyle ilgili bütün bilgilere sahip olmakla birlikte, hangi yıl kurasında kendilerine kura isabet ettiğini bilemeyeceklerinden imtihana gidecek öğrenciler, binbaşılara başvurarak kayıtlarını yaptıracaklardı.

Kura öncesi ve sonrasında firar edenler, yakalandıklarında kuradan önce firar etmişlerse asker yazılmak üzere ordusuna gönderilecekti. Kuradan sonra firar edip yakalanan bağlı olduğu redif taburu binbaşısına teslim edilecek, dayak yemeye dayanaklı ise “*kaza merkezinde 60 değnek darb*” olunacaktı. Dayanıklı değilse dört ay hapis edildikten sonra ordusuna gönderilecekti. Firariler bedel veremeyeceklerdi

(64. bend). Bunlar yakalandıktan sonra haklarında yapılan işlemler kayıtlı oldukları defterlere mutlaka işlenecekti. Ayrıca, ismine kura isabet etmeden askerlik çağını aşanlar doğrudan redif sınıfına ayrılacaklardı (65. 66. bendler).

Kura Kanunu'nun altıncı bölümü gönüllü askerlikle ilgili olup 66.-69. bendleri kapsamaktadır. Gönüllü asker olabilmenin şartları sayılmaktadır. Buna göre:

1- Sağlıklı olup, askerlik yapmaya elverişli olmak. 2- Yaşı 18'den küçük, 40'dan büyük olmamak, 3- Tersaneye bağlı yöreler halkından olmamak, 4- Yüz kızartıcı bir suç işlememiş olmak, ırz ve namusa dokunmamış, bu suçlardan ağır ceza almamış olmak. 5- Altı yıllık nizamiye süresini bitirmeyi kabullenmek. Bu koşullara sahip olup gönüllü asker olacakların bağlı bulundukları ordunun istedikleri alay ve taburuna kayıtları yapılacaktı. Başka bir orduya veya tersaneye asker olamazlardı. 25 yaşını geçmiş olup redif veya müstahfız sınıfına ayrılmış olanlardan gönüllü asker olmak isteyenler, kara ve deniz kuvvetlerinde istedikleri birlikte askerlik yapabileceklerdi. Şayet henüz asker alınmayan bir bölgeden iseler bunlar da kara ve deniz kuvvetlerinden istedikleri yerde asker olabileceklerdi. Kura çekilirken gönüllü asker olmak isteyenler o bölgeden alınacak asker sayısından düşülecekti. Gönüllüler, altı yıllık nizamiye süresini tamamladıktan sonra ayrılmak isterlerse diğerleri gibi, redif veya müstahfızlık sınıfına geçirileceklerdi. Ancak, askerlikten muaf bölge gönüllüleri altı yılı tamamladıktan sonra istemezlerse redif ya da müstahfızlık yapmayabileceklerdi

Kura Kanunu'nun son bölümü 70-77. bendleri kapsamakta olup, yedinci bölüm olarak adlandırılmış bulunmaktadır. Bu bölüm, Bedel verecek ve bedel alınacak kimselerle ilgilidir.

İkinci bölümde belirtilen nedenlerle askerlik yapmakla yükümlü olanlardan isimlerine kura isabet edenler, ya bizzat veya bedel vererek hizmeti yapmakla yükümlü idiler. Bedel verecekler, bağ , bahçe, tarla, ev ve çiftlik gereçleri gibi eşya ve emlakini satmamak şartıyla yerlerine bedel vererek bir başkasını gönderebilirlerdi. Bunlara redif tezkeresi verilecekti. Ayrıca bedel olacak kimsenin şu niteliklerde olması gerekirdi: 1-Kura çıkan kişinin “*hal ve sıfatında bulunmasıdır*”, 2- Daha önce gönüllü veya bedel suretiyle asker olup çürüğe çıkmamış olmak .Aranan nitelikte birini bulamayanlar “*on beş bin kuruş bedel-i nakdi*” ödeyerek nizamiye süresinden muaf olabileceklerdi. Redif sınıfına yaş haddinden dolayı ayrılmış olup 32 yaşını doldurmayanlar da yukarıdaki koşullar çerçevesinde bedel verebileceklerdi. Müstesna bölgeler halkından olup bedel vermek isteyenlerin bedelleri deniz ve kara ordularının herhangi birine kabul olabileceklerdi. Ancak, ordular bölgesinde olup yaşı geçmiş olanların verecekleri bedeller o ordudan başkasına kabul olunmayacaktı. Bedel olacakların muayeneleri Dâr-ı Şura-yı Askeri veyahut ordu merkez ve bölge meclislerince yapılacak, uygun görülürse kabul olunacaklardı. Bedel olacakların bedel paraları kendilerine verilmeyip katılacakları alay ve taburlara ödenecek bunların sandıklarında muhafaza edilecek, her yıl bu paranın altıda biri kendilerine verilecekti. Böylece altı yıl sonunda tamamını almış olacaklardı. Ödemeler belgelendirilecek, senetler alınıp verilecekti. Askerlik süresini tamamlayanlara bütün paraları verilmemişse bundan tabur subayı sorumlu tutulacaktı. Akrabasından ücretsiz bedel verenlerin bedellerinin firar etmeyeceklerine dair teminat olarak bir senet verecekler, buna rağmen firar ederlerse kendileri gelip kalan süre için askerlik yapmakla yükümlü olacaklardı. Müstesna mahaller halkından olup bedel verenler, nizamiye süresini tamamladıktan

sonra “*ihrac tezkeresi*” alacaklardı. Müstesna olmayan yörelerden bedel olanlar redif iken olmuşlarsa kalan sürelerini redifte tamamlayacaklardı. Nizamiye döneminin her hangi bir tarihinde bedel vermek mümkündü. Bu bedeller nizamiye müddetini tamamlamak zorunda idiler. Öylelerinin bedel vermeden önce yaptıkları askerlik süresi rediften düşülecekti.

Kanun’nun “*Hatime*” si yürürlük tarihine ayrılmıştır. 1286 yılı Mart’ı başlangıcından uygulamaya konulacağı hükme bağlanmıştır. Eski yasa ve yönetmelikler de bu tarihten itibaren geçersiz olacaktı. (Fi 5 Zilhicce sene 1286)

Maddelerini özetleyerek bütününü aktardığımız bu yeni Kura Kanunu’nun esasını 1846 yılında çıkarılan asker alma yasası oluşturmaktadır. Bununla beraber daha önce de belirtildiği gibi, ayrıntılarda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kanun yazma tekniği bakımından bunca deney ve zamanın geçmiş olmasına rağmen önemli bir iyileşme sağlanmadığı görülmektedir. Aynı konu tek maddede bir arada ele alınacağı yerde farklı bölümlerin maddelerine serpiştirilmiş bulunmaktadır. Örneğin medrese öğrencilerinin hangi koşullar altında nasıl askerlikten muaf tutulacakları değişik bölümlerde yeniden ele alınmıştır. Uygulamada karşılaşılan zorluklar dikkate alınarak bu sorunların giderilmesi için maddelerde ayrıntılara yer verilmiş bulunmaktadır. Bu anlayış Kanun’nun gereğinden daha fazla uzun olmasına yol açmış, tekrarları beraberinde getirmiştir.

Dikkati çeken bir husus da aradan bunca zaman geçmiş olmasına rağmen Müslüman olmayanların askerlik yapmalarına dair bu kanuna da hiçbir maddenin konulmamış olmasıdır. Uygulanmasında yine bazı sorunlar ortaya çıkmış, özellikle beş yıl üst üste ismine kura isabet etmeyenlerin doğrudan redif sınıfına ayrılmaları öylelerinin hiç askeri eğitim görmeden redifte hizmet yapmalarında sıkıntıya yol

açmıştır. Bazı Çerkez kabileleriyle özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki aşiretlerden asker alımında zorluklar devam etmiştir. Bununla beraber yasa 1886 yılına kadar yürürlükte kalmış asker alımı için 26 Muharrem 1304'te (24.10.1886) yeni bir düzenleme daha yapılmıştır⁹⁵.

1869 tarihli asker alma kanununun belirgin bir özelliği de kura çekiminde yapılan işlerde redif subaylarına önemli görevler verilmesidir. Redif tabur dairesi (bölgesi) kura çekiminde birim olarak kabul edilmiş, redif taburları binbaşlıları ile miralayların kura çekimlerinde gerekli denetimleri yapacakları hükme bağlanmıştı. Ayrıca kura meclislerinde bu subaylar görevlendirilmişler, ismine kura isabet edenlerin derlenip birliklerine gönderilmelerinde sorumluluk yüklenmişlerdi.

İlk Kura Kanunu'nda askerleri firar etmeye teşvik edenlere verilecek cezalar, halktan olanlar için pranga cezası ön görülmekteydi. Ancak ileri gelenlerden birileri ise hapis veya sürgün edilecekti. 1870 düzenlemesiyle firara azmettirenlerle, firarileri saklayanlara aynı ceza öngörülmektedir. Bir başka değişiklik ise sakatlarla ilgilidir. Doktor raporu ve bu raporun nasıl verileceği ikinci düzenlemede ayrıntılarıyla yer almış, sağ gözü kör olanların muaf tutulacağı hükme bağlanmıştır.

Temel farklılıklar ise askerlik alanında yapılan genel düzenlemelerle ilgilidir. 5 yıl olan nizamiye süresi altı yıla çıkarılmış, ihtiyatlık getirilmiş, redif süresi yeniden belirlenmiştir. Süre bu kez 7 yıldan 6 yıla indirilmiş ancak müstahfızlık getirilmiştir. Asker alma bölgeleri 1846'da beş olarak saptanmışken bu düzenleme ile altıya çıkarılmıştır. Böylece asker alımında uzun süre yürürlükte kalacak olan kapsamlı ve kalıcı yenilikler bu düzenleme ile tamamlanmış oluyordu.

⁹⁵ Bu düzenleme Faruk Ayın tarafından genel hatlarıyla ele alınmış bulunmaktadır. Bkz. Tanzimatt'tan Sonra Askeralma Kanunları, s.31-44.

2. 3. 1870 Sonrasında Ordu’nun Konumu

Osmanlı Kara Ordusunda 1870 yılında yapılan düzenlemelerin, Avrupa’da Prusya Ordusunda 1860 sonrasında yer alan önemli değişiklikler ve bu değişiklikler sonrasında elde edilen başarıların önemli bir etken olduğu genel tarih kitaplarıyla bazı kaynaklarda vurgulanmaktadır. Ancak, buraya kadar verdiğimiz bilgilerle yapacağımız açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Prusya Ordusundaki yenileşmeyi başlıca etken olarak kabul etmek gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Osmanlı Ordusunda kalıcı ilk önemli değişiklik 1844-1846 yılları arasında gerçekleştirilerek uygulamaya konulmuş ve bu düzenlemenin özüne dokunulmaksızın daha sonraki yıllarda uygulamada karşılaşılan zorluklar, memleket idaresinde yapılan değişiklikler ve silah ve donanımdaki teknik gelişmeler göz önünde tutularak bazı yenilikler yapıldığını ifade etmek gerçeğe daha yakın bir tutum olacaktır. Nitekim, Osmanlı ordu teşkilatı ve askeri kıyafeti üzerinde önemli bir eser yazmış olan Ferik Mahmut Şevket (1. 2. 3. orduların genel müfettişliğinde de bulunmuş değerli bir subaydı), Prusya ordusundaki düzenlemelerin bütün Avrupa devletleri ordularına örnek olduğunu bu arada Osmanlı Devletinin de bu düzenlemelerden etkilendiğini belirttikten hemen sonra, 1870 ve daha sonraları yapılan yeniliklerin 1844 ‘teki esaslar üzerine bina edildiğini ifade etmektedir⁹⁶.

⁹⁶ Mahmut Şevket, Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, İkinci cilt, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Sene 1325, s.20.

1870 yılında yürürlüğe konulan bir dizi yenilik, ordu dairelerinde ve bunların kapsamakta olduğu düzenli askeri birliklerin sayısına ve teşkilatına dokunulmamış, bir önceki konumunda bırakılmıştır. Yalnız Üçüncü Ordu Dairesinde üçer taburlu iki Boşnak Alayı ve biri üçer, ikisi dörder taburlu üç adet hudut alayı ve bir Kordon Taburu oluşturulmuştur. Altıncı Ordu ‘da mevcut bulunan dört piyade alayına bir alay daha ilavesiyle piyade alay sayısı beş olmuştur.

1870 düzenlemesiyle yapılan önemli bir değişiklik ise 12 sene olan askerlik süresinin bu sefer yirmi yıla çıkarılmış olmasıdır. Yirmi yaşından kırk yaşına kadar olan Müslüman erkekler askerlik hizmeti yapmakla yükümlü tutulmuşlardır. Toplam yirmi yılı bulan askerlik süresinin altı yılı nizamiyede, altı yılı redifte sekiz senesi de müstahfiz adıyla yeniden tesisi edilen sınıfta geçirilecekti. Altı yıllık nizamiye süresinin dört yılı silah altında iki yılı ise ihtiyat sınıfında geçirilecekti. İhtiyat sınıfına ayrılan erler memleketlerine döneceklerdi. Ancak, mensup oldukları redif taburu dairesinden dışarı çıkmalarına izin verilmeyecekti. Böylece gerektiğinde derhal silah altına alınmaları mümkün olacaktı.

Nizamiye askerinden silah altında tutulanların sayısı yüz elli bin kişi olacaktı. İki yıllık ihtiyat askerin sayısı ise altmış- altmış beş bin olarak belirlenmişti. Yaklaşık olarak nizamiye askerinin mevcudu böylece iki yüz on bin dolayında olacaktı. Bu hesaplama ile her yıl otuz yedi bin beş yüz yeni er kura ile silah altına alınacak, bir o kadarı da terhis edilecekti.

Redif askerinin konumuna gelince, 1844 düzenlemesiyle yedek ordu konumuna sokulan bu birliklerin yapısında önemli bir değişiklik olmamakla birlikte askerlik süresinin uzamasından dolayı “*mukaddem*” ve “*tali*” olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Rediflik süresi olan altı yılın ilk üç senesi mukaddem sınıfında, son üç

yılı ise tali sınıfında geçirilecekti. Böylelikle daha önce 120 taburdan ibaret olan redif askeri bir o kadar daha eklenmesiyle redif taburlarının sayısı 240'a çıkmıştır. Bununla beraber her ordu bölgesindeki redif dairelerinde bir değişikliğe gidilmeksizin yalnız her alay dairesinde bir yerine iki redif alayı oluşturulmuştur. Her tabur merkezinde de iki tabura yetecek elbise, silah ve mühimmat bulundurulması yoluna gidilmiştir.

Yeniden oluşturulan müstahfızlık sınıfı ise, 32-40 yaşları arasında olup redif hizmetini tamamlayanlardan kurulmaktaydı. Bunların barış döneminde subayları bulunmuyordu. Sayıları 300.000 dolayında tahmin edilmekteydi. Böylece Osmanlı ordusunun seferberlik esnasında 700.000 kişilik bir askeri güç toplayabileceği var sayılmaktaydı⁹⁷.

1876 yılına gelindiğinde önce Bosna-Hersek'te sonra sırasıyla Karadağ, Sırbistan ile harp çıktı. Ardından Osmanlı- Rus Savaşı çıktı. İşte bu sıralarda ordunun konumu ve mevcudu şöyle idi:

Muvazzaf piyade, her biri üç taburlu 44 alayı 4 taburlu Bir alayı beher alaya bir tabur verilmek üzere 43 avcı taburu ikisi müstakil tabur ki toplam 181 piyade taburu. Süvari ise elişer bölüklü 25 alay toplam 150 bölük. Topçu, 24 süvari bataryası, 77 piyade bataryası, 11 cebel bataryası ve 6 mitralyöz bölüğünden ibaret olmak üzere 118 batarya olup ayrıca Boğaz Muhafızı olarak kale topçuları ve istihkam alayları bulunuyordu. Altıncı ordu sonradan kurulduğu için mevcudu azdı. Diğer orduların mevcutları birbirine oldukça yakın, denkti. Hazeri kuvvetin mevcudu

⁹⁷ Mahmut Şevket, a.g.e. s.21. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetler Tarih, 5/3 . te Ordu mevcudu ile ilgili devlet yıllıklarında ve diğer kaynaklarda benzer bilgiler bulunmaktadır.

140.000 civarında idi. İhtiyatlar da celp edilince toplam 237.000 kişiyi bulmaktaydı⁹⁸.

Bu sıralarda yedek ordu durumundaki redif askerinin mevcudu ise şöyle gösterilmekteydi: Beşinci ve altıncı ordu bölgelerinde redif teşkilatı tamamiyle kurulmamıştı. Bununla beraber redif kuvvetleri her biri dörder taburlu 39 alaydan mürekkep olup bunlar da daha önce belirtildiği gibi mukaddem ve tali kısımlarına ayrılmıştı. Redifle birlikte Osmanlı ordusunun mevcudu 350.000 geçmekte idi⁹⁹.

⁹⁸ Bkz.Piyade Kol Ağası Hakkı(Mekteb-i Harbiye Osmanlı Ordu Teşkilatı Muallimi), Osmanlı Ordusu Ahval ve Teşkilat-ı Askeriyesi,İstanbul 1320,s.49.

⁹⁹ A.g.e.s .50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜZENLİ ORDUNUN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

3.1. Subay Yetiştirilmesi

Asakir-i Mansure-yi Muhammediye kurulduktan sonra ordunun subay ihtiyacını karşılamak önemli bir sorun olarak ortaya çıkmış, II. Mahmut geleneksel yaklaşımla Avrupa'dan temin ettiği bazı subayları bu işle görevlendirmişti. Ancak, bununla yetinilmediğini, 1834 yılına gelindiğinde kalıcı ve köklü bir tedbire başvurarak günümüzde de varlığını sürdürmekte olan Harp Okulu'nu kurduğu çok iyi bilinmektedir. Ancak, kısa sürede bu okuldan mezun olacak subaylarla ordunun ihtiyacını karşılamak mümkün değildi. Bunun için bir süre daha Yeniçeri ordusunda subaylık yapmış başarılı devletten yana tavır koyan eski subaylardan yararlanmaktan başka çözüm bulunamadı.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte başlatılan yeni süreçte askerlik sorunu ele alınırken subay yetiştirme ihtiyacı giderek arttı ve yeni önlemler alma mecburiyetini

de beraberinde getirdi. Öncelik Harp Okulunu dönemin gereksinimlerine yanıt verebilecek bir yapıya kavuşturmaya verildi. Emin Paşa'nın Okul komutanlığı sırasında (1841-1846) fen derslerine ağırlık verildi. Avrupa'da öğrenim yapmış olan Emin Paşa, Mühendishane hocalarının Harp Okulunda ders vermelerini sağlamakla kalmayıp, Fransız ve Türk öğretmenlerin teorik ve pratik bilgi aktarmalarına önem verdi. Daha önce kurulmuş olan Topçu Mekteb-i Harbiyesini 1841 yılında Harp Okulu ile birleştirdi. Öte yandan Okulun ilk mezunları bu tarihte bir sınava tabi tutulduktan sonra çok başarılı görülen altı öğrenciye üsteğmen, 18 öğrenciye ise teğmen rütbesi verildi 10 Ekim 1841 tarihinde subay olan bu öğrencilerin bir askeri birliğe komuta edebilecek yeterlikte olmadıkları, bunların subay olarak bir süre daha öğrencilik yapmaları uygun görüldü¹⁰⁰. Bunlar, Harp Okulu'nun son kısmında öğrenim görerek bir yıl sonra 1844'te mezun olmaları gerekiyordu. Ancak, Okul Komutanı Emin Paşa, bunların yeterli bilgiye sahip olmadığı kanısında idi. Ülke genelinde eğitim-öğretimde yapılan düzenlemelere paralel olarak Harp Okulu'na da el atılması gerekiyordu. Yapılacak önemli yeniliklerden biri, bu tarihe kadar hiçbir öğrenim görmeden Okul'a öğrenci almanın başlıca sıkıntı kaynağı olduğu anlaşıldı. Bu konumuyla Harbiye ortaokul-lise düzeyinde kalıyordu. Komutan'ın önerisi ve Padişah'ın onayı ile “*Mekteb-i Harbiye'nin Tevsi ve Islahı*” kararlaştırıldı. Konu, eğitim-öğretimle ilgili düzenlemeleri görüşerek kararlaştırılan “*Meclis-i Maarif-i Muvakkat*”¹⁰¹ta ele alındı. Yapılan çalışmalar sonunda sibyan mekteplerinin usulüne göre tanzim edilmesi, rüştiyelerin herkes için öğrenimi gerekli ilimlerin okutulduğu kurumlar haline getirilmesi, İstanbul'da Darülfünun kurulması ve eğitim

¹⁰⁰ İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcı, Kara Harp Okulu Tarihi, Ankara 1992, s.54. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1939, c. II, s. 363.

¹⁰¹ Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın kuruluşu ve görevleri için bkz. Cahit Yalçın BİLİM, Tanzimat Devri'nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876), Eskişehir, 1984 ,s. 21-22.

işlerini yürütmek üzere devamlı bir maarif meclisinin kurulması Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye'ye önerildi. Hazırlanan taslağa göre Osmanlı eğitim sistemi medrese dışında ilk, orta ve yüksek olarak planlanıyor ve her seviyedeki mekteplerin kurallara göre öğretim yapması isteniyordu¹⁰².

Bu Meclisin aldığı önemli bir karar da Harp Okulu ile ilgili idi. Dâr-ı Şurâ-yı Askeri ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye'de görüşülüp Padişahın onayına sunularak kesinleşen bu karara göre, Harp Okulu dört sınıflı olacak, kurmay subay (Erkan-ı Harbiye) yetiştirmek için yeni bir okul açılacak, Harp Okulunda askeri derslere ağırlık verilecekti.”*Mekteb-i Fünun-i İdadiye*” adı ile Harp Okuluna öğrenci yetiştirmek amacıyla beş yıl süre ile öğretim yapacak olan bu okullarda öğrencilere elbise, aylık ve tayin verilecekti¹⁰³. Gerekli çalışmalar tamamlandıktan ve bina sağlandıktan sonra 1846 yılı Ekiminde Mekteb-i İdadi ve Mekteb-i Harbiye yeni binalarında eğitime başladılar¹⁰⁴. Bu tarihten sonra Harbiye’de eğitim- öğretim kalitesi yükseldi. Kurmay subay yetiştirmek için 1847-48 öğretim yılı sonunda “*Sınıf-ı mahsus*”ta bulunan 24 subay öğrenciden yapılan sınav sonucunda altısı üsteğmen, beşi erkân-ı harp (kurmay) yüzbaşılığına tefî ettirilerek, öğretim vekili olarak Okul’da görevlendirildiler. Bu subaylar 1847-1848 Öğretim Yılında Mekteb-i Harbiye’den diploma alan ilk mezunlardı. 17 Nisan 1847’de Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane Kanunnamesi yayınlandı. Bir Askeri Maarif Meclisi oluşturuldu. Askeri meslek ve teknik okullara öğrenci yetiştirmek amacıyla Fen İdadisi açıldı¹⁰⁵. Mekteb-i Harbiye, 1853 yılında Taşkışla’ya taşındı. 1858 ise Gülhane’de Mekteb-i Tıbbiye’nin bulunduğu binaya, 1862’de Pangaltı’da yeni

¹⁰² Bilim, a.g.e. s. 22.

¹⁰³ Mehmet Esat, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, İstanbul 1315, s.38.

¹⁰⁴ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e. s. 56.

¹⁰⁵ Hasan Ali Koçer, Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, (1773-1923), İstanbul, 1991, s.58.

binasına taşındı. 1868 tarihinde Avrupa Devletlerindeki belli başlı askeri okulların ders programları dikkate alınarak öğretim süresi üç yıla indirildi.

Harp Okulu açıldığında üçü Fransa'dan birisi Prusya'dan olmak üzere dört uzman subay getirtilmişti.1850 yılında Abdülmecit, Fransa ve Prusya kırıllarına başvurarak yeniden subay istemişti. Bu istek karşılanarak Fransa'dan iki kurmay yüzbaşı ile bir teğmen, Prusya'dan ise bir topçu yüzbaşı öğretmen olarak gelmişlerdi. Bunlar başlangıçta dersleri tercüman aracılığı ile vermişlerse de daha sonra Türkçe öğrenmek zorunda kalmışlar ve Türkçe ders okutmuşlardı¹⁰⁶. Ancak, Fransızca dersleri de Harbiye'de zorunlu olarak okutulmuştur.

1849 yılında Harp Okulu bünyesinde üç yıl öğretim verecek olan Baytar Sınıfı oluşturuldu. İlk mezunlarını 1852'de verdi. Daha sonra bu sınıf, Mekteb-i Harbiye içerisinde ayrı bir okul olarak öğrenimini sürdürmüştür. Yine Harp Okulu bünyesinde Harita Subayı yetiştirmek üzere bir harita şubesi açıldı. Mekteb-i Harbiye dönemine göre ileri bir öğretim kurumu vasfını başlangıçta yakalamış, giderek ders programlarını geliştirerek öncü bir okula dönüşmüştür. Buradan mezun olan subaylar müsbet bilim derslerini sivil okullarda da vermişlerdir. Böylece Mekteb-i Harbiye sadece subay yetiştirerek değil uzun yıllar bir öğretmen kaynağı olarak da eğitim tarihimizde rol oynamıştır¹⁰⁷. Öte yandan, bu okul bünyesinde kurulan matbaa, askeri yasa yönetmelik ve ders kitabı basmanın yanı sıra yabancı dillerden çevrilen kitapların yayınlanmasında da öncülük etmiş, bilimsel anlayışın İmparatorlukta yerleşmesinde önemli bir görev üstlenmiştir.

¹⁰⁶ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi,III/5, s.366.

¹⁰⁷ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara 1989,s. 169.

Askeri okulların orta ğretim kısmını teşkil etmek üzere 15 Mayıs 1845’te üç yıl süreli olarak açılması kararlaştırılan Askeri idadi mekteplerinin sayısı hızla arttı¹⁰⁸. Öncelikle İstanbul’da faaliyete geçirilen bu okul, hemen sonra ordu merkezlerinin bulunduğu eyalet merkezlerinde ve diğer büyük kentlerde faaliyete geçirildiler. Bursa, Bosna, Edirne’nin ardından Anadolu ve Rumeli’nin birçok kentinde askeri rüştiye ve idadiler kuruldu. 1865 yılına gelindiğinde Birinci Ordu’ya bağlı olarak Bursa, İkinci Orduya bağlı Edirne’de, Üçüncü Ordu için Manastır’da ve Beşinci ordu bünyesinde Şam’da birer “Mekteb-i İdadi” faaliyette bulunmaktaydı¹⁰⁹.

Subay yetiştirilmesinde bu dönemde atılan ikinci önemli adım Avrupa ülkelerine askeri eğitim- öğretim için öğrenci gönderilmesidir. II. Mahmut devrinde 1836 yılında Prusya’ya bir askeri öğrenci gönderilmesiyle başlatılan bu girişim sonraki yıllarda da sürdürülmüştür. Aynı yıl İngiltere’ye 14 kişi, Avusturya’ya 4 kişi, Fransa’ya bir kişi gitmiştir. Bunlardan geri dönüp orduda paşa olanlar vardır. Mahmut Paşa, Kimyager Derviş Paşa, Serdar-ı Ekrem Kerim Paşa, ressam Tevfik Paşa bu grup ile Avrupa’ya gidip eğitimlerini tamamladıktan sonra sözü edilen önemli rütbe ve mevkilere gelebilenlerden idiler¹¹⁰. 1847-1854 yılları arasında Avusturya’ya, İngiltere’ye gönderilen öğrenci sayısı 16 idi. Bunlardan Ömer Fevzi Paşa, Tophane Müşiri Said Paşa, Ferik Hasan, Ali Nizami Paşalar ordu’da üst düzeye çıkmışlardı.

1862 yılın kadar yurt dışına askeri öğretim amacıyla gönderilenler, Avrupa’da askerlikten ziyade mühendislik öğreniyorlardı. Geri dönenlerin çoğunluğu “Riyaziye Muallimliği”nde istihdam ediliyorlar, bir kısmı ise mülkiyeye geçiyorlardı. Mesela

¹⁰⁸ İdadiler başlangıçta bazı okulların hazırlık sınıfları niteliğinde açılmış, 1869 Maarif Nizamnamesi sonrasında lise düzeyinde eğitim veren kurumlara dönüştürülmüşlerdir.

¹⁰⁹ Salname-i Askeri, 1282, s.474-475. İlk sayısı Muharrem ayı başında 1282 (26.05.1865) basılmıştır.

¹¹⁰ Piyade Kolağası Hakkı, Osmanlı Ordusu, s.58.

demiryolları genel müfettişı Hayrı Bey, Fransa'dan döndükten sonra bu göreve getirilen subaylardandı. 1882 ve daha sonra gönderilen subaylar ise gerçekten askeri eğitim görmüşler ve mesleklerinde yararlı olmuşlardır.

Askeri amaç dışında da askeri öğrencilerin yurt dışına gönderildikleri anlaşılmaktadır. Arazi taksimi için Fransa'ya gönderilen iki kişiden birisi Erkan-ı Harp Hakkı ve Şevki beylerdir. Aynı amaçla Belçika'ya gönderilenlerden Miralay Rıza Bey vardı. Özel olarak bazı subaylar daha Almanya'ya tahsil için gitmişlerdi¹¹¹.

Subay temininde baş vurulan önemli bir yöntem ise olageldiği gibi askerlikte başarı gösterip kuralları çerçevesinde terfi ederek erlikten, on başılığa, çavuş, başçavuş ve subaylığa geçirebilmekte idi. Alaylı diye adlandırılan bu grupta yer alanlar içerisinde üst rütbeleri elde etmiş ve önemli mevkilere gelebilmiş subaylar bu dönemde de vardı. Tanzimat'ın her alanda ortaya çıkardığı ikilemin orduda alaylı-mektepli ayırımına yol açtığı sıkça dile getirilmektedir. Alaylı subaylarla mektep çıkışlı olanlar arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ve çekişmelerin ortaya çıktığı da bilinmektedir. Bu durum, Tanzimat dönemine özgü bir olguydu. Zira sivil hayatta mektepli- medreseli çekişmesinin olduğu da bilinmektedir.

3. 2. Subayların Özlük İşlemleri

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra çıkarılan yasa ve yönetmeliklerle yükselme için bilgi, kıdem ve kadrolarda boşluk bulunması ilkesi benimsenmişti. Bir

¹¹¹ A.g.e. s.60

kadro boşluğu olduğunda ast rütbe ve makamda bulunanlardan kıdemı müsait ve yeterli olan terfi ettirilerek o mevkie getiriliyordu. Asakir-i Mansure’de bu esas şöyle uygulanmaktaydı: Ordu’ya er olarak alınanlara tüfek endaz denirdi.Zamanla yetenek ve başarısına göre onbaşı, çavuş, sancakdar, mülazım, yüzbaşı, kolağası mülazımı, kolağası binbaşı dercesine yükselirlerdi¹¹² .

Harp Okulu ve mühendishanelerden mülâzim-i sani (Teğmen) olarak mezun olunmaktaydı. Bu okulları pek iyi derece ile bitirenlerden mevcut kontenjanlara göre Erkan_1 Harbiye (Kurmay) sınıfına ayrılanlar üç yıl daha öğretim görmekte idiler. Birinci yılın sonunda mülâzim-i evvel (Üsteğmen) olurlar, okul bitiminde ise yüzbaşılığa yükseltilirlerdi. Kurmay yüzbaşılar , sekiz ay piyade, süvari veya topçu staji gördükten sonra kol ağası olurlar ve kurmay görevlerine atamaları yapılırdı. Bunlar albaylığa kadar kıdem sırası dikkate alınarak yükselirlerse de albaylıktan generalliğe terfide bütün ordular dahilinde mirlivalığın kadro boşluğuna göre atananlar yükseltilirlerdi. Öte yandan, gerek mektepli gerekse alaylı subaylar, yüzbaşılık rütbesine kadar kendi alaylarında, binbaşılığa kadar kendi ordularındaki kadrolara göre yükseltilirlerdi Kaymakam ve daha büyük rütbelerdeki üst subay ve generaller, bütün orduda aynı rütbede bulunanlar arasında kıdem ve nitelik dikkate alınarak yükseltilirlerdi.

Mülâzimliklerde birer yıl,yüzbaşılık ve sol kol ağalığında ikişer yıl, sağ kol ağalığında bir yıl, binbaşı ve kaymakamlıkla albaylıkta üçer yıl kalmadıkça bir üst rütbeye yükselmek olmazdı.Mirlivalıkta üç yıl hizmetten sonra ferik olunurdu.

Erlikten bir üst rütbe olan onbaşıliğa gelebilmek için bir yıl,çavuş olabilmek için onbaşı ve bölük eminliğinde iki yıl, başçavuşluk için altı ay çavuşluk ve bölük

¹¹² Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi,III/5, s.327.

eminliğinde hizmet etmek gerekiyordu. Birliğin ihtiyaç duyduğu onbaşılar , mensup oldukları bölük , tabur ve alay dahilinden seçildikleri gibi gerektiğinde başka alaylardan da nakledilebilirlerdi. Alaylı subaylar, çavuş ve başçavuşlar arasından sınavla seçilirlerdi. Bu görevlerde en az bir yıl hizmet etmiş olmaları, iyi hal sahibi olmaları, takım subayının bilmesi gereken bilgilerle donatılmış olmak gerekirdi. Bunun için yapılan sınavlarda başarılı olmaları şarttı¹¹³.

Tanzimat'la birlikte askerlik alanında yapılan düzenlemelerde göz önünde tutulan çok önemli bir husus, sivil hayatta olduğu kadar askerlik alanında da adam kayırma, rüşvet, iltimas ve benzeri önceki dönemin yaygın uygulamalarını sona erdirerek, bilgi, beceri, yeterlilik gibi kriterlerin dikkate alınarak atanma, yer değiştirme ve yükseltilme işlemlerinin yapılmasına özen gösterilmesidir. Bu amaçla sivil memurlar için uygulanan kurallara ek olarak askerliğin gerektirdiği hususlar da dikkate alınarak bu dönemde köklü, kalıcı ve çağdaş düzenlemeler yapılmıştır. Mekteb-i Harbiye'nin eğitim ve öğretiminde gerekli dikkat ve özen gösterilmiş, sınavlarda özellikle yıl sonu ve bitirme sınavlarında başta devlet erkanı olmak üzere önde gelen kimselerin hazır bulunmaları gelenek haline getirilmiş, sınav gün ve saatleri ilan edildiği gibi sonuçları da açıklanarak başarılı öğrenciler ödüllendirilmişlerdir. Öğrencilik yıllarında başarılı olmayıp iki yıl üst üste aynı sınıfta kalan öğrencilerin Okul'la ilişkileri kesilerek er olarak askeri birlikleri sevkleri yapılmıştır. Bu şekilde er olarak askerlik hizmetini yapmakta olan eski Harp Okulu öğrencilerinin bir süre sonra terfi ettirilerek subaylığa geçirildikleri anlaşılmış bunun önlenmesi için yeni bir karar alınarak ilgililere duyurulmuştu¹¹⁴.

¹¹³ A.g.e.s.328-329. Burada verilen bilgilerin bir kısmı 1843 düzenlemeleri öncesine bir kısmı ise sonrasına ait olup bir arada değerlendirilmiş ve kaynak gösterme gereği duyulmamıştır.

¹¹⁴ Ceride-i Askeriye, defa 28, 1Safer 1281 (5.7.1864), Harbiye ve askeri idadi öğrencisi iken iki yıl üst üste başarısız olanlar er olarak Ordu'lara gönderilmekte idiler. Bunlar, katıldıkları birliklerde kısa

1869 düzenlemesinin ardından askerlikle ilgili birçok yönetmelik çıkarılmıştır. Bunlardan konumuzu doğrudan ilgilendireni “*Terfi-i Rütbe Nizamnamesi*”dört fasıl ve yetmiş yedi bend ile beş bendlik hatimeyi kapsamakta idi. Bu yönetmelikle terfilerin her kademedede nasıl yapılacağı, nelerin göz önünde bulundurulacağı ayrıntılarıyla saptanmaktadır¹¹⁵. Bu düzenlemenin ayrıntılarını ortaya koymak için Nizamnamenin özünü aktarmak gerekmektedir.

Giriş niteliğindeki başlık ve ilk iki maddeden sonra sırasıyla dört fasıl ve hatime şeklinde düzenlenmiş olup, 77 maddeden ibarettir. İlk iki madde Harp Okulu ile Mühendishane-i Berriye’yi bitirip sınavlarda başarılı olmuş ve alaylara katılmaları uygun bulunmuş öğrencilerden “*mülâzim*”, bu okulların erkan-ı harbiye kısmından mezun olanların ise “yüzbaşı” rütbesiyle orduya katılacakları, bunların dışında her kim olursa olsun er “*nefer*” olarak alınacakları hükme bağlanmaktadır. Bunun dışında askeri rütbe almak mümkün olmayacak, ancak, gerek görüldüğünde belli koşullarda padişahın onayı ile mükafat niteliğinde üst rütbeye yükseltilmek ve rütbe vermek mümkün olacaktı.

Subaylık dört kısım itibar olunmuş, ilkinin, müşirlik , feriklik ve mirlivalık yüksek rütbelerini almış olan kimseler, ikincisi, miralay, kaymakam, binbaşı ve alay emirinden ibaret subaylar; üçüncüsü, kol ağalık, yüzbaşılık ve mülazimlik rütbelerinde bulunanlar ve nihayet dördüncü grupta ise alay çavuşu, cephaneci

sürede terfi ettirilerek subay oluyorlardı. Bunun önlenerek en az beş yıllık nizamiye hizmetini tamamlamaları, bundan sonra subay olabilecekleri kararlaştırılmış ve ilan en bütün askeri birliklere duyurulmaktaydı.

¹¹⁵ Düstur-i Askeri, s.54-86. Silk-i celile-i askeriye dahil olmaklığın şerait-i mahsusasıyla sunuf-ı askeriyye-yi şahanenin ne suretle kat’-i meratib-i askeriyye eyleyecekleri ve rütab-i askeriyyeye nail olmaklığın mevku’-ı ilahi ve ol babda icra olunacak usul ve kavaid hakkında dört fasıl ve yetmiş yedi bend ve beş bend hatimeyi şamil nizamnamedir.

çavuşu, başçavuş, sıra çavuşu, bölük eminliği rütbelerinde olanlardı. Küçük zabitan olan onbaşılar bu gruplara dahil edilmemekteydi.(2.bend).

Nizamnamenin birinci bölümü, Piyade'ye seçilecek onbaşı ve subayların terfi süreleri ve sınavlarıyla ilgili hükümleri kapsamakta olup 3-19.bentlerden ibarettir. Burada hangi rütbede olurlarsa olsunlar, yükseltilecekler iyi ahlaklı olmaları ön şarttı. Onbaşılardan neferlerden, bölük eminleri ise onbaşılardan okur-yazar, rakam ve hesap bilir olanlarından atanacakları, bu nitelikte bölük ve taburda onbaşı yoksa alay veya civar alaylardan seçileceklerdi. Çavuşlar, bölük eminlerinden, onbaşılardan, baş çavuşlar ise sıra çavuşlarından başçavuşluk yapabilecek okur-yazar ve hesap - rakam bilirlerinden ;bölük eminlerinin kıdemlilerinden seçilip atanacaklardı.

Onbaşı olabilmek için, neferlik etmiş olmak ve yaşı yirmiden küçük olmamak, kıdemli ve malumatlı erlerden, acemi neferleri talim ettirebilecek yetenekte olmanın yanı sıra iç hizmet, kale hizmeti, seferiye hizmeti ile küçük zâbitan kanunlarında onbaşılık rütbesine ait olan hizmetler ile askeri ceza kanunundan bilinmesi gerekenleri bilir olmak şartları aranacaktı.

Bölük eminleri mutlaka okur yazar onbaşılardan atanacaklardı. Çavuş olabilmek içinse onbaşılık veya bölük eminliği hizmetlerinden birinde “*liyakat ve maharet kesb itmiş*”şartı aranacaktı. Ayrıca dahili,harici ve seferle ilgili yasal kuralları bilmek, okur yazar olmak gerekliydi (Altıncı bend).

En az altı ay çavuşluk yapmış veya bölük eminliğinde kıdem almış, çavuşluk için aranan niteliklere sahip, başçavuşluğu yapabilecek kadar okur-yazar ve hesap bilenler başçavuş olabileceklerdi.

Gönüllülerle bedel karşılığı askerlik yapanlar beş yıl içinde en çok başçavuş olabilecekler, bedellik süresini bitirdikten sonra isteğiyle beş yıl daha kalmayı isteyenler yukarıdaki koşullarla terfi edebileceklerdi.

Nizamnamenin 9-13. bendleri Harp Okulu mezunu subayların atanmalarıyla ilgilidir. Harp Okulundan “*Mülâzim-i sani*”(Asteğmen) rütbesiyle mezun olanlar hangi ordu dairesine bağlı iseler o ordunun alaylarına atanmaları yapılacak, alaylar arasında atamalarda denge göz önünde bulundurulacaktı. Piyade subayı olanlar piyade alayları ile şışhaneci taburlarına, süvari olanlar ise süvari alaylarına gönderileceklerdi.

Harp Okulu mezunu, Mülâzim-i sani rütbesiyle altı ay hizmet gördükten sonra “*Mülâzim- i evvel*” (Teğmen) bu dereceden altı ay sonra ise “*yüzbaşı*” rütbesini alacaktı. Bir yıl yüzbaşı olarak hizmet gördükten sonra “Kolağalığı”na terfi edilecekti. Bundan sonraki yükseltmeler ise kurallar çerçevesinde olacaktı(10.bend).

Bir alay veya orduda Harbiye mezunu subaylardan terfi edeceklerin sayısı mevcut boş kadrolardan fazla ise, öncelik ilk mezun olanlara, burada da eşitlik varsa mezuniyet notlarında yüksek not almış olanlara tanınacaktı.

Nizamnamenin 12., 13. bendleri piyade zabitanının terfi-i rütbe etmeleriyle ilgilidir. Burada bir çavuşun çavuşluk veya başçavuşlukta bir yılı doldurmadıkça mülâzim-i saniliğe geçirilemeyeceği yine mülâzim-i sanilikte bir çalışmadıkça mülâzim-i evvelliğe geçemeyeceği, yüzbaşı olabilmesi için de mülâzim-i evvelikte bir yılını geçirmesi gerektiği hükme bağlanmaktadır. Yüzbaşılıktan bir üst rütbe olan sol kol ağalığına geçebilmek için iki yıl, burada iki yıl çalışmadıkça da sağ kol ağalığına terfi edilemezdi.

Binbaşı olabilmek için sağ kol ağalığında bir yıl çalışmak gerekliydi. Kaymakam rütbesini almak için üç yıl binbaşılıkta kalmak gerekiyordu. Kaymakamlığın üst derecesi olan miralaylık için de üç yıl bekleniliyordu. Miralaylıktan mirliva ve ferikliğe geçiş için de üçer yıl gerekiyordu.

Devlet dairelerinden ya da dışarıdan tabur katibi atanmaların altı yıl, mülazım veya yüzbaşılardan atanan katiplerin ise beş yıl bu görevde kalmadan alay katipliğine gelmeleri mümkün değildi. Alay katipliğinden alay emniyetine atanmak için dört yıl, alay emniyetinde üç yıl çalıştıktan sonra ise binbaşı rütbesi verilecekti. Kol ağalarından alay emniyetine geçenler üç yıl hizmetten sonra binbaşı olabileceklerdi.

Nizamname'nin 14.-19. bentleri rütbelerine göre atanacak subayların eğitim-öğretimde bilmeleri gereken konulara ayrılmış bulunuyordu. Mülazım-i sani atanacakların bölük ve kılavuz talimleriyle, bölük idaresi ile ilgili hususları, mülazım-i evvel olacakların bunlara ek olarak tabur ve avcı talimlerini, yüzbaşılığa terfi edeceklerin ise alay taliminin nazariyatı ve sol kol ağalığına seçileceklerin bütün bunların hem nazari ve hem de uygulamalı olarak bilmeleri gerekiyordu. Binbaşılığa terfi için kol ağalarının bilmeleri gerekenlere ek olarak *“umur-ı dahiliye ve seferiye kanunnamelerinde münderiç evamir ve ahkamı yoluyla icraya muktedir olması ve okuyup yazması ehem ve elzem olduğundan ta'lim ve nizam-ı mezkureyi minver-i layıkında hüsn-ü ifaya muktedir bulunmadıkça ve okuyup yazması ve hiç olmazsa imla anlayacak kadar okuması olmadıkça binbaşı nasbı caiz olmaya”* idi(15.bend).

Yönetmeliğin on altıncı bendi, tabur katibi seçiminde göz önünde bulundurulacak hususları kapsamaktadır.Devlet memurlarından veya askeri sınıftan tabur katibi atanacakların defter tutmayı, giderleri hatasız hesaplamayı iyi

bileceklerdi. Alay katibi olabilmek için ise ayrıca iyi fen-i hesap bilmesi, şukka hazırlayacak düzeyde olması ve daha başka konularda bilgili olması gerekiyordu.

Boş kadrolara mektep çıkışlı olanların atanmalarına öncelik verilmekle birlikte neferlikten yetişmiş olanların haklarının korunması amacıyla düzenleme yapılmaktadır. Buna göre alayda mülazim-i sani kadrosu boşaldığında mektep çıkışlı subay bulunmazsa o alayda başçavuş veyahut sıra çavuşu rütbesinde en eskisi kimse iyi ahlaklı ve bilgili ise daha fazlası aranmayıp hemen atanması yapılacaktı. Bu konumda birden fazla çavuş bulunuyorsa giriş tarihlerine bakılacak kim önce girmişse mülazim-i sani o olacaktı. Giriş tarihleri aynı olduğunda ise sicillerine bakılacaktı. İkinci kez boş kadro olduğunda ise şartları uygun olanlar sınava alınacaklar başarılı ve iyi ahlaklı olanı tercih edilecekti. Ayrıca *“birinci defa münhal olan bir mülazim-i sanilik mahalline mekatib-i askeriyeden ne’şet eylemiş olanlardan biri, ikinci defa münhal olacak mülazim-i sanilik mahalline”* ise neferlikten yetişmiş çavuş ve başçavuşlardan sınavla atama yapılacaktı. Bu uygulama, mülazim-i sanilikten kol ağalığına kadar atanacak subaylar için de geçerli olacaktı. Teftişlerde bu kurala uyulup uyulmadığı öncelikle araştırılacak, yanlışlık yapılmışsa gerekli ceza verilecekti(17.bend).

Yüzbaşılığa kadar olan subaylar mensup oldukları alay subaylarından ve kol ağalarıyla binbaşılar ise hangi orduya bağlı iseler o ordunun yüzbaşı ve kol ağalarından seçilerek atanacaklardı. Kaymakam ve daha üst rütbeler için bütün orduların kadro ve ihtiyaçları göz önünde tutularak yapılacaktı.

Şeşhaneci¹¹⁶ taburlarında yüzbaşuya kadar olan atamalarda bütün şeşhaneci taburlarındakiler göz önünde tutulacaktı. Kolağaları ve binbaşılardan kıdem ve

¹¹⁶ Şeşhaneci, şeşhane denilen yivli tüfenkten yapan tüfenkçi. Şeşhane ise içi altı köşeli tüfenk, top. Namlusu dahilen altı köşe teşkil edecek surette yivli tüfenk, top.

ehliyetlerine göre bulundukları orduda münhal mahallere terfien atanmaları gerçekleştirilecekti. Harp Okulunda şeşhaneci talimini görmüş alay ve taburlarda gerekli hizmeti yapmış olanlar da şeşhaneci taburlarına kolağası ve binbaşı olabileceklerdi (19. bend).

Terfi-i Rütbe Nizamnamesi'nin ikinci bölümü (Fasl-ı Sani) süvari seçilecek onbaşılar ile bütün subay ve ümeranın terfilerinde göz önünde tutulacak süre ile sınavların nasıl yapılacağına dair hükümleri ihtiva etmektedir (20.-27.maddeler). Bu bölümde onbaşı-başçavuş rütbelerini almak için gerekli koşullar tekrarlanmakta ancak, onbaşı ve çavuş o vekili olmanın koşulları belirtilmektedir. Onbaşı vekili olabilmek için 20 yaşından küçük olmamak, altı ay ikinci veya birinci sınıf erlikte çalışmış olmak, bunların kıdemlilerinden olmak, gerek ayakta ve gerekse at üstünde yapılan bütün talimleri tamamlamış olmak, süvari dahili kanununda yer alan hususları bilmek , altı ay onbaşı vekilliği yapmış olmak koşulları aranmaktaydı.

Bölük eminliği için mutlaka okur-yazar olmak onbaşı veya vekilliğini yapıyor olmak,nefer talimi derslerini verecek durumda bulunmak gibi şartlar aranacaktı. Aynı şekilde mülazim-i sani ve evvel olmanın şartları da sayılmaktadır. Yüzbaşı ve binbaşılık için gerekli koşullar da sıralanmaktadır.

Üçüncü bölüm, 28-36 bentleri kapsamaktadır. Bu bölümde seyyar, kale ve ambar topçularıyla istihkam alaylarına seçilecek onbaşılar ile diğer subaylarının atanma ve yükseltilme şartları yer almakta olup diğer birliklerdekilere pek farkı bulunmamaktadır. Okur-yazar olmak, hesap ve rakam bilmek ön koşuldur. Bu bölümde ayrıca “Mühendishane-i Berriye” çıkışlı subayların atanma ve

yükseltilmeleri de yer almaktadır (34-36.maddeler). 37-43. bendler ise topçu ve istihkam subaylarının terfilerini düzenlemektedir.

Nizamnamenin dördüncü ve son bölümü (44-77.bendler), onbaşidan itibaren bütün subayların atanmasında izlenecek yöntemin ayrıntılarını kurallara bağlamaktadır. Özetle bakıldığında, en alt kademedeki bir bölükte onbaşılık yeri açıldığında bölük yüzbaşı ilgili maddelerde belirtilen kurallar çerçevesinde en eski neferlerin isim ve künyelerini yazıp kol ağaları vasıtasıyla bulundukları mevkiin en büyük kumandanına takdim edeceklerdi. Kumandan bunların sınava alınmalarını emrettiğinden sonra kaymakam, binbaşı, kol ağası, tabur imamı ve katibi ile o bölüğün yüzbaşı ile mülazimlerinden oluşan ve alay meclisinin gözetiminde kurulacak “Meclis-i mahsus” erleri birer birer çağırarak kuralları çerçevesinde kayırma ve haksızlıktan uzak bir sınav yapılacaktı. Başarılı olanın mazbatasını kumandana takdim edilecek, kumandan subayı aracılığı ile bu eri makamına çağırarak onbaşı olarak atandığını emredip, mazbatasına üst yazı ekleyip İstanbul’a bildirilmek üzere ordusu kumandanına takdim edecekti. Bölük eminliği boşaldığında ise bölük komutanı okur yazar onbaşılarını mevki komutanına sunacak, komutan bunların sınava girmelerini uygun gördüğünde açıklandığı şekilde sınav meclisi oluşturulacak, hangisi daha başarılı olursa o seçilerek atanması için gerekli işlemler kuralları çerçevesinde yerine getirilecekti. Çavuşluk için de aynı yol izlenecek, en eski onbaşılarla bölük eminleri arasında sınavla başarılı olanlar saptanarak atanmaları yapılacaktı.

Bir bölükte başçavuşluk atanması yapılacağında tabur binbaşı taburda mevcut olan okur-yazar çavuşların en eskileriyle kıdemli bölük eminlerinin isim ve künye, giriş ve atanma tarihlerini de belirterek onbaşı ve çavuş seçiminde

uygulanan kurallar çerçevesinde atanmanın yapılması için öneride bulunacaktı (47.bend).

Bir alayda mülazim-i sanilik münhal olduğunda Mekteb-i Harbiye'dan değil de neferlikten yetişme subaylardan atama gerektiğin de alayda mevcut çavuş ve baş çavuşlardan hak kazanmış olanların isim, künye ve giriş ile atanma tarihleri miralayın üst yazısı ile kumandana takdim edilecek, kumandan bunarln sınava girmelerini buyuracak, Alay Meclisi toplanarak, adayların her birini ayrı ayrı sınavdan geçirerek hangisinin hak kazandığını saptayacaktı. Hazırlanacak “İntihapname”yi kumandan olan zat, Ordu merkezine ve Dersaadet’e bildirecekti. Aynı yöntem, mülazim-i evvel ve yüzbaşı atanmasında da uygulanacaktı. Redif alaylarına yüzbaşı atanmasında sadece alaydan yetişme olanlardan yararlandığından sınav bunların arasından yapılacaktı. Anca Bir süre sonra 1869 düzenlemesinin ardından bu uygulama son buldu. Nizamiyeden redife rediften nizamiyeye subayların atanmalarına olanak sağlandı.

Elli beşinci bend, sınav soru ve cevap tutanaklarının kayıtlara geçirilerek ilgili yerlere ve Dar-ı Şura-yı Askeriye’ye gönderilmesini kararlaştırmaktadır. Meclis katiplerinin bu işlemi itina ile yapmaları gerekmektedir.

Alay taburlarına mülazim ve yüzbaşı atanırken de yukarıdaki işlem yinelenecekti.

Bir orduda veya müstesna mahallerde kaymakamlık boşaldığında bütün ordularda olup bekleme süresini doldurmuş ne kadar binbaşı varsa bunlardan en ehliyetlisinin atanması gerekiyordu. Bunun için Dâr-ı Şura-yı Askeri ve makam-ı Seraskeri’den onay alındıktan sonra, durum Seraskerliğe arz edilecek, kendileriyle

ilgili bütün kayıtların tutulduğu Dâr-ı Şura-yı Askeriden sicil kayıtları, atanma yükseltilmeleriyle ilgili bilgileri kapsayan defterlere başvurulacak, kıdemce ve güzel ahlakça hangi binbaşı kaymakamlığa layık ise ,boş bulunan yerdeki kaymakamlığı isteyip istemediği kendisinden sorulacak, istiyorsa atanması yapılacaktı. O yerin uzaklığından ya da başka bir nedenle affını istida ederse, diğerinden sorulacak, istekli ve yeterli olanın atanması yapılacaktı (72-73.bendler).

Mirlivalık veya feriklik için atanma yapılacağına yine bütün ordularda bulunan ve erkân-ı harbiyeye mensup olan miralaylardan sicil ve dosya tetkikiyle üstün olanların onayları alınarak yükseltip atanmaları yukarıda belirtilen şekilde gerçekleştirilecekti (74.bend).

Üst düzey subaylara yaver atanacağına mülazim-i sanilikte süresini tamamlayanlar arasında belirlenen kurallara uygun olarak yine sınavla atanma yapılacaktı.

Süvari ve topçuya nasb ve tayin olunacaklar ile bi'l-cümle zabitan ve ketebe ümeranın suret-i intihablarında dahi ikinci fasılda münderiç mevadd gözedilerek ve işbu fasıla murakkam bulunan bendlere tevfiq ve tatbik olunarak iktiza-i halin icrasına mübaderet oluna ve fakat süvari redif alaylarına nasb olunacak yüzbaşılar silk-i muvazzafta bulunan vekillerinden intihab ve ta'yin kılına (77.bend).

Yönetmeliğin “*Hatime*”sinde atanmaların yapılabilmesinin ön koşulunun boş kadro bulunması olduğu, bundan sonra o derece ve rütbeye layık olanın atanmasının gerektiği hatırlatılıyor. Sözü edilen kuralların barış dönemi için geçerli olduğu, savaş esnasında boşalan kadrolara atamalar yapılırken durum ve şartların göz önünde tutulacağı, savaşlarda üst üste başarı gösterenlerin yükseltilmesinde yönetmelikteki

şartların aranmayacağı kaydedilmektedir. Kumandanlarının durumu Padişah’a arz etmeleriyle taltif için yükseltme yapılabileceği belirlenmektedir.

Her yıl ordulara Seraskerlik makamınca müfettişler gönderileceği, müfettişlerin asker ve subayların giyim-kuşam, donanımlarının yanı sıra atanma ve yükseltmelerle ilgili işlemleri varsa şikayetleri dinleyecekler, subayların bir yıllık ahlaki sicillerinin bir örneğini alıp Dâr-ı Şura-yı Askeriye ve Seraskerliğe sunacaklardı. Terfilerde bu kayıtlar göz önünde bulundurulacaktı.

Hatime’nin son kısmında binbaşılardan aşağı rütbelere verilirken Seraskerliğe sunulacak “*İntihab-nameler*” ile imtihan sırasında subaylara sorulacak sorularla örnek soruları kapsayan ekler yer almaktadır. Bu ekler , nelerin sorulduğu ve tutanakların nasıl tutulması gerektiği hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. Bu belgeler çalışmamızın ekinde verilmiştir¹¹⁷.

Onbaşı’dan en üst düzeydeki subayların atanmasında izlenecek yolu bütün açıklığı ve ayrıntılarıyla saptayan bu düzenleme, görüldüğü gibi adına nizamname denmesine karşın oldukça ayrıntılı hazırlanmış, en küçük bir yanlışlığa mahal bırakılmaması adeta amaç edinilmiştir. Tanzimat dönemine özgü bir yaklaşımla, adam kayırmayı, haksızlık yapmayı önleme ana fikriyle hareket edildiği bütün maddelerin kaleme alınışında dikkat çekmektedir. Sivil hayatta olduğu gibi askerlik alanında da yapılacak atanmaların bir kişinin istek ve arzusu yerine meclislerin ve meratip silsilesi içinde bütün ilgililerin onayının alınmak istendiği görülmektedir. Bununla da yetinilmemiş tıpkı sivil hayatta olduğu gibi yapılan işlemlerin denetlenmesi yoluna gidilmiş yılda bir kez ordu merkezlerine müfettişler gönderilerek denetim sağlanmıştır.

¹¹⁷ Bkz. VI.ek., Düstur-i Askeri, s. 89-93.

Yüksek rütbeli subayların terfilerinde yer değişikliği gerekli görüldüğünde ilgilinin isteğine önem verilmesi ve görüşünün alınması ise dönemine göre oldukça çağdaş bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Böylece binbaşından daha yüksek rütbede olan subayların istemedikleri bir yer veya bölgede görevlendirilmelerinin önü kısmen de olsa alınmıştır.

Küçük rütbelerdeki terfilerde okuma yazma ve hesap bilmeye oldukça önem verilmesi, sınavlarla yükseltileceklerden öncelikle bu yönlerinin araştırılması, bilginin askerlik alanındaki öneminin anlaşıldığının işaretlerindendi.Yapılacak sınavlarda kimlerin hangi konulardan sorumlu olacaklarının yönetmelikte örnek metinlerle yer alması, ordularda farklı uygulamaların yapılmasını önlemeye yönelik bir girişimdir denilebilir. Böylece adeta ortak sorular hazırlanarak, merkezi sınava benzer bir uygulama yapılmak istenmişti.

Üst rütbelere atananların adlarının devrin resmi gazetesi niteliğini de taşıyan Takvim-i Vekayi’de ilan edilerek duyurulmasının yanı sıra mükafat alanlarla cezalandırılanların da aynı şekilde gazetede yer alması hem kamu oyunu bilgilendirmede hem de ilgiliyi onurlandırma veya cezalandırmada örnek olacak bir olgu olarak görülmekteydi. Ceride-i Askeriye yayın hayatına geçtikten sonra atanma, yükseltme, yer değiştirme, mükafatlandırma, cezalandırma karar ve haberlerine bu gazetede de yer verilmeye başlanmıştır¹¹⁸.

3. 3. Talimler

¹¹⁸ Örneğin Ceride-i Askeriye’nin 15 Ramazan 1281(11.02.1865) tarih ve 56. sayısında tayin ve terfiler yer almakta, bir önceki sayıda (defa55) ise Hassa Ordusuna bağlı bazı subayların irtikap ve ihtilaslarından dolayı yargılandıkları haberi yer almaktadır.

Osmanlı ordusunda III. Selim’le kesin olarak başlayan ve kopukluklarla birlikte süreklilik arz eden çağdaşlaşma girişimlerinin özünü, eğitimli birliklerin kurulması oluştuyordu. Nizam-i Cedit, Sekban-i Cedit, Eşkinici ocaklarını mevcut ordudan, Yeniçerilerden ayırtan başlıca özellik bu birliklerin düzenli eğitim almaları ve talim yapmaları idi. Askir-i Mansure-yi Muhammediye de aynı nitelikte idi ve askeri eğitime oldukça önem veriliyordu. Tanzimat’ın ilanını takiben oluşturulan ordular için eğitim-öğretimin ve düzenli günlük talimlerin yanında genel büyük ateşli talimlere çok önem verildiğini görmekteyiz. Takvim-i Vekayi’de daha sonra ise Ceride-i Askeri’de başta İstanbul’daki iki ordu olmak üzere ülke genelindeki askeri birliklerde yapılan genel büyük talimlerle ilgili ayrıntılı haberler sık sık yer almaktadır. Daha sonra yerel gazeteler yayın hayatına geçince ele aldıkları başlıca konulardan birisinin askeri gelişme, haber ve talimler olduğunu görmekteyiz. Yerel basında yer alan askeri haberler daha sonra Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Askeriye’de de yayınlanmaktaydı. Bu kaynakların taranmasıyla yapılan talimler hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olduğu gibi, o sıralarda basılmış talimatnamelerde de konuyla ilgili açık ve net bilgiler bulunmaktadır¹¹⁹.

Askerin başarısının aldığı eğitime bağlı olduğu anlaşıldığından özellikle her askerin teker teker iyi yetişmesine, fikren gelişmesine önem verildiği kadar kıta içerisinde birlik ve beraberlik ruhu taşınmasıyla başarısının artacağı kabul edilmişti. Subay, astsubay ve erlerin her birinin iyi yetişmeleri sıklıkla istenmekte idi. Uygulanacak eğitimde çağın gereklerine uygun olarak nazariyat ve tatbikatın birlikte yürütülmesine gayret gösterilecekti. Her sınıftaki erlerin tek er eğitiminden sonra, takım, bölük, tabur ve daha yukarı birliklerinin eğitimi yapılmaktaydı. Erler ve

¹¹⁹ Bunlardan bazıları şunlardır: Talim-i Asker Der Piyadegan ma’ Topçuyan, Dersaadet 1250, Acemi Neferin Talim-i Askeriyye Muallimi, Dersaadet, 1269, Hizmet-i Asker der Zaman-ı Sefer, Dersaadet 1263. (Kitaplar Mekteb-i Harbiye Matbaasında basılmıştı).

subaylar yetiştirildikten sonra daha büyük birliklerle çeşitli sınıflardan kurulu kıtalarla eğitim ve tatbikat yapılırdı. Yılda en az bir defa sonbaharda ise manevralar gerçekleştirilmekte idi¹²⁰.

28 Rebiyülevvel 1280 (12.10.1863) günü Veli Efendi Sarasında bir büyük talim icra edilmiş, sadrazam, Şeyhülislam, bakanlarla diğer ileri gelenler de bu talimi izlemişlerdi. Ayrıca Padişah'ın onayı ile yabancı devletlerin sefirleri de davet edilmişlerdi. O gün saat beş buçuk sıralarında Padişah, kendisine Saray'a avdet ederek emretmesi üzerine Birinci Hassa Ordu-yı Hümayunu Müşiri ve Serasker Kaymakamı Hüseyin Paşa'nın kumandasında harp fennine uygun olarak talim ve manevralar yapılmıştı. Hassa Ordusuna bağlı Tophane-i Amire'ye bağlı askerlerden yeterli sayıda topçunun katılımı ile yapılan bu gösteri altı bölümden oluşmuştu¹²¹.

İstanbul'da yapılan büyük talimlere devlet erkanı mutlaka katılırdı. Bazı talimleri yukarıda ki örnekte olduğu gibi Padişah'ın da izlediği görülmektedir. Bu sırada başarılı görülen subay ve erler ödüllendirilmekteydi. Örneğin, Hassa Ordusu'na bağlı birliklerin Gülhane Parkında yaptıkları atış talimini, Sadrazam, Serasker Kaymakamı, 2. ve 3. Ordu müşirleri, Dâr-ı Şura-yı Askeri Reisi, Hassa Ordusu Meclisi Reisi ve üyeleriyle diğer ümera izlemişti. Piyade alaylarında akranlarına fark atan 40 nefer seçilmiş bunlar arasından ilk beş'e girenlere nişan verilmişti¹²².

Maslak civarında kain Levent Çiftliği havalisinde bulunan sahrada yapılan manevraları Padişah da izlemiş, bu manevralarla ilgili ayrıntılar devrin gazetelerinde

¹²⁰ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi III/5, s.360. Ayrıca adı geçen talimatnameler.

¹²¹ Takvim-i Vekayi, Defa 713, Selh-i R.evvel,1280. Her bölümde yapılanların ayrıntıları gazetede yer almış bulunmaktadır.

¹²² Ceride-i Askeriye, defa,100, 28 Recep 1282 (16.12.1865).

yer almıştı¹²³. Farazi düşman kuvvetleriyle öncü birliklerin karşılaşmaları, süvari ve topçu desteğinde geçen çarpışmalar ayrıntılarıyla aktarılmaktadır. Padişah askerin gösterdiği başarıdan çok memnun kalmış, memnuniyetini ifade eden sözlerini Sadrazam nutuk şeklinde okuyarak askere duyurmuştu¹²⁴.

İstanbul'da bulunan taburlar ile süvari ve ihtiyat topçu alayı Çınar Çeşme adlı mevkide toplanarak Şehzade Yusuf İzzettin Efendi, Sadrazam, Serasker, diğer vekillerle üst düzey askeri erkanın hazır bulundukları manevralar Dâr-ı Şura-yı Askeri Reisi ve Birinci Ordu Fırka Kumandanı'nın komutasında yapılmıştı. Takvim-i Vekayi'de bu manevra şöyle yer almıştı: “...*fen-i harbe tevfikan muharebe usulü üzre mevki-i münasib bir güzel manevra icra olunduğundan bundan dahiaskerin göstermiş olduğu kemal-i gayret ve topçuların ise nişan atmak hususunda meydana attıkları mümareset bi-hakk şayan-ı takdir mevaddan bulunmuş ve icra edilen harekat-ı askeriye ile nişan cedveli dahi ber veçh-i zir haritamıza derc ile beyanına ibtidar olunmuşdur*”

Gazete'de bu açıklamanın arkasından on dört kısımdan oluşan manevranın her kısım için ayrıntılı bilgi verilmektedir¹²⁵.

Anadolu ve Rumeli'de bulunan ordularım da benzer manevra ve talimler yaptığına dair yerel basında haberler yer almaktadır. Bu talim ve manevralara yöneticilerin yanı sıra ileri gelenlerin de katıldığı, talimler sonrasında

¹²³ Ceride-i Askeriye, defa, 29,30. Selh-i Safer 1281, 10 R.evvel,1281.

¹²⁴ Takvim-i Vekayi, defa 757, 13 Safer 1281 (17.07.1864) *Suret-i Nutk-ı resmi-i Hazret-i Vekalet-penahi: “Aske, ordunuzun kuruluşunu ve icra eylediğiniz manevraların noksansız ve kusursuzluğu veli-i nimetimiz Padişahımız efendimiz Hazretleri tahsin buyurdular. Ne bahtlı askerleriz ki eyyam-ı ömrümüzde böyle günler görürüz.Zabitanan ve neferat cümleniz saye-i Padişahide askerlikde yüz ağartmış adamlarsınız bu gün cümlenize tebşir ve tebliğe memur buyrulduğum iltifat-ı hazret-i Padişahiye bir kat daha layık ve müstahak olmak için bu uğurda çalışıp çabalamağa devam edeceğinize şübhem yoktur”*.

¹²⁵ Takvim-i Vekayi, defa,1017, 10 Receb 1285 (26.10.1868) “*Askair-i Nizamiye-i Şahane piyade taburları,süvari bölükleri refakatinde olarak topçu ihtiyat alayının beheri dörder toplu olmak üzere dokuz batarya şeşhaneli top Çınarlı Çeşme nam mahalde icra ettikleri manevranın suret-i tertibi*” başlığı altında 14 safha hakkında bilgi verilmektedir

memnuniyetlerini belirttikleri haberleri İstanbul'a iletilmekte, Ceride-i Askeri ve Takvim-i Vekayi'de bu tür haberler yer almaktadır. Örneğin, Envar-ı Şarkiye gazetesinden aktarılan bir haberde Erzurum'da 1 süvari ve piyade nizamiye askerinin Yarımca Düzündeki istihkamlarda 19 Cemaziyelahir 1283 (28.10.1866) tarihinde ateşli talim yaptığını bu manevraları İstihkamat ve Tarik Komisyonları Reisi Ferik Mustafa Paşa , vali vekili Defterdar Emin Efendi ile ümera ve zabitanın, vilayet memurlarının izlediklerini öğreniyoruz. Bu manevralarda topçular nişan atışı yapmış ve çok başarılı oldukları her kes tarafından görülmüştü¹²⁶.

Niş'te kışlamakta olan askerler Eylül ayının 5'inde Niş Kalesi dışında Ordu Kırı adlı yerde iki batarya piyade topu ve her taburdan şeshaneli birer bölük piyade ile nişan talimi yapmış, başarılarını “*ziyadesiyle isbat ederek askair-i Şahanenin bu fende maharetleri*” görülmüştü¹²⁷. Saray Bosna'daki birliklerden Bosna Alayı'nın yaptığı başarılı talimlerle ilgili haber Bosna Gazetesinden aktarılarak Ceride-i Askeriye'de yayınlanmıştır¹²⁸.

Ayrıca, sınır boylarıyla, kıyılarda hizmet yapan birlikler, başka ülke ileri gelenleri sınırı geçtiklerinde veya limana ulaştıklarında askeri törenler yapılıyor, gelenlere askerin gücü gösterilmek isteniyordu. Trabzon Limanında, Edirne girişinde bu tür karşılanmaların yapıldığına dair haberler gazetelere yansımakta idi.

3. 4. Silah ve Donanım

¹²⁶ Takvim-i Vekayi, defa 1023 (12 Receb 1283), Her başarılı atış sonrasında “*Padişahım Çok Yaşa*” diye birlikte tezahürat yapılıyordu.

¹²⁷ Ceride-i Askeriye, defa 144, 11 C.Ahir 1283 (20.10.1866). Tuna Gazetesinden naklen aktarılan haber.

¹²⁸ “ “ aynı sayı.

Bilindiği üzere Osmanlı ordusunun asıl unsurunu oluşturan Yeniçeriler, Ocaklarının kaldırıldığı sırada tüfek, tabanca, kılıç ve hançer kullanıyorlardı. Avrupa Devletleri ordularının süngülü tüfekleri; 18. yüzyılın sonlarında kurulan sürat topçusu erleri tarafından kullanılmaktaydı. Yeniçeriler bu tür tüfek kullanmaya karşı çıktıklarından donanımları arasında yer almamıştı.

Nizâm-ı Cedit birliklerinde ise çakmaklı ve süngülü tüfekler bulunuyordu. Bazı erler pistol (Tabanca) ile bıçak, subaylar ise eğri kılıç taşımışlarsa da kısa bir süre sonra bunarın taşınması yasaklanmıştı¹²⁹. III. Selim döneminde silah ve cephane üreten tesisler elden geçirilmiş, top dökümündeki çap karışıklığına son vermek üzere Fransız toplarının çapları benimsenerek yeni toplar buna göre dökülmeye başlanmıştı. Türkiye’de Felemenk ve İngiliz barutu nitelikli barut üretimi için önlemler alınmış, İstanbul’daki fabrikaların kapasitesi iki-üç misline çıkarılmış, Gelibolu ve Selanik baruthaneleri kapatılarak makineleri İstanbul’a taşınmıştı.

II. Mahmut 1826’dan sonra yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla silah ve mühimmat ithal etmenin yanı sıra mevcut fabrikaların ıslahına da büyük önem vermiş, kaliteli personel yetiştirmeye özen gösterilmişti¹³⁰.

Tanzimat’la birlikte askerlik alanında yapılan köklü düzenlemelere paralel olarak ordunun silah, cephane ve donanımına büyük özen gösterilmiştir. Tophane, Tüfekhane, Baruthane ve Fişekhane fabrikaları elden geçirilmiş, kapasiteleri artırılarak Kırım Savaşı sırasında müttefik kuvvetlerin barut ve mühimmatını sağlamayı başarmıştı. Öyle ki, Tophane Müşirliğine bağlı olarak faaliyet gösteren fabrikalardan İstanbul’da top fabrikası, tüfekhane, kılıçhane, mastarhane, çarhane,

¹²⁹ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, III/5, s. 380.

¹³⁰ A.g.e.s.390.

avadanlıkhane, makine fabrikası, demirhane, marangozhane, saraçhane, nakışhane, alethane gibi birçok imalathanenin faaliyette olduğu Devlet Salnamelerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Özellikle Zeytinburnu fabrikasında yapılan fırınlarda çelik namlular dökülmesi başarılmış, kundaklarıyla beraber dağ ve mantelli sahra ve 12 santimetrekarelik kısa namlulu kale ve sahra obüsleri üretme başarılmıştı. Tophane-i Amire'ye bağlı top fabrikası, tüfekhane ve her çeşit ağaç malzeme yapan marangozhane ile nakkaşhane, ambarlar bulunmaktaydı. Tophaneye ait fabrikalarda 700'e yakın tezgah bulunuyordu. İki sanayi alayından birincisi bu fabrikalarda görev yapıyordu. Ayrıca 400'ü aşkın sivil usta ve amele çalıştırılıyordu¹³¹. Özellikle Baruthane civarında faaliyet göstermekte olan Demir Fabrikası 1844'lerde top dökümünde oldukça başarılı olmaktaydı. Abdülmecit yanına Sadrazam ve Harbiye Nazırını da alarak bu yeni fabrikayı gezmiş, top imalini çok beğenerek ilgilileri tebrik etmişti¹³².

İstanbul'daki askeri fabrikaların içerisinde Tüfekhane'nin özel bir yeri vardı. Burada resim ve muayene odası, asıl tüfekhane, kundakhane, demirhane ile namlulara su vermeye ve tüfek kısımlarını vidalamaya mahsus tavhane, boyahane ve cilâhane bölümleri yer almaktaydı. Fabrikada eski tip tüfeklerde değişiklikler yapılıyordu. Birçok eski tüfek Şinayderler'e benzetilerek değiştirilirken Martini Henry tüfekleri de yapılıyordu. Daha sonra küçük çaplı mavzer tüfeği yapımına başlanılmıştı. Fabrikanın üretimde kullandığı demir, çubuk halinde İngiltere'den getiriliyor, namlu yapımında kullanılıyordu. Ayrıca Kurup Fabrikasından da malzeme sağlanıyordu.

¹³¹ Mahmut Şevket, Tarih-i Askeri-i Osmani, 3. kısım, s. 120-121.

¹³² Takvim-i Vekayi, defa 395'ten aktaran M. Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK, 1991, s. 351.

Zeytinburnu Fabrikasında, dökümhane, kalıphane, demirhane, güllehane, haddehane, fişek doldurma kısmı, kılıçhane gibi atölyeler bulunmaktaydı. Dökümhanede her çeşit demir, çelik ve bakır dökümleri yapılmaktaydı. Çeşitli silahlara ait namlulardan başka, mermiler ve ihtiyaç duyulan diğer malzemeler bu fabrikada dökülmekteydi¹³³.

İstanbul Baruthanesi, bu dönemde orduda kullanılan her çeşit barutun imal edildiği çok önemli bir merkezdi. Avrupa baruthanelerine eş konumda bulunuyordu. Ayrıca ülkenin değişik bölgelerine faaliyet gösteren baruthanelere işçi ve usta desteği sağlamaktaydı.

Çoğu İstanbul ve çevresinde faaliyet gösteren bu fabrikaların dışında Anadolu ve Rumeli'nin bazı şehirlerinde de askeri amaçla üretim yapan tesisler bulunuyordu. Tanzimat'ın ilanından hemen sonra güherçile çıkarılan yerlerde birer fabrika açılması kararlaştırılmıştı. Bunun için güherçile esnafının ellerindeki kazanlar satın alınacak, kendileri de kurulacak fabrikalara usta ve işçi olarak kabul edileceklerdi. İstanbul baruthanesi, yeni kurulacak fabrikaların malzemesini temin edecek, ayrıca ustabaşı ve barutçu desteğinde bulunacaktı. Bu kararlar doğrultusunda Kayseri'nin uygun bir mahallinde güherçile fabrikası yapımı için Müslüman olmayan ustalar aylıklı olarak görevlendirilmişlerdi. Ayrıca Tokat Kalhanesinin genişletilmesi ve üretimin artırılması için yeni önlemler alınacaktı¹³⁴. Bağdat baruthanesi ise bölgenin ihtiyacını karşılayacak konumda idi.

Tanzimat dönemi Osmanlı ordusunun, ihtiyaç duyduğu silahların bütünü yerli üretimle sağlaması mümkün değildi. Zira bu çağda Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da sanayi devriminin etkileri silah sanayinde derin izler bırakıyor, kısa

¹³³ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, III/5, s. 392

¹³⁴ Çadircı, a.g.e. s. 351. Rumeli ve Anadolu'da çıkarılan güherçilenin kalhanelerde işlenerek barut elde edildiği belgelerde yer almaktadır.

aralıklarla daha üstün niteliklere sahip yeni silahlar piyasaya sürülüyordu. Silah tekniğinde ve üretiminde yer alan bu önemli atılımlar Osmanlı subayları tarafından yakından izleniyordu. Dış basında bu yeni silahlarla ilgili olarak yer alan haberler tercüme ediliyor, silahların nitelikleri hakkında ayrıntılı bilgiler resim ve şemalarla aktararak hem Harp Okulu öğrencileri hem de görevleri başında bulunan subayların bu yeniliklerden haberdar olmaları sağlanıyordu. Bunun için Ceride-i Askeri Gazetesinin sütunlarından faydalandığı gibi, önceleri gazetede bir bölüm halinde daha sonra ise ilavesi şeklinde çıkarılan bilim ekinde yararlanılmaktaydı. Hemen hemen her sayıda başta Prusya ve Fransa orduları olmak üzere Avrupa ordularının kullanmaya başladıkları yeni silahlarla ilgili haber, yorum, resim ve şema bulmak mümkündür¹³⁵. Anlaşıldığı kadarıyla, Hükümet ve askerler silah teknolojisindeki gelişmeleri yakından izlemekle kalmıyor gereği için önlem almaktan geri kalmıyordu. Başta Fransa ve İngiltere olmak üzere ihtiyaç duyulan yeni silahların ithali için büyük çaba harcanıyor, halkın gönüllü bağışlarıyla silah alımında devlet olanakları dışında kaynak sağlanıyordu.

Ordu'da yapılan yenilikler bir önceki döneme oranla silah, cephane ve donanım ihtiyacını artırmıştı. Kırım Savaşı sonrasında geleneksel silah ithalinin dışına çıkıldığını görüyoruz. 1830'lardan itibaren Osmanlı Devletiyle ticari ilişkilerini artıran Amerika Birleşik Devletleri silah ithal edilen ülkeler arasına girdi¹³⁶. Öyle ki 1869 yılına gelindiğinde bu ülkenin Osmanlı Devletine toplam

¹³⁵ Prusya'da 1841 yılında yapılan ve Avrupa ordularında kullanılmaya başlanan iğneli tüfeklerin yapısı ve faydaları ile ilgili olarak Ceride-i Askeriye'nin 135 sayısından itibaren dizi yazı ve resimler yer almaktadır. Bkz. Ceride-i Askeriye, defa ,135, 7 Rebiyülahir 1283 (18.08.1866)

¹³⁶ A.B.D. ile ilk ticaret sözleşmesi 1830 yılında yapılmış, Amerika, en çok gözetilen ulus olanağını elde etmişti. İki ülke arasında ikinci ticaret ve dostluk anlaşması ise 1862 tarihlidir. Bu anlaşma ile ABD en çok gözetilen ülke konumunu korumakta, mallarına konan yüzde sekizlik gümrük vergisi saklı tutulmakta, ancak oranı her yıl eksiltiyle yüzde bire indirilmekte idi. Ne var ki bu oranın uygulanmasında sorunlar çıkmış, 1874 ve 1883 yıllarında gelirlerini artırmak isteyen Osmanlı yönetimi vergi oranını yüzde yirmiyeye çıkarmıştı.

ihracatının yüzde seksene yakını silah ve cephane idi. Amerika'dan silah alımı için ilk ciddi girişimler 1864'ten sonra yapılmaya başlanmıştı. Amerikan İç Savaşı'nın (1861-1864) bitmesiyle Ordusunun elinde çok sayıda savaş artığı, silah yapımcılarının elinde de büyük silah stokları kalmıştı. Osmanlı Devleti, bu artık silahlardan satın alan ilk ülkeler arasında yer aldı ve ilk elden 14.000 adet Enfield tüfeği ardından da 125.000 Springfield tüfeği satın alındı.

1869 yılı sonlarına gelindiğinde Amerika'ya 1.331.000 dolar ödenerek toplam 239.000 tüfek satın alınmıştı¹³⁷. Kısa bir süre sonra bu silahlardan bazılarının Amerika'da üretilen yeni silahlarla değiştirildiğini görüyoruz. Bunun için bir Osmanlı askeri heyeti ABD'ye gitmiş, gerekli incelemeleri yaparak , Martini Henry, Winchester ve Snyder tipi tüfekler satın alınmıştı¹³⁸.

Ceride-i Askeride yer alan bir haber, askerler için Amerika'ya yeni icat tüfeklerin sipariş edildiği, Newyork'tan özel bir vapura yüklenerek gönderilen silahlardan bir kısmının İstanbul'a ulaştığı haberi Terakki Gazetesinden naklen aktarılmaktaydı¹³⁹. Görüldüğü gibi, Fransa, Prusya ve İngiltere'nin yanı sıra yeni bir kaynak olarak Amerika'dan silah alma olanağına Hükümet kavuşmuştu. Daha sonra bu kaynaklara Almanya eklenecekti. Ne var ki dış borç alınarak maddi kaynak sağlandığından bir süre sonra sorunlar çıkacak, silah alımından dolayı başta ABD olmak üzere bir çok ülke ile anlaşmazlıklar ortaya çıkacaktır.

Osmanlı ordusunun rağbet ettiği tüfeklerin başında gelen iğneli tüfeklerin o sıralarda kullanılmakta olanlardan daha üstün nitelikte olduklarını göstermek için Padişah'ın huzurunda gösteri yapılmış, Abdülaziz, silahları inceleyerek iğnelilerin

¹³⁷ Oral Sander-Kurthan Fişek, ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1977, s. 25-26.

¹³⁸ A.g.e.,s.29.

¹³⁹ Ceride-i Askeriye, defa 293, 23 Cemaziyelevvel 1286 (22.08.1869).

üstünlüğünü görmüş, bu silahın alınması için emir vermişti¹⁴⁰. Söz konusu silah, 1841 yılında bir Fransız tarafından icat edilmiş, 1849, 1856, 1870 ve 1872 yıllarında model değişikliği ve bazı düzeltmelerle yeniden üretimi yapılmıştı. Bütün modellerin aynı mermileri kullanmaları, süngü takılmasına elverişli olması ve benzeri üstünlüklerinden dolayı devrin gözde silahı olduğundan tercih edilmekte idi. Alımı için yeterli kaynak bulunmadığı için halktan iane şeklinde toplanan paralarla bu tüfeğin alındığına dair haberler gazetelere sık sık yansımakta idi. Ayrıca, gönüllü olarak bazı kimselerle, köy ve kasaba halkının bu tüfeklerden alıp orduya bağışladığı da görülmektedir¹⁴¹.

Öte yanda İngiliz patenti ile Fransa’da üretilmekte olan şeshane tüfekleri de askerlerce pek beğenilmekte idi. Mısır valisi İbrahim Paşa’nın Fransa’da imal ettirip Padişah’a sunduğu bin adet süngülü şeshane tüfeği en son teknikle imal edildiği için çok beğenilmişti. Abdülmecit, bu tüfeklerin İstanbul’da üretilmesi için gereken *“makine ile nev-ıcat tüfek kundağı imaline mahsus fabrika levazımı misillü daha sair şeylerin bahaları ceb-i Hümayundan i’ta buyrulmak üzere tedarik ve celbi”* emrini vermişti¹⁴². Görüldüğü gibi, Padişah , kendi kesesinden para vererek, beğenilen tüfek modelinin üretimi için çaba göstermiş, bu çabası ve tüfekler üst düzey subay ve ilgililerce çok takdir görmüştü. Bu tüfeklerle ilgili olarak verilen haberde dakikada 12 atış yapabildiğini, onda sekizinin nişangâh’a isabet ettiğinin Fransa’da denerek anlaşıldığı, ortalama bir hesapla her erin dakikada beşer defa tüfek doldurup attığı ve yarısının isabet ettiği, bin kişilik bir birliğin dakikada iki bin beş yüz kere

¹⁴⁰ Ceride-i Askeriye, defa 135, 7 R.ahir 1283 (18.08.1866) Tüfek hakkında bilgi verilmekte, başta Prusya olmak üzere Avrupa ordularının bu silahı kullandıkları vurgulanmaktadır. Silah’ın bir fotoğrafı XI. Ekte verilmiştir.

¹⁴¹ Takvim-i Vekayi, defa, 1073, 24 Zilhicce 1285 (6.04.1869) Tuna Vilayeti halkından askerlik yapmakla yükümlü olanlarının iğneli tüfek kampanyasına katıldıkları, ianeden hoşnut olduklarına ilişkin karşılıklı yazışmalar.

¹⁴² Ceride-i Askeriye, . 23 Zilkade 1280 (02.03.1864).

isabet ettireceği düşünülürse, adam öldürmenin ne kadar kolaylaştığı, savaş süresinin bu yüzden kısaldığı belirtildikten sonra, 200 bin kişilik Avusturya Ordusunun Prusya kuvvetlerince bir buçuk iki saatte nasıl perişan edildiğine değiniliyor, iğneli tüfeğin yararının bütün dünyaca görüldüğü vurgulandıktan sonra Osmanlı Devletinin de bu silahtan almasının gerektiği yazılıyordu. Ancak, mali durum nedeniyle öncelikle nizamiye askerinin bu silahla donatılmasının yerinde olacağı kaydediliyordu¹⁴³.

Askeri birlikler, yeni silahları kullanmakta sıkıntı çektiğinden dolayı sık sık ateşli talimler yaptırılıyor, eğitilmiş subaylar erlerin yetişmesi için büyük çaba gösteriyorlardı. Yeni tüfeklerin bakımı da bilgili olmayı gerektiriyordu. Bazı birlikler, bu silahın bakımının nasıl yapılacağına dair genelgeler hazırlayarak askere dağıtılıyor, bu genelgenin içeriği dönemin yerel gazetelerinde yer aldıktan sonra Ceride-i Askeriye sütunlarında da tekrar yayınlanıyordu. Öreğin, Dördüncü Ordu Meclisince hazırlanan ve Ordu müşirince onaylanan tüfek bakım yönergesi diyebileceğimiz , bakımın nasıl yapılacağını ayrıntılarıyla açıklayan bilgilendirme notu, Envâr-ı Şarkıye Gazetesinde yayınlandıktan sonra özeti Takvim-i Vekayi’de de çıkmıştı¹⁴⁴.

Bu sıralarda top yapımında da önemli değişiklikler olmuştu. Eski topların şeşhaneli biçimine dönüştürülmesinden dolayı topçuluk eğitiminin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştı. Nitekim askerlerin Poligonlarda talim yapabilmesi için Alibey Köyü civarında Çoban Çeşmesi denilen yerde Padişah’ın buyruğu üzerine bir poligon kurulması kararlaştırılmıştı. Burada her çeşit istihkam yapılmasına başlandığı, askerlerin geceyi de bu civarda geçirmesi için bir kışla

¹⁴³ A.g.g. defa, 231, 30 Safer 1285 (22. 06. 1869).

¹⁴⁴ Bkz. Takvim-i Vekayi, 26 Zilkkade 1285 (11.03.1869)

inşaatına başlandığı, çevreye top ve gerekli aletlerin yerleştirildiği, Mühendishane hocalarından, topçu ve istihkam subaylarından ve “ *Mümeyyizân-ı Esliha Komisyonu*” üyelerinden oluşturulan özel bir komisyonun, nişan atışı ve top atışı talimlerinin nasıl yapılacağı konusunda çalıştığı, Tophane-i Amire Fabrikasında imal edilmiş olan şeşhaneli çelik topların Tophane Müşiri, komisyon üyeleri ve Şehzade Yusuf İzzettin Efendi’nin huzurunda atışların yapıldığı, Yusuf İzzet Efendinin de topları bizzat tecrübe ettiği haber veriliyordu. O günkü talimlerde çelik toplardan birinin süratinin 720 arşına ulaştığı, oysa şimdiye kadar kullanılan topların süratinin en fazla 500-550 arşın olduğu belirtildikten sonra Şehzadenin memnuniyetini dile getirdiği belirtiliyordu¹⁴⁵.

Özetle vermeye çalıştığımız bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi, Osmanlı ordusu ele aldığımız dönemde kendi imal ve bakımını yaptırdığı silah ve cephane ile birlikte Avrupa ve Amerika’dan ithal edilen silah ve cephane de kullanmaktadır. Mali olanakları elverdikçe peşin para ödeyerek aldığı son model silahları gözde birliklerine dağıtmakta, (Genellikle İstanbul’da konuşlandırılmış birliklerdir bunlar) bu birliklerde eğitilen subay ve ast subaylar taşradaki ordularda görevlendirilerek yeni silahlar hakkında onlara da bilgi verilmekte idi. Genel yıllık talimlerde bu silahlar kullandırılmakta sefer öncesinde askerin hazırlanmasına olanaklar elverdiğince özen gösterilmekteydi.

3. 5. Giyim-Kuşam

¹⁴⁵ Ceride-i Askeriye, defa 283, 10 R.evvel 1286 (20.06.1869).

Osmanlı askeri teşkilatında en önemli değişikliğin ilk basamağını oluşturan ve Tanzimat'a kadar bazı değişikliklerle varlığını sürdüren Asakir-i Mansure için kabul edilen kıyafet, ihtiyaçlara yeterince cevap vermekten uzaktı. Eğitim- öğretime , iklim koşullarına ve savaş şartlarına uygunluğu bir arada bulunduracak nitelikte elbise, askerler için aranan elbise olmakla birlikte, maliyet ve dayanıklılık da önem taşımaktaydı. Başlangıçta Mansure ordusu için kabul edilen giyim-kuşamın yetersiz olduğu anlaşılnca bir süre sonra değiştirilmişti. Kabul edilen yeni kıyafette tek tipe önem verilmiş, çeşitli sınıf ve rütbedeki subaylarla erlerin başındaki şoparalar yerine hepsi için mavi püsküllü Tunus fesi serpuş olarak kabul edilmişti. Subaylar, çift sıra düğmeli setre giyecekler, kılıç kayışları sırmalı olacaktı. Erler ise uzun ve bir sıra düğmeli setre kullanacaklar, omuzdan geçirilmiş kayış palaska takacaklar, bellerine kemer bağlayacaklardı.

Subaylar, yağmurluk vazifesi görecek “*Harmaniye*” erler ise “*yağmurluk*” giyeceklerdi. Ayakkabılar, ökçeli kundura ve fotinden ibaretti. Subayların pantolonları sübye denilen bir atkı ile ayakkabılarının altına tespit edilmişti. Muhtelif asker sınıfları birbirimden kullanılan düğme çeşitleriyle ayırt edileceklerdi¹⁴⁶.

Osmanlı askeri teşkilatında kalıcı ve köklü değişikliklerin yapıldığı 1844'ten sonra askerin giyim- kuşamı da yeniden ele alınmıştır. Erlerin bütününe önlerinde ince kırmızı zıh bulunan bir sıra düğmeli, setre (ceket) benimsenmişti. Piyade subay ve erlerinin paltoları kırmızı ince zıhlı, topçu ve süvari subay ile eratının pantolonlarında kalın kırmızı zıh olacaktı. Subay ve erler yazın beyaz pantolon giyebileceklerdi¹⁴⁷. II. Mahmut devrinde kabul edilen içi mukavva serpuşlu Tunus fesleri terk edilerek yerine alt kısmı geniş, üstü dar, püskülleri daha az olan zarif bir

¹⁴⁶ Tanzimat öncesi kıyafetler konumuz dışında kaldığından ayrıntılara girilmeyecektir.

¹⁴⁷ Türk Silahlı Kuvvetler Tarih, III/5, s.337.

fes çeşidi kabul edildi. Subayların ceketleri küçük yakalı,erlerinki ise açık yakalı siyah çuhadan iki sıra düğmeli bir mintan olacaktı. Erler, bellerine kırmızı bir kuşak bağlayacaklardı¹⁴⁸.

Kılıç kayışları da değiştirildi. Subaylar kollu kayış takacaklar, binbaşıya kadar olanların siyah, binbaşı ve daha üst rütbedekilerin ise sırmalı kayış olacaktı. Üniformaların göğsü sırmalı, sol tarafa doğru sarkan uçları topuzlu sırmalı veya sırmasız kuşaklar da kullanılmaktaydı.

Askeri giyim- kuşamda kalıcı ve kapsamlı değişiklikler Abdülaziz döneminde gerçekleştirildi. askerlik alanında ortaya çıkan sorunlar göz önünde tutularak yapılan değişikliklere paralel olarak kılık- kıyafet, üniforma ve benzeri alanlarda Avrupa ordularının görünüşleri de dikkate alınarak yeniliklere gidildi. Piyade, süvari ve topçu sınıflarının bütün subayları lacivert çuhadan beli büzmeli ve göğsü bir sıra düğmeli ceket kabul edildi.Piyade, süvari, topçu, itfaiye ve zaptiye subaylarının setreleri kırmızı zıhlı, talia taburları subaylarınıninki yeşil ve istihkam subaylarınıninkiler ise mavi zıhlı olacaktı. Düğmeler, topçuda çapraz durumdaydı. Üzerlerinde iki topla bir yanar gülle resmi bulunmaktaydı. Diğer sınıfların düğmelerinin üzerinde ay-yıldız vardı. Subayların pantolonları lacivert çuhadandı.Setrelerle aynı renkte zıhlıydı.Ancak, süvari ve topçu subaylarının pantolonlarındaki zıhlar daha geniş tutulmuştu.

Rütbe işaretlerine gelince, kollardaki sırma şeritlerle ifade edilmişti. Üssubaylar ve generallere (Paşalara) mahsus büyük üniformada ceketin yan ve kol kapakları ile iki taraflı olarak göğsü tamamen sarı sırma işlemeli idi. Büyük üniforma ile piyade paşaları som sırma, piyade üssubayları saçaklı apolet takarlardı. Süvari ve topçu

¹⁴⁸ Ferik Mahmut Şevket, Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, İkinci Cilt, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325, s. 46.

üssubaylarıyla paşaları ve subaylar büyük üniformalarında apolet takmazlar, küçük üniformalarında olduğu gibi burma kaytanlı ispolet takarlardı. Üssubay ve paşaların ispoletleri sarı sırmalı, subaylarınki ise kırmızı ipekli kaytandandı. Kolağası rütbelilerin ispoletlerinde sırma ve ipekli kaytan karışıktı. Subayların ütünü nevresim kaput giyorlardı. Kabzası sipersiz, eğri ve meşin kınlı kılıç takarlardı. Kılıç kayışları ceketin üstünden bağlanır, rütbeye göre, sırmalı veya siyah meşinden olurdu.

Abdülaziz döneminde bu kıyafet ve kuşamda önemli değişiklikler yapıldı. Bütün subaylar fes giymekle beraber tepedeki ferahi kaldırılmış, sivil feslerinden farklı olması için püskül başlarının topuz şeklinde olması uygun görülmüştü. Bu dönemde erlerin bütünü fes giymekteydi. Ancak, fesin biçimi çeşitli sınıflarda değişmekte idi. Zuhaf alayları eratının fesinin üstünde, birinci veya ikinci alayı olduğuna göre beyaz veya yeşil sarık sararlardı. Elbiselerinin ön tarafı açık, kenarları ile dikiş yerleri şeritlerle süslenmiş bir mintan ile altına giyilen ve yan taraftan kopçalanan, dikiş yerleri, göğsü aynı şekilde süslenmiş bir camedan ve baldırdan yukarısı geniş, aşağısı dar bir şalvar, bele sarılan kırmızı veya mavi bir kuşak, ayakkabı üzerine giyilen beyaz bir tozluktan ibaret bulunmaktaydı. Bütün erlerin elbiseleri lacivert çuhadandı. Yalnız zaptiye elbiseleri yeşil, Arnavutluk erlerinin kırmızı idi. İtfaiye erleri kısa ve göğsü üzerinde düğmelenir bir mintan ile kırmızı geniş zıhlı bir pantolon ve ayaklarına bot çizme giyerlerdi¹⁴⁹.

Abdülmecit ve Abdülaziz devri askeri kıyafetlerin resimleri Osmanlı ordusunun giyim- kuşamı hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu resimler Mahmut Şevket'in adı geçen eserinin sonuna eklenmiş olup, birçok kitapta askeri kıyafetler

¹⁴⁹ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, III/5, s. 338-339. Mahmut Şevket, Osmanlı Teşkilat..., s. 46-47.

ele alınırken bu resimlerden yararlanılmıştır. Ekte verdiğimiz renkli kıyafetler bu kaynaktan alınmıştır¹⁵⁰.

Askeri kıyafetin ayrılmaz bir parçası olan rütbe işaretleri, apoletler ve nişanlar bu düzenlemelerde yeniden ele alınmıştır. Asakir-i Mansure birliklerinde kıyafetler, başlangıçta, rütbelere göre değişik kabul edilmişti. Subaylar, başlarına giydikleri çeşitli başlık üzerine sardıkları sarık ve giydikleri elbisenin şekil ve renkleri belirliyordu. Daha sonra kıyafetler değiştirilince askeri rütbeleri belli etmek için çeşitli şekil ve biçimlerde nişan ve apoletler kabul edildi¹⁵¹. Buna göre ; onbaşı, gümüşten sekiz köşeli yıldız; Çavuş, gümüşten ayyıldız; mülâzim gümüşten yıldız; yüzbaşı, gümüşten ayyıldız; kolağası, ortasında tek taş bulunan altın ayyıldız; binbaşı mücevherli altın ayyıldız; kaymakam, iki defne yaprağı ve ucu Frenk bağı ortası ayyıldız, miralay, kaymakam nişanından daha büyük ve ortası Felemenk taşından yıldız, mirliva, miralay nişanından daha büyük olup taşları Felemenk ve miralayınkinden daha ağırdı. Ferik, daha büyük ve tek mil pırlanta ile süslü idi. Müşir, daha büyük ve kıymetli pırlantalarla süslü idi. Hassa Ordusunun rütbe işaretleri diğer ordularınkinden biraz daha farklılık göstermekteydi. Asakir-i Mansure mensupları, rütbelerini boyunlarına takarlardı. Kırım Savaşı'na kadar uygulama böyle olmuş, bundan sonra değiştirilmiştir. Rütbelere göre bu şeritlerin renk adet ve şekilleri değişiklik göstermekteydi¹⁵².

Askeri giyim kumaş ve benzeri malzemenin sağlanması incelediğimiz dönemde başlıca sorunlardan biri olma durumunu korumuştur. Mali imkansızlıklar, yeniden

¹⁵⁰ Bkz. VII. Ek.

¹⁵¹ Asakir-i Mansure kıyafeti için bkz. Ahmet Yaramış, II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839), ss. 150-156

¹⁵² Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi III/5, s. 346.

örgütlenendirilen düzenli orduların giyimi için bütçeden yeterli kaynak sağlamakta zorlukla karşılanmaktaydı. Bu yüzden erinden subayına kadar bütün ordu mensuplarının kendilerine devletçe sağlanan giyim- kuşamı özenle korumaları, izinli olduklarında giymemeleri isteniyordu. Müşir, ferik, mirliva rütbelerinde bulunan en üst düzeydeki subayların, askeri hizmet dışında, kendi özel işleriyle ilgilendiklerinde gittikleri ve bulundukları mahallerde her nevi askeri işaret, rütbe ve nişanları taşımayan günlük sivil elbiselerini giyeceklerdi. Bu günlük elbiseler diğer devlet görevlilerinin elbiseleri gibi olacaktı. Yani, siyah çuhadan setre ve pantolon, sako yahut palto, adi festen ibaret giyimi kullanacaklardı. Bu elbiseyle gezdiklerinde kendilerine askeri kurallar çerçevesinde selam verilmeyecek, şayet tanınıp askeri selam veren olursa karşılık vermeyeceklerdi. Uğradıkları karakol ve dairelerde kendileri için karşılama töreni yapılamayacaktı. Sivil giysi ile gezdiklerinde yanlarında yaver-i harp ve çavuş götüremeyeceklerdi. Birbirlerini özel olarak ziyarete sivil elbise ile gidebileceklerdi. Bu kurallar sadece sözü edilen subaylar için olup, alt kademelerdekiler için geçerli olmayacaktı¹⁵³.

Orduda otuz yıl hizmet gördükten sonra emekli olan subaylar, resmi elbiselerini giyebilecekler, bu kıyafetle resmi yerlerde görüldüklerinde kendileri için karşılama töreni yapılacaktı. Ancak, bunların görev başında bulunan subaylardan fark edilebilmeleri için rütbelerinin biçim ve renklerinde bazı değişikliklerin olması yerinde görülmüş, Dâr-ı Şura-yı Askeri’de hazırlanan nizamname onaylanarak yayınlanmıştı. Emekli subaylar askerliğin şan ve şerefine dokunulmaması şartıyla diledikleri gibi sivil kıyafetle dolaşabileceklerdi¹⁵⁴.

¹⁵³ “Müşirân-i izam ve ferikân-i kıram hazaratıyla mirliva paşaların hizmet-i askeriye haricinde elbise-i adiyeye iktisa edebilmelerine dair karname”, Ceride-i Askeriye, defa 9, (12.03.1864)

¹⁵⁴ Ceride-i Askeriye, defa 10, 11 Şevval 1280 (19.03.1864). Ayrıntılar nizamnamede yer almaktadır.

Bu dönemde atılan en önemli adım ise kumaş ihtiyacının ülke içinden sağlanması için girişilen çabalar olmuştur. Özellikle Abdülmecit, yeni fabrikaların kurulması için emirler çıkarmakla yetinmemiş, yurt gezilerinde kurulan yeni fabrikaları gezerek işe verdiği önemi göstermişti. 1844 yılında İzmit civarındaki Çuha fabrikasını gezdikten sonra, ürünlerini çok beğenmişti. Bir süre sonra da Dâr-ı Şura-yı Askeri'nin kararıyla, fabrika ürünü çuhanın İngiliz çuhasından daha kaliteli ve nefis olduğu, askeri elbiselerin 1845 tarihinden itibaren bu kumaştan yapılması uygun görülmüştü. İhtiyacı karşılayabilmek için yüz bin zır'a çuha imali gerektiği saptanmıştı¹⁵⁵. II. Mahmut zamanında 1833'te İstanbul'da açılmış olan Feshane Fabrikası, genişletilerek yeni makinelerle modern bir yapıya kavuşturuldu. Bu Fabrika 1866 yılında çıkan bir yangınla kullanılmaz hale gelinceye kadar fes imalinde kullanılan kumaşın yanı sıra çuha ve şayak ta üretmekteydi. Yine İstanbul'da birkaç tezgahla açılmış olan Bez Fabrikası, çadır ve Amerikan bezi imal etmekte iken 1839'da Basmahane adını almış, Avrupa'dan getirilen ustalar ve makinelerle basma üretimine geçmişti. Ne var ki bu imalat pahalıya mal olduğundan 1853 tarihinden sonra yeniden bez üretimine geçmişti. Yine dikimhane'de ordu için çadır, gömlek ve benzeri şeyler üreten imalathaneler vardı¹⁵⁶.

Hem sivil hem de askeri , üniforma, kol ve kılıç, kayış, her çeşit şerit ve kordon, apolet, ispolet, püskül ile diğer resmi eşyalar, alay sancakları bu sıralarda “*Simkeşhane*”de üretilmekteydi. Bu tür mamulatin fiyatları devletçe belirlenmekteydi. Yapılacak zamların miktarı da ilgili kuruluşların görüşü alındıktan sonra belirleniyordu. 1867 yılı Nisan ayında simkeşhanede üretilen malzemenin

¹⁵⁵ Çadırcı, Anadolu Kentleri.. s.352.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 350.

yüzde on iki karla satış fiyatları saptanmış ve ilan edilmişti¹⁵⁷. Askeri üniformaların çeşidi ve fiyatları hakkında çok iyi bir fikir verdiği için Ceride-i Askeriye'den özetle ilk kez bu bilgileri aktararak gün ışığına çıkarmakta fayda görüyoruz. Üç yaldızlı sırmadan olmak şartıyla kara askeri ümera ve zabitanına mahsus üniformaların fiyatları şöyle saptanmıştı:

Serasker üniforması maliyeti 2554 kuruş, yüzde on iki kar eklendiğinde satış fiyatı 2861 kuruş olacaktı. Müşir üniformasının satışı 1683 kuruş, piyade ferik üniforması 1177 kuruştı. Mirliya piyadesi üniforması 822 kuruş 30 para, zuhaf miralay üniforması çuha parasıyla birlikte 430 kuruş 10 para idi. Mirliyalığa mahsus üniforma 822 kuruş on paradan, Zuhaf miralaylığına ait olanı çuhasıyla 430 kuruş 10 paraya, saf piyade miralaylığına mahsus üniforma çuha parasıyla birlikte 430 kuruş 10 para, zuhaf kaymakamlığı üniforması çuha bedeliyle birlikte 427 kuruşa satılacaktı. Saf piyade kaymakamlığı üniforması çuha bedeliyle birlikte 427 kuruş, Talia binbaşısının üniforması 355 kuruştı. Zuhaf ve saf binbaşılara ait üniforma çuha bahasıyla birlikte 355 kuruştı. Zuhaf ve piyade alay eminleri üniformaları çuha bedeliyle birlikte 348 kuruştan satılacaktı.

Muzika-yı Hümayun, süvari, erkan-ı harbiye, istihkam ve bahriye askerlerinin üniforma bedelleri de ayrı ayrı saptanmış bulunmaktaydı¹⁵⁸. Süvari subaylarının at takımları ise “*Şirket-i Saraciyye*” tarafından karşılanmaktaydı. Bu gruptaki eğer ve malzemenin satış bedeli de ilgililerce önceden belirlenerek ilan ediliyordu¹⁵⁹.

3. 6. Emeklilik

¹⁵⁷ Ceride-i Askeriye, defa 171, 22 Zilhicce 1283 (17.04.1867).

¹⁵⁸ A.g.g. defa 172, 173, 174.

¹⁵⁹ Ceride-i Askeriye, defa 197, 28. C.ahir 1284 (26.10.1867)

Çağın gereklerine uygun olarak bütünüyle yeniden yapılandırılan Tanzimat Dönemi Osmanlı ordusunda subayların emekli olmaları ile ilgili özenli düzenlemeler yapıldı. Asakir-i Mansure'den bu yana yapılan düzenlemelerle emekliye ayrılma işi sıkı kontrol ve koşullara bağlanmıştı. Ancak, 1844'te uygulamaya konulan yeniliklerden sonra ortaya çıkan sorunlar ve şartlar göz önünde tutularak daha kapsamlı ve kalıcı bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Nitekim, Dar-ı Şura-yı Askeri'de gerekli çalışmalar tamamlandıktan sonra Haziran 1869'da yayınlanarak yürürlüğe konulan "*Asakir-i Berriye-i Mülükane Tekaiüd Kanunnamesi*" ile bu alanda da çok önemli bir adım atılmış oldu¹⁶⁰. "*Makale-i Ula, Makale-i Saniye, Makale-i Salise*" olarak üç ana bölüm halinde düzenlenen bu yasanın ilk makalesi (Bölümü) "*Silk-i askeriyede kesb-i kıdem edenlere tahsis olunacak tekaüd maaşları*"na ayrılmış olup üç fasıl ve 13 maddeden ibarettir. İlk fasılda "*Kadim Maaşına İstihkakın Şeraiti*" ele alınmaktadır.

İlk fasıl, yedi madde olup, otuz yıl askerlik hizmeti yapmadan emekli olunmayacağını, askere alınma yaşı olan yirmi yaşı esas alınarak bu sürenin hesaplanacağı, deniz kuvvetlerinden kara kuvvetlerine geçenlerle seferde geçen sürelerin emekliliğe nasıl yansıtacağı ayrıntılarıyla bu kısımda saptanmaktadır. Harp ilanıyla seferde geçen süre bir yılı doldurmasa bile bir yıl sayılarak emeklilikte iki yıl olarak geçerli olacaktı. Esaret altında kalındığında geçen süre emeklilikte bir misli olarak kabul edilecekti. Harp Okulu dışında askeri okullarda geçen süre emeklilikte hesaba katılmayacaktı.

¹⁶⁰ Düstur-i Askeri, s.108-159. Türk Silahlı Kuvvetler Tarihinde askerin emeklilik işlerinin 13 Ocak 1906'da çıkarılan bir kanunla esaslı hükümlere bağlandığı ifade edilmekteyse de görüleceği gibi esaslı düzenleme çok daha önce yapılmıştır. (Bkz. C.III/5, s. 331).

Redif askeri silah altına alındığında gereksinim olursa emekli subaylardan istekli ve sağığı elverişli olanlara görev verilebilecekti. Ancak, askerlikte geçirecekleri süre fiili askerlik olarak kabul edilmeyecekti.

Kanunnamenin ikinci faslı (8.-13.maddeler), “*Tahsis olunacak kıdem maaşlarının miktar ve keyfiyeti*”ni hükme bağlamaktadır. Subay, astsubay ve askeri personel emekli olduğunda iki ayrı grup olarak tasnife tabi tutulacaklardı. İkinci grup olarak emekliliğe hak kazanmak için 30 yıl hizmet etmiş olmak şarttı. Seferde geçen süreleri ayrıca hesaplanarak bu otuz yıla eklenecekti. Böylece hizmet yılına göre birinci derecede emekli maaşı alması mümkün olacaktı¹⁶¹.

Bulunduğı rütbede iki yıl hizmet etmeden emekli olmak isteyen subay, bir alt derecedeki seviyeden emekli edilecekti. Esnaftan olup orduda nalbantlık, saraçlık ve benzeri hizmetlerde bulunanların emeklilikleri söz konusu değildi. Ancak bunlar okul çıkışlı kadrolu olanlardan iseler emekli olabileceklerdi.

Bulundukları rütbede 12 yıl hizmet edip kıdem kazananların bu süreleri 30 yıla eklenecek ancak, hiçbir şekilde 50 yıllık emekli maaşından fazla maaş ödenmeyecekti.

Tıp mektebinde eğitim için geçen süre askeri doktorların emekliliklerinde hesaba katılmayacaktı.(12.madde). Bunlara askerlikte muadili oldukları rütbelere verileceğinden aynen askeri zabıtlar gibi işlem görecektlerdi. Dışardan sözleşme ile askeri birliklerde görev alan sivil doktorlar emeklilik hakkına sahip olmayacaklardı.

¹⁶¹ “...mesela miralaylardan birinin tam otuz sene hizmet-i askeriyesi olduğunda ber-muceb-i cedvel bin iki yüz elli kuruş maaş alması ve şayed ol miralayın hizmet-i askeriyesi otuz seneden bir sene ziyade ise çünkü merteb-i saniye ile merteb-i ula maaşları beyinde olan altı yüz yirmi beş kuruş yirmiye taksim olundukta bir seneliğe otuz bir kuruş isabet edeceğinden bir sene için icab eden otuz bir kuruş merteb-i saniye maaşına ilave olunarak bin iki yüz seksen bir kuruş itası lazım gelür ve bu usul üzere her bir sene-i zaide için otuz bir kuruş zammıyla ilerüye gidilüb elli seneye vardığı gibi bin sekiz yüz yetmiş kuruşa baliğ olur ki merteb-i ula maaşı bundan ibaret olduğundan ma’ isfar elli sene hizmet-i askeriyede bulunan bir miralaya merteb-i ula maaşı olan bin sekiz yüz yetmiş beş kuruş maaş tahsis ve ita olunacaktır” (8. madde)

“Makale-i Saniye” *alil ve mariz ve sakat olanlar için tahsis olunacak tekaüd maaşları ahkamı*” başlığı altında yer alan iki fasıl ve on dört- yirmi üçüncü maddelerin ilk faslında yaralı ve hasta olanların emekliliklerini, ikinci faslı ise böylelerine tahsis edilecek maaşla küçük dereceli subaylarla onbaşı ve erlere *“emekdarlık namiyle”* verilecek maaşların miktarını belirlemektedir. Ümera, zabitan ve neferat-ı askeriyeden biri savaş sırasında veya görevi başında iken bu hizmeti yerine getirmeyecek derecede sakatlanır veya sakatlığı bir süre sonra ortaya çıktığında doktor raporu ile sakatlığını ispatlayarak dilekçe ile bağlı bulunduğu birliğin komutanına baş vuracak, uygun görülürse gerekli işlemler yapılarak emekliğine karar verilecekti. Padişahın onayı ile kesinlik kazanacaktı. İki el veya iki ayak veyahut bir el veya bir ayak kesilmiş veya bütün bütün iş görmez olmuşsa ya da iki göz zayi olmuşsa veya koltuk değneğiyle bile ayakta kalamayacak şekilde vücudu hasar görmüşse öyleleri birinci derecede ; bir el, bir ayak kesilmiş veya bütünüyle iş göremez olmuşsa veya koltuk değneğiyle yürümek mecburiyetinde kalmışsa ikinci derecede; bu iki derecenin dışında savaş veya iş gereği sakat kalanlar ise üçüncü derecede sakat sayılacaklardı. Üçüncü derecedeki küçük rütbeli subaylarla on başı ve erler sekiz kısımda değerlendirilerek maaşa bağlanacaklardı.

İkinci fasılda ise sakatlıktan dolayı emekli edilmiş olanlara verilecek maaşların hesaplanması ve miktarı belirlenmişti (17-24. maddeler). Birinci derecede malul ve sakat miralaydan binbaşıya kadar olan subaylara hizmet sürelerine bakılmaksızın elli yıllık gibi emekli maaşı bağlanacaktı. İkinci derecede olanlardan hizmetleri yirmi yıl ya da daha fazla olanlara da elli yıllık gibi işlem yapılacak, ancak yirmi yıldan daha az askerlik yapmış olanlara otuz yıllık emekli maaşı verilecekti. Üçüncü derecede mecruh ve alillere ise askerlik hizmetleri otuz seneyi bulmuş veya geçmiş

olanlara elli senelik tekaüd maaşı tahsis edilecekti. “*Hizmet-i askeriyeleri otuz seneden az olanlara yalnız otuz senelik tekaüd maaşı ita olunur*”¹⁶².

Birinci derecede yaralı veya hasta alay emini ile daha küçük rütbeli subayların bütününe elli yıllık emekli maaşlarına 250 kuruş zam yapılacaktı. İkinci derecedekilere otuz yıllık gibi emekli maaşına ilave olarak 166,5 kuruş verilecekti. Üçüncü derecedekilere ise otuz yıllık emekli maaşlarına 83 kuruş ilave edilecekti(18.madde).

Küçük rütbeli subaylarla onbaşı ve erlerin birinci derecede yaralı ve hasta olanlarına 250 kuruş, ikinci derecedekilere 166,5 kuruş, üçüncü derecedekilere ise 125 kuruş tekaüd maaşı bağlanacaktı. Bu kısımda yer alan diğer hükümler,de ise asker ve subayların hastalık ve sakatlıklarından dolayı emekli edilmelerinde göz önünde bulundurulacak diğer hususlar sıralanmaktadır.

Kanun’un “*Makale-i Salise*”, “*Eramil ve Eytam Maaşları*” başlığını taşıyan bölümü (25.-29.maddeler), iki fasıl halinde düzenlenmiştir. Fasl-ı evvel, 25.-26. maddeleri, Fasl-ı sani ise 27.-29. maddelerden ibaret olup, ikinci faslın 29. maddesi kendi içerisinde tekrar 8 kısıma ayrılmıştır. Bu bölümde subay astsubay ve diğer askeri personelin dul ve yetimlerine nasıl aylık bağlanacağı ayrıntılarıyla saptanarak maddeler halinde belirlenmiştir.

Bu düzenlemede üzerinde durulan başlıca hususun Ordu’da hizmet görenlerin emekliye ayrılmasında hiç kimsenin korunup kollanmaması, herkese hak ettiği aylığın bağlanması olduğu açıkça görülmektedir. Zira Osmanlı Devleti’nde her alanda olduğu gibi askerlik ocağında da adam kayırma, haksız işlem yapma gibi alışkanlıkların Tanzimat’la birlikte önü alınmak istenmekteydi. Bunun için öncelikle

¹⁶² 17. madde.

yasal düzenlemeler yapılmakta, uygulamanın yasalara göre olması için de başta teftiş olmak üzere önlemler alınmaktaydı. Terfi ve tayinler, emekliye ayrılma haksızlıklarının görüldüğü alanlar olduğundan Tanzimat'tan Meşrutiyet'e ve daha sonrasına kadar uzanan dönemde eksiklikler dikkate alınarak beş on yılda bir ana fikir ve temel düzenleme değiştirilmeden sözünü ettiğimiz yasa ve yönetmeliklere ilaveler yapılmış, ekler çıkarılarak mükemmel hale getirilmeye çalışılmıştır.

3.7. Cezalandırma ve Mükâfatlandırma

Tanzimat döneminin en belirgin özelliklerinden birisi hiç şüphesiz, hukuk alanında çağdaşlaşma yönünde atılan önemli ve kalıcı adımlar olmuştur. İslam hukukunun kişiyi ilgilendiren evlenme, boşanma, miras gibi hükümleri bu dönemde de yürürlükte kalmış olmakla birlikte, toplum ve devleti ilgilendiren alanlarda Avrupa'da uygulanan hukuk normlarına uygun yasal düzenlemeler yapıldı. Özellikle ceza hukuku alanında kalıcı ve köklü değişikliklere gidildi. Buna paralel olarak askeri ceza usul ve yöntemlerinde de çok kapsamlı, kalıcı, çağdaş nitelikli değişiklikler yapıldı. Bu değişikliklerin bütünü ve uygulamaları ele almak çalışmamızın sınırlarını aşmaktadır. Ancak, bir fikir vermek ve dikkatleri konuya çekmek için en önemli bir düzenleme olan Askeri Ceza Kanunu'ndan kısaca bahsetmek gerekmektedir.

1870 yılının Ocak ayı sonlarında yayınlanarak (21 Şevval 1286- 23.01.1870) yürürlüğe giren “*Askeri Ceza Kanunname-i Hümayun'u*”¹⁶³; iki ana bölüm ve 206 maddeden ibarettir. Birinci Bab'ı, “*Usul-i Umumiye Beyanındadır*” başlığını taşımakta

¹⁶³ Düstur-i Askeri, s.218-276.

olup, 1.-74. maddeleri kapsamaktadır. Bu bölümde, yasanın uygulama alanı, saptanmakta, kimlerin hangi şartlar altında bu kanuna göre yargılanacakları hükme bağlanmaktadır. Kara askeri ile zaptiye erleri ve bunların subayları, emekli askerler, askerlik sınıfında hizmet görenler, savaşlarda orduya katılanların bütünü belirlenen kurallar çerçevesinde bu yasaya göre yargılanacaklardı. Emekli subaylarla redif askerleri, bunların sivil halkla olan ilişkilerinde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda uyulacak esaslar da kanun kapsamına alınmıştı.

Suçun niteliğine göre Divan-ı Harpçe verilecek cezaların, idam,müebbed kürek, müebbed kalebend, bir seneden on seneye kadar kürek, bir seneden on seneye kadar prangabend, bir seneden on seneye kadar kalebend ve nef-i müebbed cezaları olarak sıralanmaktaydı. Bununla birlikte askerlikten tard, üç aydan üç yıla kadar sürgün, on beş günden bir seneye kadar prangabend, kırk beş günden üç seneye kadar hapis, on beş değnekten seksen değneğe kadar darb, on günden altı aya kadar demirbend cezaları sayılmaktaydı.

Hafif cezalar ise, 24 saatten 45 güne kadar hapis, 24 saatten 12 güne kadar demirbend, 3 değnekten 15 değneğe kadar darb idi. Küçük rütbeli zabitan ile onbaşlıların rütbelerinin alınması da bu caza içinde yer alıyordu. Mülkiye Ceza Kanununa göre verilen para cezaları için askeri personele ayrıca hapis cezası öngörülmekteydi.

İdam başta olmak üzere verilen cezaların nasıl infaz edileceği kanunda açıkça gösterilmekteydi.

Yasanın 48. maddesiyle Divan-ı Harb'in nasıl oluşturulacağı belirlenmekteydi.

Küçük rütbeli subay, onbaşı ve erler için: Miralay veyahut Kaymakam veya binbaşı rütbeli Divan-ı Harp Reisi, bir binbaşı veya alay emini, bir kol ağası, bir

yüzbaşı, bir mülâzim-i evvel, bir mülâzim-i sani ile bir küçük zabıt aza olarak bulundurulacaktı.

Mülâzim-i sani ve salis ile vekilleri için: Miralay yahut kaymakam veya binbaşı riyasetinde , binbaşı veya alay emini, kol ağası, iki yüzbaşı, bir mülâzim-ı evvel, bir mülâzim-i sani'den kurulmaktaydı.

Mülâzim-i evvel ve vekilleri için: miralay, kaymakam veya binbaşı başkanlığında, Bir binbaşı veya alay emini, kol ağası, iki yüzbaşı, iki mülâzim-i evvel üye bulundurulacaktı.

Yüzbaşı ve vekilleri için: Miralay veya kaymakam başkanlığında bir kaymakam, iki binbaşı veya iki alay emini, bir kol ağası, iki yüzbaşından oluşturulacaktı.

Kol ağası yargılamak için miralay veya kaymakam başkanlığında iki kaymakam iki binbaşı ve iki kol ağası Divan-ı Harbi oluşturacaktı.

Binbaşı veya alay emini için : Mirliya başkanlığında iki miralay iki kaymakam iki binbaşı veya iki alay eminden Divan kurulacaktı.

Kaymakam yargılanacağında mirliya başkanlığında dört miralay iki kaymakam, miralay için ise ferik rütbeli subay başkanlığında üç mirliya ve üç miralay Divan-ı Harbi oluşturacaklardı. Mirliya, ferik ve müşir yargılanacağı zaman başkan müşir rütbesinde olacak, mirliya için dört ferik iki mirliya, ferik için iki müşir dört ferik, müşir için ise üç müşir üç ferikten kurulu Divan-ı Harp Meclisleri oluşturulacaktı¹⁶⁴.

Ayrıca “*Divan-ı Harp katipliğine erkan-ı harbiye yüzbaşlarından veyahut alay ve tabur katiplerinden bir zabıt tayin olunup maiyetine gerektiği kadar*” yardımcılar verilecekti. Her ordunun fırka meclislerinden başka, neferden başçavuşa kadar bütün

¹⁶⁴ Bkz. 48. madde, s.230-231.

ordu mensuplarını yargılamak için belirtilen şekilde daimi birer Divan-ı Harp kurulacaktı. Birden fazlasının kurulması gerektiğinde gereği yapılacak, reis ve azası fırka dahilinde silah altında bulunan subaylardan seçilir, altı ayda bir diğer nöbetlilerle tebdil kılınırdı. Divan-ı Harp reis ve azaları ordu veya müfreze fırka kumandanlığı marifetiyle tayin olunur, fakat müşir , ferik , mirliya veya miralayı yargılayacak divan-ı harp reisi ve azası seraskerlik makamınca seçilerek atanırdı (51. madde). Fırka içerisinde Divan-ı Harbi oluşturacak sayıda subay bulunmadığında ise Seraskerlik makamının emriyle diğer bir ordu veya fırka dairesinden aza görevlendirilecekti.

Yasanın ikinci babı'na kadar olan maddeleri küçük cezaların nasıl verileceğini hükme bağlamaktadır. İkinci Bab, “*Ahkam-ı Cezaiye*” başlığı altında on üç fasıldan (75.- 205. maddeler) oluşmaktadır. İlk fasılda “*cinayet ve casusluk ve ayartıcılık*” kapsamındaki suçlar sayılmakta , bu tür suç işleyenlere idam cezası verileceği belirlenmektedir. Düşmanla birlik olup Osmanlı askerine karşı silah kullanmak, casusluk yapmak, düşmanla gizli veya açık anlaşma yapmak, askeri firara teşvik etmek, izinsiz askeri yer ve tesislere girmek, düşman ülke için asker toplamak gibi suçlar bu fasılda yer alıyordu (75.-85. maddeler)

İkinci fasıl “*Feraiz-i Askeriye*”ye *Muhalefet*’e ayrılmıştır. Burada sayılan suçlardan bir kısmı idam cezası gerektirmekteydi. Diğerleri için ise çeşitli cezalar ön görülüyordu. Muhafaza ettiği kaleyi sonuna kadar savunmadan düşmana teslim etmek, savaş alanında düşmanla anlaşarak askeri silah terke zorlamak gibi suçlar idamlıktı. Nöbet yerini terk etmek, nöbette uyumak, görevli bulunduğu yeri terk etmek, muharebede veya toplanma emri verildiğinde uymamak, Divan-ı Harp üyesi olup gerektiğinde toplantılara katılmamak, harp esirlerini veya muhafaza etmesi

gerekenleri ellerinden kaçırmak gibi suçları işleyenlere, rütbelerine göre verilecek cezalar bu fasılda yer almaktadır.

Üçüncü fasıl, isyan, itaatsızlık ve mukavemet gibi suçları işleyenlere verilecek cezaları (96.-108. maddeler), dördüncü fasıl, “nüfuz-i memuriyeti suiistimal” (109-113. maddeler), beşinci fasıl, kura çekimi ile ilgili suçları kapsamaktadır.(114.-123. maddeler. Altıncı fasıl, firar suçlarını, yedinci fasıl “*Eşya-yı askeriye-yi satmak ve aşırmaq ve rehin etmek ve satun almak ve rehiniyete kabul etmek ve satılmış ve aşırılmış ve rehin olunmuşlarını gizlemek*” suçlarına ayrılmıştır.(152-159.maddeler)

Sekizinci fasıl, sirkat, dokuzuncu fasıl yağma ve tahrip, onuncu fasıl ise “*İdare-i askeriyede Sahtekarlık*” yapanlarla ilgili cezaları belirlemektedir. On birinci fasıl “*Hidemat-ı askeriyede İstikametsizlik ve İrtikab*” başlığını taşımaktadır. On ikinci fasılda ise askerliğin şan ve şerefine dokunur, ırza geçme ve benzeri suçlar işeyip aldığı küçük cezalarla ıslah olmayanlarla ilgili hükümleri kapsamaktadır. (196.- 200. maddeler.

Ceza kanununun son kısmını oluşturan on üçüncü fasıl, “*Tabib ve Cerrah ve Eczacılar Müteallik Mevâd-ı Cezaiye*” (201-206. maddeler) konusunu kapsamaktadır. Burada askeri hekim ve eczacıların işleyebilecekleri suçlara verilecek cezalar yer almış bulunmaktadır.

Askeri disiplini sağlamak ve askerlik yapanların işleyecekleri suçlara uygun cezayı adilane bir şekilde almalarına yönelik olarak hazırlanan bu ayrıntılı yeni yasa uzun süre yürürlükte kaldı. Daha sonra bazı ekler yapıldıysa da esasa dokunulmadı. Yasayı hazırlayanların dikkat ettikleri başlıca hususlardan birisi, sivil ceza yasalarında yapılan düzenlemelere paralellik olmuştur. İkincisi ise, büyük cezaların bir kişi tarafından değil, üyeli divan-i harplerce verilmesi ve bu cezanın kesinleşmesi

için Dâr-ı Şura-yı Askeri'nin onayının aranmasıydı. Dâr-ı Şura, cezayı onayladıktan sonra Seraskerlik makamınca Padişah'ın onayına arz ediliyor, onay alındıktan sonra uygulanıyordu. Sivil ceza uygulamasında ise, nizamiye mahkemelerinin verdikleri ağır cezayı gerektiren suçların, Meclis-i Vâla'da da görüşülüp kararlaştırıldıktan sonra Padişah'ın onayı ile uygulamaya konulmaktaydı. Bu bakımdan da benzerlik açıkça görülmektedir.

Dönemin anlayışı gereği, üst düzey görevlilerle bazı memurların aldıkları cezalar her kese ibret ve ders olsun diye Takvim-i Vekayi'de yayınlanıyordu. Bu uygulama askerler için de geçerli idi. Padişah'ın onayladığı askeri cezalar da Takvim-i Vekayi'de yer almaktadır. Daha sonra Ceride-i Askeri çıkmaya başlayınca, bu gazetede de alınan cezalar duyurulmaktaydı. “*Mücazat*” başlığı altında suçlunun adı, suç çeşidi ve verilen ceza yer alıyordu. Namussuzluk, hırsızlık, yaralama, edepsizlik, firar, kurallara aykırı davranmak, öldürme gibi başlıklar altında suçlunun adı bağlı olduğu askeri birlik ve aldığı ceza yazılıyordu¹⁶⁵. Sayılan suçlardan başka, yaralama, ecnebi memlekete firar, silah teşhiri, görev yerini terk etme, kurallara aykırı davranmak, itaatsızlık yapmak, hırsızlık, hapiste tutulana kaçırmak gibi suçların işlendiği görülmektedir¹⁶⁶. Sık olmamakla birlikte üst düzey subay ve askeri görevlilerin zimmetlerine para geçirdikleri için yargılanıp cezalandırıldıklarına dair haberler de gazetelere yansımaktaydı. Hassa Ordusuna bağlı Süvari Dördüncü Alay'ın Sofya'da görevli olduğu sırada subaylarının kural dışı hareketleri olduğu, ayrıca irtikapları dahi söylenince bunun üzerine birkaç aydan beri Muhakemat Komisyonunda yargılandıkları sonuçta, Miralay Salih Bey'in iki yük iki bin dört yüz yetmiş yedi buçuk, binbaşı Hasan Efendi'nin otuz bir bin sekiz yüz on

¹⁶⁵ Ceride-i Askeriye, defa 9, 4 Şevval 1280 (12.03.1864).

¹⁶⁶ Ceride-i Askeriye'nin, 39, 55, 100, 105, 120, 146, 183 sayılarında ve diğer bir çok nüshasında bu tür cezaları alanların adları ve birlikleri teşhir edilmektedir.

beş buçuk , diğer binbaşı Hüsmen Ağa'nın otuz üç bin yüz otuz dört buçuk , katip Ahmet Efendi'nin bir yük altmış beş bin yüz yirmi altı buçuk , mülazım Hüseyin Efendi'nin dört bin sekiz yüz seksen beş, diğer mülazım Abdullah Ağanın beş bin beş yüz yetmiş sekiz kuruş zimmetleri tebeyyün etmişti. Bunların askerlikten tard edilip, tutuklu bulundukları tarihten itibaren birer yıl hapislerine, zimmetlerine geçirdikleri paranın kendilerinden tahsil edilmesine karar verilmişti. Ancak, yüzbaşılardan Osman, Hüseyin ve Hasan ile Ahmet'in suçları göz önünde tutulduğunda askerlikten çıkarmayı gerektirmediği, üçer ay hapis tutulmalarının yeterli olduğu belirtilmekteydi¹⁶⁷. Bu tür haberler, dönemin diğer gazetelerine de yansıyor. Sahte belge düzenleme, izin hak etmeyen erleri izne gönderme ve benzeri suçların işlendiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır. Üçüncü Ordu Altıncı Alayında işlenen bu tür küçük suçların rüşvet karşılığı yapıldığına dair bu Ordu Müşiriyetine yazılan yazı ekte verilmiştir¹⁶⁸.

Askerliğin Osmanlı uyruğu olanlar için bir vatan borcu olarak kabul edilmesinden itibaren, halkı askerliğe özendirmek için girişilen propaganda faaliyetleri için dönemin basın yayın organlarından yararlanılmış, askerliğin faziletleri ve özellikle Müslüman halkın din ve namusunu, memleketini korumasının zorunluluğu anlatılmak istenmişti. Padişah'ın askeri manevra ve tatbikatlara bizzat katılması, şehzadesini(Yusuf İzzettin Efendi) önce Harp Okulu'na daha sonra Orduya kaydettirmesi bu çabaların birer parçası olarak görülebilir. Öte yandan, barışta ve seferde üstün başarı gösteren er ve subayların, fedakârlığı, yararlığı görülenler çeşitli şekillerde ödüllendirilmekte idiler.

¹⁶⁷ Bkz.Ceride-i Askeriye, defa 39, (20.10.1864).

¹⁶⁸ Ayniyat, 842,s.5 26 B 292 (27.08.1875) tarihli yazı

Osmanlı silahlı kuvvetlerinde daha önceleri de uygulanan mükâfatlandırma yöntemlerine 1730 yılından itibaren yenileri eklenmeye başlanmış ilk madalyayı I. Mahmut ödül olarak vermişti. Daha sonraları bu usul geleneksel bir hâl almıştır.

Abdülmecit, ilk madalyayı Şam dolaylarındaki ayaklanmaların bastırılması vesilesiyle başarı gösterenlere vermiş ve bu madalya “*Berriyettüşam ve Akkâ Madalyası*” olarak adlandırılmıştı. Aynı yıl İftihar Madalyası veya nişanı denilen bir madalya daha verilmeye başlanmıştı. Bu madalya, 1853 ve 1858 tarihlerinde de çıkarılmıştır. Altın, gümüş ve tunçtan çeşitleri olan bu madalyanın üzerinde iç içe çok köşeli iki yıldızla altında “*Nişan- i İftihar*” yazısı, yazının altında ise defne dalı resmi bulunuyordu¹⁶⁹.

Bedirhan Bey İsyanı’nın batırılması üzerine 1845 yılında çıkarılan “*Kürdistan Madalyası*” altından ve gümüşten olmak üzere iki çeşit olarak hazırlanmıştı. Üzerinde dağ isimleri ve en üstte “*Kürdistan*” yazısı ile 1262 tarihi yer alıyordu. “*Yemen Madalyası*” (1846), “*Bosna Madalyası*” (1850), “*Sinop Madalyası*”(1853), Kırım Muharebesi Madalyası (1854), Kırım Savaşında Kars savunmasında gösterilen başarı üzerine çıkarılan “*Kars Madalyası*”(1854), “*Silistre Madalyası*” (1854), “*Tahilsiyeye ve Yardım Madalyası*” (1859) gibi madalyalar da Abdülmecit devrinde verilmişlerdi.

Abdülaziz döneminde bunların yanı sıra yeni madalyalar da verilmeye başlanmıştır. “*Karadağ Madalyası*” (1862), “*Endaht Madalyası*” (1863), “*Sergi-yi Umumi Madalyası*” (1862), “*Kolera Madalyası*” (1865), “*Girit Madalyası*” (1868) gibi yeni madalyalar darp edilmişti¹⁷⁰.

Bu madalyalar, fedakarlık, başarı ve yararlık gösteren asker- sivil tab’asına Devlet tarafından bir ödül olarak verilmekteydi. Madalyalar, Altın, gümüş, nikel gibi

¹⁶⁹ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, III/5, s.314.

¹⁷⁰ Bu madalyaların birer adetleri, Askeri Müze’de (Harbiye İstanbul) sergilenmekte olup, Madalya ve Nişanlar başlıklı bir katalogta yayınlanmıştır.

madenlerden imal edilmekteydi. Özellikle savaşlarda başarı gösteren subay ve erlerin mükafatlandırılmasında kullanılmaktaydı.

Madalyaların yanı sıra hizmet ve liyakat karşılığında taltif amacıyla bir mükafat ve şeref alameti olarak nişanlar da veriliyordu. II. Mahmut tarafından verilen “*İftihar Nişanı*” gümüş, altın ve murassa olmak üzere üç çeşitti. Gümüş ve altın olanı subaylara ve erlere, murassa olanı ise Devlet büyüklerine ve ulemaya verilmekteydi. Osmanlı Devletinin ilk resmi nişanı buydu ve 1832 yılından itibaren verilmeye başlanmıştı.. Abdülmecit zamanında 1852’de “*Mecidi Nişanı*” adı altında verilmeye başlanan nişan, beş derece üzerinde hazırlanmıştı. Birinci ve ikinci derecede olanları Padişah’ın huzurunda takılırdı. Nişanı alabilmek için bulunduğu meslekte yirmi yıl hizmet şartı aranırken barış ve savaşta olağanüstü hizmeti olan askerler için süre söz konusu değildi.

Abdülaziz’in tahta çıktığı yıl (1861), ilk Osmanlı padişahı Sultan Osman adına “*Osmanlı Nişanı*” çıkarılmıştı. Askerlikte üstün başarı gösterenlerle, görev sırasında ağır yaralananlara verilirken yirmi yıllık süre aranmazdı. Bu nişanı alan askerlerin savaşta geçen hizmet süreleri de iki misli sayılırdı. Nişan, ayrıca dört rütbe göz önünde bulundurularak verilmekteydi¹⁷¹.

Mükafatlandırılan subay ve erlerin adları dönemin resmi gazetesi niteliğini de taşıyan Takvim-i Vekayi’de yayınlanıyordu. Ceride-i Askeri çıkmaya başladıktan sonra burada da “*Mükâfat*” başlığı altında başarılı hizmetleri görülenlere verilen çeşitli mükâfatlar a yer verilmekteydi. Birkaç örnekle kimlere niçin ödül verildiğini bir fikir edinmek üzere burada ele alacağız.

¹⁷¹ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, III/5, s.318.

Kıbrıs Adasında altıncı topçu alayında görevli yüzbaşı Osman Ağa'ya karaya oturan Avrupa isimli vapurdaki yolcu ve eşyayı kurtarmadaki başarısından dolayı beşinci derecede Mecidiye Nişanı verilmişti¹⁷². Dâr-ı Şura-yı Askeri reisi Saffet Paşa'ya ikinci rütbeden Mecidiye Nişanı, İkinci Ordu erkânından Ferik Yahya Paşa'ya da aynı nişan takılmıştı. Dördüncü Ordu müşiri kaymakamı Ethem Paşa'ya ile Serasker müsteşarına ikinci rütbeden “*Nişân-ı Ali Osmani*” ile taltif edilmişlerdi¹⁷³.

Açıktaki bulunan topçu kaymakamlarımdan Ağacan Bican Bey'e dördüncü rütbeden bir kıta Mecidiye Nişanı verilmişti¹⁷⁴. Dikkatimizi çeken bir husus ise, emekli yaşı geldiği veya, isteğiyle emekli olmak isteyenlere aylık bağlanarak emekli edilmeleri de bir mükafat olarak addedilmiş ve Gazete'de adları sık sık ilan edilmiştir. Bu ilanlar da “*Mükafat*” başlığı altında yer almaktadır.

¹⁷² Ceride-i Askeriye, defa,125, 25 Şevval 1280 (02.04.1864)

¹⁷³ Ceride-i Askeriye, defa 130, (14.07.1866).

¹⁷⁴ Ceride-i Askeriye, defa, 146, (3.11.1866).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORDU – HALK İLİŞKİLERİ

4. 1. Asker Alımındaki Yeniliklerin Halk Tarafından Karşlanması

II.Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra oluşturduğu yeni orduya asker alımında eski yöntemler uygulandığı gibi askerlik için süre de belirlenmemişti. Bu durum yakınmaların başlıca sebeplerinden biri olarak görülüyor ve gösteriliyordu. Geçekten, 20 yaşında asker olan birisi 40-50 yaşına kadar bu hizmeti yapmakla yükümlü tutuluyordu. Bu ise toplumda hoşnutsuzluğa yol açıyordu. Tanzimat'la birlikte askerlik herkes için vatan borcu olarak kabul edilip süreye bağlanmakla çağın gereklerine uygun akılcı bir adım atılmış oldu. Kanun önünde herkesin eşit olduğu anlayışından hareketle Müslüman olan ve olmayanların vatan borcunu eda edeceği ilkesi kabul edildi. Bunun için gerekli kanunların çıkarılacağı Ferma'da ön görüldü.

Mülki, mali ve diğer alanlarda başlatılan yeniliklerin hemen arkasından 1844 yılından itibaren ele aldığımız askerlikle ilgili düzenlemeler yapılırken halkın gönüllü olarak desteğini almak için büyük çaba gösterildi. Özellikle Müslüman halkın katkısını ve desteğini sağlamaya yönelik her türlü önlem alınmaya gayret edildi. Din ve devlet, vatan kavramları öne çıkarılarak propagandaya önem verildi. Bununla beraber, kanunların herkese eşit uygulanacağı, kimsenin korunup kollanmayacağı, asker almada şeffaflığın ilke edinileceği üzerinde önemle duruldu.

Nitekim çıkarılan askeralma kanunlarında bu hususa özen gösterildiği açıkça görülmektedir. Kuranın bir kurul aracılığı ile katılanların gözleri önünde çektilmesi, asker alımında haksızlık, adam kayırma ve benzeri eski döneme özgü uygulamaları sona erdirdi. Sürenin konulması, gönüllü askerliğin önünü açtı. İmparatorluğun hemen her tarafında kura dönemlerinde gönüllü asker yazılanların sayılarında gözle görülen artışlar oldu. Kura işlemlerinin ele alındığı kısımlarda bazı örnekleri vermiştik. Gönüllü asker olma isteklerinin bir çoğunun kaynaklara geçmiş bulunduğunu önemle belirtmeliyiz. Bununla beraber, Bağdat, Hicaz ve Yemen gibi aşiret yaşamının önemini koruduğu ve merkezi hükümetin kesin denetiminde olmayan bazı bölgelerde bütün önlemlere rağmen eski alışkanlıklarını devam ettirmek isteyen toplulukların olduğu da bir gerçektir. Örneğin, Bağdat Vilayetine bağlı Musul ile Şehr-i Zor ve Süleymaniye sancaklarında ancak 1869 yılında kura uygulanabilmişti. Bağdat merkezinde bazı mahallelerde İslamiyet ve vatan haini olarak nitelendirilen bazı kimselerin bir araya gelerek ayaklandıkları, silah kullandıkları, üzerlerine asker gönderilerek yüz kişi kadarının tutuklandığı haberi gazetelerde yer almıştı¹⁷⁵. Güney Doğu Anadolu’da benzer tepkilerin görüldüğü, aşiretleri yerleşik hayata geçirmek için çaba gösterildiği iyi bilinmektedir. Adana ve Kozan dolaylarında aşiretlerin yerleştirilerek devlete karşı olan sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamak kolay olmamıştı . O sıralarda Anadolu’da nüfusları gittikçe artan Çerkez toplulukları da asker vermek istemiyorlardı.

Asker alımında karşılaşılan önemli bir sorun ise sağlıklı nüfus sayımlarının yapılmamış olmasıydı. 1830, 1844 ve daha sonraki yıllarda ardı ardına yapılan sayımların en önemli amacının askerlik çağında olanların saptanması idi. Sivil

¹⁷⁵ Ceride-i Askeriye, defa, 297. 20 Cemaziyevvel 1286 (26.09.1869).

memurlarla yaptırılan sayımlardan istenilen sonuç alınmayınca bu işte askerlerden yararlanma yoluna gidilmişti.1864 yılı baharında yapılması kararlaştırılan genel sayımda kadınların da sayılması uygun görülmüş, her vatandaşa “*Osmanlı Tezkeresi*” namıyla bir tezkere verilmesi kararlaştırılmıştı. Bunun için Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü ordular ile Tersane ve Tophane dairelerinin “*ümera ve zabıtân-ı askeriyeden kol kol tahrir memurları tertib ve tayin*” olunmuş, Beşinci ve Altıncı ordular bölgelerinde ise sayımların müşir, valiler ve mutasarrıflarca yapılması uygun görülmüştü¹⁷⁶. Bununla birlikte önceki dönemlerle karşılaştırdığımız zaman, Tanzimat Devrinde asker alımında büyük başarı sağlandığını imparatorluk genelinde özellikle Müslüman halkın yeni düzenlemelerden memnun olduğunu görmekteyiz.

4. 2. Kışla, Tabya Yapımı, Araç-Gereç ve Silah Sağlamada Halkın Katkısı

Ordu - halk ilişkilerinde önemli bir husus da kışla yapımında, tabya, istihkam ve benzeri inşaatlarda halkın gönüllü maddi destek vermesi ve bedenen karşılıksız hizmet etmesi olarak dikkat çekmektedir. Hiçbir baskı olmaksızın kendi rızalarıyla ülkenin hemen her tarafında bu tür katkıda bulunanlarla ilgili olarak kaynaklarda ve gazetelerde haber ve yorumlar yer almaktadır. Örneğin, Dördüncü Ordu’ya merkezlik yapmakta olan Erzincan’da ordu için yapılacak kışlanın malzemesi civar

¹⁷⁶ Tahririn nasıl yapılacağına dair 8 maddelik bir yönerge hazırlanarak yayınlanmıştı. Nizamiye ve redif askerleri de subayları dahil sayılacak, vatandaşlara Osmanlı tezkeresi ücretsiz verilecekti. Bkz. Ceride-i Askeriye, defa 20, 21 Zilhicce 1280 (27.05.1864). Ayrıca, Takvim-i Vekayi, defa, 748, 8 Zilhicce 1280 (14.04.1864).

kazaların halkınca karşılanıyor, bu malzeme ücretsiz kent merkezine taşınıyordu. Kelkit, bina yapımında kullanılacak kereste ve odunu, Kemah, gereken kireci, Şiran, 100 adet yan ağacı ile 500 adet ufak ağacı karşılıksız sağlayacaktı¹⁷⁷. Malatya civarında bir köy halkının yardımı ile dört bölük piyade askerini barındıracak büyüklükte bir kışlanın inşa edildiğini teftiş için yörede bulunan Dördüncü Ordu Müfettişi Miralay Ali Sabit Bey tarafından İstanbul'a rapor edilmişti¹⁷⁸.

Kayseri ileri gelenlerinden Güpgüpzade Hacı Mustafa Efendi ile İdare Meclisi üyesi iki kişi Redif Debboy Muhafazasında bulunacak askerin kalması için kârgir olarak iki bölük askerin kalabileceği bir koğuş yaptırmışlardı¹⁷⁹.

Halkın orduya destek verdiği bir alan da istihkam, tabya ve benzeri savunma mevzilerinin güçlendirilmesi ve yeniden yapılmasında madden ve bedenen katkıda bulunmasıdır. Sınır boylarında bu tür katkıların daha çok olduğu belgelere yansımış bulunmaktadır.

Doğuda Osmanlı-Rus sınırında, Erzurum ve Kars'ta Kırım Savaşı sonrasında yeniden inşa ve takviye edilmeye başlanan tabya ve istihkamların tamamlanmasında maddi sıkıntı çekilmekteydi. Öyle ki, *“1869 yılına gelindiğinde Kars'ta 15 numaralı Çam Tabyasının yapımı devam ediyordu. Bu tabyanın yapımında katkısı bulunan sancak yöneticileriyle görevlilerinin yaptıkları yardımlar İstihkam Komisyonunda görevli Rıza Bey tarafından kayda geçirilmiş, bir örneği de Envâr-ı Şarkîye Gazetesine gönderilerek yayınlanmıştı. Bu yayın Ceride-i Askeriye'de herkese örnek olması amacıyla bir kere daha yer almıştı. Sancak mutasarrıfı Emin Paşa dört gün çalıştırdığı işçi için 200 kuruş öderken Sancak Naibi, Zilan, Şuregil kaymakamlarıyla Meclis-i İdare azası Hacı İbrahim Efendi yüzer kuruş vermişlerdi.*

¹⁷⁷ Ceride-i Askeriye, defa 36, 24.09.1864

¹⁷⁸ Ceride-i Askeriye, 4 Şevval 1283, defa 160. (09.02.1867)

¹⁷⁹ Ceride-i Askeriye, defa 452, 21 Kanun-ı evvel 1871.

Şuregil, Zaruşad ve Kağızman ileri gelenleri 55 işçi, Terzi esnafı ustabaşısı ve ustalar ise 50 nefer çalıştırmışlardı. Dikkati çeken bir yardım da Artvin ahalisinden ve Katolik milletinden Marhassa vekili Andon'un teşvikiyle 60 neferin gelip çalışmış olmalarıydı Temmuz ayı boyunca 2135 nefer (amele-işçi) kaza memurları, tüccar ve ileri gelenlerince bedelen ve 1211 neferi ise halktan bedenen bilfiil çalışarak istihkam tamamlanmıştı.

Ardahan'da yapımı süren Gazi Tepe istihkamatının amelesi, hiçbir zorlama olmaksızın kendi istekleriyle , Oltu, Ardahan, Ardauç kazaları memur ve ileri gelenlerince karşılanacaktı. Bütünü 765 hisse olarak hesaplanmış olan işçi gideri gönüllü olarak katkıda bulunacaklar arsında bölüştürülmüştü. Çıldır Sancağı İdare Meclisince düzenlenen defter Padişaha sunulduğunda bu vatanperver tutum takdirle karşılanmıştı”¹⁸⁰.

Ordu'nun ihtiyaç duyduğu at, öküz, katır gibi koşum ve ulaşımda kullanılan hayvanların sağlanması ve barındırılması önem taşımaktaydı. Devlet, ordu bölgelerinin uygun merkezlerinde çiftlikler kurdurarak bu hayvanları yetiştirdiği gibi halktan da bağış yolu ile eksiklikleri tamamlamaya çaba gösteriyordu. Dördüncü Ordu süvari ve topçu alayları için hayvan yetiştirmek üzere açılması kararlaştırılan çiftliklere iane suretiyle yardımda bulunanların adları ve verdikleri hayvan sayısını kapsayan listeler Takvim-i Vekayi'de yayınlanmış, bu yayının birer suretlerine Ceride-i Askeriye'nin 82, 83, 84 sayılarında yer verilmişti. Bu yayınlardan anlaşıldığı kadarıyla çiftliklerden birisi Harput Eyaletine bağlı Tohça ve Sultan Suyu denilen yerlerde kurulmuştu. Vali, hakim, muhasebeci, tahrirat katibi, meclis üyeleri

¹⁸⁰ Musa Çadırcı, “Kırım Savaşı Sonrasında Osmanlı Devletinin Kafkasya Politikası (1856-1876)”, Sekizinci Askeri Tarih Semineri, Bildiriler I, Ankara, 2003, ss. 65-74

at, öküz, kısırak bağışında bulunmuşlardı¹⁸¹. Ardahan Kazası ümera ve hanedanından Şevket Bey, Göle-Ardahan arasında yer alan Sasadil adlı çiftliğini karşılıksız olarak devlete bırakmıştı. Kars, Ardahan, halkı ise 100'den fazla kısırak bağışında bulunmuştu. Çıldır sancağında bulunan devlet çiftlikleri için halktan 144 adet hayvan bağış olarak toplanmıştı. Söz konusu yörelerden toplam 102 kısırak, 2 esb, 36 inek, 3 öküz ve 1 manda bağış yoluyla sağlanmış bulunmaktaydı¹⁸².

Siverek Sancağında “*Bazı memurin ile aza-yı meclis taraflarından ianeten Dördüncü Ordu-yı Hümayun’a it’a kılınan on beş re’s kısırağın kabulü, Kürdistan Valisi devletlu Paşa Hazretleri tarafından bâ tahrirât iş’ar olunmuş ve memurin veahali-i mümaileyhimin hizmet-i maruzaları takdir ve sipas görünmüş olmağla keyfiyet Ceridemize derciyle ilamına müsaraat olunmuştur*” kaydından anlaşıldığı gibi Siverek Sancağı halkı da yardımda bulunmuş ve devrin ifadesiyle Ceride-i Askeriye’de yukarıdaki şekilde yer almıştı¹⁸³.

Urfa Mutasarrıflığına bağlı memur ve halk, Fırka-ı İslahiye topçusu nakliyesinde kullanılmak üzere takımı ile birlikte 20 re’s esteri orduya bağışlamıştı¹⁸⁴.

Anadolu tarafında halk bu tür katkılarını sürdürürken, Rumeli’de özellikle redif askerinin iğneli tüfeklerle donatılmasında destek verildiği görülmektedir. Ruscuk ileri gelenlerinden Hacı Ömer Ağazade Hafız Bey’in iğneli tüfek alımı için yaptığı 5.000 kuruşluk bağışı diğerleri izlemiş, servet sahipleriyle halk, bu tür yardım yapabilmek için Hükümete başvurmuştu. Bu başvuru memnuniyetle karşılanmış, bağışta bulunanların adlarının herkese örnek olması için gazetelerde yayınlanması

¹⁸¹ Ceride-i Askeriye, defa, 82, 19 Rebiyülevvel 1282 (10.08.1865)

¹⁸² A.g.g. defa, 94, 95.

¹⁸³ Ceride-i Askeriye, defa, 103, 19 Şaban 1282 (06.01.1866)

¹⁸⁴ Ceride-i Askeriye, defa 117, 29 Zilkade 1282 (18.04.1866).

uygun görülmüştü¹⁸⁵. Nitekim, Ceride-i Askeriyenin 230'uncu sayısında Tuna Vilayeti dahilinde bulunan birinci sınıf redif taburlarının iğneli tüfekle donatılmasında katkısı olanların adları yayınlanmıştı. Manisalı olup misafir olarak Rusçuk'ta bulunan Halil Ata Bey, 15 adet iğneli tüfek bedeli olarak 52,5 Osmanlı lirası vermiş, yine İzmirli olup Rusçuk'ta ticaretle uğraşan Mardirus Efendi ise 10 adet iğneli tüfek bedeli olan 35 lira bağışlamıştı. Bu iki kişinin, Tuna Vilayetini kendi memleketleri gibi görüp yardımda bulunmalarının takdir edildiği ve iğneli tüfekler için Müslüman halkın yanı sıra Hristiyanların da yapacakları yardımın kabul edilmesini istedikleri, yardım yapmanın hangi din ve mezhepte olursa olsun bütün tebaanın birinci vazifesi olan askeriye hizmet gereği olduğu, istisnasız kabul edileceği haberi Tuna Gazetesinden aktarılıyordu. Ceride'nin 231 sayısında ise Hükümetin Nizamiye askerini hızla iğneli tüfeklerle teçhiz ettiği, vatani sevmenin, vatani göz ucuyla seyretmek veya savaşmak demek olmadığı, muhafazası ve asayişin korunması için fedakarlık gösterilmesi gerektiği, vatani koruyacak olan rediflerin eski süratle iğneli tüfeklerle donatılması için bütün yükün hükümet üzerine bırakılmayıp, hiç olmasa redif askerinin silahlarının halkın her birinin kudret ve gücüne göre yapacağı yardımlarla alınması gerektiği, Tuna Vilayeti ahalisinin redifleri iğneli tüfeklerle teçhiz ederek buna güzel bir örnek verdiği haberine yer verilmekteydi.

İmparatorluğun diğer bölgelerinde de ordunun ihtiyaçlarını karşılamada halkın ve yerel yönetimlerin katkıda bulunduklarına dair belgeler ve kayıtlar vardır. Musul valisi'nin Musul'a bağlı iki tabur topçu askerinin "...iskân ve ikâmeleri için" bir

¹⁸⁵ Ceride-i Askeriye, defa 228, 9 Safer 1285 (01.06.1868)

alay topçu askerine yetecek nitelikte kent yakınlarında kışla yaptırmıştı. Hizmetinden dolayı kendisine teşekkür ediliyor, bu tür çabalarının devamı isteniyordu¹⁸⁶.

Tanzimat dönemi Osmanlı Ordu'sunun halkla ilişkilerinde dikkati çeken bir husus daha vardır. O da askeri hekim ve veterinerlerin bulundukları bölgede halkın ve hayvanlarının sağlığı ile de ilgilenmeleridir. Başta İstanbul olmak üzere ordu merkezlerindeki tabip ve veterinerlerin halkın ve hayvanlarının sağlık problemleriyle ilgilendiklerine ilişkin yerel gazetelerde, Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Askeriye'de haberler çıkmaktaydı. Örneğin, I. Hassa Ordusu *Aşıcıbaşı* Raşit Efendi, haftanın belli günlerinde saptanmış yerlerde fakir ve kimsesiz çocuklara çiçek aşısı yapmakla görevlendirilmişti¹⁸⁷. Gelibolu ve İslimiye Sancaklarında görülen hayvan hastalığının önlenmesi için Harp Okulu baytar hocalarından Binbaşı Osman, görevlendirilmiş, büyük çabalarla hastalığın önü alınmıştı. Binbaşı'nın başarısı takdirle karşılanmış, kendisine teşekkür edilmişti¹⁸⁸. Öte yandan Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'de bir hayvan hastanesi açılmıştı. Halkın hayvanlarının sağlığıyla da ilgilenen bu hastaneye çoğu zaman iş işten geçtikten sonra yani hastalık çok ilerledikten sonra başvurulmaktaydı. Böyle yapılmaması, hastalık görülür görülmez halkın hastaneye baş vurması gerektiği ilan edilerek duyuruluyordu¹⁸⁹.

Ordu - halk ilişkilerinde göze çarpan bir husus da, felaketle karşılaşan, yoksul halka subayların kendi paralarıyla yardımda bulunmalarıdır. Sofya'da iskân için gönderilen Çerkez muhacirlere Mirliya İsmet Paşa ve 1. Ejder Alayı subayları, 50

¹⁸⁶ Vali'ye hitaben yazılan Sadrazamlık yazısı, Tahrirat-ı Askeriye Defteri, No. 629, s.1.

¹⁸⁷ Ceride-i Askeriye, defa, 6, 3 Zilhicce 1281 (28.4.1865),Cumartesi günleri Divanyolu'nda Sultan Mahmut Türbesi civarında bulunan Eczacı Corci'nin Eczacı Dükkanında; Pazar'ları Fener'de Mösyö Polosos'un Eczanesinde; Pazartesi Şehzadebaşı'nda Dimtri'nin Eczanesinde, Salı, Üsküdar'da Uncular sokağında Yorgaki'nin Dükkanında, Perşembe Rumelihisarı'nda eczacı dükkanında saat (Alaturka saat) 4 -7 arasında aşı yapılmaktaydı.

¹⁸⁸ Ceride-i Askeriye, defa, 142, 26 Cemaziyelahir 1283 (04.11.1866)

¹⁸⁹ Ceride-i Askeriye, defa, 274 , 6 Muharrem 1286 (18.04.1869).

kat elbise yaptırarak vermişlerdi¹⁹⁰. Altıncı Ordu'nun “*Üçüncü Talia Taburuyla Saf Piyade Üçüncü Alayı İkinci Taburu ümera ve zâbitanı taraflarından muhacirin-i Çerakese için iane olarak i'ta olunan 4111 kuruş*” söz konusu Ordu Müşirliğince ilgililere ulaştırılmıştı. Yardımı yapanların adları ve yaptıkları bağış miktarı Gazete’de yayınlanmıştı¹⁹¹. Ayrıca muhacirlerin yerleştirilmelerinde ortaya çıkan problemlerin çözümü için o bölgedeki askeri birlik komutanlarından fikir ve destek alınmaktaydı.¹⁹² Erzurum’da yapılmakta olan rüştiye mektebi masrafları için Dördüncü Ordu subay ve bazı mensupları 4805 kuruş yardımda bulunmuşlardı¹⁹³. Tırhala Sancağı’na bağlı Urmiye Kasabasındaki subay ve askerler uzun süreden beri harap ve yıkık olan camilerin ve çeşmelerin tamirleri için malan ve bedenen büyük çaba gösterdikleri, orayı yeniden ihya ettikleri mahallinden gönderilen mazbata ve teşekkür-nâmeden anlaşılmıştı¹⁹⁴.

Bayındırlık işlerinde de askerin görüşüne ve zaman zaman da katkısına ihtiyaç duyulmaktaydı. Özellikle kara yolu yapımında teknik bilgiye duyulan gereksinimin karşılanmasında istihkâm subaylarından faydalanılmaktaydı. Tanzimat döneminin en önemli yol yapım projelerinden birisi olan Trabzon-Erzurum yolunun açılmasında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesinde o bölgede bulunan subaylardan yardım ve görüş alınmaktaydı¹⁹⁵. Gümüşhane’ye yarım saat uzaklıkta geçirilmesi planlanan yolun kent içinden geçirilmesi Trabzon Vilayeti Meclisince önerilmişti. Şura-yı

¹⁹⁰ A.g.g. defa 37, Selh-i Rebiyülahir, 1281 (1.9.1864)

¹⁹¹ Ceride-i Askeriye, defa 62, 27 Şevval 1281 (25.03.1865).

¹⁹² Res’ül Ayn’a yeleştirilecek muhacirlerle ilgili ortaya çıkan sorunların çözümü için eski Altıncı Ordu Müşiri Mustafa Paşa’dan yardım ve destek isteniyordu. Bkz. Aynıyat, 843, 29 M 1285 ve 603 nolu yazı örneği

¹⁹³ Alay emini, kol ağası, 5 yüzbaşı, 3 mülâzim, marangoz ve onbaşının adları ve yaptıkları yardım miktarı belirtilmektedir. Bkz. Ceride-i Askeriye, defa, 67, 3 Zilhicce 1281 (28.04.1865).

¹⁹⁴ Ceride-i Askeriye, defa, 282, 3 Rebiyülevvel 1286 (13.06.1869).

¹⁹⁵ Aynıyat, 843, Dördüncü Ordu Müşirine yazılan 24 Mayıs 1285 tarihli yazı. Müşirin bu yol yapımı ile ilgili görüşlerine verilen cevap, aynı defter.

Devlet bu önerinin fayda ve zararlarının ne olacağının bir defa da Dördüncü Ordu Müşirinden sorulmasına karar vermişti¹⁹⁶.

Yapılan düzenlemeler sonucunda oluşturulan askeri birliklerin halk tarafından iyi karşılandığının bir göstergesi de bölgelerine intikal eden birlik subaylarına ve ordu komutanlarına gönüllü olarak ziyafetler vermeleridir. Hassa Ordusu'nun 2. Süvari Alayı'nın İkinci Bölüğünün Karahisar'a gelişlerinde, halk askere ziyafet vermiş, Alayın Kütahya'ya hareketi üzerine askerin ve hayvanlarının iki günlük erzakı da ahali tarafından karşılanmıştı. Halkın bu davranışı, Padişah tarafından takdire değer bulunmuştu¹⁹⁷.

Sofya'da bulunan askerler için yöre halkı ve memurlarınca mesire yerinde ziyafet verildiği, Sofya Fırka komutanı Hafız Paşanın da belde ileri gelenleriyle birlikte davet edildikleri, Şumnu ve Filibe redif taburlarının takım takım gelerek mızıka çaldıkları, dört yüzden fazla kuzu kesildiği, yemekten sonra askerlerin üç kere “*Padişahım çok yaşa*” diye bağırdıkları haberi Tuna Gazetesinden aktararak Ceride-i Askeriyede yer almıştı¹⁹⁸.

Halkın askerlere ve subaylarına karşı duyduğu sevgi ve saygı ile birlikte gerektiğinde gönüllü olarak ihtiyaçlarını karşılamaktan geri durmadığına dair kayıtlara geçmiş bilgiler, aktardıklarımızla sınırlı değildir. Vilayet gazeteleriyle İstanbul basınının bütünü tarandığında daha çoğuna ulaşılabacaktır. Aynı şekilde askeri birliklerin yol, köprü yapımında, arazi ıslahında ve özellikle sağlık alanında yöre halkına yardımcı olduğuna ilişkin veriler de aktardıklarımızla sınırlı değildir.

¹⁹⁶ Ayniyat, 842, s.3. “*Taraf-ı Valâ yı Nezaret-penâhi'den Dördüncü Ordu-yı Hümayun Müşiriyeti Celilesi'ne*” 15 Rebiyülevvel 1286 (25.06.1869) tarihli yazı.

¹⁹⁷ Ceride-i Askeriye ,defa, 256, 25 Şaban 1285 (13.12.1868).

¹⁹⁸ Ceride-i Askeriye, defa, 281, 25 Safer 1286 (06.06.1869).

Bütün olup bitenler birlikte değerlendirildiğinde ordu-halk ilişkilerinin ele aldığımız dönemde oldukça geliştiği ve iyileştiğini rahatlıkla ifa edebiliriz.

Ordu- halk ilişkilerinde dikkatimiz çeken bir husus daha vardır. Memleketin çeşitli bölgelerinde askeri birliklere komuta eden üst düzey subayların o bölgelerin ileri gelenleriyle iyi ilişkiler içinde olduklarıdır. Özellikle yararlı hizmetlerini gördükleri kimseler hakkında komutanlar hükümete önerilerde bulunuyorlar, bu kişilerin çeşitli şekillerde ödüllendirilmelerini istiyorlardı. Çoğunlukla yapılan öneriler dikkate alınıyor, gereği yerine getiriliyordu. Örneğin Abdi Paşa'nın Yenişehir ileri gelenlerinden Ahmet Galip Efendi'ye bir üst derece rütbesi veriliyordu¹⁹⁹. “*Yanya ve havalisinde bulunan memurin ile rüesa-i ahaliye rütbe ve nişan verilmesini*” vali komutanla birlikte hükümete arz ediyordu. Önerilerin bir kısmı uygun görülürken bazılarının şimdilik gerekli olmadığı bildirilmekteydi²⁰⁰. Aynı şekilde Beşinci Ordu Müşiri'nin Diyarbakır valiliğinde görev yapan bazı memurların terfi ettirilmelerin istediği bu isteğin şimdilik uygun görülmediği kayıtlara geçmişti²⁰¹. Dördüncü Ordu Müşiri'nin Manastır eşrafından Kerimbeyzade Mahmut Bey'e İstâbıl-ı Amire Müdürlüğü Payesi verilmesi isteği ise yerinde görülmüştü²⁰².

İmparatorluğun belli başlı merkezlerinde düzenli orduların yerleştirilmesi, üst düzey subayların halkla ve bölge sorunlarıyla daha yakından ilgilenmelerinde önemli bir etken oldu. Ordu merkezlerinde sürekli bulunan müşirler, karşılaştıkları sorunları raporlar halinde hükümete bildirirlerken ön gördükleri önlemleri de dile getiriyorlardı. Özellikle iç güvenliğin sağlanmasında zorluk çekilen Doğu ve

¹⁹⁹ Aynıyat, 841, s.15.

²⁰⁰ A.g.d., s.12,

²⁰¹ Aynıyat , 841, s. 25.

²⁰² A.g.d. s. 30.

Güneydoğu Anadolu’da ne gibi yeniliklerin yapılabileceğine dair bu sıralarda layihaların arz edildiğini görmekteyiz. Bunların belli başlıları arşiv tasniflerinde yer almaktadır. Ancak, daha dar kapsamlı yörelerin özelliğine göre yapılabilecekleri saptayan teklifler de vardır. Dördüncü Ordu Müşiri’nin Dersim Dağında yapılabileceklerle ilgili önerilerine verilen cevaplardan bir kısmı Ayniyat defterlerinde kayıtlı bulunmaktadır²⁰³. Ordu- halk ilişkileriyle ilgili kaynaklarda yer alan bilgilerin ancak çok küçük bir bölümünü örnek teşkil etmeleri bakımından aktarmakla yetindik. Elbette ki daha başka işlerde ve alanlarda da ilişkiler olmuştur.

Bütün bunların açıkça gösterdiği gibi, yenileşme,iş bölümüne gitme çabalarına rağmen, yüzyıllardan beri süregelen alışkanlıklar ve uygulamaların askerlik alanında önceki dönemlere kıyasla varlığını sürdürmekte idi. Dış güvenliğin sağlanması aslı görevi ile birlikte iç güvenliğin korunmasında önemli görevler üstlenen ordu üst düzey yöneticilerinin yönetimi ve bayındırlığı ilgilendiren, ülke kalkınmasında öncelikli görülen işlere bigane kalmaları mümkün değildi. Onların bu müdahalelerini bu açıdan da değerlendirmekte yarar vardır. Ordu - halk bütünleşmesi bağlamında bakıldığında ilişkilerin oldukça sıklaştığı ve geliştiği, halkın askeri birliklerle sürekli iç içe yaşamasının ve bölge ordu merkezlerinin kurulmasının çok isabetli bir karar olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Dikkati çeken bir husus da yapılan düzenlemelerde bütün yükün Müslüman halka yüklendiğinin açıkça görülmesidir. Gerçi, Müslüman olmayanları da bazı katkıları görülmekte idi. Ancak, dış telkinler ve daha başka gelişmelerin etkisiyle ulusal ayaklanmaların ve bilinçlenmenin etkilerinden dolayı bu kitlenin askerliğe ısınmasına yönelik çabalar olumlu sonuç vermemiştir.

²⁰³ Bkz. Ayniyat, 841, s. 36.

SONUÇ

Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusu'nda yapılan düzenlemeler, askerlik alanındaki yeniliklerin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu çalışmada daha çok yasal düzenlemeler dikkate alınmış, kronolojik olarak, merkez ordusundan İmparatorluk genelinde nüfus ve coğrafi konum göz önünde tutulmuş, ordu merkezlerinin kurulması , asker almada yapılan iki esas düzenleme, atanma ve yükselme ile emeklilik işlemlerinde uygulanan ilkeler irdelenmiştir.

Yapılan diğer yeniliklerde izlenen yöntemin askerlik alanında da uygulandığı saptanmıştır. Tanzimat öncesinde kurulan Dâr-ı Şurâ-yı Askeri , üst düzey askeri yetkililerle, sivil devlet adamlarından Padişah'ın atama yapmalarıyla oluşturulmuş meclislerden birisidir. Bu Meclisin üyeleri, Serasker başta olmak üzere üst rütbelerdeki subaylara da danışarak kararlar almış, onay için Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye sunmuştur. Konu bu kurulda da görüşülüp tartışıldıktan sonra kesin karara bağlanmış, Padişah'ın onayı ile uygulama başlatılmıştır. Bu yöntem,

sivil hayatın her alanında yapılması kararlaştırılan yenilikler için izlenen yöntemle aynıdır.

1843 düzenlemeleri ile ilk kez askerlik süreye bağlanmış, redif sınıfı yedek orduya dönüştürülmüştür. Böylece İmparatorluğun yıkılışına kadar sürecek temel yapı oluşturulmuştur.

Ülke beş ordu bölgesine ayrılmış, ikisi İstanbul'da, üçü taşrada olmak üzere yeni merkezler belirlenerek, buralara bağlı bölgelerin askerlik işleri yerinden yürütülmeye başlanmıştır. Uygulama, sosyal, ekonomik ve güvenlik açısından yararlı gelişmelere yol açmıştır.

Ordu merkezlerinde tıpkı sivil alanda olduğu gibi meclisler kurulmuş, bu meclislerde sivil üyelere de yer verilmiştir. Bununla beraber önemli bir sorun olan asker almada 1846 yılında kura usulüne geçilerek haksızlık ve düzensizliğin önü alınmak istenmiştir. Kura uygulamasının nasıl yapılacağı yasa ile ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Uygulamada karşılaşılan zorluklar ve alınan önlemler ilk kez ayrıntılarıyla ele alınmış bulunmaktadır.

Zaptiye Teşkilatı'nın kurulmasıyla, ordunun iç güvenliği sağlamada etkinliği azaltılmış, işbölümüne gidilmiş, polis –jandarma nitelikli alaylara sancak ve vilayet merkezlerinde yer verilerek düzenli ordunun dıştan gelecek tehlike ve saldırılara yönlendirilmesi sağlanmıştır.

Bu düzenlemelerle birlikte başlıca sorunlardan birisi olan Müslüman olmayanların askerlik hizmetini nasıl yerine getirecekleri olmuş ve çözüm çabaları, bedel vererek askerlikten muaf tutulmalarıyla sonuçlandırılmıştır. Müslümanların da yerlerine bir diğerini bedel vererek askerlik hizmetinden muaf olmalarına imkan verilmiştir.

Askerlik alanındaki düzenlemelerin ikinci evresini 1869’da yapılan değişiklikler oluşturmaktadır. 1844-1869 yılları arasında yapılan uygulamada karşılaşılan güçlükler çözümlenirken yanı sıra, dönemin dış gelişme ve değişimlere ayak uydurmak amacıyla askerlik süresi, asker alma ve benzeri alanlarda mevcut yapıda bazı değişiklikler yapılmış, özellikle kura uygulamasında ayrıntılı düzenlemelere gidilerek karşılaşılan güçlüklerin önü alınmak istenmiştir.

Yeniden yapılandırma ile birlikte silah ve donanımda dönemin gözde silahlarına yönelme olmuş, Avrupa orduları'nın kullandıkları tüfek ve toplar satın alınarak Ordunun silahları büyük çapta yenilenmiştir. Bu silahları kullanabilmek için gerekli ön bilgiler verilmiş, atışlı talimlerle er ve subayların yeni silahlara intibakları sağlanmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca er ve subayların giyim-kuşamlarında değişiklikler yapılarak hem görünüm hem de rahatlık bakımından kullanışlı olanları tercih edilmiştir.

1844-1876 tarihleri arasında Osmanlı Ordusu'nu çağın gereklerine göre düzenleme ve donatma çabalarının halk tarafından nasıl karşılandığı önem taşıyordu. Bunu saptamak için İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde halkın düzenlemelere tepki ve katkısını saptamaya yönelik derlenen bilgiler ilk kez aktarılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla genelde halk, yeni yapılanmayı olumlu karşılamış, elinden gelen her türlü katkıyı yapmaktan geri kalmamıştır. Halk-ordu bütünleşmesinin ilk önemli örnekleri bu devirde gerçekleşmiştir. Ele aldığımız dönemde hayata geçirilen yeni askeri düzen, İmparatorluğun dağılmasına kadar temel niteliği korunarak devam ettirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv Malzemesi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi; Aynıyat Defterleri, No: 841, 842, 843, 858.

_____ ; 989.Nolu Divân-ı Hümayun Defterleri Katalogu,

Tahrirat-ı Askeriye Defteri, No: 629

_____ ; Kanun-name-i Askeri Defteri, No:4

_____, Maliyeden Müdevver Defterler, 8856, 8858,8969,

_____, Cevdet Askeriye, 817, 2428, 5128.

Ankara, Milli Kütüphane Yazmalar Kısmı; Ankara Şer'îye Sicili, Defter No : 260

2. Basılı Kaynaklar

Askeri Müze koleksiyonları, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, Harbiye / İstanbul(Tarihsiz)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İkinci Baskı, İstanbul 2000.

Ceride-i Askeriye, defa 1-500.(Taranan), kullanılan sayılar:, 9, 10, 16, 20, 21, 28, 29, 30, 36, 37, 39, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 67, 82, 94, 95, 100, 103, 104i 105, 115, 117, 120, 121, 125, 131, 135, 138, 142, 144, 146, 160, 171, 172, 173, 174, 183, 197, 216, 228, 231, 256, 274, 281, 282, 283, 297, 299, 452.

Takvim-i Vekayi, defa, 200- 1110, atıfta bulunulan sayılar. 234, 256, 258, 395, 401, 413, 486, 713, 748, 757, 983, 1017, 1023, 1073, 1076.

Düstur-i Askeri, Mekteb-i Fünun-i Harbiye-i Şahane Matbaası,1287

Salname-i Askeri, 1.Defa, Muharrem 1282, (1865)

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Defa 1- 30

Salname-i Trabzon, defa 5, 1290.

3. Araştırma ve İncelemeler

Acemi Neferin Talim-i Askeriye Muallimi, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet 1269.

Ahmed Cevad; Mecmua-i Eşkali Tarih-i Askeri-i Osmani, İstanbul, La Turguiz Matbaası,1293.

Ahmed Cevad; Tarih-i Askeri Osmani, İstanbul, Kırkanbar Matbaası,1297.

Ahmet Cemal; Memalik-i Osmaniyye Mahsus Coğrafya-yı Askeri, Mekteb-i Fünun-Harbiye-yi Şahane Matbaası, İstanbul,1310.

Ahmet Cevdet; Tarihi Cevdet, c. 12., Dersaadet 1309.

Ahmet Lütfi; Tarih-i Lütfi, Cilt I-VIII,,İstanbul, 1328.

_____, Tarih-i Lütfi, Cil 1- 15. Tarih Vakfı, Yapı KrediYayını, İstanbul, 1999.

Ahmet Muhtar Paşa; Kırım Sefer-i Meşhuru, İstanbul,1922.

Ahmet, Rasim; İstibdattan Hakimiyet-i Milliye'ye, I-II, İstanbul,1924.

Akyüz,Yahya; Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1988'e) 3.Baskı, Ankara,1989

Avigdor, Levy; “ The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Otaman Army 1826-1839”; International Journal of Milde East Studies, 2, 1971.

Aydın, Faruk; Osmanlı Devletinde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları (1839-1914), Ankara,1994.

Berkes, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, Ankara,1973.

Bilim, Cahit Yalçın; Tanzimat Döneminde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876), Eskişehir 1984.

Bolat, Cahide, Redif Askeri Teşkilatı,(1834-1876) Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2000.(Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.)

Çadircı, Musa; ”Ankara’da Nizam-ı Cedit Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedit Askeri Kanunnamesi”, Belleten, XXXVI/141, Ankara 1972.

_____, ”II Abdülhamit Döneminde Osmanlı Ordusu”, IV.Askeri Tarih Semineri, Bildiriler, Ankara 1989

_____; ”Osmanlı İmparatorluğunda Askere Almada Kur’a Usulüne Geçilmesi ve 1846 Tarihli Askerlik Kanunu”, Askeri Tarih Bülteni,Şubat 1985.

Çadircı, Musa; ”Osmanlı Ordusunda Yeni Düzenlemeler (1792-1869)”, I. Askeri Tarih Semineri, Bildiriler II, Ankara 1983

_____ ; Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,TTK, 2.Baskı, Ankara 1991.

_____ ; “Kırım Savaşı Sonrasında Osmanlı Devletinin Kafkasya Politikası (1856-1876)” Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara 2003.

_____ ; “Redif Askeri Teşkilatı” Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara 2000.

Çoruhlu, Tülin; Osmanlı Tüfek, Tabanc ve Teczihâtı, Ankara 1993.

Engelhard, (Çev. Ali Reşat);Türkiye ve Tanzimat, İstanbul, 1328

Ergin, Osman Nuri; Türkiye Maarif Tarihi Cilt, I-II, İstanbul,1939.

_____ ; Türkiye Maarif Tarihi, Cilt V, İstanbul,1943

Ethem; Harekât-ı Cesime-i Askeriye, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul, 1289.

Fevzi;1853-1855 Türk-Rus Harbi Kırım Seferi, İstanbul, Devlet Matbaası,1927.

G. Rosen; Geschichte der Türkei vom Siege der Reform im Jahre 1826 bis zum Pariser Traktat vom Jahre 1826, I. Leipzig,1866.

Genelkurmay Başkanlığı; Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, III ncü cilt, 5 nci Kısım, (1793-1908) Ankara, 1978

Gülsoy, Ufuk; Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni, İstanbul, 2000

Gürel, A. Tevfik; 1853-1855 Türk-Rus ve Müttefiklerin Kırım Savaşı, İstanbul, Askeri Matbaası, 1935.

H, von Moltke; Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus der Jahren 1853 bis 1839, Berlin, 1917.

Hakkı, (Piyade Kolağası); Osmanlı Ordusu Ahval ve Teşkilat-ı Askeriyesi, İstanbul, 1320.

Hizmet-i Asker Der-zaman-ı Sefer, Mekteb-i Harbiye Matbaası, Dersaadet, 1263.

Hün, İhsan; Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Surette Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar, İstanbul, Askeri Basımevi,1952.

İlgürel, Mücteba; “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı” Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Sayı 32, İstanbul 1979.

İnalcık, Halil; “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu” TTK,Belleten, XXVIII/112, Ankara 1964.

Koçer, Hasan Ali; Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, (1773-1923), İstanbul,1991.

Kurtcephe, İsrail-Balcı, Mustafa; Kara Harp Okulu Tarihi, Ankara 1992.

Mahmut Şevket Paşa; Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, Cilt I, II, İstanbul, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325.

Mehmet Emin, (Piyade Yüzbaşısı); Devlet-i Aliyye'nin İbtida-i Tesisinden Bugüne Kadar Ordusunun İcmal-i Ahvali, İstanbul 1320.

Mehmet Esat; Mirât-ı Mekteb-i Harbiye, İstanbul, 1315.

Mehmet Esat; Üss-i Zafer, İstanbul,1293.

Nedkkof, B.Christoff; (Çeviren Şinasi Altındağ) "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye, " T.T.K. Belleten, VIII/32, Ankara 1962

Ömer Naili (Miralay); Fenni Harp ve Tarih-i Askeri,Cild-i evvel, Mekteb-i Harbiye Matbaası , İslambol (İstanbul), 1283.

Özkaya, Yücel; “Orta Anadolu’da Nizam-ı Cedit’in Kuruluşu ve Kaldırılışı”, DTCF Dergisi, Atatürk’ün 100. Doğum Yılı Armağanı, Ankara 1982.

Sander, Oral-Kurthan, Fişek; ABD Dışışleri Belgeleriyle Türk -ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929, Çağdaş Yayınları, İstanbul,1977.

Sedes, Halil; 1877-1878 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşı,Cilt III. I.-II. Kısım, İstanbul, Askeri Basımevi, 1955.

_____; Osmanlı Ordusu Savaşları, 1876-1877 Osmanlı- Karadağ Seferi, İstanbul, Askeri Basımevi, 1936.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet; Tanzimat Devrinde Meclis-i Vela (1838-1868), 2. Baskı, Ankara,1999.

Smith, W.H.B.; The Book of Rifles, Harrisburg, 1965

State, Adolf; Türkiye ve Kırım Harbi, (Çeviren, Ali Rıza-Beyfi Seyfioğlu), İstanbul, 1953.

Tacan, Necati; “Tanzimat ve Ordu”, Tanzimat I, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

Tahsin, A. Rıza; Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye, İstanbul, Kader Matbaası,1328.

Talim-i Asker Der Piyadegan Ma Topçuyan, İstanbul, Harp Okulu Matbaası 1262

Tanzimat I, İstanbul 1940.

Trabzon Vilayeti Salnamesi,1873, (Yayına Hazırlayan, Kudret Emiroğlu), Ankara 1995.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları,C.II, T.T.K. Ankara 1998.

Yaramış, Ahmet; II. Mahmut Dönemi’nde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

Ziya Şakir; Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi, İstanbul. 1957.

EKLER

- I. Ek:** BOA. Tahrirat-ı Askeri Defteri No: 629, s. 8.
- II. Ek:** 1843 düzenlemesine ilişkin Ferman, Düstur-i Askeri, s.3-6,
- III. Ek:** Dâr-ı Şura-yı Askeri Kararı Örneği,Kanunname-i Askeri Defteri No:4
- IV. Ek:** Anadolu’da Redif askerine ödenen aylık dökümü, MMD, No. 858.
- V. Ek:** 1870 tarihli Kura Kanunu’nun Transkripsiyonu, Düstur-i Askeri, s. 16-50.
- VI. Ek:** Terfî-i Rütbe Nizamnamesinin sınavlarla ilgili kısmı, Düstur-i Askeri, 89-93.
- VII. Ek:** Abdülmecit - Abdülaziz dönemlerimde askeri kıyafetler
- VIII. Ek:** Musul Valisine gönderilen yazı, Tahrirat-ı Askeri Defteri,No:629,s.1
- IX. Ek:** Dördüncü Ordu Müşirine gönderilen yazı, Aynıyat Defteri, No:843, s.62.
- X. Ek:** Yanya ve Tırhala Kumandanlığına yazılanlar, Aynıyat Defteri, No: 841, s.17
- XI. Ek:** İğneli Tüfek, Askeri Müze Koleksiyonları, s. 161.

Esâs tensîkât-ı celîle-i ‘askeriyyeye dair şeref-sâdır olan hatt-ı hümayûnun sûret-i münîfesidir

ba’de’l- hitâb

Mufâd-ı fermân-ı ‘alişânımdan dahi ma’lûm dirayet-lüzumun olacağı vechile saltânât-ı seniyyemin te’yid-i nizâmât-ı ‘askeriyyesi hayli vaktendenberü akdem efkâr-ı hayriyet âsâr-ı şehriyârânem ve husûsıyla neferât-ı ‘askeriyyemizin ta’yîn-i müddet-i istihdâmiye ve te’sîs-i usûl-ı istibdâliyeleri madde-i nafi’ası dahi muvafık mu’adelet padişâhânem bulunduğu halde bi-hamdihi ta’âlâ işbu niyet-i hayriye-i mülûkanem semerât-ı himmet-i celîle-i şâhâne ve gayret kâmile-i bendegân-ı padişâhânemle hâsıl olmuş olduğundan eltâf-ı ilâhîyeye mâ-teşekkür ahkâm-ı mukarrerresinin derûn-ı emr-i ‘âlimizde sana tavsiye kılındığı üzre kâmil-i icrâsına dikkatle hakkında hüsn-i tevcihât-ı şâhânemin istikrârına gayret eylesin uğur-ı din ü devletimizde sâdikâne hizmet idenler darende-i nâil-i mükâfât olacaklarından ve bi’l-hâssa umûr-ı ‘askeriyyemiz ise en ziyâde iftihâr idilecek hidemât-ı diniyeden bulunduğundan heman Cenâb-ı Hakk bu hizmet-i müftehirede sıdkla çalışan zâbitân ve neferât-ı ‘asâkir-i devlet-i ‘aliyyemizi berhudar eyleye* amin bicâh-ı seyyide’l-mürselîn.

Sûret-i fermân-ı ‘âlişân

Ba’del-elkâb beyândan müsteğni olduğu ve zimmet bülend himmet-i şâhâneme mütehattim ve asr-ı mûhasenât-ı hasr-ı mülûkânem âsâr-ı nafi’asından olarak icrâ kılınan tanzimât-ı ‘adliye iktizasına mütertib bulunduğu üzere saltânât-ı seniyyemin umûr-ı mühimme-i cesimiyesinden olan tensîkât-ı ‘askeriyye maddesinin merkez-i lâyıkında tesviyesi akdem murâd-ı hayriyet-i i’tiyâd-ı şehriyârânem olarak eğerçi ‘asâkir-i muntazame-i padişâhânemin an-be-an iktisâb-ı hüsn-i terbiye ve ber-vafilek-ı matlûb-ı tahsîl-i fûnûn-ı mu’tebere-i harbiye eylemelerine tarafından vesair rüesa-yı âskerîyye câniblerinden sa’y ve ikdâm olunmakda bulunmasıyla sâye-i şevketvaye-i mülûkânemde nizâmât-ı lazimeleri rütbe-i matlûba reside olmuş ise de sûret-i istibdâliyelerine henüz rabita ve birliğe vakt olmamış ve lehü’l-hamd ve’l-mineh mücerred inâyet-i hazret-i bari müesser-i celîlesinden ma’dud olarak el haletü’l hazâ memâlik-i mahrûse-i şâhânemin her dürlü âsâyış hali ber kemâl olduğundan başka bir güne gâile-i harbiye dahi bulunmadığından bi-tevfikü-t Te’âlâ bu âvân-ı feyz ‘ünvanda ‘asâkir-i muntazama-i mülûkânemin sûret-i istibdâliyeleri icrâsıyla iş’ar mu’adelet-i seniyye ve iktiza-yı şemmiye-i merhamet-i ‘aliyyeme tatbiken hizmet-i ‘askeriyye müddetinin dahi tahsîs ve i’lânı mevsimi gelmiş ve nefsi’l-emrde dahi ‘asâkir-i musadakât müesser-i mülûkânemin bilâ-fütûr bir kat dahi şevk ve gayretlerinin mucib olmak üzere müddet-i mu’tedile tahsîsi icâbat-ı maslahatdan olarak bununla beraber hem sevâd-ı cem’iyet-i ‘askeriyye tatarruk halden vikâye ile nizâm daimi tahtına idhâl olunmak ve hem de ‘asâkir-i muvazzefer-i padişâhânem alaylarının ikmâl-i noksânları çaresine bakılmak derece-i vücûba varmış olub ale’l-husûs bu din-i mübîn-i Ahmedî ve devlet-i ebed müddet-i Mehmedî cemi’ zemânda est’eiüzübi’l-llah vecâhid-i vâfi-i sebili’l-llah nass-ı kerimiyle cihâd me’mûr ve bu me’mûriyet diniyle nice nice âyât-ı beyyinât ve ehâdis-i şerîfe hazret-i risâlet sıfât ile müeyyid ve müekkid iddüğü emr gayr-i mestûr olmak ve ez-cümle muhafaza-i memâlik ve bilâd ve tahsîn-i nüfûs-i ‘ibâd kazıye-i meşru’ası ‘asâkir-i mukteziyenin vücûdıyla hâsıl olacağı ve izâhâtdan bulunmak hasebiyle her vakt ve her halde teksiren cenâd ve tevfîr-i cüyûş zafer nihâd madde-i mu’atna bahasına dikkat-ı saltânât-ı seniyyeme lâzım ve la-büdd olduğu şer’an ve ‘aklen

rehin hayr bedâhet iken ‘asâkir-i muvazafa-i şâhânem alaylarının rütbe-i kaftiyede bulunmaması ve ‘asâkir-i redife-i mülûkânem dahi adeta muvazzaf hükmünde bulunub nâm ve nişânlarının başka olması câiz ve lâıyk olmayacağı mistüllü gerek ‘asâkir-i muvazafa ve gerek ‘asâkir-i redife-i şâhânemin dahi mütemâdiyen hidmet-i münâvebetde bulunmaları yeis ve fütûrlarını ve bilahire işte böyle ‘aded ve mikdârına noksân tertîbi mûcib olacağından zikr olunan ‘asâkir-i redife neferâtı kaffe-i ba’de’l-yevm ‘asâkir-i muvazafa ‘add ve şümârıyla alayların noksânı bunlarla bi’l-ikmâl bi’l-cümle ‘asâkir-i muvazafa-i padişâhânem bundan böyle beş sene müddet olarak istihdâm ve müddet-i mu’ayyene-i mezkûre tekmîlinde neferât-ı cedîde ile bi’l-istibdâl memleketlerine i’âde ve i’zâm birle senede bir mâh kürsi-i livâda icrâ-yı münâvebe itmek şartıyla yedi senede rediflikde kullanılması husûsına evvela ba’zı vüzerâ-yı i’zâm ve ‘ulemâ-yı a’lâm ve umerâ-yı ‘asâkir-i süreyya intizâm ve ricâl-i devlet-i ‘aliye ebedi’l-kıyametden mürekkeb bundan akdem Bâb-ı ser’askeride tertîb olunan meclis-i muvakkatda ve ba’dehu havass-ı vükelâyı fihâmın beyninde ittifâk-ârâ ve ittihâd-ı ‘ukûl ve niha ile karar virilmiş ve ‘atebe-i felek mertebe-i cihândaranemden lede’l-istizân nezd-i ilham-peyvend-i tacdâranemde dahi rehin tasvîb ve istihsân olarak ol vechle kaffe-i ‘asâkir-i redife-i şâhânem ba’de ezin ‘asâkir-i muvazafa ‘add ve i’tibâr ve ber minvâl muharrer usûl-i istibdâliyeleri icrâsına ibtidâr olunması husûsına irâde-i hayriyet ifâde-i mülûkânem ta’allıkıyla ol bâbda şerefpâş sahaif-i sunûh olan hutût-i hümayûn-ı şevketmakrûn-ı şâhânem mantûk-ı munîfi üzere bu def’a li ecli’l-münâvebe der’sa’âdetime ve Edirne cânibine celb olunub içlerinden asakir-i hassa-i şahanemin ikmal-ı noksanına iktizâ iden mikdârı bi’l efrâz zir-idâre ve kumandana teslim kılınan neferât-ı redife icâbına göre alaylara bi’t-taksim neferât-ı muvazafa ile birleştirilüb ikmâl-i noksân maslahatı karin-i hitâm olmuş olmağla ba’de ezin kendülerinin muvazzaf olarak ‘asâkir-i hassa-i şâhâneme nakl ve kalb olunduklarını ve bi’l-cümle asakir-i hassa-i şahanemin dahi bundan böyle beş sene muvazzafada edâ-yı hidmet-i askeriyye itdikten sonra neferât-ı cedîde ile bi’l-istibdâl yedi sene dahi memleketlerindende senede bir mâh kürsi-i livâda icrâ-yı münâvebe itmek şartıyla redif olarak istihdâm olınacaklarını i’lân ile beraber çünkü bunca nusûs-ı Kur’aniye ve mahabet-i vahy-i ilâhî olan lisân-ı mu’acciz beyan Cenâb-ı peygamberiden sudûr ve zuhûr iden ehâdis-i nebeviye ile farziyeti sâbit ve zâhir ve husûsen fi’l-i celîl-i nusret delîl-i hazret-i resulu’lullah ile fazileti müberhen ve bâhir olan emr-i ğaza ve cihâdın mukâbele-i bi’l-misl keyfiyetinde fûnûn-ı lâzime ve sâneyi’-i mukteziyesi ta’allümle meşgûliyet-efzel-i ‘ibâdet ve eşref ta’ât olduğına şübhe itmeyerek guzzâtü’l-islâmın bu uğurda ibrâz-ı sa’y ve gayretle dünyada teveccühle ibkâ-yı nâm-ü şân idüb ahretde dahi ne derecelerdesa’âdet-i sermediyeye nâ’il oldukları misillü bu ğuruh sa’âdet enbûh-ı ‘askeriyye dâhil olan ihvân-ı din ve dilâverân-ı müsîlimînin iki cihânda envâ’ fevz ü felâha mazhar olacaklarından bu ni’mete mazhariyetlerinin kadr ve şükrünü bilerek ol vechle mâhza icrâ-yı farizâ-i cihâd ve gaza ve ihyâ-yı sünnet-i seniyye-i hazret-i seyyidü’l-verâ niyet-i hâlisaneyle kendülerinin me’mûr oldukları ta’allüm-i fûnûn-ı harbiye ile iştigâl ve müvâzabet iderek her bir usûl ve fûrû’na kesb-i meleke ve mahâret eylemeleri cümlesinden matlûb-ı hümayûnum olduğını gûş-ı hûşlarına ilkâ ve tefhîme mübâderet eylemek fermânım olmağın i’lâmen ve tenbîhen mahsûsen işbu emr-i celîlü’l-kadrim isdâr ve bâlâsı hatt-ı hümayûn-ı übbehet-makrun-ı şâhânemle bi’t-tevşîh(Bir kelime boş) ile tarafına tesyâr olunmuşdur imdi vusûlunde kaffe-i ‘asâkir-i hassa-i mülûkânemi mu’asker-i hâssa-i şâhânem olan Üsküdar sahrasına çıkarub müvâcehelerinde ‘alenen feth ve kıra’âtla mazmûn-ı münîfini şifâhen dahi cümlesine ifhâma sarf-ı rû’yet eylemek irâde-i seniyye-i şehriyâranem muktezâsından idüğü kusûr-i ‘asâkir-i redife-i meclûbenin dahi der-sa’âdetimde ve Edirne’de mevcûd ve mütehaşşid olan ‘asâkir-i muvazafa-i şâhâneme ikmâl-i noksânlarıçün nakl ve kalb eylemeleri

zımmında ‘asâkir-i mansûre-i şâhânem müşîri düstûrîn-ı mükerremîn-i müşîrîn-i mufahhamîn-i nizâmu’l-‘alem vezirim Mehmed Reşid Paşa bu def’a Rumili ordusu müşîrliğine me’mûr ve ta’yîn kılınmış olan vezirim Reşid Paşa edâme Allahu te’âlâ iclâl-i himâye hitâben başka başka evâmir-i ‘aliyyem tasdîr ve tesyîr kılındığı ma’lûm dirâyetim lüzumun oldukda ber vech-i meşrûh ‘amel ve hareketle infâz-ı emr ve irâde-i şâhâneme ol vechlesinden me’mûl ve muntazır-ı mülûkânem olan ‘âsâr-ı mehâmm-ı âşinâyı ve rû’yeti izhâra bezl ve say’ ve kudret eylemek bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur buyurdum ki vusûlünde olbâbda vech-i meşrûh üzere şerefyâfta-i sūdûr olan ferman vâcibû’l-ittibâ ve lâzım-ı imtisâlimin mazmûn ita’at makrûneyle ‘amel ve hareket eylesin şöyle bilesin ‘alâmet-i şerîfime i’timâd kılasın tahrîren fî evâil-i şehir-i şa’bân-ı mu’azzam sene tis’a ve hamsin ve mi’eteyn ve elf.

V. Ek

SÛRET-İ HATT-I HÛMÂYÛN

Mucibince ‘amel oluna

Tensîkât-ı cedîde -i ‘ askeriyeye tevfikân tanzîm olunan kur’a kânûnâme-i hûmâyûnudur.

İşbu kânûnâme-i hûmâyûn yedi fâsl ve bir hâtimeyi şâmilidir.

FASL-I EVVEL

Kur'a-i meşru'anın ahkâm-ı 'umûmiye ve ibtidaiyyesini mûtaammındır.

(Birinci bend) Memâlik-i mahrûse-i şâhânenin bi'l-cümle ahâli-i müslümesi şahsen hıdmet-i mefruze-i askeriyye ile mükelleftir.

(İkinci bend) Hidmet-i askeriyye nizâmnâme-i mahsûsunda beyân ve ta'yin olunan senelerle nizâma ve redif ve müstahfız silkinde edilecek hidmetdir.

(Üçüncü bend) Hidmet-i askeriyye alınanlar nizâmnâme-i mahsûsunda gösterilen müddet-i 'askeriyye zarfında vezâif -i mahsûsalarını ifâ itmek şartıyla ya gönliyle veyahud kur'a-i meşru'a ile alınrlar gönliyle dâhil-i silk-i 'askeri olmağın şurûtu, âtide fasl-ı sâdisde gösterilüb kur'a-i meşru'a dahi işbu kânûnnâme-i hümâyûn ahkâmına tevfikân icrâ olunur.

(Dördüncü bend) 'Asâkir-i şâhâne altı ordu-yı hümâyûna münkasım olub her ordu içün memâlik-i mahrûse-i hâkâniyeden birer daire tahsîs kılınmış olmağla beher sene ordu-yı hümâyûnların ikmâl-i noksânı içün icâb iden neferat-ı cedîde ol daireler ahâlî-i müslimesinin esnân-ı askeriyyede bulunanları meyânesinden ahz olunur.

(Beşinci bend) Esnân-ı askeriyye yigirmiden yigirmi beşe kadardır ya'ni yigirmincisinden yigirmi beşincisinin nihayetine kadar vâki olan esnân seneden 'ibaretdir.

(Altıncı bend) Her kazânın esnân-ı 'askeriyye erbâbı kazâca münâsıb bir mahale celb ile kur'a-i şer'iyye maddesi orada icrâ olunur ve ibtidai emirde içlerinden ikinci fasılda muharrer olduğu vechle şâyân-ı istisnâ ve mu'afiyet olunanları bi't-tefrîk mâ'dâsı kur'aya idhâl ile beher kazânın hissesine on birinci bendde gösterilen sûret ve nisbet vechle isâbet itmiş olan neferât-ı cedîde anlardan alınur ve esnân-ı 'askeriyye erbâbının tecemmü'yle kur'a-i meşru'a mesâlihi ruz-ı hızır mevsiminde icra kılınur.

(Yedinci bend) Herbir redif taburu dairesi bir kur'a dairesi 'itibâr olunır ol dairenin kur'ası yine ol dairenin sınıf-ı mukaddem ve tâli taburlarında bulunan bınbaşı ve kol ağası ve tabur katiblerinin birerinden ve yüzbaşı ve mülâzimlerinin lûzûmı mikdârından ve ehl ve erbâbından mûrekkeb olmak üzere ordu-yı hümâyûnların re'y ve emriyle bir heyet-i mahsûsâ tertib olunarak icrâ itdirılır bu me'mûrlar kur'a keşidesiçün kangî kâzaya varırlarsa ol kâzanın mülkiye me'mûru ve hâkımıyle sâir ulemâ ve meşâyih ve vücûhunun mütehayyizânı dahi birleşüb muğâyır kânûn ve hakkaniyyet bir halet vukû bulur ise cümlesi mesûliyetde müşterek olmak üzere mükemmel bir kur'a meclisi teşkil ile kazânın mülkiye me'mûru bu meclise ri'yâset ve kur'aya me'mûr olan binbaşı dahi nezâret iderek kur'a mesâlihi bu meclis ve hey'et ma'rifetiyle icrâ kılınur.

(Sekizinci bend) Kur'ası icrâ olınacak kazâların mûte'allık olduğu daireler redif taburlarının binbaşlarından kur'a icrâ olınacağı zaman taburları merkezlerinde mevcûd olmayanlarının yerlerine orduca diğer münâsıb me'mûrlar ta'yîniyle ol dairelerin kur'ası onlar ma'rifetiyle icrâ itdirilir.

(Dokuzuncu bend) Redif miralayları dahi taht-ı kumândasında bulunan tabûrlar dairesindeki kazâlara kur'a icrâ olunır iken veyahud kur'anın icrâsını mûte'akib gidüb kur'a mesâlihinin matlûb-ı

âli vachle muuaffik kânûn ve hakkaniyet olarak icrâ olunub olunmadığını tahkîk ve teftîş ile meşhûdâh arz itmeğe me'mûr ve mecbûrdur.

(Onuncu bend) Kur'aları icrâ olunan kazâların müte'allık olduğu redif alayları miralayları, olayları nezdinde mevcûd olındığı halde ol olay dairesi kur'asının hükm-i kânûna ve adaletle muuaffik olarak icrâ olup olunmadığı tahkîk ve teftîş için rütbesi kaimakamlık rütbesinden aşağı olmamak üzere her halde vukût ve zamanında orduca ümeradan diğer bir münâsibi ta'yîn ve i'zâm kılınur.

(On birinci bend) Beher sene rûz-ı hızırdan üç mâh mukaddem her bir ordu meclisi tarafından ol ordu nezdinde bulunan nûfûs defterlerine mûraca'atla ol ordu dairesinde esnân-ı 'askeriyyede olarak ne mikdâr ahâli mevcûd ise gerek birlü gerek ziyadelü gerek sakatve gerek sâlim cümlesini kazâ ve karye ve tânın ve numero ve isim ve kûnyeleriyle satırları dörder parmak kadar seyrek ve isimleri fasılalu olmak üzere meekûr nufûs defterlerinden istinbât ve istinsâh ile her bir kazânın başka başka esnân defterleri tahrîr ve terkîm olındıktan sonra evvelâ ol ordunun tertib-i tâmdan ne mikdar noksânı olup ol sene istibdâlinde dahi ne mikdar neferât-ı 'atîka ihtiyât sınıfına nakl olunarak yerlerine ne mikdar neferât-ı cedîdenin hazırladığı için daire-i mezbûrede mevcûd bulunan esnân-ı askeriyye erbâbının kaçda biri alınmak lazım geleceği tebyîn ile bu nisbet üzere daire-i mezbûrede vâki 'kazâlardan beherinin ne mikdar neferât virmeleri iktîza ıdeceği taksîm ve ta'yîn olunarak vukû' bulacak firâirilerle ihrâcî lazım gelecek ma'lûllerin yeri dolmak için ihtiyaten yüzde beş veyahut on ve icâbına göre daha ziyâde neferât dahi zamm kılınarak ona göre bir kıt'a taksîm defteri ve saniyen ol senenin kur'asını icrâ etmek üzere yedinci ve sekizinci bendlerde beyân olındığı vechle kur'a dairelerine ta'yîn olınacak zabıtânın rütbe ve esâmisini mübeyyen bir kıt'a dahi devair ve sâlisen kanğı kazâlardan alınacak neferât-ı cedîdenin kanğı olayın kanğı taburuna virilmek üzere kanğı mevki'ye ırsâl olınmaları lazım geleceğini mutazammın bir kıt'a dahi tahsis defteri tahrîr ve tanzîm olunup işbu defterlerden yukarıda beyân olunan vechle terîm olınacak esnân defterleri ba'dehu kur'a me'mûrlarına virilmek üzere meclisde bi't tevkîf kusurlarının ya'ni taksîm ve devâir ve tahsîs defterlerinin birer sûreh alık alınarak aynıları makam-ı ser-'askeriye takdîm ve ısrâ olunur.

(On ikinci bend) Kırk dokuzuncu bendde gösterileceği üzere medrese nişin olan talebe-i 'ulûmı redif alayları merkezlerinde usûlune tevfikân ımtihân itmek için bulundurulacak mümeyyizler orduların alay-ı eimme ta'yîn konur. Bunların isimleri dahi mızkûr devâir defterine derc olunub şayet ol orduda icâbı kadar muktedir alay ımâmı bulunmaz ise üst tanefi için icâb eden mümeyyizler Der-sa'adetce Dâr-ı Şurâ ma'rifetiyle ta'yîn ve tedârik olınmak üzere ne mikdâr mümeyyizin noksânı olduğu ve bunların kanğı alay merkezine gönderileceği dahi mezkûr devâir defâtürinde beyân olunur.

(On üçüncü bend) Ordular tarafından makâm-ı ser- 'askeriye takdîm olunan defterler Dâr-ı Şurâ'ya i'tâ ve orada tedkîkat-ı lâzime icrâ olındıktan sonra taraf-ı ser-'askeriden Bâb-ı âli 'ye takdîm ve tesyâr olunur. Bâb-ı âlice neferât-ı cedîde-i lâzimenin ol sûretle ahz ve istihsâli için her kur'a dairesine mahsûs olmak ve taksîm defteri mantûkunca her bir kazânın vireceği neferâtın mikdârı ve ol kazâların kur'asını icrâ etmeye me'mûr olacak zâbitlerin mezkûr devâir defterlerinde gösterilecek isimleri münderic bulunmak üzere icâb eden evâmîr-i âliyye tasdîriyle me 'mûrlarına virilmek üzere yine

makâm-ı ser-‘askeriden orduları taraflarına ırsâl ve noksân olanların yerlerine ta’yîn olunacak mümeyyizler dahi Der-sa’ âdetden doğruca ta’yîn olunan mahallere i’zâm ve isbâl kılınır.

(On dördüncü bend) Bend-i sabıkda beyân olındığı vechle isdâr buyurılan emr-i ‘âliler ordu-yı hümâyûnlara ırsâl olundukda orduca evvelce ıstihzâr olunan esnân defterleri tahsis defterlerinin sûretleriyle beraber kur’ası çekilecek kazâların müte‘allık oldukları redif alayı merkezlerine ve oradan dahi kur’a me’mûrlarına gönderilmekle beraber kangî kazâdan alınacak neferât-ı cedîdenin ne mikdârı kangî alay ve taburlara tahsis olunmuş ise ol alay ve taburlarada ol babda ayrıca tahrîren ma’lûmat virilüb ordulardan ta’yîn olunan mümeyyizler dahi alAy merkezlerine ırsâl kılınır.

(On beşinci bend) Fermân-ı âliler kur’a me’mûrlarına vâsıl ve sûret-i me’mûriyetlerine kendilerince ma’lûmât hâsıl oldıkda refakatına redif zabitanından kimler me’mûr olmuş ise onlarla beraber kur’aya bedâ idecekleri kazâya gidüb mülkiye me’mûru ma’rifetiyle ol kazâ dahilinde bulunan mecmû’ kasaba ve karyelerde gerek ehl ve gerek mücerred gerek sakat ve gerek sağlam gerek birlü ve gerek ziyâdelü gerek kazâda mevcûd ve gerek ticâret veya âher bir maslahata sair bir mahale gitmiş yigirmiden yigirmi beş yaşına kadar kimler var ise cümlesinin isimlerini kazânın nüfûs defterinden çıkardub mahsûsen bir esnân defteri tanzîm ile bu deftere muharrer esnân-i ‘askerîyye erbâbı kangî gün kur’a çekilecek ise ol gün kur’a çekilecek mahale getirülmek ve mevcûd olmayanların yerlerine kur’a meclisinden vekâlet için pederleri veyahud akraba ve müte ‘allikât-ı sâiresinden biri gelmek üzere defter-i mecmuundan ayru ayru pusulaları terkîm olunarak karye muhtarlarına isâl kılınır.

(On altıncı bend) Yukariki bendde gösterilen sûret-i vechle kur’aya da’vet olunanlar yevm-i mu’ayyende mahal-i mahsûs-ı ictimâ’ya geldiklerinde kur’a meclisini teşkil idecek olan kazânın me’mûr ve hâkım ve naibiyle ‘ulemâ ve vücûhı vesâir huzûrî lazım gelenler müvacehesinde emr-i âli-i mezkûr kır’â ‘at olunarak mü’eddâsı cümleye ifhâm olunduktan ve meclise münâsib teminen bir du’a dahi ifâ kılındıktan sonra kazânın nüfûs defterinden çıkarılıb sûret-i mahsûsada olarak yapılmış olan esnân defteriyle ordu tarafından kur’a me’mûruna gönderilmiş olan esnân defteri ele alınarak işbu defterlerde mestûr olan esâmî ‘alenen kırâ’atıyla isimleri okunanlar kimler ise kendüleri dahi yoklanur bunlardan orada mevcûd bulunanlar görölüb fasl-ı sâinde gösterildiği vechle kendülerinde hizmet-i askerîyyeye yararıyacak sûrette bir sakatlık olduğu bi’l-bedâhe anlaşılanlar veyahut fasl-ı mezkûrda munderic olan diğer esbâb-ı istisnaiyeden bir ‘özü ve sebeb beyân ıdübde muhtarlarının vesâir köylü ve komşularının tasdik ve ifadeleriyle kanûnen istisnâya şâyân oldukları meclisce mütehakkık ve sabit olanlar bir tarafa ayrılıb bunların ne sebeb ve ‘illet üzerine istisnâ kıldıkları hem kazânın nüfûs defterinden mahreç defterdeki ve hemde kur’a me’mûrunun yedinde bulunan esnân defterindeki isimleri bâlâsına serh virilür ve okunan esâmî sahiblerinden orada mevcûd olmayubda ticâret veyahut âher bir kâr ve maslahata başka yerlerde bulunarak yine kendülerinde fasl-ı mezkûrun münderecâtından olan özü ve ‘illetten biri olduğu keزالık bi’t- tahkik erbâb-ı vukûfun ve muhtar ve hemşehrilerinin şehâdetleriyle sûret-i aleniyyede tebeyyûn idenler bi’l-istisnâ keyfiyyet-i ‘özü ve ‘illetleri isimleri üzerine yazılır ve bu sırada ber- vech-i muharrer kazânın nüfûs defterinden mahreç olan ve kur’a me’mûrunun elinde bulunan esnân defterleri yek diğeriyle dahi alınmış olacağından eğer kazânın defterinde noksan esâmî bulunur ise ol isimlerin ashâbı ne olduğu ve nerede

kaldığı meclisce tahkîk olunarak mesela vefat itmiş veyahut hanesiyle bütün bütün âher kazâyâ nakl iderek orada tavattun itmiş veyahut başka kazâda te'hül idüb ol kazânın ahâlisinden olmuş gibi isimlerinin defterde bulunmamasının tahakkuk idecek esbâb- makbûlesi kur'a me'mûrında bulunan esnân defterindeki esâmisi üzerlerine şerh virilür eğer kazânın defterinde ziyâde isimler bulunur ise anların dahi neden dolayı mezkûr defterde ziyâde olduğu tahkîk olunıp farazâ âher kazâdan oraya nakl itmiş veyahut nüfûs-ı mektûmeden olduğu halde muahharan zahire çıkarılmış veyahut vuku'âtı vaktiyle ordu-yı hümayûna bildirilmediği cihetle ordunun nüfus defterine geçirilememiş gibi tebeyyün idecek esbâb-ı hakîkesinin tafsilatıyla beraber esâmi-i mezkûrede beriki deftere nakl olunarak haklarında lazım gelen kur'a mu'amelâtı diğer esnân erbâbıyla beraber icrâ kılınur sûret-i meşrûhe vechle icrâ olunan mu'âyene ve tahkîk üzerine tefrîk ve istisnâ olunanlardan mâ'dâ gerek mevcûd olunanların ve gerek tahsil-i 'ılm tarîkiyle veya âher bir maslahata diyâr-ı âherde bulunanların ve gerek hastalanubda gelemiyenlerin cümlesinin isimleri üzerine kur'aya ıdhâl olınacaklarına dal olmak üzere kur'a lafzının harf-ı evveli olan (**k**) harfî kalın kalemle ve keşideli olarak işâret olunur ve bunların mu'ayyenleri kimler olduğu ve nerede bulunduğu ve kendülerinin müte'ehhil veyahud mücerred olub olmadığı dahi muvazzahan isimleri üzerine şerh virilür ve birde diyâr-ı âherde olmayub kazâlarında mevcûd iken şâyân kabul bir 'özü-i sahih ve şer'isi olmayarak ve vekil dahi göndermeyerek karyelerinde kalmış veyahut bir tarafa savuşmuş olanlar olduğu halde otuz altıncı bendde gösterileceği vechle anların yalnızlı veyahud 'alil olub olmadıkları sorulmaksızın isimlerinin üzerine kur'adan firâr itdiği cihetle bılâ-kur'a 'asker olduğu yazılır ve andan sonra kur'a mesâlihi bu defterler üzerine icrâ olınacağından ol defterlerin bâlâsına falan senesi falan redif alayının falan taburu dairende vâki' falan kazâda icrâ olunan kur'a defteridir deyü yazılıb icrâ olunacak kur'a mu'amelâtı işbu defterler üzerine 'aynıyla karşılıklı olarak yürüdüldür.

FASL-I SÂNİ

(Hidmet-i 'askeriyyeden istisnâ-i müstelzim olan esbâb ve a'zârı mutazammindir.)

(On yedinci bend) Mevâli-i kirâm ve müstahdem olan hükkâm-ı şer'iyye ve daima tedris-i 'ulûm ile meşğûl olan ders-i 'âmm hoca efendiler ve bi'l-imtihan istanbul rûus almış olanlar esnân-ı 'askeriyyede bulunsalar dahi müstesnâ ve esnân-ı 'askeriyyede bulunan büyük küçük kaffe-i me'mûrîn-i mülkiye ve ketebe-i aklâm bila-istisnâ ya bi'z-zat veya bedelen hizmet-i askeriyyede bulunmağa mecburdur.

(On sekizinci bend) Mücerred nefis-i nefîs-i pâdişâhı hizmet-i celilesinde bulunanlarla musîka-ı humâyûn ve hademe-i şâhâne efrâdından olanlar dahi hizmet-i askeriyyeden müstesnâ tutulırlar fakat bunların istisnâsı hizmet-i celîle-i şâhânede bulundıkları müddet ve zamana münhasır ve meşrût olub hizmetden infisâl ve infikâk eyledikleri halde henüz esnân-ı 'askeriyyeyi tecâvûz itmemişler ise isimlerine kur'a isâbetinde hizmet-i 'askeriyyeye alınurlar.

(On dokuzuncu bend) Câmî' ve mesâcid-i şerifenin ımâmet ve hitâbet cihetlerine mutasarrıf olanlardan hizmetlerini vekili ile idâre itdirmeyüb biz'zât ifâ idenler esnân -ı 'askerîyyede bulunmuş olsalar dahi kur'adan müstesnâdırlar.

(Yigirminci bend) Ashâb-ı hângâh olubda tekiyesi mevcûd ve ma'mûr olarak eyyâm-ı mahsûsasında mûkabele ile meşğul olan tarik-ı âliye meşâyih-i kirâmı dahi esnân-ı 'askerîyyede bulunsalarda kur'adan istisnâ kılınurlar.

(Yigirmi birinci bend) Geceli gündüzlü medrese nişin olan talebe-i 'ulûm kur'aya idhâl olunurlarsada isimlerine kur'a isabetinde yigirmi ve yigirmi bir yaşında olanları sarf-ı nahvden ve san'at-ı hattdan ve yigirmi iki ve yigirmi üç yaşında bulunanları nahv ve mantıktan ve fenâriden ve imlâdan ve yigirmi dört ve yigirmi beş yaşında olanlar mantıktan tasavvurât ve tasdikâtından ve ifâde-i merâm idecek kadar 'arabi veya türki inşâdan imtihan olunarak ısbât-ı ehliyet iderler ise ol sene müstesnâ tutulurlar ve fakat bunlardan gıyaben kur'ası çıkanları isimlerine kanğı tarihte icrâ olunan kur'a-ı şer'îyyede kur'a isabet itmiş ise senelerine göre meşrû olan imtihanlarını dahi ol tarihten 'ıtıbaren nihayet dokuz ay mürûrına kadar elli sekizinci ve altmışıncı ve altmış birinci bendlerde beyân olunan sûret üzere ta'yîn olunan mahallerde icrâ itdirmeye mecbûrdırlar müddet-i mahdûde-i mezkûreden sonra tâlib-i imtihan olmaları mesmû ' olmaz ve birde isimlerine kur'a isabetinden sonra medreseye girmiş olunanları talebe sırasında tutulmaz.

(Yigirmi ikinci bend) Talebe-i 'ulûm müddet-i mahdûde-i mebhûse içinde li-ecl'ü-l imtihan merci'lerine müracâ'at idübde andan sonra eğer haklarında ba'zı tedkikât ve tahkikaticrâsına ve ba'zı yerlerden isti'lâm hallerine lüzûm görünmesinen dolayı aradan vakt geçer ise bu müddet-i mütecâvize kabul-i imtihanâ mâni olmaz her halde müracâ'at itdikleri tarih mu'teberdir.

(Yigirmi üçüncü bend) Kur'ası çıkanlardan mekteb-i fûnûn-ı tıbbiyye-i mülkiyyede tahsil-i fenn iderek doktorluk diplomasını istihsâl itmiş olanlarla mekteb-i mezkûr şakirânından olubda esnâ-yı tahsillerinde devam ve tahsile ikdâm eylemekde oldukları bi't-tahkik tebeyyün eyleyenler dahi hizmet-ı 'askerîyyeden müstesnâ tutulurlar.

(Yigirmi dördüncü bend) 'Askerliğe yaramıyacak sûretle sakat ve ma'lûl olanlarda hizmet-i 'askerîyyeden istisnâ olunur bunlardan sağ gözü gömez ve çolak ve topal ve dilsiz ve kanbur olanlarla sair bu misillü mürûr-ı zaman ile mündefî' ve zâil olamıyacak 'ilel ve emrâza mübtelâ bulunanlar dahil esnân-ı 'askerîyye olduklarında yalnız bir sene kur'a meclisine celb ile yoklanarak ma'lûliyyet-i zahireleri bi-hakk anlaşıldıktan sonra sûret-i mu'afiyetleri kur'a defâtirinde olan isimleri bâlâsına yazılıb her sene celb olunmazlar fakat öyle haricen ma'lûliyyetleri sebebiyle şâyân-ı mu'afiyet olub olmadıkları bî'l-bedahe teşhîs ve ta'yîn olınamayan emrâz-ı dahiliye ashâbıyla za'ifü'l-bünye olanlar bilâ-tefrîk mensûb oldukları kazânın esnân-ı 'askerîyye erbâbıyla beraber kur'aya idhâl ile isimlerine kur'a isâbet itdigi halde sâir kur'a neferâtıyla beraber tahsîs olındıkları mevâkî-i 'askerîyyeye irsâl olunarak orada beyân idecekleri ma'zeret üzerine bî'l- mu'âyene 'alil ve mariz oldukları ıtba tarafından tasdik ve beyân olındığı taktirde ma'lûliyyetlerinin derecesine göre usûlune tevfikân

kendülerine ya tebdil hava veyahud ihrâç tezkireleri vırilerek ve ‘avdetleriçün iktiza eden mesârıf-ı tarikiyeleri dahi nizâmına tevfikân i’tâ kılınarak memleketlerine i’ade kılınırlar.

(Yigirmi beşinci bend) Yetmiş yaşını tecâvüz idenlerin veyahut sinni yetmişden dun olduğu halde işe güce yaramıyacak sûretle ‘alil ve na-tüvan olanların sinn-i ‘askeride bir oğlu olubda andan başka hanesinde ‘aklı ve elleri ve ayakları işe güce ve çift ve çubuğa yarayacak mertebe dürüst ve gözlerinin biri sâlim ve sinni on beşi mütecâviz hanesinde diğer bir oğlu yahud karındaşı ve damad ve torun ve yeğen misillü umûrına bakacak bir mu’ayyeni veyahut kendü hanesinde olmazsada mensub olduğu kazâda diğer bir hanede kendüsüne mu’âvenet idecek ve işini tesvîye eyleyecek bir ağılı bulunmadığı halde sinn-i ‘askeride bulunan oğlu kur’aya idhâl olunmayarak sene-i âtiye terk olunur.

(Yigirmi altıncı bend) Bir adamın yahud bir dul hatûnun esnân-ı askeriyyede bir oğlu olduğu ve bir oğlu dahi silk-i askeride mevcûd ve müstahdem bulunduğu ve bu ikisinden başka on beş yaşını tecâvüz itmiş diğer oğlu olmadığı suretde ol adamın yahud ol hatunu silk-i askeride olan oğlu çıkub hanesine ‘avdet itmedikçe yahud sagır bir oğlu olub da on beş yaşını tecâvüz eylemedikce sinn-i ‘askeride bulunan oğlu ol sene kur’aya idhâl olunmayarak sene- âtiye terk olunur.

(Yigirmi yedinci bend) Bir dul hatunun sinn-i ‘askeride bir oğlu olub da ondan başka hanesinde ‘aklı ve elleri ve ayakları işe ve güce yarayacak kadar dürüst ve gözlerinin biri sâlim ve sinni on beş ile yetmiş arasında bir oğlu veyahud peder ve karındaşı ve damad ve torun misillü umûrını rû’yet idecek mu’ayyeni olduğu yahud kendi hanesinde olmazsada yine ol karye derûnunda kâin bir hânede kendisine bakacak bir oğlu bulunmadığı ‘âlenen sâbit olur ise ol hatunun sinn-i ‘askeride bulunan oğlu kur’aya idhâl olunmayarak sene-i âtiyeye terk olunur.

(Yigirmi sekizinci bend) Bir adamın yahud bir dul hatûnun esnân-ı askeriyyede bir oğlu olarak ondan başka on beş yaşını tecâvüz itmiş diğer oğlu olduğu ve mukaddem silk-i ‘askeride birden ziyâde oğlu vefât eylemiş olduğu sûretde ol adamın veyahud ol hatunun oğlundan başka kendilerine mu’ayyen olacak akraba müte’allikâtı olsa bile esnân-ı ‘askeriyyede bulunan oğlu ol sene kur’aya idhâl kılınmayarak sene-i âtiyeye birağılır.

(Yigirmi dokuzuncu bend) Müstakbel bir hanenin sâhib ve müdürü olubda sinn-i ‘askeride bulunan bir deli kanlunun kendi yanına yahud yine ol karye derûnunda diğer bir hanede hanesi umûrını sıparış idecek bir pederi yahud kayınpederi veyahud yigirmi beş yaşını tecâvüz kâni olunmaz ise ol delikanlu ol sene kur’aya idhâl olunmayarak sene-i âtiyeye birağılır ve eğer bu delikanlunun yanına emr-i ittifâk ve idâreleri kendisine münhasır ba’zı sıbyân ve eytâm bulunur ise ol halde başka hanede peder ve kayınpeder ve kayını olsa dahi yine kur’aya idhal olunmayub kezalık sene-i âtiyeye terk olunur.

(Otuzuncu bend) Esnân-ı ‘askeriyye dâhilinde bulunan bir delikanlının müsinn veyahud ma’lûl ceddî ve ceddîsi olubda bunların infâk ve idârelerine bakacak bu delikanludan başka hanelerine veyahud mensub oldukları kazâ derununda diğer bir hanede mezkûr cedd ve ceddinin oğulları veyahut birader ve damad ve yeğen misüllü akraba ve müte’allikâtları olmadığı halde ol delikanlu ol sene kur’aya idhâl olmayarak sene-i âtiyeye birağılır.

(Otuzbirinci bend) Bir adamın esnân-ı ‘askeriyyede iki oğlu olubda ikisine birden kur’a isâbet itdigi halde pederi kanğisinin olmasını isterse ol oğlu alınarak diğer sene-i âtiyeyeterk olunur ve eğer iki

oğlundan yalnız birine isâbet eder ise babası kur'ası isâbet iden oğlunu virmek istemeyüb de kur'ası hâlî çıkan oğlunu virmek emr itdiği ve ol oğlu dahi murâfakât eylediği halde ol oğlu olunub kur'ası isâbet iden birağılır ve keyfiyyet-i nüfûs ve esnân defterlerinde olan isimleri bâlâsına bu sûretle şerh virilmekle beraber kur' defterinin zirine yazılacak mazbataya dahi derc kılınur.

(Otuz ikinci bend) Bir adamın kendü yanında veyahut sakın olduğu kasaba ve karyede diğer hanelerde ikiden ziyâde oğlu olubda cûmlesi esnân-ı askeriyyede bulunduğu halde yalnız birine kur'a isâbet ider ise ol oğlu ve ikisine isâbet ider ise iki oğlu dahi alınır ve fakat ikiden ziyadesine isabet eder ise yalnız ikisi alınub ötekiler sene-i âtiyeye terk olunur ve eğer iş bu ikiden ziyâde evlâddan yalnız ikisi esnân-ı askeriyyede bulunubda diğerleri esnân-ı askeriyye dahilinde olmayarak yetmişden aşağı on beşden yukarı sinnlerde olduğu ve bunlardan yalnız birisi olsun 'âklen ve cismen işe ve güce yarayacak sûretde sağlam bulunduğu halde esnânda olanlar ikisine birden kur'a isâbet etmiş olsa ikiside ahz olunur ve eğer böyle dört ve beş evlâddan bir ya'ni silk-i askeride bulunur ve diğerlerinden birisi veyahud ikisi dahi esnânda olmalarından dolayı kur'aya idhâl olunur. Birine veyahut ikisine kur'a isâbet ider ise yine ol vakt yalnız birisi alınur ve bu sûretle kur'a isâbet idenlerin içinde pederlerinin asıl işine yarayan olubda birine kur'a isâbet itmiyenlerinin birini virmek ister ve ol oğlu dahi muvafakat ider ise vireceği oğlu kabul olunarak istediği oğlu kendisine terk idilir ve bu icrâât dahi nüfûs ve esnân defterlerine şerh virilüb kur'a defterlerinin zirlerine yazılacak mazbatayada derc olunur.

(Otuz üçüncü bend) Mu'ayyenleri müşterek tesâdüf iden iki hanede esnân-ı askeriyyede iki âdamın ikiside kur'aya idhâl olunursada ikisine birden kur'a isâbet ider ise yalnız kur'ası evvel çıkan alınub sonra çıkan iki haneyede mu'ayyen olmak için terk olunur ve eğer birine isâbet ider ise yalnız isâbet iden alınur ve öteki sene-i âtiyeye terk idilir. ya'ni meselâ yigirmi beşinci bendde beyân olunduğu vechle yetmiş yaşını mütecâviz bir adamın bir oğlu sinn-i askeride bulunubda kendüsüne mu'ayyen olacak diğer bir oğlu daha olur ise sinn-i askeride bulunan oğlu kur'aya idhâl olunacak olduğu misillü yigirmi dokuzuncu bendde dahi gösterildiği üzere müstakil bir hanenin sahibi olub sinn-i askeride bulunan delikanlunun dahi karyesinde mütemekkin bir kaynpederi bulunur ise dahîl-i kur'a olacak olduğundan eğer mezkûr ihtıyarın mu'ayyen tutulacak oğlu zikr olunan delikanlunun kezalik mu'ayyen tutulacak kaynpederi olmak üzere tesadüf itdiği halde ber vech-i muharrer ikisine birden kur'a isâbet ider ise kur'a sı evvel çıkan alınub diğeri terk idilür birine isâbet ider ise yalnız kur'ası isâbet iden alınub öteki birağılır ve bu mu'amele anifen zikr olunan mesele muvaffık olarak zuhûr idecek hep mu'ayyen-i müşterek hakkında icrâ olunub i'âde şu iştirâk bâki kaldıkca ya'ni mu'ayyenleri müşterek olan hanelerde başka bir mu'ayyen peydâ olmadıkca haklarında bu yolda mu'amele kılınur.

(Otuz dördüncü bend) Esnân-ı askeriyye dahilinde bulunanlara pederleri mahlûlünden başka mahlûlden ve kasr-ı yedden imâmet ve hitâbet tevcîhi haiz olmaz fakat silk-i redifa geçmiş olan efrâda tevcîhi haiz olur ve bunların mensûb oldukları redif taburları silah altına alınmak icâb ider ise yalnız on dokuzuncu bendde ta'rif olunan hizmet cihetlerine mutasarrıf olanları eğer bi'z-zât edâ -yı hizmet itmekde iseler müstesnâ tutulub mâ'dâsı silah altına alınırlar ve böyle redif iken silah altına

alınmaktan istisnâ maddesi medrese nişîn talabe-i ‘ulûm ile tekiye sahibi meşâyih haklarında dahi câri olur.

(Otuz beşinci bend) Otuz altıncı bendde beyân olunacağı vechle kur’a da’vetine icâbet itmeyenler esnânı tecâvüz itseler bile hıdmet-i ‘askeriyyeden müstesnâ olamayacaklardır bina’en-aleyh esnân-ı ‘askeriyyeyi mütevâciz olanlardan ‘uhdelerine cihet-i tevcîhi istid’ âsında bulunanlar taşralarda ise yedlerinde bulunması lâzım gelen redif tezkireleri memleket meclisleri tarafından ve redif zâbitânı cânibinden görilerek ve mahalli nüfûs ceridelerinde kaydları çıkarılarak sûret-i hâl tanzim kılınacak mazbatalara derc olunmadıkça ve der-sa’âdetde bulunanların kaydları defterhâne-i âmireden ihrâç itdirildikten sonra redif tezâkiri evkâf-ı hümayûn hazinesinde mu’ âyene kılınmadıkça ve bu mu’ âmelât Dâr-ı Şûrâca dahi tasdik edilmedikçe cihet-i tevcîh olunamaz ve esnân-ı askeriyye dahilinde bulunanlara yalnız pederleri mahlûlundan olarak tevcîhi mücaz olan imâmet ve hitâbet cihetleri dahi yine Dâr-ı Şûrâca tedkikât-ı lâzime icrâ olunmadıkça tevcîh kılınmaz.

FASL-I SÂLİS

(Kur’adan firâr idenlerle hile ile ‘askerden kurtulmak efkârında bulunanlar haklarında icrâ olunacak mu’ âmeleyi mutazammındır.)

(Otuz altıncı bend) Esnân-ı ‘askeriyyede bulunubda kur’a meclisine da’vet olunanlardan mensûb oldukları kazâ derûnunda veyahud civârında bir mahalda bulundukları halde saklanarak veyahud diğer bir yere savuşarak gelmiyenler olur ise şâyân-ı istisnâ bir ‘özü ve ‘illetleri olsa bile ‘itibâr ve iltifât olunmayarak ikmâl-i müddet-i ‘askeriyye idinceye kadar hallerine göre münasib hidemât-ı ‘askeriyyede istihdâm olunmak üzere zecren bilâ-kur’a askerealunurlar ve bunlar kaç kişi ise ol kazâdan alınacak esnân erbâbından tenzîl ve mahsûb olunarak kur’aya üst tarafı idhâl olunur, farazâ bir kazâdan yigirmi beş nefer alınacak olubda kur’a da’vetine icâbet itmeyerek firâr itmiş olanlar dahi beş nefer olduğu halde işbu beş nefer firârî olunacak yigirmi beş neferden beş neferinin yerine tutulub ol kazâdan üst tarafı olan yigirmi neferi alınmak üzere kur’a çekilür eğer alınacak neferâtın mikdarı firârîlerin mikdârıyla tamamı tamamına mûsâvi raddede bulunur ise firârîler kâmilan bilâ-kur’a ‘askere yazılub artık tecemmü’ iden esnân-ı ‘askeriyyeye erbâbının yoklama ve mu’ âyenesine hacet kalmayacağından anlar karyelerine i’âdeyle mezkûr firârîler bi’t-taharri buldırılarak celb ve istihdâm kılınur ve eğer firârîlerin mikdârı ahz olunacak neferâtın mikdârından ziyâde olur meselâ bir kazâdan yigirmi beş nefer alınacak olubda kur’adan firâr idenleri mikdârı otuz kadar veya daha ziyâde bulunur ise zikr olunan firârîlerden evvel be- evvel der-dest olunacak yigirmi beş neferi ol sene ol kazadan alınacak yigirmi beş neferin yerine sokulmak ve mâ’dası dahi kazâ-i mezkûra ertesi sene alınacak neferâta mahsûb olunmak üzere kaffesi bila-kur’a ‘asker idilüb ve tecemmü’ itmiş olan esnân erbâbına kezalık bila-mu’ âyene ruhsat virilüb mezkûr firârîlerin hiç arkaları boşlanmayarak bi’t-taharri nerede oldukları zahire ihrâç ile hemân tutulub silk-i ‘askeriyye kayd ve ilhâk idilür.

(Otuz yedinci bend) ‘Askerden kurtulmak gazeziyle nüfûs defterlerinden mektûm tutulmuş veyahud esâmisi nüfûs defâtirinde mukayyed olduğu halde kendülerine lâ-garaz-i mefkûd dinilmiş olanlar ele

geçdikde bunlardan esnân-ı ‘askeriyye içinde bulunanlar nüfûs-i sâire misillü beher sene kur’a meclisine celb olunub kendülerinde esbâb-ı istisnâiden bir ‘özü ve ‘illet olsada i’tibâr olunmayarak ve sinnleri iktizâsınca ileride esnân-ı tecâvüz itmiş olacaklarına dahi bakılmayarak esnân-ı ‘askeriyyenin kaçınıcı senesi içinde tutulmuşlar ise ol seneden ‘itibaren altı sene sırasıyla kur’aya idhâl ile isimlerine kur’a isâbet itdiği halde ma’lul olsunlar olmasunlar müddet-i ‘askeriyelerin hitâmına kadar istihdâm olunmak üzere silk-ı ‘askeriyye kayd olunurlar ve sinnleri bütün bütün esnân-ı ‘askeriyyeyi tecâvüz itmiş bulunanlar dahi zâhireçıkarıldıkları zaman kur’a zamanı ise kazâlarının icrâ olunacak kur’ası meclisine ve kur’a zamanı değil ise mensûb oldukları ordular meclislerine celb olunarak her biri için bir tobraya biri boş ve altısı ‘asker oldım lafzı şâmil olmak üzere yedi ‘aded kur’a zarfına yedi ‘aded kâğıd konulub altı senelik kur’ası birden çekilmiş olmak üzere yalnız bir kere eli tobraya sokdınlar alacağı kâğıd hâli ise redife nakl olunur ‘asker oldum lafzını şâmil ise silk-i ‘askeriyye kayd idilür ve bu mu’ âmele her biri için başka başka icrâ konub kur’aları dahi başka başka tobradan ve yalnız ber vech-i muharrer yedi ‘aded kâğıd içinden çekilür ve bunlardan esnân-ı ‘askeriyye dahilinde bulunubda nüfûs sâire misillü mahalli kur’asında sırasıyla kur’ası çekilecekler tabi’atiyle mensûb bulundukları kazânın alınacak kur’a neferâtından mahsûb olunur ve lakin ötekiler yani esnân-ı ‘askeriyyeyi mütecâviz olarak altı senelik kur’aları birden keşide konacaklar mahsûb olunmazlar ve eğer bunlar henüz esnâna girmemiş iseler dâhil-i esnân oldukları vakt-i saflarında esnân-ı ‘askeriyye içinde iken zâhire çıkarılanlar misüllü mu’ âmele olunmak ya’ni ma’zûr ve ma’lul olsalar bile iltifât olunmayarak altı sene sırasıyla kur’aları çekilmek üzere isimleri nüfûs defterlerine kayd ile bâlâlarına dahi idilecek mu’âmele keyfiyeti şerh virilmekle beraber mensûb oldukları ordular nüfûs cerideleri ile defterhâne-i âmirede kayd olunmak üzere isim ve şöhrat ve memleketlerini ve hâne ve numerolarını mutazammın ziri mazbatalu iki kıt’a pusulası terkîm olunub biri ordusuna ve diğeri defterhâne-i âmireye irsâl kılınur.

(Otuz sekizinci bend) Esnân-ı ‘askeriyye erbâbı içinde askerden kurtulmak garezıyla parmaklarını kat veyahud dişlerini ihrâc veya sâir a ‘zâsından birini cüzi ve külli ta’lil ve cerh idenler bilâ-kur’a silk-i ‘askeriyye alınub müddet-i ‘askeriyelerini itmâm idinceye kadar ma’lûliyet ve sakatlıklarına bakılmayarak hallerine münâsib hizmetlerde istihdâm konur ve bunlar müte’allık oldukları kazâlardan alınacak kur’a neferâtından mahsûb olunmazlar bu sûretle kendülerini li-ğaraz cerh ve ta’lil idenler eğer henüz esnân-ı ‘askeriyyeye dâhil olmayan kimselerden ise esnân-ı ‘askeriyyeye dâhil oldukları vakt anlar dahi ber vech-i muharrer ifâ-yı müddet-i mu’âyene-i ‘askeriyyeye kadar istihdâm olunmak için bila-kur’a ahz olunmak üzere memleketleri nüfûs defâtirinde olan isimleri bâlâsına mecrûhiyetlerinin kasdı olduğu keyfiyeti işâret olunur.

(Otuz dokuzuncu bend) Dâhil-i esnân olubda ismine kur’a isabet itmezden evvel veya kur’a isâbet itdikten sonra firar idenleri hanesinde veya sair mahalde ihfâ eden veya bir mahale kaçırın veyahud bu maklelerin esbâb-ı firârını teshîl eyleyenler üç ayı mütecâviz olmamak üzere habs veyahud nefî ve bir ‘osmânlı lirası ceza-yı nâkdi ahz ile mücazat olunur ve muhbiri var ise alınan ceza-yı nakdi ona virilür ve bu harekâtda bulunanlar devlet me’murîn ve hıdmesinden ise me’mûriyet ve hıdmetlerinden ‘azl ile beraber bu cezâlar ile mücazat olunur.

FASL-I RÂBİ'

(Kur'anın suver-i icrâiyyesini mübeyyendir.)

(Kırkinci bend) Bir kazânın esnân-ı 'askeriyyeden bulunan ahâlisi içinden bâlâda ve fasl-ı mahsûsunda beyân olunduğu vechle mu'âfiyet ve istisnâya şâyân olanlar ayrıldıktan sonra kusur isimleri bâlâsına **(k)** harfî vaz olunan neferâtın mikdârı faraza yüz elli nefere bâliğ olsa meclis-i muvâcehesinde dört köşe olmak üzere yüz elli 'aded ufarak kağıd kesilüb her birinin isim ve künyesi esnân defterlerinde mukayyid olduğu vechle ol kağıdların üzerlerine birer birer tahrîr olunduktan sonra mezkûr kâğıdlar meydanda bir yere konılır ba'dehu ol vechle yüz elli kâğıd daha kesilerek kazâdan mesela altmış nefer alınacak ise iş bu sonradan kesilen yüz elli kâğıdın fakat altmışına 'asker oldım deyü tahrir ile sairleri boş olduğu halde bunlar dahi evvelkilere karışmamak üzere kezalik ortaya konılır fakat kur'aya da'vet olunan esnân-ı 'askeriyye erbâbından bir tarafa savuşarak gelmemişler olur ise onlarda faraza beş kişi ise o makûle firâiler otuz altıncı bendde beyân kılındığı vechle bila-kur'a silk askeriye tahrîr kılınacakları gibi kaç kişi ise mensûb oldukları kazâdan alınacak kur'a neferâtından tenzîl ve mahsûb olunacaklarından ol vechle mezkûr beş nefer firâri asl ol kazâdan alınacak altmış neferden tenzîl olunmuş olmak üzere marû'z-zikr sonraki yüz elli kağıdın yalnız elli beşine 'asker oldım yazılır ondan sonra kur'aya girerek bi'l cümle neferatın bi'z-zat kendileri ve karyesinde hasta olarak kalmış olanlarla diyâr-ı âherde bulunanların dahi kur'a icrâsında vekâlet idecek olan müte'allıkâtı ve bi'l-cümle karye muhtarları meclis huzûrına celb olunub esâmi yazılmış olan marû'z-zikr yüz elli 'aded kâğıd herkesin gözü önünde birer birer bükülerek her biri bu mahsûs için tanzîm olunmuş olan ustûvani'l-şekl küçük zarflardan birer zarfa idhâl ile kapakları kapanarak işbu yüz elli 'aded bir tobra derûnına ve elli beşinde 'asker oldım yazılı olan diğer yüz elli kağıd dahi kezalik ol suretle zarflara konularak onlarda diğer bir tobra derûnına vaz'ile esâmi tobrası müfti efendiye ve eğer ol kazâda müfti yoğ ise kazâ 'ulemâsından mecliste müfti makamında bulunacak efendiye virülüb kur'a tobrası dahi a'zâ-yı meclisten birine teslim olunur onlar ol tobraları vücûdlarından açık olmak üzere önlerine vaz'idüb müfti efendi tarafından meclise mûnâsib muhtasarca bir du'â ref' bârgâh-ı cenâb-ı vâhibü'l-i'tâyâ kılındığı 'akibinda müfti efendi veyahut müfti makamında bulunacak efendi esâmi tobrasını ve a'zâdan biri dahi kur'a tobrasını tekrâr elerine alarak birer elleriyle ağızlarından tutub içlerinde olan zarflar layıkıyla birbirine karışmak için ikisi dahi tobraları gereği gibi salladıktan sonra ibtidâ müfti efendi yedinde bulunan esâmi tobrasına elini sokarak içinde bulunan zarflardan rast gele birini alub ve 'alanen kapağını açub içinde bulunan kağıdı çıkararak ol kağıdda yazılı olan ismi cehr ile okudukda ol ismin sâhibi herkim ise ilerüye gelüb kolları dirseklerine kadar sığalı ve avıcı ve parmakları açık olduğu halde kur'a tobrasına elini sokarak bir zarf alub içinde olan kağıdı çıkararak eğer mezkûr kağıdda 'asker oldım yazılı ise ol kimse huzur-ı meclisde bir kenara çekilüb kur'a defterlerinde olan ismin üzerine (Kur'a isâbet itmişdir) ve (numero birinci) deyü işâret olunur ve eğer tobradan aldığı zarfın içindeki kağıd boş çıkar ise ismi bâlâsına **(hâli)** kelimesi yazılıb kendüsi meclisden dışarı çıkarılır ve bundan sonra müfti efendi esâmi

tobrasından bir zarf daha alarak kağıdı çıkarub esâmiyi kırâ’atda ve sâhib-i isim dahi kur’asını çekmekde ta’rîf-i meşrûh üzere hareket iderek böyle kur’ası isâbet idenlerin sırasıyla isimleri üzerine kur’asının isâbet itdiği ve kaçınıcı nûmeroda olduğu ve talebeden ise talebeden bulunduğu tahrîr olub hâli çekenlere dahi hâli deyü işâret olunur ve hasta olub karyelerinde kalanlarla diyâr-ı âherde bulunanların esâmi tobrasından isimleri çıkdıkca ya pederleri veyahud müte’allikât-ı saîresinden biri veyahud karye muhtarları kur’a tobrasından zarf çıkarmak husûsunda onlara vekâlet ider ve zikr olunan yüz elli neferin bi’l farz yetmiş veyahud seksen veyahud yüz yigirmi neferi kur’adan geçinceye kadar ‘asker oldım yazılı olan elli beş kağıdın cümlesi çıksa kur’a tobrasında kalan kağıdların içinde artık yazılı kağıd kalmadı neferât-matlûbenin kâmilin kur’ası çekilüb matlûb hâsıl oldu deyü zinhâr ve zinhâr kur’a faysal virilmeyerek ta en sonraki nefere kadar bâlâda zikr olındığı vechle esâmi tobrasından birer birer isimleri çıkarılarak ve kendüleri dahi kur’a tobrasından birer kağıd alub çıkararak kağıdları tabi’atıyla hâli çıkdıkca kur’a defterlerinde olan isimleri balasına hâli deyu işâret idülür.

(Kırk birinci bend) Kur’ası çekilen neferâtın içinde otuz birinci bendde beyân olındığı vechle esnânda iki oğlı olubda ikisine birden kur’a isâbet iddiği halde terk olunacak bir oğlının veyahud otuz ikinci bendde gösterildiği üzere üç veya daha ziyâde oğlı olubda ikiden ziyâdesine kur’a isâbet eylediği taktirde kezalik ikisinden başka başka terk olunacak oğullarının veyahud otuz üçüncü bendde ifâde kılındığı vechle ismine kur’a isâbet idüde mu’ayyen müşterek tesâduf iderek sene-i âtiyeye bırakılacak neferin yedinde bulunacak ‘asker oldım yazılı kağıdlar hükümsüz kalacağından şakk olunur fakat ol kağıdların şakk olunmasından dolayı kur’a tobrasındaki ‘asker oldım yazılı olan kağıdlar eksilüde ol kazâdan eksilen kağıd mikdarınca noksân neferât alınmamış olmak için bu sûretle şakk olunan kağıdlar kaç ‘aded olur ise yine ol kadar kağıdın üzerine ‘asker oldım yazılıub zarflara vaz’ ile tobraya konulur ve böyle müceddeden tobraya kağıd konulmasının sebepleri anlayabilecekleri sûret ve lisân ile kur’a me’mûrî tarafından cümleye beyân ve tefhîm kılınur esâmi tobrasında bulunan kağıdların mikdarına nisbetle kur’a tobrasında kalacak kağıdlar müceddeden tahrîr ve vaz’olunan kağıdda ‘adedince ziyâdeleşmiş olacak olduğundan bâlâda ta’rîf olındığı vechle esâmi tobrasından isimler çıkarılıub ve kur’a tobrasından dahi ol isimlerin sâhibleri kur’alarını çeküb bitdikden sonra kur’a tobrasında fazla kalacağı tabi’i olan kağıdlar eğer yazısız boş zühûr ider ise bir ba’is olmayub eğer ‘asker oldım yazılı ise onların esâmi tobrasında karışıklığı kalmamış olacağına mebni ol kazâdan alınacak neferât fazla kalan yazılı kağıd mikdarınca noksan alınmış demek olacağı derkâr olduğu halde mücerred kur’a usulünün şûriş ve fesâddan kurtulması ve sıhhat ve tamamîyetinde kimsenin şekk ve şübhesi kalmaması için ol kağıdlar dahi şakk olunarak hükümsüz tutulur ve ol mikdar neferât zarûri eksik alınmış olur ve bu husûs kur’a defterinin zîrne yazılacak mazbataya derc ile izâh idilür.

(Kırk ikinci bend) Meclisde bir kere kur’a çekilüb tamam oldıktan sonra hiçbir sebebe mebni i’âde ve tekrâr idilemez bu cihetle yukarıda beyân olunan icrââta fevka’l-‘ade i’tina ve dikkat lazımdır ve kur’a icrâsı esnada yalnız müftî efendi veya müftî makamına kaim olacak efendi kağıd çıkarmak için esâmi tobrasına ve her bir ismin sâhibi veyahud vekîli dahi kur’a tobrasına elini sokub bunlardan

mâ'dâ husûsât için ya'ni kağıd değiştirmek ve zarfları karışdırmak ve sâir bu misillü bir şeyi zımnında gerek esâmi tobrasına ve gerek kur'a tobrasına kimsenin elini sokması câiz olmaz.

(Kırk üçüncü bend) Bir sene kur'asında gerek isimlerine kur'a isâbet itmeyenler ve gerek fasl-ı sâinde beyân olduğu vechle talebe-i 'ulûmdan oldukları halde isimlerine kur'a isâbet itdikden sonra sinnlerine göre imtihânları bâlâ berren isbât-ı ehliyet idenler ve gerek yalnızlıktan ve esbâb-ı sâireden dolayı sene-i âtiyeye terk ile müstesnâ tutılanlar ol seneden sonra bütün bütün terk olunmuş demek olmayub hâricen zâhir olan sakatlıkları hasebiyle hizmet-i 'askeriyyeye yaramayacakları tebeyyün itmesünden dolayı kaydları bâlâlarına şerh virilen ma'lûllerden mâ'dâ cümlesi yigirmibeş yaşlarına itmam ile yigirmi altıncı yaşlarına devr-ü nakl idinceye ya'ni altı kere kur'a çeküb esnân-ı 'askeriyyeden çıkıncaya kadar her sene kur'a meclislerinde haklarında ol sene esnân-ı 'askeriyyeye dâhil olmuş olanlarla beraber 'ayn sene sâbıkalarda olduğu misillü tedkîkât ve mu'amelât icrâsıyla fasl-ı sâinde gösterilen esbâb-ı istisnâiye kendülerinde mevcûd ise yine tefrîk olunub değil ise kur'aya idhâl olunur ve bu vechle altı senelik kur'alarını kur'a isâbet itmeyerek veyahud ikinci faslda gösterilen esbâb-ı istisnâiyeden biriyle ma'zûr olarak itmâm idenler redife nakl olunur.*

- ve fakat yigirmi dördüncü bendde gösterildiği vechle hâricen sakatlıkları zâhir olmasından dolayı mu'âf olanlarla on yedinci ve on dokuzuncu ve yigirminci bendde gösterilen müstesnâlar redife nakl olunmakdan dahi müstesnâdır.

FASL-I HÂMİS

(Kur'adan sonra icrâ olınacak mu'amelâtı mutazammındır.)

(Kırk dördüncü bend):Kur'a maslahatı tamam oldıktan sonra kur'ası çıkanlar huzûr-ı meclisde dizilerek kur'aları kaçınıcı numeroya tesâdüf itmiş ise ol numeroyı ism ve künyeleriyle esnân ve eşkâlini ve nereli ve kangî san'atda olduklarını mutazammın yedlerine matbû' birer kıt'a numero pusulası verilüb ba'dehu müvâcehelerinde iş bu kâunnâme-i hümayûnın altmış üçüncü bendi kıra'at olunarak me'ali kendilerine tefhîm ve silk-i 'askeride idecekleri hizmet müddeti dahi tebliğ olunmağla beraber hanelerine gidüb analarını ve babalarını vesâir akrabalarını görmek ve ba'zı işleri var ise yoluna koymak için ol günden i'tibaren kendülerinin yigirmi beşer gün müddetle me'zûn olacakları ve eğer 'âkılane ve merdâne davranarak yigirminci gün kendülüklerinden yine re'is-i kazâya gelüb toplanırlar ise gittikleri taburlarda daima hürmet ve ri'ayet görerek yaşlı başlılarına istedikleri mahale gezmege ruhsat virileceği ve yigirminci gün mahal-i mahsûs-ı ictimâ'a gelmezler ise mademki bir kere 'asker yazılmışlardır her ne vakt ve nerde olur ise olsun tutularak haklarında firâri cezâsı icrâsıyla beraber yine istihdâm kılınacaklarından başka taburlarda dahi i'tibârları kalmayarak kendü kendülerine bir yere salıverilmeyecekleri ve işlerinde ızhâr-ı ğayret ve sadâkat ve hizmetlerine muvazabet eyledikleri halde büyük rütbelere ve envâ-i eltâf ve 'inâyetlere mazhar olacakları husûsları anlayabilecekleri ta'bîrât ile ifâde ve telkin ve sâir ba'zı mûnâsıb nasihatlerle kalbleri te'lif ve tatmin olunduktan sonra bir mâni'-işer i' ve hakîkleri zühûr itmediği halde yine cümlesi re'is-i kazâya 'avdet iderek alaylarına 'azimetle silk-i 'askeride bulundukları müddetce din ü devlete kemâl-i sıdk ve

istikâmetle hidmet ideceklerine ve firâr itmeyeceklerine kur'a meclisinde bulunan 'ulemâ ma'rifetiyle birer birer yemîn virdirilerek yigirmişer gün müddetle hanelerine ruhsat virilür ve işbu me'zûniyet müddeti esnasında kendülerinden her ne sûretle olur ise olsun bir guna cünha ve kabâhat sâdır olur ise haklarında 'ayn ahâlî-i sâire gibi lâzım gelen mu'âmele-i cezâiyenin icrâsında asla tesamûh olunmayacağından burası dahi her birine tefhîm ve ifâde olunarak yigirminci gün yine re'is-i kazâda tecemmü idinceye kadar 'ırz ve edebleriyle gezüb kımse hakkında rencîde ve te'addiye ictisâr itmemeleri zımmında tenbîhât-i münâsibe ifâ kılınur.

(Kırk beşinci bend) İsimlerine kur'a isâbet iderek tefrîk olunan neferâtın içlerinde yirlerine bedel vermek isteyenler olur ise işbu kânûnnâme-i hümayûnun yedinci faslı okunarak virilecek bedelin ne evsâf ve şürût altında olacağı kendülerine ve pederlerine tefhîm olunur.

(Kırk altıncı bend) İşbu kânûnnâme-i hümayûnun mesâğ gösterildiği sûretten başka bir adam ismine kur'a isâbet iden oğlının yerine hile ile diğer oğlını 'askere gönderir veyahud her kim olur ise olsun gerek kur'ası çekilmezden evvel ve gerek kur'ası çıkdıktan sonra tebdîl ism ile yerine başkasını gösterir ise gösteren ve görinen ve bu hilede iştirâkı bulunan kesân 'askeri cezâ kânûnnâme-i hümayûnu ahkâmınca cezalanacaklarına mebni burası dahi icâb idenlere tefhîm olunmakla beraber kur'a ve sevk me'mûrları tarafından dahi böyle hileler vukû' bulmasına ziyâdesiyle dikkat ve i'tibâr kılınur.

(Kırk yedinci bend) İşbu kânûnnâme-i hümayûnun otuz dokuzuncu bendi dahi karye imâm ve muhtarlarına kırâ't olunarak gerek kur'adan mukaddem firâr idübd e gelmiyenleri ve gerek kur'adan sonra firâra ictisâr idenler olur ise onları ol kazâ ahâlisinden her kim hanesinde veyahud sâir bir mahalde gizler veyahud bir tarafa kaçırrır ise haklarında icrâsı mukarrer olan cezâ keyfiyeti beyân ve tefhîm kılınur.

(Kırk sekizinci bend) Kur'anın hitâmında kur'a meclisinde icrâ olunan tahkîkat ve mu'amelâtı mutazammın olarak karşuluklu tutulmuş olan kur'a defterlerinin ikisinin dahi zirlerine ol kazâda kur'a-i meşru'anın ber mucib kânûnnâme-i hümayûn kemal-i adl ve hakka niyet üzere icrâ olındığı tasdik zımmında birkaç satı şerh yazılarak zirlerine kur'a meclisini terkîb iden a'zâ tarafından mazbata gune vaz'ı imzâ ile ba'de'l-temhir bu iki defterden kazânın nüfûs defterinden ihrâç ile kur'a defteri ittihâz olunan bir kıt'ası ol kazâda birağılub kur'a me'mûrının yedinde bulunan diğer bir kıt'ası dahi yine kur'a me'mûrına tevdi' olunur kur'a me'mûrî ordu tarafından kendüsüne virilmiş olan tahsîs defteri mucibince kur'ası isâbet iden neferâtın ne kadarını kanğı mahale sevk idecek ise isim ve künye ve sinn ve şöhet ve numero ve hâneleriyle her bir mahal için zikr olunan ziri musaddak kur'a defterinden sevk defteri nâmiyla başka başka birer defter daha tanzîm ve talebe-i 'ulûmdan bulunmaları cihetle imtihân için alay merkezlerine gönderileceklerin dahi işbu sevk defterinde olan esâmisi bâlâlarına talebeden olub li-eclü'l-imtihân alay merkezlerine gönderilmişdir deyü terkîm iderek zirini temhîm ile defter-i mezkûri neferâtı tahsîs olunan mevki'e götürcek zâbita i'tâ ider ve bu defterden talebeden olanların dahi irüce ism ve künye ve eşkâlleriyle bir diğer defterini tanzîm idüb keزالık zîrini temhîr ile bu defteri dahi talebe-i 'ulûmı imtihâna getürecek zâbite teslim iderek ondan sonra kur'a neferâtının me'zûniyetleri bitüb hanelerinden 'avdet ıtdiklerinde aşağıda

beyân olındığı vechle yol masraflarını i'tâ ve sâir icâb iden mu'âveneti icrâ ile talebeden olanlarını alay merkezine ve diğerlerini tahsîs olunan mevâk'a isâle me'mûr olan zâbitlere teslimen üserâ olunmasını kazânın mülkiye me'mûrına sipâriş idüb ba'dehu kur'a me'mûrî refâkatı me'mûrlarıyla berâber ol kazâdan hareketle başka kazâyâ 'azimet ve me'mûr oldukları kazâların cümlesinde 'aynı bu vechle hareketle evvelki kazâda icrâ eyledikleri kur'anın zîri musaddak olan mezkûr mu'âmeleli defterini bir mûnâsib vasıta ile seri'ân merkez ordu-yı hümâyuna takdîm ve isra eyler.

(Kırk dokuzuncu bend) Huzûren kur'ası isâbet iden talebe-i ulûma virilecek numero pusulasında kendülerinin giceli gûndûzlû medresede tahsîl-i 'ulûm-ı diniye ile meşğûl olduklarının mahalince müsbit ve mütehakkık bulunduğu ve kaçınıcı senenin kur'a-ı efrâdından idûğı ism ve kûnye ve şöhretiyle beraber tahrîr ve sâkin oldığı medresenin ismi dahi tasrîh olunur ve bunlara neferât-ı sâire misillü ba'de'l-kur'a yigirmi gün müddetle ruhsat virilüb yigirminci gün yine re'is-i kazâyâ geldiklerinde kendileri neferât-ı cedîde-i sâire meyânında tefrîk ve yanlarına bend-i sâbıkda gösterildiğı vechle ta'yîn olunan sevk me'mûrî terfîk idilerek yapılan defterleriyle beraber topdan mensûb oldukları redif dairesinin alay merkezine irsâl olunub orada imtihân itmeğe mahsûs olarak bulundırılacak mümeyyiz ma'rıfeti ile ol mahalin en büyük mülkiye me'mûrî ve redif-i ümerâ ve zâbitânıyla müfti ve 'ulemâsı hâzır oldığı halde yigirmi birinci bendde beyân olunan sûrete tevfikân sinnlerine göre meşrût olan fenlerden bi'l-imtihân isbât-ı ehliyet-i 'ilmiye iderler ise sene-i âtiyeye terk olunmak üzere kanğı senede ve kanğı fenn ve dersden imtihân oldukları yedlerindeki numero pusulalarının zühûrına tahrîr ve meclis-i imtihânda bulunan zevâtın tarafından zîrleri temhîr ile 'avdet-i yol masrafları dahi virilerek mahallerine i'âde olunur ve isbât-ı ehliyet idemedikleri sûrette silk-i 'askeriye kayd idilmek üzere ol redif alayı merkezinde bulunan küçük zâbitândan birine teslimen kanğı mevki'e tahsîs olunmuşlar ise oraya irsâl ve bu sûretle imtihâna gelenlerden kanğisi isbât-ı ehliyet idüb i'âde kılınmış ve kanğisi imtihân viremeyerek dâhil-i silk-i 'askeri olmak üzere tahsîs olunan mevâk'a gönderilmiş ise talebe-i merkûmeyi imtihân olmak üzere kazâlarından merkezlere getüren zâbitin beraber götüreceğı defterlerde muharrer isimleri üzerine şerh virilerek zîri kezâlık hüzzâr tarafından temhîr ile bu defterler dahi imtihân viremeyen talebeyi sevk idecek me'mûra teslimen tahsîs olundukları mevki'lere isbâl olunub kazâda kalacak kur'a defterlerinde bulunan isimleri üzerine dahi imtihân olub olamıyanları şerh virilmek üzere ol defterlerin bir sûreti dahi re'is-i kazâyâ gönderilür.

(Ellinci bend): Kur'aya me'mûr kılınan zâbitânın ma'âş ve mesârif tarikiyeleri usûline ve nizâm-ı mahsûsına tevfikân ordular tarafından tesviye ve ifâ olunacağından bunlardan dolaşdıkları mahallerde kendülerine lüzûmı olacak şeyleri akçe viremiyerek meccanen almağla ve buna mûmâsil te'addiye kalkışanları olursa mülkiye cezâ kânûnnâme-i hümâyûnun yüz on birinci maddesi mucibince haklarında mûcâzât icrâ olunur.

Elli birinci bend): (Kur'a me'mûrları bir kazânın kur'asını itmâm ile diğer kazâyâ gidecekleri vakt lâ-akal üç dört gün mukaddem ol kazâyâ kanğı gün vâsıl olacaklarını ve ol kazâda esnân-ı 'askeriyyede bulunan ahâlinin ol gün re'is-i kazâyâ veyahud kazâca mûnâsib olan sâir bir mahale cem'iyle hazır bulundırılmaları lazım geleceğı ve içlerinden ticâret ve sâir bir maslahatla dıyâr-ı âherde bulunarak

kazâda mevcûd olmayanlarla hasta olarak gelmege muktedir olamayanların yerlerine kur’a meclisinde vekâlet itmek üzere pederleri veyahud müte’allikât-ı sâiresinden biri hâzır bulunmak icâb ideceğini ve kur’a da’vetine itmiyenler bilâ-kur’a ‘askere yazılacağını kazânın mülkiye me’mûrına iş’âr iderler Mülkiye me’mûrları dahi on dördüncü bendde beyân olunan sûretle tevfikân esnân-ı ‘askeriyye erbâbının yevm-i mu’ayyende ol sûretle tecemmi’i zımnında kur’a muhtarlarına vesâir icâb idenlere tebliğât-ı lâzimeyi icrâ eylerler.

(Elli ikinci bend): Her bir kazâda kur’a icrâsından sonra hanelerine ruhsat virilen neferâtın yigirminci gün mahal-ı mahsûs-ı ictimâ’ tecemmü’lerinde yine kazânın Mülkiye me’mûrları ve hâkim ve müftisi ile sâir ‘ulemâ ve vücûhından ‘ibâret bir meclis ‘akdiyle kur’a me’mûrî tarafından orada birağılmış olan sevk me’mûrları dahi hâzır olduğu halde neferâtın gelüb gelmeyenlerine bakılıb eğer ba’zıları firâr iderek veyahud bir mahalde saklanarak gelmemiş ise o makûleler firârî add olunub ve talebe-i ‘ulûmdan olanlardan dahi bu sûretle yigirminci gün gelmeyenler olur ise sonradan imtihâna tâlib olsalarda i’tibâr olunmayarak onlarda firârî hükmünde tutulub gerek kazâda kalacak olan ve gerek me’mûrlarının yedinde bulunan kur’a ve sevk defterlerinde muharrer esâmisi üzerine kur’adan sonra firâr itmişdir deyü tahrir ve bir taraftan aranılmaları zımnında kazânın mülkiye me’mûrî tarafından pusulaları ihrâc ile karyeleri muhtarlarına tesyîr olunur ve gelmiş olanlar taltîf ile tahsîs olundukları mevki’lere ve talebe-i ‘ulûmdan bulunanları dahi li-eclü’l-imtihân alay merkezlerine irsâl kılınur.

(Elli üçüncü bend) Neferât-ı merkûme ber- vech-i muharrer hanelerinden ‘avdet itdiklerinde firârilere mâ’dâ cümlesi kaç nefere bâliğ olur ve oradan gidecekleri mevki’e kaç sâ’at bulunur ise esnâ-yı râh-ı ta’yînâtı nizâmına tevfikân beher beş sâ’ati bir konak ‘add ve i’tibar olunarak ve her altı konakda bir gün dahi istirahat için zam kılınarak cümlesi kaç gûnluk yol olur ise beher gün için her bir nefere altmışar pâre yemeklik hesâb olunur kazâ zâbiti sevk olunacak neferâtın mikdârını ve nereye kadar gideceklerini ve gidecekleri mevki’in ol kazâdan kaç sâ’atlık yol olduğunu ve virilecek meblağın kaç guruş iddüğünü ve sevk me’mûrının kangî alay ve tabur ve bölükde bulunduğunu mübeyyen sevk me’mûrından imzâlî ve mühürlü bir kıt’a sened ahz idilerek ol meblağı i’tâ ve neferâtı teslîm ile esnâ-yı râhda beraber bulunmak ve ba’zı husûsda yardım itmek için icâbı mikdâr zabtiye neferâtı dahi terfîk ider ve talebeden olanların yemeklikleri alay merkezlerine kadar bu sûretle hesâb olunarak sevklerine me’mûr zabite teslimen gönderilüb alay merkezlerinde imtihân olanların mahallerine ‘avdetleri için icâb eden yemeklikleri oraya ‘azimetlerinde virilen yemekliğe tevfikân hesâb ile yedlerine i’tâ kılınarak imtihân olmayanlara dahi ta’yîn olunan mevki’e kadar virilmesi lazım gelen yemeklikler orada sevkine me’mûr olacak küçük zâbita sened ahzıyla virilür ve fakat gerek talebeden olubda imtihân olamıyan neferâtdan ve gerek neferât-ı cedîde-i sâireden tahsîs olındıkları mevki icâbınca behren gitmeleri lazım geleceklerinin yemeklikleri yalnız kazâlarından incekleri iskeleye kadar hesâb ve i’tâ olunub iskelelerden dahi bahren gidüb kangî iskeleye çıkacaklarsa navl-i sefine ve kumanyaları ol iskelenin tâbi olduğu kazâ mülkiye me’mûrından bâlâda gösterilen sûret-i vechle sened i’tâ olunarak başkaca ahz kılınur ve bunlar kangî iskeleye çıkarlar ise ol iskeleden yine beraber diğer mevki’e gidecekleri sûretde kezaîk yemeklikleri ol iskelenin müte’allık olduğu kazâda bulunan mülkiye me’mûrından sened virilerek yine başkaca bi’l-hesâb olunur.

(Elli dördüncü bend) Her kazâdan neferât-ı cedîdesini ta'yîn olunan mahale sevk ü isâle me'mûr olan zâbit esnâ-yı râhda neferâtı güzelce hıfz ve vikâye iderek hasta olmayacakları ve zahmet çekmeyecekleri vechle konak konak sevk idüb her konak mahaline vusûllerinde münâsib mahallere vaz' ve ikâme ile yiyeceklerini tedârik itmek üzere yemekliklerini yed-be-yed kendülerine i'tâ ve yiyeceklerini tedârikde dahi icâb itdiği halde mu'âvenet-i lâzimeyi icrâ ider neferâta esnâ-yı râhda bir gûne bed-mu'âmele ve rencide itmeyerek kemâl-i memnûniyet ve huzûr-ı kalb üzere olmalarına sa'y idüb fakat içlerinde firâr idenler olubda tutulur veyahud firâr ideceği hiss olunur ise o makûleleri yine incitmeyecek vechle bağlu olarak getirir.

(Elli beşinci bend) Sevk me'mûrları sevk itdikleri neferâtın yemeklikleriyle kumanya ve nevl-i sefineler için mülkiye me'mûrlarından ne kadar nefer için ne mikdar para olur ise defterini sevk itdiği neferâtı getirüb teslim eyleyeceği mevki'-i zâbitûna i'tâ iderler ve bu defterler mevki' zâbitânî tarafından dahi orduları müşîrâtına takdîm ve isâl kılınur.

(Elli altıncı bend) Neferât-ı cedîde takım takım tahsîs olunan mevki'lere vürûd itdikçe sevklerine me'mûr-i zâbitânın yedlerinde olan sevk defterleri mucibince ol mevki'de bulunan büyük zâbit cümlesini bi'l-mu'âyene ta'dâd itdirerek taht-ı idare ve kumandasında olan taburlara kayd itdirir ve eğer esnâ-yı râhda firâr itmişler var ise sevk defterlerindeki isimleri üzerine sûret-i firârları ol zâbit tarafından işâret ve terkîm olunmakla beraber irüce pusulalar dahi tanzîm olunarak mahalince kur'a defterlerindeki isimleri üzerinede keyfiyet-i firârları tahrîr ve kendüleri taharri olunmak üzere ol pusulalar gelen neferâtın yanlarında bulunan zabtiye neferâtına tevdi'an mensûb oldukları kazânın mülkiye me'mûrî tarafına gönderilür ve gelen sevk defterinde imtihân için alay merkezine gitmiş talebe olduğu gösterilmiş ise mevki' zâbiti onların dahi vürûdını bekleyüb geldiklerinde sevklerine me'mûr olan zâbitin yedinde bulunacak deftere nazaran kaç neferi isbât-ı ehliyet iderek salıverilmiş ve kaç imtihân olamayub 'askere kayd olunmak üzere ol mevkiye gelmiş ise bunların ve bunlardan evvel doğrıdan doğrıya ne mikdar neferât-ı cedide-i sâire gelüb taburlara kayd olunmuş ve gelürken esnâ-yı râhda kaç neferi firâr itmiş ise onların keyfiyet-i vürûd veyahud sûret-i firârı orduca dahi bilinüb kur'a me'mûrî tarafından icrâ-yı kur'adan sonra orduyu gönderileceği kırk sekizinci bendin nihayetinde gösterilen kur'a defterlerindeki esâmisi bâlâlarını dahi şerh virilmek üzere mevki' zâbiti gelen sevk defterlerinin bir sûretini ahz ile 'aynlarını ordusu müşîriyetine takdîm ve irsâl ider.

(Elli yedinci bend): Kur'a defterleriyle mevâkı zâbitânî tarafından taraf-ı müşîriye takdîm olunacak kur'a ve sevk defterlerinin cümlesi vürûd ettikde ordu meclisi ma'rifetiyle defâtir-i mebhûsenin mecmû'ı gözden geçirdilüb ol sene beher kazâda esnân-ı 'askeriyyede ne mikdar âdam bulunmuş ve kur'adan mukaddem kaç kişi firâr itmiş ve tecemmü' idenlerden sakatlık ve yalnızlığından ve sâir esbâb-ı istisnâiyyeden dolayı ne mikdarı kur'adan hâric tutulmuş ve ne kadarı kur'aya idhâl kılınmış ve dâhil-i kur'a olanlardan ne mikdarına kur'a isâbet itmiş ve kur'a isâbetinden sonra kaç adam firâr eylemiş ve talebeden olubda isbât-ı ehliyet iderek kaç neferi terk idilmiş ve ne mikdarı dıyâr-ı aherde bulunmuş olduğunu mübeyyen mugalata ve külfetden 'ârî olarak bir kıt'a cedvellü 'umûm defteri tanzîm ile makâm-ı ser-'askeriye takdim ve isbâl ve bir taraftan dahi gerek kur'adan mukaddem ve gerek sonra firâr itmiş ne kadar neferât var ise defterlerinde muharrer olduğu vechle kazâ ve karye ve ism ve

şerhleriyle vilâyet vilâyet defteri yapılarak bi't-taharri bulunub gönderilmeleri zımmında bi't-tahrîrât vilâyet vâli ve mutasarrıflarına irsâl kılınur bunlardan başka diyâr-ı âherde bulunub gıyâbından ismine kur'a isâbet itmiş olanların dahi kezalik memleket memleket defterleri tanzîm ve sinnleriyle nerede ve kimlerin yanında ve ne gûne san'at ve maslahatla meşğûl oldukları isimleri bâlâsına terkîm olunarak bildirilüb orduları tarafına irsâl kılınmaları zımmında ol defterler dahi ordu müşîri tarafından vilâyetlere gönderilür.

(Elli sekizinci bend) : Zikr olunan kur'a defterlerinde diyâr-ı âherde bulunubda isimlerine kur'a isâbet itmiş olduğu gösterilen neferâtından der-sa'âdetde bulunanların dahi orduları meclisinden birer kıt'a defteri tanzîm ve taraf-ı müşîrden makâm-ı ser-'askeriye takdim olunur. İşbu defterlerin tedkîkâtı Dâr- Şûrâca icrâ olınarak içlerinden saray-ı hümayûnda mücerred nefis-i nefis-i pâdişâhî hidmet-i celîlesinde ve musîka-i hümayûn ile hademe-i hassa-ı şâhâne silkinde olanlar ve mekteb-i tıbbiye-i şâhâne talebe-i mülkiyesinden olub tahsîle devam ve ikdâm idenler fasl-ı sâlide gösterildiği vechle bi't-tahkîk müstesnâ tutulub kusûrî mûte'allık oldukları devâirden istenilerek esnâf olanları dahi şehir emâneti ma'rifetiyle ve şunun bunun yanında bulunanları bâb-ı zâbtîye vâsıtasıyla toplanır ve talebe-i 'ulûmdan olubda der-sa'âdet medârisinde bulunanları dahi bâb ve alay fetvâ-penâhiden taleb ve celb ile gicelü gündüzlü medrese-nişin talebeden olub olmadıkları ve kangî seneye mahsûben icrâ olunan kur'a-ı şer'iyye neferâtından bulundıkları ve kangî senede dâhil-i esnân-ı 'askeriyye oldukları ve ne tarihte medreseye girdikleri ba'del-tahkik Dâr-ı Şurâda Dâr-ı Şurâ müftisi ve a'zâdan iki üç zat ile bâb-ı fetvâ penâhiden bi'l-hayra me'mûr buyurılacak zevât huzûrında ve tahsîs olınacak günlerde sinnlerine göre şurût olan derslerden imtihanları icrâ olunarak isbât-ı ehliyet-i 'ilmiye eyledikleri halde sene-i âtiyeye terk olunmak ve son imtihanları ise redife nakl idilmek üzere yedlerine 'ilm u haber verilip imtihan olamayanlar veyahud müddet-i muhlise-i imtihanıgeçürmüş bulunanlar silk-i 'askeriye kayd olunur.

(Elli dokuzuncu bend) Bend-i sâbıkda gösterildiği üzere mensûb oldukları mahallerden celb olunan kur'a neferâtıyla imtihan olmayan veyahud müddet-i mahdûdesi zarfında imtihâna gelmemiş bulunan talebe silk-i 'askeriye kayd için takım takım ayrılarak mensûb oldukları ordulara irsâl olunur ve mücerred hidmet-i mahsûsa-i pâdişâhide bulunub veyahud tıbbiyenin mülkiye talebesi müdâvimlerinden olub terk ve istisna kılınacakların dahi keyfiyâtı ordularda bulunan kur'a defâtirindeki esâmisi bâlâlarına şerh virilmek üzere pusulaları peyderpey ordularına isbâl kılınur.

(Altmışınca bend) Gıyâben kur'ası çıkanlardan tahsîl-i 'ilm için mensûb oldukları kazâların ve der-sa' âdetin ğayride bulunan talebe-i 'ulûm dahi bulundukları mahaller kendü ordularının merkezine yakın ise ordusunun merkezine, ordusu merkezi yakın değil ise en yakın olan diğer bir ordu-yı hümayûn merkezine ve ordu-yı hümayûnlar merkezleri dahi yakın olmadığı halde bulundukları memleket kangî vilâyet dâhilinde ise ol vilâyetin merkezine giderek ve sinnlerine göre şurût olan fenn ve derslerden imtihan olarak isbât-ı ehliyet-i 'ilmiye ıtdıkları halde sene-i âtiyeye terk olunub imtihan olmazlarsa veyahud yigirmi birinci bendde gösterildiği vechle kur'ası çıktığı târihten i'tibaren dokuz mâh mürûrına kadar müddet zarfında imtihâna getirilmişlerse 'askeriye ahz ve kayd olunur.

(Altmış birinci bend) Diyâr-ı âherde bulunan talebe-i ‘ulûm imtihana gidecekleri vakt kangî medresede tahsîlde dırlar ve bulundukları medreseye kangî tarihte girmişlerdir ve gicelü gündüzlü tahsille devam üzeremidırlar ve isimlerine kangî seneye mahsûben icrâ olınan kur’ada kur’a isâbet itmişdir buralarını ve esnân ve eşkâllerini mutazammın bulundukları memleketin mensûb olduğu redif taburu binbaşısından şehâdetnâme almağa mecburdırlar Bina’en-‘aleyh her memleketde vâki’ medreselerde gerek yerlü ve gerek misâfir ne kadar gicelü gündüzlü medrese nişin talebe-i ‘ulûm var ise esâmi ve şöretlerini ve sinnlerini ve kangî tarihte medreseye girmiş olduklarını ve eşkâllerini mutazammın ol mahalin redif tabur binbaşısı nezdinde birer defteri bulunur ve bu defter üzerine her üç ayda bir yoklamaları icrâ olınarak yeniden gelen veyahud âher mahale giden ve vefât iden ve kur’ası isâbet iden ve imtihân olub olamıyan ne kadar talebe bulunur ise cümlesinin vuku’âtı yoluyla ve kemâl-i dikkatle yürüdülr ve gerek ordu-yı hümâyûnlar mecâlis-i ‘askeriyyesinde ve gerek vilâyetler meclis idâresinde icrâ olınacak talebe imtihânlarında oranın ‘asâkir-i redifesi zâbitânıyla mahall ‘uleması dahi hâzır bulunub imtihân olunanlara kangî medresede olduklarını ve kangî senenin kur’a neferâtından bulundıklarını ve ne sûretle imtihânları icrâ kıldıklarını mutazammın mazbatalı şehâdetnâme virilüb bir sûreti dahi mensûb oldukları ordu-yı hümâyûnlar merkezlerine irsâl ve imtihân olamıyanları bulunur ise onlar dahi silk-i ‘askeriye kayd olunmak üzere bir münâsib vâsıta ile ordularına isâl kılınur.

(Altmış ikinci bend) Redif binbaşıları dâirelerinde vâki’ medârisde bulunan talebe-i ‘ulûmın şehâdetnâmelerine derci lâzım gelen bi’l-cümle ahvâlini tutacakları deftere müracâ’atla bile bileceklersede kangî seneye mahsûben icrâ olınan kur’ada isimlerine kur’a isâbet itmişdur burasını bilemeyeceklerinden bend-i sâbıkda beyân olınan sûrete tevfiķan ımtihâna gidecek talebe-i ‘ulûm binbaşılara müraca’atla şehâdetnâmelerini taleb eylediklerinde evvel emirde bunların asl mensûb oldukları kazâlardan kangî senenin kur’a efrâdından oldukları isti’lâm olınarak şehâdetnâmeleri gelecek cevâba göre izâhât-ı lâzimeyi hâvi olarak tanzîm ve i’tâ kılınur.

(Altmış üçüncü bend) Gerek kur’adan mukaddem ve gerek kur’a icrâsından sonra firâra ictisâr idenler me’mûrin-i mülkiye ve zâbitan-ı ‘asâkir-i redife ma’ifetıyla daima araştırılarak nerede ve her ne vakt olur ise olsun tutuldıklarında kur’adan mukaddem firâr idenler otuz altıncı bendde gösterildiği vechle zecren silk-i ‘askeiye kayd ve ilhâk olınmak üzere ordusuna gönderilüb kur’a icrâsından sonra firâr itmiş olanlar dahi ol kazânın mensûb olduğu dâire redif taburının binbaşısına teslim ile mûtehammil darb ise mücâzât kendüsine re’is-i kazâda altmış değnek darb olundıktan ve mûtehammil değil ise altmış değneğe mükâbil dört mâh haps idildikten sonra ordusu tarafına irsâl kılınur ve bunlar bedel vermek müsâ’desinden dahi mahrûm tutulub ikmâl-i müddet-i mu’ayyeneye kadar bi’z-zât ifâ-i hidmet mecbûriyeti altında bulunur.

(Altmış dördüncü bend) Kur’a bekâyası ve firâirilerle tebdil-i havaya gidüb ifâkât bulundıktan sonra ‘avdet itmeyen efrâdı redif zâbitânı her bâr ilah getürmekde ikdâm ideceği misillü kur’a icrâsı hengâmında dahi bu makûleleri tahkîk ve taharri iderek bulub göndermek ve mahal-i âherde olanlarını işidir ise kimin yanında ve nasl hidmet ve san’atda olduklarını tahkîk eyleyüb iş’âr eylemek kur’aya me’mûr redif zâbitânın vezâifindendir.

(Altmış beşinci bend) Gerek kur’adan mukaddem ve gerek sonra firâr itmiş olan neferât ile elli ikinci bendde gösterildiği vechle ba’del-kur’a virilen yigirmi gün ruhsatın hitâmında li-eclü’l-imtihân alay merkezine gitmek üzere mahall-i mahsûs-ı ictimâ gelmeyüb kaçan talebe-i mu’ahharan ele geçerek silk-i ‘askeriye kayd olundıklarında firârları hininde kur’a ve sevk defterleriyle mahalleri nüfûs defterlerinde bulunan isimleri üzerine virilen firârilik şerhleri zirîne sonradan tutulub silk-i ‘askeriye kayd olundıkları dahi işâret olunmak üzere bunlar kanğı alay ve taburlara idhâl olunur ise ol alay ve taburlardan ordularına ve orduları tarafından dahi memleketler memleketleri mülkiye me’mûrlarına ma’lûmât virilür.

(Altmış altıncı bend) İsimlerine kur’a isâbet itmeyerek veyahud hasbe’l-nizâm sene-be sene âtiye terk olunarak veyahud talebe-i ‘ulûmdan olubda kur’ası çıkdığı halde imtihânı bi’l-icrâ isbât-ı ehliyet-i ‘ilmiye iderek esnân-ı ‘askeriyyeye tecâvûzle redif olacıklara ism ve künyeleriyle eşkâlleri doldurulub virilmek üzere icâbı kadar redif tezkiresi ordular tarafından kur’a me’mûrlarına ita kılınır kura memurları dahi kur’a icrâsından sonra ber-vech-i muharrer redife nakl ideceklere tezâkir-i mebhûseyi doldurub i’tâ ile bunların ism ve künyeleri ordusunun redif yoklamasına kayd olunmak üzere defterleri ordu müşiriyetine ve bâb-ı ser’askerice dahi mu’amelâtı icrâ olunmak üzere ordu tarafından makam-ı ser-‘askeriye takdîm olunur

FASL-I SÂDİS

(Gönliyle dâhil-i silk-i ‘askeri olmağın şerâ’itini mutazammındır.)

(Altmış yedinci bend) Gönliyle dâhil-i silk-i ‘askeri olmak isteyenler şerâ’it-i âtiye ile kabul olunurlar. (Şart-ı evvel) Her guna ‘alil-i sâriyye ve müzmineden vâreste olarak vücûdı sıhhatde ve ‘askerliğe el virecek hâli ve hey’etde bulunmaktır.(Şart-ı sâni) Kaviyyü’l-bünye ve tuvânâ olduğu halde sinni on sekizden dûn ve kırkdan efzûn olmamaktır.(Şart-ı sâlis) Tersâne-i amîreye merbût memleketler ahâlisinden bulunmamaktır.(Şart-ı râbi) Kendisinden töhmet-i sirkat ve sâir gûna münhel-i ‘ırz ve namus bir kabahat zühûriyle tımûrbend olarak hidemât-ı sefîhyede kullanılmamış ve beyne’n-nâs terzîl ve teşhîr olunmuş eşhâsdan olmamaktır.(Şart-ı hâmis) Müddet-i nizâmiye olan altı seneyi nizâmi vechle ifâ ve ikmâl idinceye kadar hizmet-i ‘askeriyyeyi edâ itmeğe râzı bulunmaktır.

(Altmış sekizinci bend) Bend-i sâbıkda beyân olunan sûret ve şürût üzere dâhil-i silk-i ‘askeri olmak isteyen gönüllülerr ordu-yı hûmâyûnlar ve devâiri dâhilinde bulunan mahaller ahalisinden iseler bunların on sekiz ile yigirmi beş yaşları arasında bulunanları memleketlerinin müte’allık olduğu ordu-yı hûmâyûnlardan başkasına ve tersane-i ‘âmireye kabul olunmazlar fakat ordularının her hangi sınıf-ı ‘askerisinde ve kanğı alay ve taburlarında istihdâmlarını isterler ise oraya kayd olunurlar ve yigirmi beş yaşlarını tecâvûz iderek redif olmuş veyahud redifliğini dâhi bitirûb sınıf-ı müstahfıza geçmiş takımdan bulunanları ‘asâkir-i beriyye ve bahriyyeden her kanğı tarafı ve her hangi alay ve taburi isterler ise oraya kayd olunabilirler.Eğer bu gönüller henüz ‘asker alınmayan müstesnâ mahaller ahâlisinden iseler onlar ale’l-ittlâk beriyye ve bahriyece istedikleri sınıfa ve istedikleri alay ve taburlara

kabul kılınurlar ve bir kazânın esnân-ı ‘askerîyyesi erbâbından olubda kur’a çekildiği esnâda gönüllü olarak silk-i ‘askerîye dâhil olanlar ol kazâdan istenilen kur’a neferâtından mahsûb kılınurlar.

(Altmış dokuzuncu bend) Bâlâda beyân olunan gönüllüler nizâm mevzû’na tevfikân altı sene silk-i nizâmiyede ifâ-yı hizmet itdikden sonra çıkmak istedikleri halde bunların müstesnâ olmayarak ordu-yı hümâyûnlar devâiri dâhilinde olan mahaller ahâlisinden olubda on sekiz ile yigirmi beş yaşları arasında iken kayd olunmuş olan takımına redif tezkiresi ve yigirmi beş yaşını tecâvüz idüb redife geçmiş iken kayd kılınmış bulunanlarına müstahfiz tezkiresi ve müstahfiz sınıfında iken kayd olunmuş olanlarına ifâ-i hizmet tezkiresi ita olunur ve müstesna mahaller ahalisinden olanlar dahi kâmilen ifâ-yı hizmet itdikden sonra ihrâç tezkiresi virilüb ve fakat bunların ya’ni müstesnâ mahaller ahâlisinden oldukları halde gönüllü olarak yazılanların eğer dâhil-i silk-i ‘askerî oldukları sene hizmet-i ‘askerîyyeye alınan sâir efrâd ile beraber hizmet-i ihtiyâtiyelerini dahi sılâh altında ifâ itmek için tevfik ve istihdâmlarına lüzûm görünmez ise ve kendüleri dahi isterler ise onlara sınıf-ı ihtiyâta nakl idilmeksizin dahi ihrâç tezkiresi virilmesi câiz olur.

FASL-I SÂBİ’

(Bedel virecek ve bedel alınacak kesân hakkında mu’ayyen olan şerâiti mutazammındır.)

(Yetmişinci bend) Fasl-ı sâlide beyân olunan ahvâl ve esbâbdan dolayı hizmet-i ‘askerîyyeden müstesnâ olmayubda isimlerine kur’a isâbet idenler ya bi’z-zât veyahud bedelen ifâ-yı hizmet iderler şu kadarki bedel virecek olanlar bu yolda bağ ve bağçe ve tarla ve hâne ve çift-levâzımâtı misûllü eşya ve emlâkını fûrûht itmemek şartıyla yerlerine şerâit-i âtiye vechle bedel-i şahsi tedârik ve i’tâ eyledikleri halde kabul olunub kendülerine redif tezkiresi virilür (Şart-ı evvel) Kur’ası çıkubda hizmet-i ‘askerîyyeye kabul olunanların hal ve saffetinde bulunmasıdır(Şart-ı sâni) mukaddemâ gönliyle veyahud bedel sûretiyle ‘askere girübde mu’ahharan çürüğe çıkarılmış kimselerden olmamasıdır. Nizâm-nâme-i muvafık-ı bedel-i şahsi bulamıyanlar meskûkât-ı hâlise olarak fi’at-ı miriyesiyle on beş bin gurus bedel-i nakdi i’tâsına me’zûndır.

(Yetmiş birinci bend) Ordu-yı hümâyûnlar devâiri dâhilinde bulunan ğayr-i müstesnâ mahaller ahâlisinin yalnız esnânı tecâvüz iderek redife nakl itmiş takımından dahi şerâ’it-i muharrerinin kâffesini câmi’olarak bedel virilür ise kabulü câiz olur bunların sinni otuz ikiden efzûn olmaması meşrûtdır.

(Yetmiş ikinci bend) Müstesnâ mahaller ahâlisinden virilecek bedelleri ale’l-ittlâk ‘asâkir-i berriyye ve bahriyye ve her ordu-yı hümâyûna kabul olunur fakat ordu-yı hümâyûnlar devâiri dâhilinde bulunan mahaller ahâlisinin esnân-ı mütecâvizlerinden virilecek bedeller mensub oldukları ordu-yı hümâyûndan başka ordu-yu humayuna kabul olunmazlar.

(Yetmiş üçüncü bend) Virilecek bedeller Dâr-ı Şûra-yı ‘askerî veyahud ordu-yı hümâyûnlar merkez ve mevâki’-i mecâlis-i ‘askerîyyesi ma’rifetiyle mu’âyene ve kabul olunub bunların başka sûretle kabulü câiz olmaz.

(Yetmiş dördüncü bend) Bedel olacakların bedel akçeleri kendü yedlerine i'tâ olunmayub kefâlet-i nakdiye makamında olmak üzere iltihâk idecekleri alay ve taburlarına irsâl ile alay ve taburlar sandıklarında hıfz olunarak yedleine mezkûr bedel akçesinin ahz ü kabz olındığını ve cins ve mikdârını ve beher sene sūdüsü kendüsüne i'tâ olunacağını müş'ar bir kıta mazbata i'tâ olunur ve sene-be-sene sâhibleri istediğinde yedlerinden sened ahzıyla birer sūdüsü i'tâ kılınur ve böyle sene-be-sene birer sūdüsü i'tâ olunarak altı sene nihâyetinde tamamen akçesi virilüb arkası alındıkda evvelce virilmiş olan mazbata sened makamında geriye alınur işbu bedel akçeleri zâyi'idilür ise veyahud i'tâ müddeti güzêrân idüb sâhibleri istedikleri hâlde derhâl virilmez ise veyahud sâhibinin müddet-i 'askeriyyesi hitâmında kâmilen edâ olunmaz ise tabur zâbitânı hakkında tazmîn cezâsıyla beraber mu'ayyen olan cezâ-yı kânûni ile mücâzât icrâ kılınur.

(Yetmiş beşinci bend) Bedel-i şahsi virenler içlerinde mûte'allıkât ve akrabasından olmasından dolayı bilâ-ücret bedel virenler olduğu halde o misillü bilâ-ücret tutulan bedelin firâr itmiyeceğine ve her ne vakt olur ise olsun firâr-ider ise tamamen müddet-i nizâmiyesini kendüsü gelüb bi'z-zât edâ ideceğine veyahud şerâitine tevfikân aher bedel vireceğinedair bedel viren âdam tarafından bir sened ahz olunub bedel olanların bedellilik müddetlerinin hitâmına değin mensûb olacakları alay veyahud tabur sandıklarında hıfz olunur.

(Yetmiş altıncı bend) Virilen bedellerin müstesnâ mahaller ahâlisinden olanlarına tamamen müddet-i nizâmiyesini ifâ itdikten sonra ihrâc tezkiresi virilür müstesnâ olmayan mahaller ahâlisinin redif olmuş takımından virilen bedellerin dahi bedel olmazdan mukaddem redifde bulundıkları müddetin ma-bâkisini yine silk-i redifde ikmâl itmek üzere târihde bedelen kayd olındığını ve kanğı târihde bedellik hizmetini ifâ ve ikmâl eylediği bulunduğı alay veyahud tabur zâbitânı tarafından yedlerinde bulunan redif tezkirelerinin zahrına işâret olunarak zîri temhir kılınur.

(Yetmiş yedinci bend) Efrâd-ı 'askeriyye müddet-i nizâmiyelerinin her kanğı senesinde isterler ise şerâ'itine tevfikân yerlerine bedel virebilürler fakat bunların virdikleri bedeller her ne vakt virilürse virilsün beheme- hâl- müddet-i nizâmiyeyi ifâ ve ikmâl itmek üzere kabul olunub bedel sâhiblerinin bedel virmezden mukaddem silk-i nizâmiyede itdikleri hizmet müddeti müddet-i redifelerinden tenzîl ve mahsûb kılınur.

-HATİME-

Tensikât-ı cedîde-i 'askeriyyeye tevfikân tanzîm ve te'essüs olunan işbu kur'a kânûnnâme-i hümâyûnının ahkâmı bin iki yüz seksen altı senesi martı ibtidâsından i'tibâren düstûru'l-âmel tutılmak üzerekur'a-i şer'iyyenin icrââtına dâir olan ve ana müteferri' bulunan nizâmât-ı 'atikenin ahkâmı münfesi olacaktı lüzûm-ı sahihi tebeyyün idüb de ba'zı maddelerinin ta'diline irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhi şeref-sâdır olmadıkca düstûru'l-âmel tutulub hilâfı hâl ve hareketine mübâderet idenler mes'uliyet-i şedide altında bulunur.

(fi 5 zi'l-hicce sene 1286)

